

Nr. 31

Tidsskrift for Professionsstudier

Professions- forskning

TIDSSKRIFT FOR PROFESSIONSSTUDIER

Nr. 31, 2020

UDGIVET AF

Professionshøjskolen VIA University College
Hedeager 2, 8200 Aarhus N

REDAKTION

Martin Blok Johansen (ansv. red.), Sanne Haase, Sine Lehn-Christiansen,
Gro Hellesdatter Jacobsen, Rikke Brown, Jan Thorhauge Frederiksen og John Gulløv

LAYOUT OG FORSIDEFOTO

Inge Lynggaard Hansen

Tidsskrift for Professionsstudier er rangeret som niveau 1-tidsskrift på den danske BFI-liste og som niveau 1-tidsskrift på den norske NPI-liste. Det er indekseret i DOAJ, Google Scholar, ROAD, CrossRef, ProQuest Summon, Ulrichsweb, DBC, DanBib og Bibsys.

INDHOLD

TEMAARTIKLER

Introduktion til temaet	7
Redaktionen	
Hvad er professionsforskning?	6
Martin Blok Johansen og Jan Thorhauge Frederiksen	
Forskning i professionspraksis	22
Ida Schwartz, Tilde Mardahl-Hansen og Anna Sejer Nielsen	
Mediating Profession and Discipline: new challenges for teacher education	32
Jessica Allen Hanssen	
Professionsforskning som praksisforskning	42
Anders Buch	
Stunder av ingenting, der alt kan skje – en innkjenning av og samtale om kroppslig kunnskap i barnehagen	52
Ida Pape Pedersen og Ann Karin Orset	
Anvendt forskning i umulige professioner	62
Brian Benjamin Hansen	
Professional Moral Reasoning and (lack of) Empathy	74
Eirik Julius Risberg og Per Nortvedt	
Kontekstuell profesjonalisering. Att studera professioner i historiska samhällskontexter	84
Kerstin Svensson og Lennart G. Svensson	

ARTIKLER UDENFOR TEMA

Omkostningsbevidsthed i socialt arbejde: fra spændingsfelt til professionalismisme	94
Per Nikolaj Bukh, Karina Skovvang Christensen og Anne Kirstine Svanholt	
Det ubemærkede – refleksioner over resocialiseringer fra et norsk åbent fængsel	106
Charlotte Rosenberg	
Feltlaboratoriet som metode	116
Lene Tegllhus Kaufmann, Marie Aakjær, Ulla Skjødt og Jeanette Præstegaard	

EN OVERSET PROFESSIONSTEORETIKER

Laurent Thévenot	128
Anders Blok	

EN KLASSIKER GENLÆST

Michel Foucault: Overvågning og straf. Fængslets fødsel	134
Jens Erik Kristensen	

ANMELDELSER

Ny udsathed i ungdomslivet – 11 forskere om den stigende mistrivsel blandt unge	142
Michael Christensen	
Litteratur i brug	146
Anne Bock	
The Meritocracy Trap	150
Lene Mosegaard Søbjerger	
Aktionsforskning i et læringsperspektiv	154
Mette Molbæk	
Facilitating Injustice	158
Jacob Kornbeck	

PH.D.-PRÆSENTATIONER

Den rumlige organisering af psykiatrisk praksis	162
Thorben Peter Simonsen	
Tillidsarbejde og tydelighed	166
Ane Refshauge Høyrup	
På vejen mod trivsels- og opmærksomhedsfremmende didaktikker i skolen	170
Marie Kolmos	
Til statens forsvar	174
Lone Bæk Brønsted	
Formativ intervensjon i grunnskolen	178
Agnieszka B. Jarvoll	

Velkommen til Tidsskrift for Professionsstudier nr. 31

Inden for professionsforskning er der almindelig enighed om, at man ikke kan definere en profession præcist, og at man i stedet beskæftiger sig med de træk, der er karakteristiske for de fleste professioner. Fx at en profession betegner en gruppe mennesker med en særlig kunnen, som er baseret på videnskab og faglig indsigt. I professionslitteraturen findes en række forskellige definitioner, hvoraf nogle har en funktionalistisk tilgang og derfor forstår professionerne ud fra deres ansvar for løsningen af vigtige funktioner og samfundsopgaver. Sådanne definitioner har fokuseret på, hvordan professionelle gennem teoretisk viden og individuel erfaring bliver i stand til at udføre særlige opgaver i praksis. Ud fra en funktionalistisk tilgang har det endvidere været sædvanen at skelne mellem de såkaldte klassiske professioner som medicin, jura, teologi og de såkaldte semiprofessioner – også kaldet velfærdsprofessioner eller relationsprofessioner – som fx pædagog, lærer eller sygeplejerske.

Sådanne funktionalistiske forståelser af professionsforskning er på mange måder formet af teorier og diskussioner, som går langt tilbage i tiden. Det betyder blandt andet, at professionsforskning ofte tager professionerne for givet snarere end at undersøge, hvad fænomenet er udtryk for – fx ved at analysere om nye samarbejdsformer og specialiseringer ændrer grundlaget for, hvordan professioner kan forstås? Det vil sige at undersøge, hvad professioner og professionsforskning egentligt er i dag, og hvilke roller begreberne spiller i praksis?

Alt dette og lidt mere undersøger vi i dette temanummer af *Tidsskrift for Professionsstudier*.

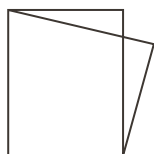
Temanummeret indeholder således artikler, der på nuanceret vis beskriver, analyserer og diskuterer de problemstillinger, der knytter sig til *professionsforskning*. Herunder fx analyser af professioner og professionsforståelser

– traditioner, samarbejdsformer, specialiseringer, skoledannelser, strømninger – og de vekslende måder, som staten uddelegerer og organiserer skønmæssigt ansvar og handlekraft til professionelle.

Tidsskrift for Professionsstudier nr. 31 indeholder i alt 11 artikler: otte forskningsartikler indenfor tema og tre artikler udenfor tema. Endvidere indeholder nummeret fem præsentationer af aktuelle ph.d.-afhandlinger og fem anmeldelser af nyere bøger relateret til professioner og professionsuddannelser. Samtidig rummer temanummeret "En klassiker genlæst", der omhandler Michel Foucaults *Overvågning og staf*, og "En oversat professionsteoretiker", der omhandler den franske sociolog Laurent Thévenot.

Velkommen til *Tidsskrift for Professionsstudier* nr. 31.

Hvad er professionsforskning?

Martin Blok Johansen,
lektor, Pædagogik
og Dannelse, VIA
University College
& Jan Thorhauge
Frederiksen,
lektor, Institut for
Kommunikation,
Københavns
Universitet

Artiklen diskuterer, hvad professionsforskning egentlig er, både generelt og i en dansk kontekst. Indledningsvis giver vi et overblik over betydningen af begrebet profession og dets historiske oprindelse og senere. Centralt i oprindelsen står forestillingen om, at professioner har et eget og særligt vidensgrundlag. Denne videns karakter har det imidlertid været vanskeligt at definere, ikke mindst fordi viden netop er, hvad professionsforskningen har til formål at producere. Artiklen foreslår derfor en måde at beskrive og kategorisere professionsforskning på, der ikke tager udgangspunkt i en given definition af professioner, eller af viden, men i stedet prøver at beskrive de forskelle, der findes i forskningsfeltet. Det gør artiklen ved at udvikle tre forskellighedsakser.

Den første af disse akser er spørgsmålet om, hvilken aftager, opgavestiller eller offentlighed, som professionsforskningen primært retter sig mod – dette kaldes professionsforskning til. Den næste akse handler om det teoretiske perspektiv, der anlægges, altså hvilke teoretiske forståelser af professionerne der er relevante for forskningen – dette kaldes professionsforskning gennem. Endelig handler den tredje om, hvilken metodologi forskeren betjener sig af, og dermed hvilke data og hvilke stemmer der anses for relevante eller pålidelige kilder til viden om det professionelle arbejde – dette kaldes professionsforskning med. Inden for hver af disse akser udpeger artiklen en række positioner, som findes i den aktuelle professionsforskning. Afslutningsvis peger artiklen

Man kan på den baggrund tale om såvel **en vertikal professionsforskning**, hvor man undersøger forskellige professionsproblemstillinger og -sammenhænge i samtiden, og **en horisontal professionsforskning**, hvor man undersøger, hvordan professioner har ændret sig over tid og gennem historien.

på, at der findes en række sammenfald mellem positionerne på de tre akser, der kan fortælle noget om, hvilke kampe og diskussioner der kendetegner professionsforskningsfeltet i dag.

Indledning

Ordet *profession* er, om man så må sige, eksploderet i dansk uddannelses- og velfærdspolitik siden 2001. I samme tempo er forskning i professioner, professionelt arbejde, professionelle og professionsuddannelse eskaleret. Men professionsforskning er samtidig en påfaldende heterogen og usammenhængende størrelse i en dansk kontekst. Modsat Sverige, Norge og Finland er der her til lands ikke mange forskningsinstitutioner, der kalder sig professionsforskningsinstitutioner, og de få, der er, er knyttet

til professionshøjskolerne, hvis fremkomst og forskningsarbejde er historisk sammenfaldende med den politiske og uddannelsesmæssige øgede interesse i professioner. På de ældre forskningsinstitutioner er professionsforskning ikke institutionaliseret, men personbåret. Således var der ved professionsforskningskonferencen NordPro i 2018 i alt 66 danske deltagere fordelt på hele 18 forskellige danske universiteter, professionshøjskoler og interesseorganisationer. Den danske professionsforsknings diffusion betyder også, at der er en stor variation i, hvad det egentlig er, der kaldes professionsforskning. I denne artikel vil vi foreslå en begrebsramme for at beskrive denne variation i professionsforskningen med afsæt i, hvordan den *gøres*.

Artiklen er opbygget således, at vi først vil præsentere en række begreber om professioner og professionsviden, der typisk finder anvendelse i professionsforskningen. Herefter vil vi – med udgangspunkt i tre til denne artikel konstruerede dimensioner – beskrive, hvordan professionsforskning aktuelt *gøres*. Antagelsen er her, at forskellige professionsforskere udbyder forskellige konstruktioner af professionerne, og at disse konstruktioner spejler bestemte sammenfald af interesse, forskningsmetoder og forestillinger om anvendelig og gyldig viden i professionsforskningen. Vi skitserer tre dimensioner, inden for hvilke professionsforskningen varierer, og diskuterer derefter nogle forbindelser, som man kan iagttage mellem disse dimensioner.

Professionsbegreber

Som udgangspunkt burde det være en smal sag at definere, hvad en profession er. Synonymer som job, erhverv og arbejde byder sig så fortrinligt til, at det umiddelbart er vanskeligt at forstå, at det kan være så problematisk at bestemme, hvad professioner er. En profession er en slags arbejde, som en person lever af eller er uddannet til at udføre. Sådan står der i *Den Danske Ordbog*, og det er på trods af den ordmæssige knaphed faktisk en ganske informativ definition. Alligevel er den massive forskning i professioner et tydeligt tegn på, at definitionen i sig selv ikke er tilstrækkelig. Hvad er det mere præcist, der karakteriserer en profession? Det har professionsforskningen været optaget af i mange år. Særlig interesse har der været om, hvorvidt man kan identificere netop det, der gør, at man kan tale om professioner som noget andet end netop blot job, erhverv eller arbejde. I den forbindelse har der både været forsket i professioners særlige kendetegn og i professionernes opståen, historie og udvikling. Man kan på den baggrund tale om såvel en vertikal professionsforskning, hvor man undersøger forskellige professionsproblemstillinger og -sammenhænge i samtiden, og en horisontal professionsforskning, hvor man undersøger, hvordan professioner har ændret sig over tid og gennem historien. Samtidig er det karakteristisk for mange professionsforskere, at de undlader at betragte profession som et entydigt begreb. De fleste forsøger at identificere nogle bestemte professionsmarkører som fx graden af monopol, uddannelse og autonomi (se fx Howsam 1976; Abbott 1988; Freidson 2001; Millerson 2001; Siegrist 2001; Brante 2009; Johansen & Olesen 2012; Staugaard 2017; Frederik-

sen 2020). Det giver god mening. Men man vil omvendt også kunne forfægte, at professioner er så heterogene, at det ikke giver mening at lede efter det, der er fælles for dem – at begrebsdannelse netop vil have som endemål, at man kan systematisere og sammenfatte til en fælles forståelse (jf. det latinske *conceptus*), som har karakter af lovmæssighed, og at noget sådant vil være uhensigtsmæssigt med et begreb som profession.

Man vil endvidere kunne analysere professioner inden for rammerne af tilstedende begreber, som fx *professionalisering* (der kan sige noget om, hvad det er for en funktion, man skaber en profession af) og *professionalisme* (der kan sige noget om graden af den faglighed kvalitet og dygtighed, hvormed man udfører professionen). Samtidig kan man diskutere forståelsen og forvaltningen af professionerne ud fra en distinktion mellem *professionsidentitet*, som tager afsæt i en kollektiv og institutionelt baseret fortælling om professionens overordnede formål, forståelse og handlingsgrundlag, og en *professionel identitet*, som tager afsæt i professionsudøverens faglige selvopfattelse og hans møde med den praksis, der former de egenskaber, værdier, holdninger, færdigheder, kundskaber og etiske retningslinjer, som konstituerer den gode professionsudøver (jf. Heggen 2005, s. 446-460; Heggen 2010, s. 323-325).

Historisk er begrebet *profession* relateret til den romersk-katolske kirke, hvor det fra middelalderen og frem har været brugt i forbindelse med det at 'erklære noget offentligt' (jf. det latinske *profeteri*). Når katolikker bekræfter deres dåb, opretholdes denne betydning, som det fx kommer til udtryk i det franske "profes-

sion de foi", som svarer til vores konfirmation (Staugaard 2017, s. 11-12). I denne bekræftelse finder man samtidig den form for moralsk forpligtelse, der stadig kan identificeres i de fleste professioner, og som vel kommer tydeligst til udtryk i lægeløftet, hvor den medicinske kandidat skal afgive en erklæring om, at han vil udføre lægegerningen samvittighedsfuldt, og som derfor netop er et "profes" i betydningen at aflægge en bekendelse, der betyder, at man nu er optaget som fuldgældigt medlem i en orden (Duclos 2014).

De oprindelige professioner er knyttet til oprettelsen af de første universiteter i Bologna (1088), Oxford (1167), Sorbonne (1200), Cambridge (1209), Prag (1348), Wien (1365) og Heidelberg (1386), hvor der blev undervist i medicin, teologi og jura med henblik på at uddanne læger, præster og advokater, som vi derfor også typisk betegner som 'de klassiske professioner' (Johansen 2012, s. 16-17). Senere kommer andre professioner til. De professioner, vi i dag betegner som velfærdsprofessioner, semiprofessioner eller relationsprofessioner, finder for alvor deres plads i slutningen af det attende århundrede. I Danmark har vi fx oprettelsen af det første lærerseminarium i 1788 – seminarieret var placeret i Tønder og var det første af sin slags i hele Norden. I Norden er disse professioner forholdsvis tæt knyttet til velfærdsstaten og ekspanderer derfor også kraftigt i årene efter 2. verdenskrig (jf. Brante 2009, s. 16).

Professioner og vidensgrundlag

Inden for professionsforskning er der gennemgående enighed om, at man ikke kan definere en profession præcist. Derfor analyserer man sædvanligvis

Man vil endvidere kunne analysere professioner inden for rammerne af tilstødende begreber, som fx **professionalisering og professionalismisme.**

de træk, der er karakteristiske for de fleste professioner (Abbott 1988; Freidson 2001). En profession vil her typisk betegne en gruppe mennesker med en særlig kunnen, som er baseret på videnskab og faglig indsigt. I professionsforskningslitteraturen findes der et utal af forskellige definitioner. Definitionerne vil ofte tage udgangspunkt i en funktionalistisk forståelse og bestemme professionerne ved deres bidrag til løsning af vigtige funktioner og samfundsopgaver (Harrits & Olesen 2012, s. 8). Definitioner vil centrere sig om, at professioner er erhverv, som gennem teoretisk viden og individuel erfaring gør erhvervets udøvere i stand til at udføre særlige opgaver i praksis (Abbott 1988, s. 318; Molander & Terum 2008, s. 13). Professioner opdeles endvidere ofte i såkaldt klassiske professioner som medicin, jura, teologi og i enten – lidt afhængig af fokus – *semiprofessioner* (fx Etzioni 1969), *velfærdsprofessioner* (fx Frederiksen 2020) eller *relationsprofessioner* (fx Moos et al. 2004) som pædagog, lærer eller sygeplejerske. Hvor de

klassiske professioners uddannelse i en lang årrække er foregået på akademiske institutioner, har det været anderledes for semiprofessionerne (fx Staugaard 2011). Før i tiden var det arbejde, der nu udføres af semiprofessionerne, ufaglært arbejde eller praktiske håndværk, hvor oplæringen foregik i praksisfeltet. Men i nyere tid er denne oplæring flyttet til forskellige uddannelsesinstitutioner. Det er der flere forklaringer på: Én af dem er, at man har villet styrke status og prestige – fra ukvalificeret arbejde eller håndværk til professionelt arbejde gennem formelt højere uddannelse. En anden forklaring er, at man har villet etablere en videnskabelig vidensbase for professionelt arbejde både for at udvikle kvaliteten i det professionelle arbejde og for at legitimere professionerne. Karakteristisk er det dog, at uddannelserne først for alvor etableres, når praksis bliver så kompleks, at det nødvendiggør en teoretisk refleksion som en forudsætning for overhovedet at kunne udfylde den professionelle praksis.

På den måde har vidensgrundlaget gennem de seneste hundrede år været en central del af en professionsidentitet (Freidson 2001; Molander & Terum 2008). Professioner hviler på en officiel, alment anerkendt viden og kunnen, som muliggør refleksion og skøn i arbejdets udførelse, men også en viden, der gør professionelle i stand til at forstå, analysere og udvikle professionens praksis.

Vidensgrundlaget i professionsuddannelserne er imidlertid specielt, fordi det er en blanding af teoretiske indsigter fra forskellige fagområder, praktiske færdigheder og fortrolighed med konkrete situationer. Der er altså tale om viden, der er sat sammen af uens elementer fra forskellige videnskabelige discipliner eller vidensområder (Smeby & Terum 2011, s. 77; Johansen & Olesen 2012). En sådan teoretisk fragmentation kan betyde værdikonflikter både mellem uddannelsens fag og i de konkrete professionelle skøn. Ifølge Harald Grimen er årsagen til dette, at viden i disse uddannelser har et praktisk sigte, og at mange

Vi foreslår således tre forskelligheds-akser, der tager udgangspunkt i, at **den aktuelle danske professionsforskning produceres af mange forskellige aktører** med forskellige interesser og heraf følgende professions- og vidensforståelser.

professioner trækker på samfundsvidenskabelige og humanistiske fag – som også ofte selv mangler teoretisk enhed (Grimen 2008). I professionsviden er de forskellige teoretiske elementer bundet sammen af de krav og indsigter, som en praktisk erhvervsudøvelse fordrer, og ikke af én omfattende teori. Grimen taler om praktiske synteser af de forskellige teoretiske elementer og fremhæver, at "de forskellige fragmenter af viden er sat sammen på en bestemt måde, fordi de udgør en betydningsfuld rolle i professionel praksis, forstået som en praktisk helhed eller enhed [...]. Den professionelle praksis har et formål uden for sig selv, og det er indfrielsen af dette formål, der skaber grundlaget for den form for helhed, som professionsviden har" (Grimen 2008, s. 74). De teoretiske elementer hænger altså sammen, fordi de tilsammen er nødvendige for at

kunne analysere, forstå eller gennemføre bestemte praktiske opgaver. Den samlede viden kan ud fra dette betragtes som meningsfyldte enheder – der ikke er teoretisk integrerede.

Samtidig har de det til fælles, at de består af en kombination af praktik på et praksissted og undervisning på en uddannelsesinstitution. I den forbindelse er der en uddannelsestænkning om, at disse to komponenter skal bringes til at virke sammen af undervisere, studerende og praktikansvarlige på uddannelsesinstitutionerne. Uddannelserne skal således på den ene side rumme det at uddanne til praktisk håndværk og på den anden side det at uddanne reflekterende praktikere på basis af teori. Professionsuddannelsernes vilkår er altså at være spændt ud mellem dels akademisering og dels professions-, erhvervs- og mar-

kedsrettethed. På den ene side skal de studerende lære at analysere konsekvenser af handlinger og forholde sig kritisk til disse – og på den anden side lære at være idrige aktører, som formår at finde anvendelige svar på de problemstillinger, som markedet efterspørger (Bøje 2012).

Mens professionsbegreberne således historisk har taget afsæt i enten teoretiske definitioner, eller professionaliseringsmarkører på måder, man kan karakterisere som deduktive forståelser af professionerne, har undersøgelser af vidensgrundlaget for det professionelle arbejde gået mere pragmatisk til værks. De forskelligartede og foranderlige fagkombinationer, som fra starten har kendetegnet velfærdsprofessionerne (Etzioni 1969), kendetegner i stigende grad også de klassiske professioner (Hjort 2005; 2004), efterhånden

Hvad er professionsforskning?

som velfærdsstatslig administration erstattes af New Public Management og markeds lignende modeller (Brante 2008; Hjort 2001). Denne udvikling i, hvordan professioner etableres og udvikler sig, har også betydning for forskningen i professioner og gør det vanskeligt at afgøre, hvad der egentlig kan siges at være eller ikke være professionsforskning. Det er naturligvis vanskeligt at identificere et egentligt arnested for professionsforskning. I stedet kan man forsøge at udpege nogle brud, som professionsforskningen har gennemløbet, og som den derfor kan inddeles i. Sådanne periodiseringer vil imidlertid altid være konstruktioner og indebærer flere udfordringer; både at forske inden for perioderne minimeres, og at den forsker, der foretager periodiseringen selv er lokaliseret i disse perioder og derfor anskuer perioderne med udgangspunkt i sin egen periodisk-historiske position. Mere afgørende er, at disse brud i professionsforskningen er sammenfaldende med de samfundsmæssige forandringer, der ændrer vilkårene for professioners etablering og udvikling. En sådan kategorisering er derfor i fare for at blive blind for, at forskningsfeltet, forskeren og forskningens genstand undergår de samme bevægelser.

Forskellige måder at gøre professionsforskning på

I det følgende vil vi erstatte den periodiske opdeling med tre andre måder at beskrive professionsforskningens forskellige aktuelle positioner på. Vi foreslår således tre forskelligheds-akser, der tager udgangspunkt i, at den aktuelle danske professionsforskning produceres af mange forskellige aktører med forskellige interesser og heraf følgende professions- og vidensforståelser.

De tre forskellighedsakser betegner vi professionsforskning *til*, professionsforskning *gennem* og professionsforskning *med*. De er ikke blevet til gennem en systematisk analyse af den danske professionsforskning i nyere tid; dertil er denne produktion alt for omfattende. De er i stedet blevet til gennem en såkaldt snebold-strategi at indsamle eksempler på idealtypiske og modsætningsfulde sæt af positioner i denne forskning. Der er derfor heller ikke en ambition om, at disse forskellighedsdimensioner skal være fuldstændigt udtømmende for, hvordan professionsforskning praktiseres – men de er et forslag til en beskrivelse af forskelle, som ved et blik ud over det aktuelle danske professionsforskningslandskab fremstår vigtige. Dermed dog ikke sagt, at de tre forskellighedsdimensioner alene er formet af en *bottom-up*-kategorisering af forskningens forskelligheder. I en række videnssociologiske studier og metodologiske analyser (Bourdieu & Wacquant 2004; Hodkinson & Macleod 2010; Somers 2005; Steinmetz 2005; Luker 2010) fremhæves det som centralt i analysen af forskning, hvordan forskningens centrale konstruktionsprocesser forløber. Her er det for det første en pointe, at forskningens interesser og dens metodiske og teoretiske valg ikke kan adskilles fra hinanden, og for det andet at disse valg ikke kan adskilles fra de samfundsmæssige kontekster, som forskningen foregår under. Det giver derfor mening dels at se på professionsforskningen som et foranderligt marked, hvor særlige konstruktioner af professionerne og deres arbejde *udbydes* af forskerne, og særlige aftagere *efterspørger* disse konstruktioner. Dels – og lige så vigtigt – at se på, hvilke teoretiske og metodiske valg der så faktisk træffes.

Derfor knytter en af de tre akser sig til, hvem der formulerer relevanskriterier for professionsforskningen – og de to andre til henholdsvis teori- og metodevalg. Denne optegning af idealtypiske forskelle er også begrundet i det forhold, at professionsforskningen favner en række forskellige felter, i Bourdieusk forstand (Bourdieu 1998). Professioner rummer både uddannelsesinstitutioner, bureaukratiske institutioner og griber om felter fra det politiske over det teologiske til det juridiske. Og en stor del af professionsforskningen knytter sig til institutioner og til forvaltningsmæssige og politiske kampe på kryds og tværs af det danske samfund (Bourdieu & Wacquant 1996; Harrits & Olesen 2012).

Professionsforskning *til* dækker over den aftager, opgavestiller eller offentlighed, som professionsforskningen primært retter sig mod. Professionsforskning *gennem* handler om det teoretiske perspektiv, der anlægges – hvilke teoretiske forståelser af professionerne er relevante. Endelig handler professionsforskning *med* om, hvilken metodologi forskeren betjener sig af, og dermed hvilke data og hvilke stemmer der anses for relevante eller pålidelige kilder til viden om det professionelle arbejde. Disse dimensioner kan ikke skilles fuldstændigt ad – der er fx en traditionel og epistemologisk velbegrundet sammenhæng mellem kvantitative metoder og den teori, der ligger bag effektmålinger mhp. best practice-styring af professionelt arbejde. Der er heller ikke en fuldstændig entydig måde at skelne mellem fx forskellige metodiske traditioner på – ofte blander de sig. Når vi i det følgende alligevel skelner ret skarpt mellem både de tre forskellighedsdimensioner og de enkelte forskelle i hver af dem, er det således for

at optegne nogle analytiske idealtyper, der næppe kan antræffes rendyrket i professionsforskningens praksis, men udspænder rummet af mulige professionsforskningspositioner.

Professionsforskning TIL

Under denne overskrift skelner vi mellem, hvem der formulerer de relevante spørgsmål for forskning i professionerne. Vi mener, at der kan peges på fire hovedgrupper, som gennem tilbud om forskningsfinansiering og udbud har mulighed for at definere, hvad der er et relevant forskningsspørgsmål.

Disse fire grupper er opstillet i skemaet nedenfor:

Af de fire grupper eller aktører, vi her diskuterer, er de tre interessenter i professionernes arbejde og praksis: forvaltning, de professionelle og klienter/

pårørende. Det betyder, at vi beskæftiger os med forskning, der måske ikke ville selv-identificere som professionsforskning, og inddrager forskning, der fokuserer på de institutioner, målgrupper og velfærdsinterventioner, som har med professionelt arbejde at gøre.

Den første gruppe beskriver det forvaltningsmæssige og politiske niveau, der bestemmer mål og rammer for det professionelle arbejde og har en økonomisk og politisk styringsinteresse. Et eksempel herpå er forskningsprojektet om dokumentation af god socialpædagogisk praksis, som Region Sjælland er med til at finansiere. Regionen har som forvaltningsenhed en interesse i, hvordan god praksis dokumenteres, så det er forvaltningsmæssigt muligt at vurdere praksis i socialpædagogiske institutioner. Den anden gruppe er de professionelle og deres fagforeninger. Her er der fagpolitiske interesser, og et godt eksempel

er BUPL, som både uddeler midler til forskning i pædagogers arbejde, praksis og faglighed, og som har finansieret et Center for Daginstitutionsforskning. En tredje aktør med egne interesser i det professionelle arbejde er klienterne, eller de pårørende, og deres interesseorganisationer. Klienternes interesser adskiller sig fra den politiske styringsinteresse og den fagpolitiske interesse ved at handle om indholdet i det tilbud/den service, som klienterne tilbydes. Et eksempel på denne type professionsforskning er den SIND-finansierede undersøgelse af foranstaltningsdomme⁵, der netop undersøger disse fra et borger-/klientperspektiv. Interesses modsætningerne mellem disse tre parter er måske ikke altid tydelige, men de er væsentlige i forhold til, hvad der opfattes som et relevant undersøgelses spørgsmål for professionsforskningen. Så når fx spørgsmål om dokumentationspraksis

Professionsforskning til	Forskningens relevanskriterium	Eksempel på forskning
Forvaltningen	det er det politiske/lovmæssige formål med det professionelle arbejde, der skal forskes i	Dokumentation af socialpædagogisk praksis i samarbejde med Region SJ ¹
De professionelle og deres fagforeninger	det er kun praktikerne eller professionens officielle talsmand, der kan se, hvad der er brug for i praksis	BUPL's forskningsfond ²
Klienter/pårørende (foreninger)	Kun den, der har oplevet institutioner, systemer og procedurer indefra, eller på nærmeste hold, kan sige, hvad der er brug for at vide	SIND-rapport om foranstaltningsdomme ³
Forskere og forskningsinstitutioner	det er kun den, der kender den eksisterende forskning, der kan se, hvad der savnes viden om	Blok, Kryger et al. ⁴

Tabel 1: Professionsforskning til.

Hvad er professionsforskning?

i dagtilbud undersøges, kan der være betydelig forskel i, hvordan forskningsspørgsmålene stilles, afhængig af hvem denne undersøgelse er *til*: Hvor forvaltningens interesse i dokumentation af socialpædagogisk praksis således kan være, at den skal kunne sammenlignes og vurderes, kunne fagforeningens således snarere være, under hvilke vilkår dokumentationen skal udføres, mens det for pårørende (in casu fx forældreforænderinger) vil være, om dokumentationen tager højde for forældreinteresser såsom, om dokumentationen kan bruges til at vælge institution til sit barn, og om dokumentationen i praksis reducerer antallet af hænder pr. barn.

Endelig er der en fjerde gruppe, som professionsforskningen kan være tænkt til. Det er den professionsforskning, der primært retter sig mod forskeroffentligheden, og som tilstræber at forstå professioner som fx en case på senmoderne statsformation eller globaliseringsudfordringer. Denne type forskning finansieres af fx Danmark Frie Forskningsfond eller andre kilder, der ikke er interessenter i det professionelle arbejde i sig selv – et eksempel er Blok et al., hvis projekt, "Global Challenges, Local Solutions? Rethinking Professional Work in a World of Transnational Jurisdictions", netop handler om at udvikle og forandre det begreb om professioner, som forskningen aktuelt opererer med. Her er interessen lokaliseret i et helt andet felt end det, hvor det professionelle arbejde udspiller sig, nemlig det videnskabelige.

Vi vil præcisere denne interesseforskning ved at sige, at professionsforskning *til* i disse fire varianter betjener sig af forskellige relevanskriterier. Det gør

de, fordi de retter sig mod forskellige aftagere, der befinder sig i forskellige felter. Dette indebærer, at hvad der bedømmes som relevant viden, er et lokalt spørgsmål – og svaret er forskelligt fra felt til felt. En anden måde at beskrive denne forskel i relevanskriterier på er ved at spørge, hvem forskningen stiller sig *solidarisk* med: Den professionelle i form af forskning, der forsvarer (eller prøver at vise værdien i) den professionelle, professionens faglighed eller dømmekraft. Tæt beslægtet hermed er forskning, der er solidarisk med institutionen, de professionelle arbejder foregår i; det kunne være forskning, der forsvarer en særlig institutionel arbejdsdeling, tradition eller praksis. Vi kan også forestille os forskning, der er solidarisk med klienter, borgere eller pårørende i form af forskning, der forsvarer klienterne mod forskelsbehandling, mod stigmatisering eller tab af rettigheder.

Men forskningen kan også være solidarisk med et politisk niveau, evt. i form af forskning, der skal optimere, kvalitets sikre eller evaluere gennemførelse af reformer. Og endelig kan forskningen hævde at være uinteresseret, objektiv og disengageret, uden nogen solidaritet – i så fald vil vi hævde, at forskeren er solidarisk med forskningen selv, og i stedet for at være solidarisk med de perspektiver, som profession, klient eller forvaltning ser som vigtigt, har forskningen i stedet en egen interesse/dagsorden.

Professionsforskning GENNEM

Med denne overskrift vil vi prøve at beskrive forskelle, der handler om, hvilke teoretiske/videnskabelige perspektiver der anlægges på professioner. Vi kan

her pege på fem forskellige overordnede positioner (se tabel 2 næste side).

Disse positioner er primært nogen, vi konstruerer med afsæt i, hvordan forskningen selv placerer sig teoretisk, eller mere præcist hvilken position den erklærer sit tilhørsforhold til. I de eksempler, vi giver ovenfor, kan man således finde positionserklæringer, der svarer til de overskrifter, vi anfører i "Forskningens teoretiske position"-kolonnen. Derimod er den betegnelse, vi anfører i første kolonne, vores politiske karakteristik af, hvad forskningen ærinde er. Professionsforskning *gennem loyalitet med systemet* betegner forskning, der undersøger professionerne på de formelle definitioner af professionens virkes præmisser. Altså fx undersøgelser af, hvordan og hvor godt den styrkede læreplan implementeres i dagtilbuddene, eller hvilken type socialfaglig intervention der har størst effekt. Det teoretiske greb her kan således være fx implementeringsteori eller effektmålingsteknikker – men det er teorier og metoder, der primært retter sig mod at vurdere en politisk eller faglig intervention, som den påvirker arbejdet – og der er i praksis ikke en teoretisk forståelse af, hvad en profession egentlig er – det er blot de, der udfører arbejdet.

Professionsforskning *gennem udvikling af praksis* er delvist beslægtet hermed – her forstås professionen som de, der udøver den praksis, der søges udviklet, og metoderne og teorierne knytter sig ofte til et udviklende, superviseret samarbejde mellem forskere og praktikere (evt. også klienter). Det adskiller sig fra professionsforskning gennem loyalitet med systemet ved at stille spørgsmål

Professionsforskning gennem	Forskningens teoretiske position	Eksempel på forskningsspørgsmål
Loyalitet med systemet	Implementeringsforskning Effektmålinger	Hvad kendetegner højkvalitetsdagtilbud, og hvordan gavner de børnene? ⁶
Udvikling af praksis	Udviklingsarbejde, aktionsforskning	Hvordan udvikles professionelle læringsfællesskaber? ⁷ Hvordan kan man med fremtidsværksteder skabe øget motivation og deltagelse hos pædagogstuderende? (Rosa, Bloch, Geishauser, Juhler & Sederberg 2017)
Kritik af systemet	Kritisk teori, arbejdslivsforskning	Pædagogers upåagtede faglighed og det, den opnår i daginstitutionerne? ⁸
Kritik af professionen	Weber, i mindre grad Bourdieu	Sociale forskelle i rekrutteringsmønstre til professioner? ⁹
Poststrukturalistisk/feministisk kritik	Poststrukturalisme og feminisme	En ny-feministisk reformulering af etiske spørgsmål om ældrepleje i termer af magt og kampe (Dahl 2017)

Tabel 2: Professionsforskning gennem.

ved politiske eller forvaltningsmæssige forståelser af praksis, men disse spørgsmål stilles fra praktikerens synsvinkel. Denne modsætning er fx indbygget i aktionsforskningsmetoden fremtidsværksted (Dator 1993), hvor der indgår kritik og visionsfaser, der som udgangspunkt trækker på praktikernes oplevelser.¹⁰ Professionsforskning *gennem kritik af systemet* tager udgangspunkt i en teoretisk forståelse af, at der er en modsætning mellem den professionelle perspektiv på det professionelle arbejde og forvaltningens. Eksempelvis kan det bestå i at forsvare den professionelle forståelse af det gode lærerarbejde mod politiske styringer eller kvalitets sikringsredskaber, som griber ind i den professionelle autonomi. Her finder vi teoretiske forståelser af det professionelle arbejde, der hverken tager den professionelle eller forvaltningens begreber for pålydende, men i stedet trækker på

teoretiske forståelser af profession og arbejde fra kritisk teori (eksempelvis Willig 2009) og arbejdslivsforskning (eksempelvis Andersen & Weber 2009). Professionsforskning *gennem kritik af professionen* er den forskning, der trækker på især Webers professionsforståelse (Saks & Adams 2019; Weber 2003), hvor professioner hverken forstås som et redskab for politik og forvaltning eller som en faggruppe, der handler uegennyttigt, men i stedet som resultatet af en social kamp om lukning. Her vil vi også placere den Bourdieu-inspirerede professionsforskning, der forstår professionerne som fraktioner i et større socialt felt (se fx Brodersen 2009; Frederiksen 2020). Denne type professionsforskning vil analysere den professionelle faglighed som et udtryk for de sociale og historiske vilkår, som professionen er blevet til under. Endelig er der professionsforskning *gennem poststrukturalistisk og*

feministisk kritik, som forstår professioner gennem feminismens eller poststrukturalismens teoretiske optikker, hvor professioner både er noget, der gøres på en særlig måde og derfor bidrager til at vedligeholde særlige sociale forståelser og diskurser, der tillader professionelle som klienter at blive til på særlige måder. Når feminisme fremhæves her, er det, fordi den i særlig grad knytter sig til velfærdsprofessionerne, hvis medlemmer i høj grad er kvinder (Frederiksen 2020, s. 90 ff.; Witz 1990). Det teoretiske udgangspunkt her er ikke blot kritisk over for de professionelle eller systemet, men også over for selve de kategorier, vi forstår professioner og forskning gennem, og de betydninger, der følger med disse kategorier. Man kan måske se, at vores kategorier her bevæger sig fra forskning, der sker gennem umiddelbare hverdagsforståelser og definitioner af professionerne, til forskning, der

Hvad er professionsforskning?

opererer med stadig stærkere teoretiske antagelser om professionernes, samfundets og forskningens væsen – og dermed bevæger vi os også fra forskning, der tager definitioner af det gode professionelle arbejde for givet, til forskning, der opfatter disse definitioner som udtryk for sociale og historiske processer. Derfor bevæger disse forskellige typer forskning sig også væk fra praktikerens hverdagsoplevelse af sin praksis, og forskningen bliver mindre "praksisnær" eller "anvendelig". Når vi betegner flere af disse forskningstyper som noget, der sker gennem *kritik*, er det denne distancering

fra, hvad der er påtrængende i praksis, som kritikbegreber henviser til. Mere specifikt er kritikbegrebet her udtryk for, at den forståelse af det professionelle arbejde, som forvaltning, praktikere eller institutioner rummer, udtryk for det synspunkt på det professionelle arbejde, som disse aktører har i kraft af deres sociale position.

Professionsforskning MED

Med denne dimension skelner vi mellem seks forskellige måder at producere data, der kan være grundlag for professionsforskningens analyser. Der er med

andre ord tale om forskellige metoder og metodologier: Hvad udgør pålidelige kilder til viden om det professionelle arbejde, og hvilke antagelser om arbejdet ligger bag dataproduktionen?

Vi skelner her mellem seks metoder, hvilket selvfølgelig er en noget grov og unuanceret skelnen – der kunne sagtens skelnes mellem forskellige former for interviews eller forskellige kombinationer af metoder. Vi er dog her ikke interesseret i forskningens metodiske detaljer, men i stedet den eventuelt underforståede forestilling om, hvilke former

Professionsforskning med	Metode/metodologi	Eksempel på forskningsspørgsmål med en sådan dataproduktion
De professionelle	Samarbejder og deltagelse i arbejdet	Hvordan kan sygeplejefaglig ledelse og forskning i en konkret klinisk hospitalspraksis sikre kvalitetsudvikling i og af sygeplejepraksis? (Kjerholt 2011)
De professionelle fortællinger	Interviews, individuelle eller i grupper, dagbøger	Hvilken betydning har tidsmiljøet for lærernes faglige selvforståelse og identitet? (Christensen 2017)
Observationer af professionel praksis	Alle observationsformer, deltagende, ikke deltagende, antropologiske eller etnografiske feltarbejder	Hvilke forskelligartede dannelsesinteresser og tiltag rettes i danske børneinstitutioner og familier mod at gøre børn til ordentlige mennesker, elever, familiemedlemmer og medborgere? (Gilliam & Gulløv 2012)
Dokumenter om eller fra praksis	Policy-analyser, diskursanalyser, historiske kildeanalyser m.v.	Hvordan italesættes sammenhæng i politiske dokumenter, der dannede grundlag for 2016-revisionen af de sundhedsfaglige professionsbacheloruddannelser? (Holen & Lehn-Christiansen 2017)
Beskrivende kvantitative analyser ¹¹	Optællinger, kvantificerede observationer, indsamlede eller allerede tilgængelige kvantitative data	Er velfærdsprofessionsuddannelserne blevet mere eller mindre socialt selektive i løbet af de sidste 25 år? (Thomsen, Dencker & Pedersen 2013)
Effektmålinger	Eksperimentelle eller komparative design med kvantificerede data	Har kurser for pædagoger og efterfølgende anvendelse af LæseLeg en effekt på børns kommunikative kompetencer? ("LæseLeg-studie II (2015) - LæseLeg," n.d.)

Tabel 3: Professionsforskning med.

Vi mener, at de tre akser, vi her foreslår, giver mulighed for at beskrive professionsforskningen mere nuanceret og **med blik for både strukturel og institutionel forankring, for aktuelle forandringer**, men stadig på professionsforskningens egne præmisser.

for dataproduktion der giver indsigt i professionerne og deres arbejde. Er data noget, der foreligger som neutrale, registrerbare oplysninger, eller skal de produceres i samarbejde med de professionelle? Kan man bruge de professionelle egne beskrivelser af praksis, eller skal der produceres data, der er uafhængige af de professionelle blik? Kategorierne ovenfor handler således heller ikke om den form, data foreligger i (tekst, billeder, tal etc.). De beskriver en stadig stigende grad af metodisk objektivitet – altså en måde, hvorpå produktionen af data fordres at være strengt systematisk og uafhængig af, hvem der producerer data.

Ud fra denne interesse har vi opstillet de seks kategorier ovenfor. Den første betegner vi professionsforskning *med* de professionelle. Her finder vi forskning, der benytter sig af de professionelle som medforskere, medfortolkere og

eksperter på egen praksis, og der er således tale om forskning, der antager, at den professionelle selv er en pålidelig kilde til viden om praksis (eller opererer med et praksisnært vidensbegreb). Metoderne her er deltagende og situeret i praksis og kan derfor ofte have karakter af udviklingsarbejde eller aktionsforskning¹². Den næste kategori kalder vi professionsforskning *med* de professionelle fortællinger. Det dækker over forskning, der især trækker på interviews af forskellig slags, dagbøger, eller andre måder at registrere oplevelser i praksis, og refleksioner over arbejdet. Her er de professionelle perspektiv centralt i empiriproduktionen, men de er ikke som sådan deltagere i forskningen. Næste kategori er professionsforskning *med* observationer af professionel praksis. Observationer, feltarbejde med mere producerer data med den antagelse, at iagttagelse og oplevelse adskiller

sig fra genfortælling. Praksis rummer strukturer eller meningssammenhænge, der ikke nødvendigvis manifesterer sig i fortællinger om deres praksis, men som kan iagttages. Omtrent samme antagelse gør sig gældende for den næste kategori, nemlig professionsforskning *med* dokumenter. Her er antagelsen, at dokumenter, der beskriver eller rammesætter det professionelle arbejde, også rummer mere end det manifesterede meningsindhold, med diskursanalyser som det oplagte eksempel, men også genealogiske, historiske og andre typer analyser, der trækker på dokumenter som kilder. De to følgende kategorier knytter sig til det, man populært kalder kvantitative metoder. Ligesom med de kvalitative metoder gemmer der sig dog så store forskelle inden for denne generelle betegnelse, at vi underopdeler den i to kategorier. Professionsforskning *med* beskrivende kvantitative analyser

Hvad er professionsforskning?

og professionsforskning *med* effektmålinger.

Professionsforskning med beskrivende kvantitative metoder er metoder, der via optællinger eller analyser på forskellige kvantitative data søger at beskrive rammerne eller vilkårene for professionelt arbejde. Opgørelse af arbejdstid, af normeringer, af socio-økonomisk baggrund for de professionelle, af kontakttid imellem elev og lærer, m.v. falder under denne kategori. Det er med andre ord forskning, der som udgangspunkt kvantificerer et eller flere aspekter af praksis og fortolker betydninger af denne kvantificerede fremstilling – men analysen har ikke form af en statistisk komparativ model.

Professionsforskning *med* effektmålinger adskiller sig fra førnævnte ved, at virkningen af fx kvantitativt opgjorte normeringer undersøges ved hjælp af en statistisk model. Det er under denne overskrift, vi finder fx interventionsstudier eller kvantificerede reviewstudier. Her er analysen netop en statistisk komparativ model, der kvantificerer effekten af en intervention eller et særligt forhold (fx uddannelsesgrad af personalet i dagtilbud) på et andet kvantificeret forhold (fx en måling af trivslen i dagtilbuddet).

Disse seks kategorier beskriver som sagt en stigende grad af objektivisering af den professionelle praksis. Professionsforskning med effektmålinger opererer med en helt personuafhængig og systematisk dataproduktion, mens professionsforskning med de professionelle er helt personafhængig og ikke fordrer en detaljeret systematik. Følger man kategorierne ned gennem tabel 3, kan man se, at disse kategorier flugter med den måde, metoder typisk ordnes

hierarkisk på efter deres gyldighed som evidens (Rieper & Hansen 2007). Vi forholder os ikke her til de antagelser om gyldighed, der bruges i sådanne sammenligninger, men fordi vi ordner metoderne efter graden af objektivisering af den professionelle praksis, bliver kategorierne sammenfaldende – for evidentiell gyldighed fordrer netop stærk objektivisering (Kreiner 2010) the iRT models have to be extended to include exogenous variables in addition to items. One such family of extended models referred to as graphical iRT models is described. Graphical Rasch models are special cases of a graphical iRT model characterized by both objectivity and construct validity. Finally, a family of models called graphical loglinear Rasch models is described. Measurement by items from such models is neither valid nor objective according to formal psychometric definitions. The paper argues, however, that measurement is essentially valid and objective and that it is preferable to retain all items to preserve reliability rather than eliminate items to obtain measurements satisfying all the requirements of validity and objectivity.”;author:{{"dropping-particle":"","family":"Kreiner","given":"Svend","non-dropping-particle":"","parse-names":false,"suffix":""}},"container-title":"Nordic Psychology","id":"ITEM-1","issue":"3","issued":{"date-parts":[["2010"]]},"page":"268-298","title":"Validity and objectivity: Reflections on the role and nature of Rasch models","type":"article-journal","volume":"59","uris":{"http://www.mendeley.com/documents/?uuiid=859b313b-db23-4cfa-a459-20c930dda723"},"mendeley":{"formattedCitation":"(Kreiner, 2010.

Professionsforsknings-klynger

Vi har nu skitseret tre akser for forskellighed inden for professionsforskningen:

Professionsforskning *til*, der beskrev, hvem der kan formulere relevante forskningsspørgsmål for professionsforskningen. Denne skelnen hævdede vi også er udtryk for, hvem forskeren stiller sig solidarisk med i sin forskning.

Professionsforskning *gennem*, der beskrev, hvilke teorier om det professionelle arbejde der ligger bag forskningen. Denne skelnen hævdede vi også er udtryk for, hvor nær forskningen er på praksis, på de professionelle umiddelbare forståelse af praksis og dermed forskningens praksis-anvendelighed. Professionsforskning *med*, der beskrev, hvilke metoder der anvendes i professionsforskningen, som vi også hævder beskriver graden af objektivisering og dermed klassisk metodologiske antagelser om pålidelighed og gyldighed.

Det er sikkert ikke undgået læserens opmærksomhed, at de tre akser konstrueret ovenfor flere steder udtrykker den samme forskel på flere akser. Professionsforskning *med* de professionelle og professionsforskning *gennem* udvikling af praksis kan fx minde meget om hinanden – og mange aktionsforskningsprojekter vil fx kunne passe i disse to kategorier. Dette skyldes dog ikke, at de tre akser udtrykker det samme, men derimod at der er latente underliggende sammenhænge mellem metodiske antagelser (professionsforskning *med*), teoretiske antagelser (professionsforskning *gennem*), og hvilke spørgsmål der forstås som relevante for forskning (professionsforskning *til*). Og derfor er der også sammenhæng mellem forske-

rens solidaritet, objektiviseringsgraden af praksis og praksis-nærheden. Det er næppe en overraskende påstand: Hvis forskeren eksempelvis vil undersøge professionelles arbejde som (mere eller mindre) effektfulde interventioner, bliver deltagende perspektiver og aktionsforskning uinteressant, mens målinger og observationer bliver mere relevante. Omvendt, hvis forskeren interesserer sig for den professionelle som subjekt (fx identitet eller faglighed), bliver interviews, narrativer etc. relevante, og en professionsteori, der handler om fx anerkendelse og værdier, bliver relevant.

Et eksempel på, hvordan den foreslåede kategorisering kan bruges til at beskrive aktuel professionsforskning: Det fokus, der aktuelt er på praksisnær eller anvendelig professionsforskning, kan både beskrives som et spørgsmål om interesser og aftagere (i dimensionen professionsforskning *til*), men vi kan samtidig undersøge, hvilke konkrete teoretiske og metodologiske valg (professionsforsk-

ning *gennem* og *med*) der følger med en sådan forskning. Mere overordnet kan man med disse akser begynde at undersøge, om professionsforskningen ikke blot er heterogen og spredt i det danske forskningslandskab, men om der er strukturel systematik i denne spredning og heterogenitet.

De tre akser, hvormed vi her har prøvet at beskrive professionsforskning, er således filtret sammen; der er kombinationer af positioner inden for de tre forskellighedsdimensioner, der passer sammen, og andre, der ikke gør. Det, et givent professionsforskningsprojekt teoretisk forstår ved professioner og finder relevant at undersøge, og den metode, undersøgelsen designes med, hænger sammen med, om forskningen skal producere viden, der forudsætter klassiske objektivitetsidealer, om forskningen skal være direkte omsættelig til praksis, og hvem forskningen skal være solidarisk med.

Vi mener, at de tre akser, vi her foreslår, giver mulighed for at beskrive professionsforskningen mere nuanceret og med blik for både strukturel og institutionel forankring, for aktuelle forandringer, men stadig på professionsforskningens egne præmisser.

REFERENCER

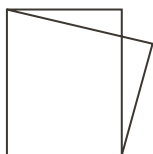
- Abbott, A. (1988). *The System of Professions. An Essay on the Division of Expert Labor*. Chicago and London: The University Chicago Press.
- Andersen, R. & Weber, K. (2009). *Profession og praktik*. København: Roskilde Universitetsforlag.
- Ahrenkiel, A., Nielsen, B.S., Schmidt, C., Sommer, F. & Warring, N. (2012). *Daginstitutionen til hverdag – den upåagtede faglighed*. København: Frydenlund.
- Bourdieu, P. (1998). *The State Nobility: Elite Schools in the Field of Power*. Polity. <https://doi.org/10.2307/2655468>.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. (2004). *Refleksiv sociologi*. København: Hans Reitzel.
- Brante, T. (2008). Staten og professionerne. I: T.R. Eriksen & A.M. Jørgensen (red.), *Professionsidentitet i forandring*. København: Akademisk Forlag.
- Brante, T. (2009). Vad är en profession? I: M. Lindh (red.), *Vetenskap för profession, Rapport nr. 8*. Borås: Responstryck.
- Brodersen, M. (2009). Fra "professioner" til "felt for velfærdsarbejde". *Tidsskrift for Arbejdsliv*, 11(3), 32-48.
- Bøje, J.D. (2012). Professionsrettethed og de studerende – et brud med akademisering eller en indførelse af et nyt selektionskriterium? I: R. Andersen et al. (red.), *Professionsretning i praksis*. Roskilde Universitet & University College Sjælland.
- Christensen, A. (2017). Den problematiske tid. En institutionel etnografi om folkeskolelæreres tid. Roskilde: Roskilde Universitet.
- Dahl, H.M. (2017). *Struggles in (Elderly) Care – a Feminist Perspective*. London: Palgrave Macmillan.
- Dator, J. (1993). From future workshops to envisioning alternative futures. *Futures Research Quarterly*, 9(3), 108-112.
- Duclos, J.-P. (2014). *Profes. Den Store Danske*. <https://denstoredanske.lex.dk/profes>.
- Etzioni, A. (1969). *The Semi-Professionals and their Organization*. New York: Free Press.
- Frederiksen, J.T. (2020). *Den velfærdsprofessionelle – mellem omsorg, ansvar og kontrol*. København: Akademisk Forlag.
- Freidson, E. (2001). *Professionalism. The Third Logic*. Chicago: The University Chicago Press.
- Gilliam, L. & Gulløv, E. (2012). *Civiliserende institutioner. Om idealer og distinktioner i opdragelse*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Grimen, H. (2008). *Profesjon og kunnskap*. I: Molander & Terum (red.), *Profesjonsstudier*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hansen, D.R. & Bøje, J. (2016). *Mellem ledere*. København: Klim.
- Harrits, G.S. & Olesen, S.G. (2012). *På vej til professionerne*. Aarhus: ViaSysteme.
- Heggen, K. (2005). Fagkunnskapens plass i den profesjonelle identiteten. *Norsk pedagogisk tidsskrift*, 6, 446-460.
- Heggen, K. (2010). Profesjon og identitet. I: A. Molander & L.I. Terum (red.), *Profesjonsstudier*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hjort, K. (2001). *Moderniseringen af den offentlige sektor: pas-dig-selv pædagogik, forhandlingskompetencer, forhandlet modernisering, videnskabelse*. Erhvervs- og Voksenuddannelsesgruppen, Institut for Uddannelsesforskning, Roskilde Universitetscenter.
- Hjort, K. (2004). *De professionelle: forskning i professioner og professionsuddannelser*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Hjort, K. (2005). *Professionaliseringen i den offentlige sektor*. Retrieved from <https://books.google.com/books?id=hledPcylAbsC&pgis=1>.
- Hodkinson, P. & Macleod, F. (2010). Contrasting concepts of learning and contrasting research methodologies: affinities and bias. *British Educational Research Journal*, 36(2), 173-189. <https://doi.org/10.1080/01411920902780964>.
- Holen, M. & Lehn-Christiansen, S. (2017). Drømmen om sammenhæng. *Tidsskrift for Professionsstudier*, 25, 25-35.
- Howsam, R.B. (1976). *Educating a Profession*. Washington: American Association of Colleges for Teacher Education.
- Johansen, M.B. (2012). Forskning og forskningstyper – revisited. I: M.B. Johansen & S.G. Olesen (red.), *Professionernes sociologi og vidensgrundlag* (s. 10-30). Aarhus: ViaSysteme.
- Johansen, M.B. & Olesen, S.G. (2012). *Professionernes sociologi og vidensgrundlag*. Aarhus: ViaSysteme.

- Kjerholt, M. (2011). *Sammenhæng i ældre kronisk syges patientforløb – idealer og realiteter. Et aktionsforskningsprojekt*. Retrieved from <https://portal.findresearcher.sdu.dk/da/publications/sammenhaeng-i-aeldre-kroniske-syges-patientforloeb-ideal-og-realit>.
- Kreiner, S. (2010). Validity and objectivity: Reflections on the role and nature of Rasch models. *Nordic Psychology*, 59(3), 268-298. <https://doi.org/10.1027/1901-2276.59.3.268>.
- Luker, K. (2010). *Salsa-dancing in the Social Sciences*. Boston: Harvard University Press.
- Millerson, G. (2001). *The Qualifying Associations. A Study in Professionalization*. London: Routledge.
- Molander, A. & L.I. Terum (2008). Professionsstudier – en introduksjon. I: A. Molander & L.I. Terum (red.), *Professionsstudier*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Moos, L. (2004). Relationsprofesjoner – hvem er de? I: L. Moos, J. Krejsler & P.F. Laursen (red.), *Relationsprofesjoner*. København: Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag.
- Næsby, T. (2020). What makes good preschools good for all children. *Early Child Development and Care*, DOI: 10.1080/03004430.2019.1685509.
- Rieper, O. & Hansen, H.F. (2007). *Metodedebatten om evidens*. København: AKF.
- Rosa, A., Bloch, L., Geishauser, I., Juhler, P. & Sederberg, M. (2017). *Deltagelse, medbestemmelse og motivation hos studerende*. København: AKF.
- Saks, M. & Adams, T.L. (2019). *Neo-Weberianism, Professional Formation and the State: Inside the Black Box*. (August). <https://doi.org/10.7577/pp.3190>.
- Siegrist, H. (2001). Professionalization/professions in history. I: Smelser, N.J. & Baltes, P.B. (red.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Amsterdam: Elsevier.
- Smeby, J.C. & Terum, L.I. (2011). Akademisering av profesjons-høyskolene. I: M.B. Johansen & S.G. Olesen (red.), *Professionernes sociologi og vidensgrundlag*. Aarhus: ViaSysteme.
- Somers, M.R. (2005). Beware Trojan Horses Bearing Social Capital: How Privatization Turned Solidarity into a Bowling Team. I: G. Steinmetz (red.), *The Politics of Method in the Human Sciences*. Duke University Press.
- Staugaard, H.J. (2011). Professionsbegrebet. I: M.B. Johansen & S.G. Olesen (red.), *Professionernes sociologi og vidensgrundlag*. Aarhus: ViaSysteme.
- Staugaard, Hans Jørgen (2017). *Profession*. København: Samfundslitteratur.
- Steinmetz, G. (2005). Scientific Authority and the Transition to Post-Fordism: The Plausibility of Positivism in U.S. Sociology since 1945. I: *The Politics of Method in the Human Sciences* (s. 275-324). Duke University Press.
- Thomsen, J.P., Dencker, S. & Pedersen, T.M. (2013). Hvem læser på velfærdsprofessionsuddannelserne? Ændringer i rekrutteringsmønstre de sidste 25 år. *Dansk Sociologi*, 24(3).
- Weber, M. (2003). Herredømmets sociologi. I: H. Andersen, H.H. Bruun & L.B. Kaspersen (red.), *Max Weber: Udvalgte tekster*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Willig, R. (2009). *Umyndiggørelse*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Witz, A. (1990). Patriarchy and Professions: The Gendered Politics of Occupational Closure. *Sociology*, 24(4), 675-690.

NOTER

- ¹ <https://phabsalon.dk/forskning-og-udvikling/socialt-arbejde-og-forvaltning/effektiv-styring-af-velfaerd/dokumentation-af-social-paedagogisk-praksis/>
- ² <https://bupl.dk/forskning-udvikling/forskningspulje/>
- ³ <https://sind.dk/udgivelser/forskningsrapport-erfaringer-med-psykiatrisk-foranstaltningsdom-i-et-recoveryperspektiv>
- ⁴ <https://ufm.dk/en/research-and-innovation/funding-programmes-for-research-and-innovation/who-has-received-funding/2016/dff-research-project-grants-from-the-danish-council-for-independent-research-social-sciences-june-2016>
- ⁵ <https://sind.dk/udgivelser/forskningsrapport-erfaringer-med-psykiatrisk-foranstaltningsdom-i-et-recoveryperspektiv>.
- ⁶ Næsby 2020.
- ⁷ Danmarks Evalueringsinstitut, 2017.
- ⁸ Ahrenkiel et al. 2012.
- ⁹ Harrits & Olesen 2012.
- ¹⁰ Aktionsforskning kan dog også underordne praktikerperspektivet et ledelses- eller forvaltningsperspektiv (Hansen & Bøje 2016). Det ses der bort fra i denne sammenhæng.
- ¹¹ Med beskrivende menes her ikke den klassiske opdeling i kvantitativ eller analytisk statistik, men derimod om den kvantitative metode søger at beskrive praksis og praktikere eller (i kategorien nedenfor) søger at beskrive, hvordan praksis virker. Hvis data indhentes for at operationalisere en effekt af en bestemt praksis, kategoriserer vi det som en effektmåling, mens hvis det søger at kvantificere vilkår eller rammer for praksis (fx normering, uddannelsesniveau, voksenkontakt, etc.) men ikke kvantificerer disse vilkårs effekt, kategoriserer vi det som beskrivende.
- ¹² En yderligere kategori kunne være tilføjet her – nemlig professionsforskning med klienterne – den ville dog metodisk være identisk med praktiker-kategorien her og med kategorien professionsforskning til klienter og pårørende ovenfor.

Forskning i professionspraksis

Ida Schwartz, ph.d., docent;
Tilde Mardahl-Hansen,
ph.d., adjunkt; Anna Sejer
Nielsen, cand.psych.,
lektor. Alle tilknyttet
forskningsprogrammet
"Inklusion og hverdagsliv",
Center for Anvendt
Velfærdsforskning, UCL
Erhvervsakademi og
Professionshøjskole

Med afsæt i et engagement i inklusionsforskning, social praksisteori og praksisforskning diskuterer artiklen, hvordan forskning på professionshøjskoler kan være anvendelig i relation til professionelles arbejde med inklusion. Artiklen kobler dermed forståelser af professionsforskning tæt til forståelser af professionspraksis. Der tages udgangspunkt i en kritik af forestillinger om, at forskning på professionshøjskoler har til opgave at levere løsninger på veldefinerede problemer i professionel praksis. Gennem et empirisk eksempel vises betydningen af, at forskning bidrager med viden om, hvordan professionelle arbejder aktivt transformerende med dilemmaer knyttet både til problemforståelser og deltagelsesbetingelser under modsætningsfyldte organisatoriske forhold.

Indledning

Professionshøjskoler har til opgave at producere anvendelsesorienteret forskning, og forskningsmidler til professionshøjskolerne er knyttet tæt til et politisk ønske om at skabe mere "praksisnær viden" (Hjort & Johansen, 2019; Johansen, 2014). På linje med andre forskere inden for sektoren (se fx Bladt, Husted & Tofteng, 2018; Hjort & Johansen, 2019) finder vi det nødvendigt at diskutere, hvad 'anvendelighedsopdraget' betyder for, hvorfor, i hvad og hvordan vi forsker på professionshøjskoler. I denne artikel diskuterer vi, hvordan forskning i velfærdsprofessioners arbejde kan blive anvendelig for professionelle og samtidig understøtte brugeres deltagelsesmuligheder. Vi argumenterer for at forbinde spørgsmålet om forskningens anvendelighed til den måde, den understøtter professionelles udforskning

Hvad indebærer det professionelt at arbejde med **deltagelsesbetingelser** i inklusionsarbejde?

af problemforståelser og udvikling af handlemuligheder i komplekse og modsætningsfyldte praksisbetingelser.

Som forskere i inklusion har vi fokus på, hvordan professionelle udvikler deltagelsesmuligheder for børn, unge og voksne i samfundets institutioner og fællesskaber. Vi deltager dermed i udviklingen af (social)pædagogiske og socialfaglige grundforståelser, der, i stedet for at individualisere sociale problemer, sætter udvikling af menneskers samfundsmæssige deltagelsesbetingelser i fokus (se fx Schwartz, Hansen & Stokholm, 2015; Schwartz, 2019). Det repræsenterer samtidig et eksempel på en meget stor vending i tænkning inden for sociale og uddannelsesmæssige interventioner, der efterlader mange spørgsmål om, hvordan man helt praktisk arbejder forandrende og udviklende med menne-

skers deltagelsesbetingelser i forskellige samfundsmæssige kontekster. I en sådan spørgehorisont kan anvendelighed i forskning ikke forstås som et spørgsmål om at levere gode løsninger på veldefinerede problemer. Vi argumenterer i artiklen for, at forskning på professionshøjskoler må starte et andet sted, nemlig ved at engagere sig i udforskningen af, hvad problemer handler om, hvordan de forstås af mange forskellige deltagende parter, og hvordan de kompliceres ved at være vævet ind i komplekse og modsætningsfyldte praksissammenhænge. Vi vil pege på, at forskning i inklusion i denne optik får til opgave, i samarbejde med professionelle, at undersøge, hvordan professionelle udforsker og udvikler deres problemforståelser og forandrer komplekse betingelsesstrukturer på måder, der åbner for at brugere af vores velfærdsydelser opnår

nye handlemuligheder. Artiklen udfolder den pointe, at professionelt arbejde med menneskers deltagelsesmuligheder må ses som tæt knyttet til professionelles muligheder for at arbejde aktivt forandrende med modsætninger, konflikter og problemer i og på tværs af brugeres livssammenhænge.

Artiklens argumentation eksemplificeres gennem et konkret forskningsprojekt, hvor professionelle blev udfordrede, fordi en ung mand i efterværn på en døgninstitution afviste en ønskepraktik efter få timers fremmøde ved vredt at erklære, at den "lortepraktik gad han ikke". Herefter lukkede han sig inde på sit værelse. I det efterfølgende forskningssamarbejde medbragte professionelle deres faglige teorier og viden om organisatoriske og personlige forhold, mens vi som forskere deltog

Hvordan kan forskning gøre sig anvendelig for professionelt arbejde med inklusion?

med vores teoretiske forståelser og viden fra tidligere empirisk forskning (udfoldes senere). Vi vil vise, at et sådan samarbejde potentielt kan åbne for nye forståelser af, hvad det indebærer at undersøge problemer konkret og situeret ud fra en ung mands perspektiv, og hvordan professionelle kan bruge hinanden til at udvikle rådighed over væsentlige betingelsesstrukturer. Og, ikke mindst, hvordan et sådant samarbejde kan åbne for, at et ungt menneske opnår et nyt handlegrundlag i en vanskelig, fastlåst og modsætningsfyldt livssituation, i stedet for at han udpeges som problemet. Vores ærinde er ikke at beskrive en bestemt forskningsmetode, men at diskutere hvordan forskning i professionel praksis kan bidrage til en faglig teoriudvikling, professionelle kan bruge i deres arbejde med inklusion. Når forskere indgår i fælles udforskningsprocesser med professionelle om, hvad problemer handler om i praksis, så virker det ideelt tilbage på det forskningsmæssige arbejde med at udvikle faglige (problem)forståelser, der kan gribe komplekse samarbejds- og udviklingsprocesser i praksis.

Forsknings anvendelighed i professionspraksis

Historisk har professionalisering været knyttet til krav om, at centrale samfundsopgaver skal varetages af mennesker med specifikke kompetencer funderet på et *rationelt, videnskabeligt vidensgrundlag* (Frederiksen, 2019; Jensen, 2019). En forskningschef i professionshøjskole-sektoren udtaler i et interview, bragt i Forskerforum (2018), at forskning på professionshøjskoler ikke skal fokusere på *'rammer og vilkår for professionelt arbejde'*, men derimod *'finde løsninger, der kan omsætte sig i en hverdag, som den nu engang tager sig ud'*, netop fordi *'vi [professionshøjskolerne] skal lave forskning og udvikling, der gør en forskel for de professionelle, vi uddanner til'*. Denne opfattelse af anvendelighed hviler for det første på en antagelse om, at betingelser for professionspraksis er, 'som de er', hvor forskningens opgave bliver at komme med løsninger i relation til givne problemer og betingelser. For det andet indeholder udtalelsen en instrumentel forståelse af, at forskning kan producere løsninger, som professionelle derefter anvender direkte uanset problemstil-

lingers konkrete indhold, situation og institutionelle kontekster. Heraf følger for det tredje forestillinger om, at praksis potentielt kan styres ideelt, og at forskningen kan og bør medvirke til en sådan styring ved at anvise, *hvordan* professionelle skal forstå deres opgaver og handle på rigtige måder. Idealet er, at viden produceres i distance til professionel praksis, således at den ikke 'inficeres' af vilkårlighed og personlige 'synsninger' i professionelt arbejde.

Med udgangspunkt i social praksisteori og kritisk psykologi (Axel, 2011; Axel & Højholt, 2018; Dreier, 1996; Højholt & Kousholt, 2020; Lave, 2019; Schraube & Osterkamp, 2013) tager vi et andet teoretisk udgangspunkt, idet forskning knyttes tæt til undersøgelse af, hvad en konkret professionel praksis handler om. I denne videnskabstradition ses professionelle praksisser som historisk udviklede, samfundsmæssige svar på uddannelsesmæssige, sociale og sundhedsmæssige problemer. Professionel praksis er således organiseret omkring varetagelsen af samfundsmæssige opdrag og opgaver, som mange parter kan have forskellige mål med,

perspektiver på og konflikter om (Højholt, 2016b). Derfor må professionelles faglige opgavevaretagelse altid forstås som modsætningsfyldt og potentielt konfliktuel (Axel, 2011). Hertil kommer, at professionel praksis er rettet mod at intervenere i menneskelig livspraksis, der i sig selv må forstås som viklet ind i komplekse sociale forhold, især under vanskelige livsbetingelser. Der knytter sig mange dilemmaer til varetagelsen af velfærdsopgaver med fokus på, hvordan man understøtter menneskers udvikling, velfærd og samfundsmæssige deltagelse (Højholt & Kousholt, 2018). Professionelle indgår desuden i historisk skabte arbejdsdelinger, der på den ene side muliggør specialiserede indsatser og på den anden side begrænser faggrupperes indsigt i, hvordan et problem kommer til syne i andre kontekster (Mardahl-Hansen & Schwartz, 2017). Problemer er knyttet til menneskers livsførelse på tværs af sammenhænge, og hvad der udgør problemet, kan derfor se meget forskelligt ud afhængig af den faglighed, det forstås igennem, og den konkrete kontekst, det iagttages i.

Professionelle navigerer mellem mange hensyn og krav i deres hverdagsliv og må inddrage viden mange steder fra for at lykkes med deres virke (Mardahl-Hansen, 2018). Det handler om kontinuerligt at reflektere, analysere og prioritere mellem mange perspektiver på, hvad der er hensigtsmæssigt at gøre, hvor fordringer 'udefra' i form af politiske målsætninger væves sammen med menneskers situerede samhandling. De mange forskelligartede perspektiver, der er i spil i praksis, skal ikke forstås som vilkårlige. De udspringer af et engagement i en fælles 'sag', der ligger til grund for de faglige opgaver, som

professionelle samarbejder om, for eksempel opgaver knyttet til menneskers udvikling, sundhed, velfærd eller samfundsmæssige deltagelsesmuligheder. Her er det en central pointe i kritisk psykologi, at særligt brugernes perspektiver må inddrages i en forståelse af, hvad en fælles sag handler om, og hvordan den bedst varetages (Højholt, 2016a). Det, der karakteriserer at inddrage et brugerperspektiv i en kritisk psykologisk forstand, omhandler ikke alene at spørge brugere, hvad de mener eller føler, men at udforske problemer i deres *situation* set fra deres position. Ved at se med brugerne ud på de livssammenhænge, de indgår i, kan både forskere og professionelle udvide deres blik for handlegrunde, der ligger indlejret i brugernes livssituation og -betingelser (Schraube & Osterkamp, 2013).

Praksisforskning

I praksisforskning organiseres samarbejde med professionelle som gensidige læreprocesser (Dreier, 1996; Højholt & Kousholt, 2011; Højholt & Kousholt, 2012). Det er samtidig en tilgang, der tager udgangspunkt i, at betingelser i praksis ikke er statiske og givne, men at de tværtimod udgør et kollektivt råderum, som deltagerne kan forandre og udvide deres rådighed over. Vi anlægger dermed det perspektiv, at både professionelle og brugere er aktivt handlende subjekter i og med deres betingelser. Samfundsforhold er menneskeskabte, og det betyder, at mennesker ikke kun er underlagt deres betingelser, de deltager også i skabelsen og udviklingen af dem (Schraube & Osterkamp, 2013). Det er netop denne almene forståelse af menneskers transformativ deltagelse i sociale praksisfællesskaber, som rummer udviklingspotentialer – ikke bare i

praksis, men også i teorien (Stetsenko, 2016). Kritiske analyser af problemer og muligheder i praksis inviterer til udvikling af praksis såvel som de anvendte teorier om professionel praksis. Ved at studere sociale fænomener i konkrete historiske praksisser sammen med deltagerne får vi adgang til viden, som ikke kan forudbestemmes teoretisk, men som ikke desto mindre er af teoretisk og almen karakter.

Teoriudvikling udgør ifølge Osterkamp (2009) en bestræbelse på at overskride umiddelbarhedsproblemet, her forstået som ukritisk accept af de givne betingelser, som de umiddelbart fremtræder. Velfærdsprofessioner er blandt andet kendetegnet ved 'at ville nogen noget' og have projekter med andre på vegne af samfundet. Velfærdsprofessionelles faglige opgaver involverer imidlertid også samarbejde med brugere, der har andre perspektiver, forståelser og handlemuligheder end de professionelle. Ofte afkræver opgaver tillige samarbejde med professionelle med andre fagligheder og forpligtelser. Set i dette perspektiv er manglende viden om væsentlige sammenhænge, konflikter og afmagt andre steder altid et alment vilkår i professionel praksis. Nødvendigheden af at udforske andres perspektiver, overskride fastlåste samspil og konfrontere egne begrænsede videns- og handleperspektiver er således karakteristisk for faglige processer i komplekse praksisser. I sådanne processer kan vi miste blik for, at det, der fremtræder som individuelle problemer, har at gøre med de måder, vi arrangerer den sociale verden og de problemforståelser og løsningsperspektiver, som disse arrangementer muliggør.

Der er således brug for mange parter forskellige perspektiver for at forstå

problemer i deres samfundsmæssige sammensathed og et samarbejde om udforskning, der både kan kaste lys på 'blinde pletter' i praksis OG i de videnskabelige begreber. Derfor er praksisforskning en proces, der kombinerer kritik af praksis med teorikritik (Osterkamp, 2009, s. 349). Her er vi tilbage ved artiklens hovedærinde, der handler om ikke at se hverken problemforståelser, -løsninger eller handlebetingelser som givne, men som råderum deltagerne både bevæger og udvikler i samarbejde. Vi vil nu belyse, hvordan en sådan teoretisk forståelse kan hjælpe os til at blive klogere på, hvad professionelt arbejde med inklusion handler om.

Forandring og udvikling af problemforståelser og betingelser

Eksemplet med den unge mand, der afviser sin ønskepraktik, er hentet fra forskningsprojektet "Børn og Unges Netværk – et Fælles Ansvar".¹ Projektet er beskrevet i Clausen, Nielsen, Schwartz og Stougaard (2018) og Nielsen (Nielsen, 2020 forthcoming) og tager udgangspunkt i den historiske omlægning af anbringelsesområdet og en deraf følgende udfordring, der handler om, hvordan der kan iværksættes inkluderende indsats for anbragte børn og unge i deres lokalmiljø. Projektet undersøgte, hvordan det tværprofessionelle og tværinstitutionelle samarbejde i en kommune organiseres, så det styrker, at børn og unge i udsatte positioner kan agere og forfølge egne engagementer i et hverdagsliv sammen med andre i deres bopælskommune (Schwartz, 2014; Schwartz et al., 2015).

Det empiriske eksempel er hentet fra et delforløb i et større forskningsprojekt, hvor forskningssamarbejdet

var organiseret i form af tværprofessionelle møder. Deltagerne reflekterede over udfordringen med at skabe udvikling i den tidligere nævnte unge mands ret fastlåste livssituation. I møderne deltog de mest centrale professionelle, såsom: myndighedsrådgiver, beskæftigelsesrådgiver, pædagog på døgninstitution, ungevejleder og projektmedarbejder i beskæftigelsesprojekt. Refleksionsprocesserne forløb over fire møder, der alle blev båndet, transskriberet og analyseret². I overensstemmelse med det teoretiske standpunkt, vi har udfoldet ovenfor, fastholdt vi som forskere, at de tværprofessionelles refleksionsprocesser tog udgangspunkt i at udforske situationen set fra den unge mands perspektiv, men vi forsøgte ikke at styre resultatet af de professionelle refleksioner. Ideen med at analysere dette eksempel er ikke at præsentere en bestemt metode, men alene at vise et eksempel på, hvordan et professionelt arbejde med at udvikle problemforståelser og handlemuligheder kan føde ind til forskning om inklusion. Det følgende er en kondenseret fremstilling af refleksioner på to af de fire møder i forløbet, hvor de professionelle bevæger sig fra fælles afmagt til udforskning – og videre til udvikling af nye konkrete problemforståelser og handlemuligheder.

Møde 1. På dette møde er der stor frustration bordet rundt. Den unge mand afviser at møde op i en praktik, han selv har ønsket, og de professionelle giver udtryk for, at han isolerer sig og intet vil, heller ikke deltage i møder om sin situation. De professionelle lytter til hinanden, og spørgsmål om, hvordan situationen kan forstås ud fra den unge mands perspektiv, bidrager til, at der breder sig en nysgerrighed over hans

grunde til at opgive både praktik og samarbejde. Ved at lægge forskellige informationsbidder sammen fra forskellige professionelle perspektiver træder især to informationer klart frem. Den unge mand har hjemme på døgninstitutionen givet udtryk for, at praktikken var noget mæg, fordi han bare sad på en stol hele formiddagen. Han har desuden givet udtryk for, at han er usikker på, om han kan blive boende på den døgninstitution, som han betragter som sit hjem. Mødet afsluttes i en stemning præget af stille eftertænksomhed.

Møde 2. De professionelle fortæller, hvordan de i den mellemliggende periode har brugt viden fra de andre mødedeltagere til at udforske og udvikle egen problemforståelse og indsats. Aktivitetshusmedarbejderen er gået til praktikvejlederen og har undersøgt, hvordan praktikken er blevet forbedret og tilrettelagt, og især hvordan den unge mand er blevet modtaget og introduceret den første dag. Hun opdager, at døgninstitutionspædagogen har sat ham af ved døren, og han er selv gået ind. Desuden er praktikværten en mekaniker af få ord, der forventer, at en ung mand selv tager fat. Hun påbegynder et nyt forløb, hvor hun i samarbejde med praktikværten nøje tilrettelægger både modtagelse og indføring i arbejds-gange, og den unge mand kommer godt i gang med sin praktik. Døgninstitutionspædagogen reflekterer over, hvordan hun fremover kan støtte unge bedre i overgange til deltagelse i en ny praksis, og at en opstart kræver mere koordinering og organisering.

Myndighedsrådgiveren hørte døgninstitutionspædagogen fortælle, at den unge på døgninstitutionen har givet

udtryk for utryghed over sin bosituation, hvilket formentlig bundet i, at han har opsnappet, at kommunen står midt i store institutionelle forandringer. Den unge mands døgninstitution står over for nedlæggelse til fordel for oprettelse af en unge-hybel. Socialrådgiveren er blevet pålagt tavshed om disse planer. Hun har efterfølgende spurgt sin socialchef, hvordan hun kan informere den unge mand for at skabe mest mulig klarhed og tryk omkring hans fremtidige bosituation, og hun har allerede haft den første samtale med ham. Socialrådgiveren og beskæftigelsesrådgiveren reflekterer over, om den unge mands uvilje mod at deltage i møder kan hænge sammen med, at de begge på skift og ofte indkalder ham for at spørge til fremgang i hans handleplan. Beskæftigelsesrådgiveren fortæller, at hun ofte foreholder ham den kendsgerning, at han kan miste sit efterværn, hvis han ikke følger sin handleplan og fastholder aktivering.

I analyserne fokuserer vi på tre hovedtemaer i de professionelle drøftelser af den unge mands livssituation: nemlig beskæftigelse, bo-situation og brug af professionel støtte. Disse hovedtemaer repræsenterer indsatsområder, der både kan understøtte hinanden i en sammenhængende indsats og låse sig i et modsætningsforhold. De forståelser af problemer, der knytter sig til disse hovedtemaer, udspringer både af lovgivningsmæssige krav, kommunale omstruktureringer på anbringelsesområdet og forskellige faglige teordannelser. På den ene side er der et generelt politisk ønske om at "stramme" op på unge menneskers uddannelse og beskæftigelse, om nødvendigt gennem sanktioneringer, hvis de ikke lever op til

handleplaner, og på den anden side skaber sådanne krav et pres både på professionelle og unge, der kan stå i vejen for at samarbejde udviklingsorienteret med et ungt menneske i en usikker livssituation. Pres kan føre til forestillinger om nødvendighed af konsekvens og dermed indsnævre det faglige blik for, hvordan der kan arbejdes forandrende og udviklende med deltagelsesbetingelser, der tager højde for en ung mands mangeårige erfaringer med ikke at slå til.

Kommunale omorganiseringer på anbringelsesområdet kan tænkes at virke undergravende på den unge mands oplevelse af at have et hjem. En flytning til en unge-hybel kunne måske udgøre et udmærket fremtidsperspektiv, men han indvies ikke i disse overvejelser. Socialforvaltningen betinger, at forudsætningen for efterværn er, at den unge deltager i aktivering, samtidig med at han muligvis selv fornemmer, at hans livsgrundlag under alle omstændigheder er ved at smuldre under ham. Problemstillinger ét sted griber ind i problemer andre steder. Alle omkring bordet er opmærksomme på, at den unge mand hurtigt opgiver at forandre egen situation og nemt mister troen på professionel støtte. De samlede interventioner, der skulle understøtte den unges motivation, risikerer i stedet at demotivere. Det gælder for eksempel kravet om at møde op med korte mellemrum hos både beskæftigelsesrådgiver og myndighedsrådgiver for at redegøre for, hvordan det lykkes at fastholde personlige mål i en handleplan, som han muligvis oplever som vanskelig i en svær og usikker livssituation.

I løbet af forskningsprojektets møder flytter de professionelle deres reflek-

sioner fra at anvende kategoriserende problemforståelser som, at den unge mand "ikke vil" og "mangler motivation", til en stigende forståelse af, at mange komplicerede problemer og betingelser er viklet ind i hinanden på tværs af hans livssituation. Set ud fra den unge mands perspektiv bliver det tydeligt, at professionelles egne praksisser bidrager til at komplicere en i forvejen vanskelig livssituation.

Forsknings anvendelighed i relation til professionelles arbejde med betingelsers betydning

Hvad indebærer det professionelt at arbejde med deltagelsesbetingelser i inklusionsarbejde?

Som forskere bliver vi for det første opmærksomme på, hvordan professionelle bruger hinandens viden om, hvordan situationen kan opleves, set fra den unge mands perspektiv, til aktivt at forandre hans betingelser. Udviklingen i problemforståelser går dermed fra at fokusere på dysfunktion hos den unge til at undersøge og forandre hans livssituation, og det åbner for, at mange aspekter af hans livsbetingelser bliver relevante at inddrage i en forståelse af, hvad problemerne handler om. Problemforståelserne udvikler sig fra at være fastlåste til at være hypotetiske og afprøvende. Hypoteser om, hvordan den unge oplever egen livssituation, afprøves efterfølgende konkret. Det fremhæver, at professionelt arbejde opererer under åbne spørgehørisoner og ud fra viden, de endnu ikke har fuldt ud (Nielsen, 2020 forthcoming). For det andet bliver det klart for forskere og professionelle, at vanskeligheder i en ung mands situation vikler sig sammen flere steder fra. Det bliver tydeligt, at problematikker forstærker hinanden

Det handler ikke bare om, at forskning skaber viden om problemer i praksis, men om at fordybe faglige teorier om, **hvordan professionelle arbejder aktivt med at udvikle deres forståelse af, hvad der udgør et problem.**

på tværs af kontekster og påvirkes af modsætninger i forskellige politiske og velfærdsstatslige målsætninger. Det, der er igangsat som hjælp, kan i særlige situationer vende sig til at blive en del af problemet.

For det tredje får vi indsigt i, hvordan professionelle arbejder aktivt transformerende med at ændre den unge mands betingelser, selvom de må navigere ud fra hypoteser og i relation til mange givne krav og politiske målsætninger. Det bliver dermed muligt at iagttage, hvordan både personlige, institutionelle og tværgående betingelser skal bearbejdes, for at et ungt menneske kan komme videre med sit liv. Det medfører også, at de professionelle handler forskelligt, fordi problemet ser forskelligt ud forskellige steder. Nogle betingelser er de selv

medskabere af, og andre kan de kun arbejde med at forandre betydningen af. Et arbejde med at udvikle problemforståelser og deltagelsesbetingelser kalder derfor på et fleksibelt og transcenderende samarbejde om at udforske muligheder. Den centrale pointe er, at ved at sætte fokus på at forandre den unges betingelser åbnes et nyt grundlag for at samarbejde med ham, der set i sin spæde start kan understøtte hans egen ageren.

Hvordan kan forskning gøre sig anvendelig for professionelt arbejde med inklusion? Det er sådanne forståelser af professionalitet som 'transformativ agens' i komplicerede praksissammenhænge, forskning på professionshøjskoler kan fordybe den professionsfaglige viden om. Faglige teorier, der kan

understøtte professionelles arbejde med at udvikle brugeres deltagelsesmuligheder.

Det handler ikke bare om, at forskning skaber viden om problemer i praksis, men om at fordybe faglige teorier om, hvordan professionelle arbejder aktivt med at udvikle deres forståelse af, hvad der udgør et problem. Der er brug for teorier om professionel praksis, der kan udfolde, hvad transformativ professionel agens handler om i sammensatte praksisser præget af dilemmaer, konflikter og modsætninger, og på tværs af sammenhænge både i brugeres liv og professionelle kontekster. Professionsfaglige teoriforståelser, der kan understøtte professionelles og brugeres udvikling af fælles rådighed over komplekse og modsætningsfyldte betingelsesstrukturer.

REFERENCER

- Axel, E. (2011). Conflictual cooperation. *Nordic Psychology*, 63(4), 56-78.
- Axel, E. & Højholt, C. (2018). Subjectivity, conflictuality and generalization in social practice. In E. Schraube & C. Højholt (eds.), *In subjectivity and knowledge: Generalization in the psychological study of everyday life* (pp. 23-40). New York: Springer.
- Bladt, M., Husted, M. & Tofteng, D.M.B. (2018). Aktionsforskning som anvendt forskning? – mellem anvendelse, nytte og kritik. *Dansk pædagogisk Tidsskrift*, 2018(1), 16-24.
- Clausen, T.Ø., Nielsen, A.S., Schwartz, I. & Stougaard, K. (2018). Børn og unge i udsatte positioner – relationers betydning i et børneliv i vanskeligheder. *Nordiske Udkast. Tidsskrift for Kritisk Samfundsforskning*, (2), 61-77.
- Dreier, O. (1996). Ændring af professionel praksis på sundhedsområdet gennem praksisforskning. In U.J. Jensen, J. Qvesel & P.F. Andersen (eds.), *Forskelle og forandring – bidrag til humanistisk sundhedsforskning* (pp. 113-140). Aarhus: Philosophia.
- Forskningschef: Forsk i professionsudvikling. (2018, oktober). FORSKERforum, nr. 318, 22-23. Retrieved from <http://www.forskerforum.dk/downloads/ff-318.pdf>.
- Frederiksen, J.T. (2019). Den velfærdsprofessionelle – mellem omsorg, ansvar og kontrol. København: Akademisk Forlag.
- Hjort, K. & Johansen, M.B. (2019). Taktisk prioriteret og strategisk kommerialiseret: Om udviklingen i pædagogisk forskning. *Dansk pædagogisk Tidsskrift*, 2, 43-52.
- Højholt, C. (2016a). Fra brugerperspektiver til konflikter om børns udvikling. *Nordiske Udkast. Tidsskrift for Kritisk Samfundsforskning*, 43(1), 27-49.
- Højholt, C. (2016b). Situated inequality and the conflictuality of children's conduct of life. In E. Schraube & C. Højholt (eds.), *Psychology and the conduct of everyday life* (pp. 145-175). NY: Routledge.
- Højholt, C. & Kousholt, D. (2011). Forskningsamarbejde og gensidige læreprocesser – om at udvikle viden gennem samarbejde og deltagelse. In C. Højholt (ed.), *Børn i vanskeligheder – samarbejde på tværs* (pp. 207-237). København: Dansk Psykologisk Forlag.
- Højholt, C. & Kousholt, D. (2012). Practice research. In T. Teo (ed.), *Encyclopedia of critical psychology* (pp. 1485-1488). Springer Science Business Media BV.
- Højholt, C. & Kousholt, D. (2020). Contradictions and conflicts. Researching school as conflictual social practice. *Theory & Psychology*, 30(1), 36-55.
- Højholt, C. & Kousholt, D. (eds.). (2018). *Konflikter om børns skoleliv*. København: Dansk Psykologisk Forlag.
- Jensen, U.J. (2019). Kampen om praksis. *Tidsskrift for Professionsstudier*, 15(29), 14-23.
- Johansen, M.B. (2014). Behov, brud og Bachelard: Om teori, metode og praksis. *Dansk pædagogisk Tidsskrift*, (4), 52-51.
- Lave, J. (2019). *Learning and everyday life. Access, participation and changing practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mardahl-Hansen, T. (2018). Et hverdagsperspektiv på folkeskolelæreres arbejde med at skabe betingelser for børns deltagelse og læring i folkeskolen. Roskilde: Ph.d.-afhandling ved Institut for Mennesker og Teknologi, Roskilde Universitet.
- Mardahl-Hansen, T. & Schwartz, I. (2017). Samarbejde som handlebetingelse. Tværprofessionelt samarbejde set i et lærerperspektiv. In C.K. Moesby-Jensen (ed.), *Når professionerne samarbejder. Praksis med udsatte børn og unge* (pp. 147-168). København: Samfundslitteratur.
- Nielsen, A.S. (2020 forthcoming). Det gider jeg ikke! professionelles arbejde med det, de endnu ikke har forstået. *Pædagogisk Psykologisk Tidsskrift*.
- Osterkamp, U. (2009). Knowledge and practice in critical psychology. *Theory & Psychology*, 19(2), 167-191.

NOTER

Schraube, E. & Osterkamp, U. (2013). *Psychology from the standpoint of the subject: Selected writings of Klaus Holzkamp*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Schwartz, I. (2014). *Hverdagsliv og livsforløb: Tværprofessionelt samarbejde om støtte til børn og unges livsførelse*. Aarhus: Klim.

Schwartz, I. (2019). Problemers sociale udviklingshistorie – elevperspektiver på inklusion. *Pædagogisk Psykologisk Tidsskrift*, (2), 84-100.

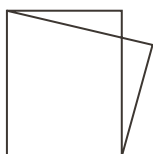
Schwartz, I., Hansen, A.B. & Stokholm, G. (2015). Tværprofessionelt samarbejde om børneliv i vanskeligheder. *Nordiske Udkast. Tidsskrift for Kritisk Samfundsforskning*, 43(1), 37-50.

Stetsenko, A. (2016). *The transformative mind: Expanding Vygotsky's approach to development and education*. New York: Cambridge University Press.

¹ Forskningsprojektet er blevet til i samarbejde mellem forskningsprogrammet 'Inklusion og hverdagsliv' i Center for Anvendt Velfærdsforskning, UCL Erhvervsakademi og Professionshøjskole og en kommunal døgninstitution, og det inddrog mange kommunale aktører som for eksempel professionelle i beskæftigelsestilbud, (special)skoler, socialforvaltning m.m. Projektet er finansieret af Socialministeriets Børne- & Unge-diplompulje i 2016.

² Dette forløb var en del af et større forskningsdesign, som vi har redegjort for i Clausen et al. (2018).

Mediating Profession and Discipline: new challenges for teacher education

Jessica Allen Hanssen,
dr. philos., Associate
Professor of English,
Faculty of Education
and Arts, Nord
University, Norway

With increased focus on grade school teachers as subject professionals as background, this article articulates and explores some of the challenges and responsibilities that disciplinary scholars of school subjects in a teacher education context face. Using narrative and phenomenological approaches to document analysis as well as qualitative analysis of empirical data from 16 university teacher educators, this article explores ways in which conflict between two teacher education cultures, the old and the 'new', can be managed productively to the benefit of teacher students in this new professional paradigm. The article illuminates some of the key conflicts rising from the 'universitization' of teacher education (Hudson, 2017), and also some of the ways in which divergent university cultures can

support one another, within the context of teacher education in Norway but also with Nordic and international relevance.

Introduction

As a disciplinary scholar of English who found, after some initial frustration, a renewed purpose for my academic training within teacher education, I have observed that my situation is not unique, but increasingly reflective of numerous trends and movements within this professional domain. With increased focus on grade school teachers as subject professionals, and recently politically-mandated requirements for these newly-educated teachers to have and convey in-depth subject knowledge as background (NDET, 2019), this article articulates and explores some of the challenges and responsibilities that

The article articulates and explores some of the challenges and responsibilities that disciplinary scholars of school subjects in a teacher education context face.

university teachers of school subjects in a teacher education context face as they learn effective strategies for mediation of their subjects' tradition against the professional realities their students will encounter, although they themselves are not part of this same tradition. The discussion draws on an ongoing debate about the 'universitization' of teacher education (Hudson, 2017), and explores the research question: *In what ways can conflict between two teacher education cultures, the old and the 'new', be managed in a productive way that benefits teacher students in this new professional paradigm?*

Contextual and Methodological Perspectives

This article uses a qualitative approach to research based on both narrative

and phenomenological analysis. It thus fits into the paradigm of "self-study research" (Grant and Butler, 2018; Loghran, 2004), which, in this context, explores the various personal, professional, and programmatic influences that a teacher educator encounters and passes forward to teacher students. Lunenberg and Samaras (2011) document a history of self-study in teacher education that recognizes its roots in action research and practitioner inquiry (Cochran-Smith & Lytle, 2004; Whitehead, 1995), but further recognizes the empowerment, if not the mandate, of professionals to examine their practice as part of a system of accountability (Wilcox, Watson & Paterson, 2004). The idea of self-study has clearly been influential in teacher education, especially in Norway, where research groups

such as Body, Learning and Diversity at OsloMet, Teacher Education at a Time of Change at University of Tromsø, and Culture, Humanities and Education at Nord University) have used its principles to center their thinking and dissemination efforts.

A recent Norwegian self-study of teacher educators, while of similar sample size, focuses more on case-based teaching practices (Ulvik et al, 2020). Nevertheless, its emphasis on the importance of "collaborative reflection and learning" and the need to "open a space in which we could reflect upon our practice and learn from it" was important to developing my research approach. Recent Scandinavian studies also incorporate ideas from self-study (Rönnerman & Salo, 2019; Eklund, Aspors, & Hansén, 2019);

these additionally demonstrate the need for research into teacher education to be community-driven and practice critical. A recent Swedish doctoral study (Ese, 2016) examines an academic community of 25 scholars in the context of the conflict between the university and management structures, a subject also informing my outlook, especially as my results are concomitant with some of its findings. Above all, established self-study guidelines require that “findings add to the literature on a question of importance” (Lederman & Lederman, 2016) and for me, understanding how my experience fits into a larger paradigm is certainly such a question.

Likewise, the idea of narrative-based phenomenology has influenced my professional practice research. Here, my approach is informed by Paul Ricoeur’s outlook, developed throughout *Time and Narrative* (1984) and particularly as refined in “Narrative Identity” (Ricoeur, 1991), asking “who am I” in response to the functions of connectedness and story building. For Ricoeur, the written narrative provides an essential framework for opening up a story through praxis that might not have been accessible previously (Ricoeur, 1981: 170). If it is additionally true, as van Manen (1990) posits, that we “become the space we are in” (p. 102), then teacher educators, however they found their way to their profession, become the profession itself and ultimately define its meaning. An emphasis on self-reflection as essential to professional practice has led me to seeing my early frustration as part of a larger contextual framework and a legitimate interest area all on its own.

Systemic Changes

There have been changes to the university sector, both in Norway but also internationally, that have affected how teacher education is understood. One development has been the movement of teacher education into the universities. In previous Norwegian educational models, teacher education was largely the domain of separate institutions, with their own, localized emphases on teacher professionalism, praxis, and tradition. While subject knowledge was always essential of these models, it is now still more central to teacher education. Munthe et al (2011) document the various changes in Norwegian teacher education leading to reform in 2015; highlighting the difference between what teachers *do* and who they need to *be*, they conclude that the process leading to change has been “daring”, but still invites “innovat(ion) through local practices” and variation (p. 459).

The universitization process is also reflected in Norwegian educational policy when one considers the various national curricula for grade school education that have been in place. Pre-universitization, the national curricula (such as those of 1974, 1987, and 1994) feature less direct guidance about the subject contents, and more guidance about the overall pedagogical aims of the curriculum. Post-universitization curricula (as represented by national curricula from 1997, 2013, and 2019) provide far more specific direction about how the individual subjects are to be understood, and less guiding general pedagogy. This evolution not only increases the need for subject professionals to teach these subjects, as opposed to generalist educational practitioners, but, with the

2015 reform, teacher students must also become subject specialists themselves in a demanding new way, as their education now culminates in a masters degree in a school or school-relevant subject pedagogy (NOU, 2016). This turn, intended to raise the overall level of subject knowledge and critical thinking in schools, requires still more advanced subject teaching in teacher education.

These changes parallel other structural changes in the Norwegian higher education sector. As Jensvoll et al (2020) have charted, the universities and colleges in Norway are currently experiencing additional major structural changes, merging smaller institutions into larger, multi-campus universities – this because various stakeholders expect the organizations to become larger and more robust, i.e. internationally competitive (NOU, 2008). This process has not always been smooth, with teacher educators experiencing the merger process as distressing and demotivating, causing many to withdraw into their teaching and research rather than confront large-scale structural change (Jensvoll et al, 2020).

A picture of the status of disciplinary scholars in teacher education thus begins to form in two parts: a tale of two mergers. First, the ideological merger between the traditional universities and traditional teacher colleges risks alienating both disciplinary scholar and experienced practitioner, as both must attempt to find their place within a new, universitized teacher education paradigm. Second, the physical merger fusing universities and university colleges across large geographical areas further risks alienating the subject scholar-cum-teacher educator, as the battle lines of

the new mergers are between competing pedagogical traditions and traditions, not about emerging subject expertise. As this study indicates, these challenges can potentially be overcome through mutually respecting each other's competence and devotion to quality in teacher education.

Analysis

The data collection itself took place in April 2020. 16 disciplinary teacher educators from 6 Norwegian universities and university colleges, representing various subjects, experience levels, and geographical placements, completed an online survey. To find respondents, I used my local network and also asked for their participant recommendations. While a sample size of 16 might not be

fully adequate, for example, to develop or prove new medical knowledge, for a contextual consideration of subject professionals entering teacher education, for which there is "scant empirical research," "having some introspective data on what these individuals are thinking and how they are perceiving and reacting... would be significant and it would have the potential to transform the nature of our graduate programs" (Lederman & Lederman, 2016), further given the relatively smaller size of the typical teacher education program in Norway. Following the data collection, which followed appropriate data security measures and ethical codes, the survey results were encoded inductively, enabling key words and ideas to emerge.

Contextual Data

16 teacher educators (n=16) from 6 geographically diverse Norwegian universities and university colleges completed the survey, representing 6 general academic subjects, all fitting under the "liberal arts" umbrella as understood from a classical perspective, and most within the designation of "humanities" as well. Table 1 further illustrates their professional competence and experience.

From this information, we can infer that these scholars have relatively substantial background, experience, and informal qualifications for working in teacher education, despite having relatively fewer formal qualifications.

Table 1: Contextual data

Degree

Terminal	14	(87%)
Acquiring a PhD	2	(13%)

Qualification

Formal (60 + ECTS of grade-relevant training)	9	(53%)
Informal (relevant publication/teaching experience)	11	(67%) (respondents could choose both)

Years of relevant employment

≥ 6 years	11	(67%)
4-6 years	3	(20%)
≤ 4 years	2	(13%)

Reflections on Experience and Outlook

The survey's second section asked a series of 7 questions surrounding the idea of disciplinary scholarship within the teacher education context. Thinking back to Ricoeur, and his understanding of narrative-building from *Time and Narrative* (1984), in which he develops an essential logical order of "time, therefore narrative" (*temps ét recit*), I sought to provide a reflective space through asking questions that would look back over the totality of a respondent's experience, but still remain grounded in their present circumstance. While our beginnings might

be ambiguous in meaning at the time, a narrative emerges through consideration of how they affect our circumstance, especially when taken in tandem. As one of the respondents put it, "Only when you study something really thoroughly over time you learn that there is a lot more to learn to be really educated in something. To be humble in the process of learning and gaining new knowledge is of utmost importance. My experience is that it is my disciplinary academic background that has provided this in my case". The questions were written in a neutral tone to encourage open-ended

response. The survey was conducted in English, a second language for many respondents but also the "contemporary lingua franca of academe" (Rostan, 2015). To ensure clarity, however, the questions were piloted with a non-native English user, and afterwards somewhat adjusted. As a result of this piloting, secondary explanations of questions were provided as subquestions for some questions that could have multiple interpretations. Table 2 lists the open-ended questions used in this study.

Table 2: Open-ended questions

1. Why did you enter into teacher education?
2. In your teaching practice, when and how much do you rely on your disciplinary subject background?
(subquestion) Another line of response might be to consider when and how much you rely on subject or general pedagogy in your teaching practice. In this case, please explain where your knowledge of this pedagogy comes from.
3. Was the transition from subject scholar to teacher educator challenging for you?
(subquestion) If so please explain in what specific ways, or if not please explain why this was not the case for you.
4. In what ways do you believe your background as a disciplinary scholar provides professional advantages?
(subquestion) An alternative line of response might be to consider in what ways your disciplinary background might hinder professional success (in the context of teacher education.)
5. In what ways have you learned about teacher education from people with a different background than you?
(subquestion) This 'different background' might be, for example, a different disciplinary background, different professional experience, or different pedagogical awarenesses.
6. In what ways do you observe potential for 'culture conflict' between teacher educators with disciplinary backgrounds and those with practitioner backgrounds (i.e. general education credentials and experience)?
(subquestion) If you observe this potential, please explain in what specific ways, or if not please explain why you believe this not to be the case.
7. If you observed potential for 'culture conflict', in what ways do you think this conflict might be avoided or mediated?

In many ways, one could detect **a clear sense of positivity and high motivation** for disciplinary scholars feeling included in teacher education.

To develop a sense of overall mood, I arranged the responses according to 3 broadly connotative categories: negative, positive, and neutral. In order to assess ideas about “universitization,” as defined by Hudson (2017), I grouped responses that engaged ideas about the difference between, for example, disciplinary scholarship and subject didactics or general pedagogy, as well as learning practices such as when and how disciplinary scholars learn new pedagogical methods. In order to assess the idea of “motivation,” which I understand as a mostly positively-charged term, I grouped responses that dealt with reasons for entering teacher education in the first place, as well as responses that focused on working to limit culture conflict between disciplinary scholars and practitioner teachers. In order to assess the idea of perceived “challenges,” which has both positive and negative connotations, I grouped responses that dealt with respondents’ transition from subject scholar to teacher educator, as well as those identifying culture

conflict as a part of their journey. Finally, I examined the data as one corpus, looking for repeating words, phrases, and ideas, as this alone can indicate a discourse beyond the words on the page. From these various analytical processes, a narrative became visible, although not always the one I expected to find.

Positivity and High Motivation

In many ways, one could detect a clear sense of positivity and high motivation for disciplinary scholars feeling included in teacher education. Like myself, most respondents did not intend to enter teacher education, but, having found themselves there nonetheless, now understand their significance within it. As one respondent noted, many value the opportunity to “drive innovation in the school curriculum as well as in teacher education”. A surprising number of respondents reported that they had always intended to enter teacher education, even when choosing a disciplinary background, and very few see teacher education as a refuge of last resort.

On the whole, respondents have had to learn about general and subject pedagogy on the job, mostly from colleagues but also from individual research. They see their disciplinary backgrounds as providing advantages for evaluating which pedagogical ideas and tools would be helpful to them, with one respondent noting that their academic background allows them to “authoritatively shape a consistent and easily understood narrative from the seeming complexity of my field,” itself illustrating a Ricoeurian perspective on the issue. Several respondents also noted their comfort interpreting policy documents to help them navigate the requirements of teacher education. While some found the transition from disciplinary scholarship to teacher education to be demanding, and experienced that their subject expertise was undervalued, or even “incidental” in the eyes of their other colleagues, they mainly understood their role as collaborative and in (occasionally uneasy) partnership with colleagues in subject pedagogy and general pedagogy,

and that they have found creative ways of working within teacher education that play to their strengths. There were, of course, some notable outliers for what this creative zeal could mean in practice (“a suggestion at our institution was that publication points should qualify for single offices. These kinds of suggestions nurture potential conflicts tremendously”), but overall, we seem to be an adaptable group.

For most, being able to rely “heavily” or “extensively” on their disciplinary background is positively understood, although some also recognize the need to inform their subject knowledge with more awareness of pedagogical techniques and knowledge of and experience with the (Norwegian) education system, and have used books, courses, and dialogue with specialists to gain such awareness. The expectation is high: as one respondent notes, “when I started teaching in teacher education, I realized that my colleagues expected me to be able to use different teaching techniques and activities,” which reflects a disconnect between training and practice, but this, many feel, can be met through interaction with colleagues with “diverse” backgrounds, or “interdisciplinary and multicultural academic and social communities”, as another respondent put it. The general mood of collaborative positivity can perhaps be characterized by one respondent’s conviction that “teacher education is (or should be) a collaboration between specialists in education, subject pedagogy, and subject specialists”. This ready division into three distinct expertise areas indicates that subject scholars should feel a sense of place and ownership in teacher education, as part of an ideal

balance between discipline and profession, but the telling parenthetical aside also reveals doubts about whether this is the case in practice.

Culture Conflicts

A clear mood shift becomes apparent as disciplinary scholars reflect on their experience dealing with the various hierarchical structures within teacher education. Here, a sense of powerlessness and disenfranchisement becomes apparent, but this goes in two directions. In summarizing the nature of the conflict, one respondent notes that “this can, in the worst case, precipitate a factionalism where practitioners seek to subordinate the disciplines to pedagogy or discipline scholars develop research and teaching profiles that ignore the needs of teacher education”. While some feel reduced to research-producing automatons who serve this necessary but useless function in compensation for other colleagues who do not have this skill set (“one of our leaders remarked in a general meeting for staff that we Associate Professors and Professors should be grateful to our Assistant Professors for financing our research. Which made me think that...leaders think research is nonsense and should be dispensed with”), others observe that they are not encouraged to develop their individual research profile, but to get in line with a pre-existing agenda to which they had little input (“Teacher education has for several decades been dominated by practitioners with a strong identity as practitioners and, frequently, an expectation that teacher educators from other backgrounds adopt certain values and practices, whether these actually promote teacher education or not”). The conflict, as many respondents saw it,

can be summarized by one respondent’s reflection: “Beyond different perspectives about what constitutes ‘necessary’ training for educators, these groups disagree on what topics class time should be dedicated to. These conflicts are often undergirded by disagreements about the position and role of education, especially humanities education, in modern society”. Again, as several respondents also point to the importance of diversity in training and thinking as playing an essential role in the idea of teacher education, such conflicts are “inevitable”.

Several colleagues alluded to the various structural mergers as part of the problem, (“after all the merges in higher education this conflict is more a given than a potential. What society possibly gains in educating a corps of better qualified professionals, it very, very possibly loses in larger concerns of humanism, democracy and international solidarity,”), but some saw the mergers as an opportunity for field expansion, redefinition and “tolerance-building” among various newly-blended cultures. In fact, many respondents chose to reframe the discussion as a conflict less between disciplinary scholars and practitioners, as I originally hypothesized as the primary source of potential culture conflict, and more between those they observe as comfortable with “curiosity,” “divergence,” “difference”, or “(intellectual) diversity,” – words which, again, appeared frequently in references to culture conflict – and those who are not, a designation transcending pedagogical, administrative or even interdisciplinary boundaries and entering into larger, more existential debates.

The general sense is that nascent or even long-simmering culture conflicts, which most of us have experienced in one form or another, could be avoided by an academic culture, integrated from top to bottom, that acknowledges the value of both subject knowledge and pedagogical/subject-pedagogical orientation, and that allowed focus on both, in teaching as well as research, an area that could form the basis of heightened integration of discipline and practice. Suggestions for achieving this balance ranged widely (“dismiss all teachers of pedagogy and didactics and let disciplinary specialists within the school subjects define for themselves what is to be taught and how” being a notable but not singular outlier). Most responses alluded to more communication between disciplinary scholars and teacher practitioners, more organization among disciplinary scholars of diverse disciplines, or more opportunities for practitioners to develop their analytical and research skills (through, for example, acquisition of a PhD) as potential ways forward.

Conclusion

Through undertaking research based on both narrative and phenomenological analysis to inform my perceptions of the status of disciplinary scholars now situated in teacher education, I return

to my original research question, *In what ways can conflict between two teacher education cultures, the old and the ‘new’, be managed in a productive way to the benefit of teacher students in this new professional paradigm?* I have learned that, while there are many reasons for subject specialists to feel disadvantaged, or even resentful, as they navigate their role in teacher education, most of these are institutional and much bigger than the source of conflict that I originally envisioned, that between the subject specialist and the practitioner. The background of large-scale societal and institutional shifts has led to new and not always ideal circumstances for subject scholarship’s inclusion under the teacher education umbrella. Our sense of narrative, of *identity*, is in flux, and so it is difficult to find what Ricoeur called a “life story” in the midst of these changes. There is, however, cause for optimism: we have the mental flexibility, and the willingness to work hard, that motivates us to learn from our colleagues. Whereas I used to think and work solely in terms of my disciplinary tradition, my own recent research has sought to exploit the intersection of theoretical literary scholarship and middle grades English education, and I think more subject specialists ought to pursue similar aims as a way forward. We are, again invoking van Manen, becoming the space we are

in. Since we’re all by definition products of a university system, and used to working within established, and also uncharted, research and policy paradigms, we should be better at navigating our current situation and establishing a firm place for subject scholarship as a vital part of what it means to be a teacher today. This has to be a three-way meeting between subject scholar, subject pedagogy scholars, and general practitioners, and this meeting needs to be facilitated and supported by a welcoming and open-minded administrative structure. At its best, this awareness forms a new kind of synergy that empowers our students to think about how they understand the idea of teacher education in an inclusive and holistic way.

REFERENCES

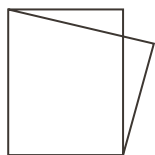
- Cochran-Smith, M. & Lytle, S. (2004). Practitioner Inquiry, Knowledge, and University Culture. In: Loughran, J.J., Hamilton, M.L., LaBoskey, V.K., & Russell, T. (eds) *International Handbook of Self-Study of Teaching and Teacher Education Practices*. Springer International Handbooks of Education, vol. 12. Springer, Dordrecht. 601-649.
- Eklund G., Aspfors J. & Hansén S. E. (2019). Master's thesis – a tool for professional development? Teachers' experiences from Finnish teacher education. *Nordisk tidsskrift for utdanning og praksis*, 13[2], 76–92. <https://doi.org/10.23865/up.v13.1973>
- Ese, J. (2019). Defending the university? – Academics' reactions to managerialism in Norwegian higher education. Doctoral Thesis. Karlstad: Karlstad University Studies
- Grant, M. & Butler, B. (2018). Why Self-Study? An Exploration of Personal, Professional, and Programmatic Influences in the Use of Self-Study Research, *Studying Teacher Education*, 14:3, 320-330, DOI: 10.1080/17425964.2018.1541289
- Hudson, B. (2017). *Overcoming fragmentation in teacher education policy and practice*.
- Jensvoll, M. H., Herfindal, T., & Sørmo, D. (2020, in press). Complicating effects of Mergers in Higher Education: A study in investigating the impact of some of the ongoing mergers in higher education from the perspective of the teacher educators in Norway. *Tertiary Education*.
- Lederman, N.G. & Lederman, J.S. (2016). Know Thyself: Is This Possible?. *J Sci Teacher Educ* 27, 227–234. <https://doi.org/10.1007/s10972-016-9471-6>
- Loughran, J. (2004). A History and Context of Self-Study of Teaching and Teacher Education Practices. In: Loughran, J.J., Hamilton, M.L., LaBoskey, V.K., & Russell, T. (eds.) *International Handbook of Self-Study of Teaching and Teacher Education Practices*. Springer International Handbooks of Education, vol. 12. Springer, Dordrecht. 7-39.
- Lunenberg, M. & Samaras, A. (2011). Developing a pedagogy for teaching self-study research: Lessons learned across the Atlantic. *Teaching and Teacher Education*. 27. 841-850. 10.1016/j.tate.2011.01.008.
- Munthe, E., Svensen Malmo, K.A., & Rogne, M. (2011). Teacher education reform and challenges in Norway, *Journal of Education for Teaching*, 37:4, 441-450. <http://dx.doi.org/10.1080/02607476.2011.611012>
- Norwegian Directorate for Education and Training (NDET), (2019). Nye læreplaner – grunnskolen og gjennomgående fag vgo (LK20) [New curricula – Primary and lower secondary school and continuing subjects for upper secondary school]. <https://www.udir.no/Udir/PrintPageAsPdfService.ashx?pid=150622&epslanguage=no>
- Norwegian Ministry of Education and Research (NOU), (2008). "Viewed together: new structures in higher education" ("Sett under ett: Ny struktur i høyere utdanning" <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/NOU-2008-3/id497182/?ch=1>
- Norwegian Ministry of Education and Research (NOU). (2016). Regulations Relating to the Framework Plan for Primary and Lower Secondary Teacher Education for years 5-10. <https://www.regjeringen.no/contentassets/c454dbe313c1438b9a-965e84cec47364/forskrift-om-rammeplan-for-grunnskolelærerutdanning-for-trinn-5-10---engelsk-oversettelse.pdf>
- Ricoeur, P. (1991). Narrative Identity. *Philosophy Today*, vol. 31, Issue 1. 73-81.
- Ricoeur, P. (1981). *Hermeneutics and the Human Sciences: Essays on Language, Action and Interpretation*. Cambridge University Press. Reprinted 2016.
- Ricoeur, P. (1984). *Time and Narrative*. The University of Chicago Press.
- Rönnerman, Karin & Petri Salo (2019). Collaborative and action research within education: A Nordic perspective. *Nordic Studies in Education*, Vol. 32. 1–16.
- Rostan, M. (2015). English as "Lingua Franca" and the Internationalization of Academe. *International Higher Education*, 63. <https://doi.org/10.6017/ihe.2011.63.8548>
- Ulvik, M., Eide, H.M.K, Eide, L., Helleve, I, Jensen, V.S., Ludvigsen, K, Roness, D. & Torjussen, L.P.S. (2020). Teacher educators reflecting on case-based teaching – a collective self-study, *Professional Development in Education*, DOI: 10.1080/19415257.2020.1712615

van Manen, M. (1990). *Researching lived experience: Human science for an action sensitive pedagogy*. Ontario: Althouse Press.

Whitehead, J. (1989). Creating a Living Educational Theory from Questions of the Kind, 'How Do I Improve My Practice?' *Cambridge Journal of Education*, vol. 19, no.1, 41-52.

Wilcox, S., Watson, J., & Paterson, M. (2004). Self-Study In Professional Practice. In: Loughran, J.J., Hamilton, M.L., LaBoskey, V.K., & Russell, T. (eds.) *International Handbook of Self-Study of Teaching and Teacher Education Practices*. Springer International Handbooks of Education, vol. 12. Springer, Dordrecht. 273-312.

Professionsforskning som **praksisforskning**

Anders Buch, ph.d.,
forskningsleder,
Center for
Uddannelseskvalitet,
Professionspolicy
og Praksis, VIA
University College

Artiklen undersøger, hvordan professionsforskningen overordnet har udviklet sig de seneste 50 år, og den giver et bud på, hvordan den med fordel kan/bør videreudvikles. Professionsforskningens udviklingshistorie inden for professionssociologien og studiet af ekspertise skitseres, sådan som den har fundet sted i den toneangivende internationale forskningslitteratur. Med inspiration fra den 'praksisteoretiske vending' i socialvidenskabens skitseres endvidere en forskningsdagsorden, der kan videreføre og udvikle studiet af professionalismisme.

Introduktion

Moderniseringen af vores samfund, institutioner og vores selvforståelser er formet af komplekse sociale værdiforestillinger om videnskab, teknologi, industriel produktion, urbanisering og helt grundlæggende nye måder at leve på, der er formet af individualisme, sekularisering og instrumentel rationalitet som overordnede værdier (Taylor 2005). Professionelle, professionalisering og professionelt arbejde har været afgørende i denne moderniseringsproces, og det er derfor ikke overraskende, at professionsforskningen er kommet til at indtage en helt central rolle i socialvidenskaberne. Professioner er i moderniteten

Professionalisme ses i stigende grad som et fænomen, der ikke lader sig udtømme ved at studere individer, men snarere **må forstås på baggrund af kollektive, organisatoriske aktiviteter** og i lyset af bredere samfundsmæssige processer.

nemlig blevet et helt centralt omdrejningspunkt for organiseringen af vores sociale liv. Forskningen har derfor haft stor interesse for at studere professionalisme og professionel ekspertise i et forsøg på at begribe den rolle og status, som professionelle har indtaget i vores sociale liv. Fokus på professionerne og de professionelle i bestræbelserne på at forstå det sociale livs dynamikker har været så omfattende, at W. Richard Scott har udpeget professionerne til at være 'Lords of the dance'. De er blevet de centrale aktører, der koreograferer de transformationsprocesser, som omdanner vores samfund: "The professions in modern society have assumed leading roles in the creation and tending of

institutions. They are the preeminent institutional agents of our time" (2008a).

Men professionsforskningen har mange forskellige, og til dels modstridende, opfattelser af, hvad man i det hele taget skal forstå ved professionalisme, hvilken rolle man skal tilskrive professionelle og professionerne i samfundet, hvordan man skal studere professioner, og hvilke forskningsspørgsmål der overordnet bør rammesætte studiet af professioner og professionalisme. Professionsforskningen har således gennem årene fremskrevet og forsøgt at besvare en række centrale problemer. Disse problemer er omdrejningspunktet for denne artikel. Artiklen undersøger, hvordan profes-

sionsforskningen overordnet har udviklet sig de seneste 50 år, og den giver et bud på, hvordan den med fordel kan/bør videreudvikles.

I denne artikel vil jeg derfor (1) summarisk og meget overordnet skitsere den forskningsmæssige udviklingshistorie inden for professionssociologien og studiet af ekspertise, sådan som den har fundet sted i den toneangivende internationale forskningslitteratur de seneste 50 år. Her undersøger jeg, hvilke problemer der har været centrale for forskningen, og hvordan de er forsøgt besvaret. Pladsen tillader ikke en nuanceret udfoldelse af de omtalte positioner, ligesom jeg bliver nødt til

Ekspertiseforskningen zoomer således ind på **de professionelle videntilegnelsesprocesser** og følger i vid udstrækning den udvikling, som også professionsforskningen er gennemgået.

at udelade mange interessante bidrag. Ambitionen indskrænker sig derfor til at belyse nogle helt overordnede og centrale problemstillinger, som den toneangivende internationale professions- og ekspertiseforskning har fremskrevet og omskrevet gennem årene. På denne baggrund vil jeg (2) kort og programmatisk skitsere et bud på en fremtidig dagsorden for forskningen i professioner og ekspertise, der kan håndtere de problemer, som traditionen har mødt. Med inspiration fra 'den praksisteoretiske vending' i socialvidenskaben (fx Schatzki et al. 2001; Buch et al. 2015) skitserer jeg, hvordan professionsforskningens centrale problemstillinger kan håndteres i dette perspektiv. Dagsordenen foreslår, at professioner med fordel kan studeres som konstellationer af sociale praksisser og materielle arrangementer, der (re) produceres og ordnes igennem aktørers konkrete og situerede 'gøren' og 'sigen'. Det praksisteoretiske perspektiv har

allerede så småt vundet indpas i professionsforskningen gennem forskellige neo-institutionelle tilgange (for en oversigt se Muzio et al. 2013), men jeg vil kort diskutere og præcisere den særlige praksisteoretiske forskningsdagsorden vis-a-vis den neo-institutionelle professionstilgang.

Den professionssociologiske forskning

Den sociologiske forskning i professioner og professionalisering har i løbet af de sidste 50 år i stigende grad udvidet sit fokus og genstandsfelt.

Professionsforskningen i 1960'erne og 70'erne var optaget af at indfange de egenskaber og karakteristika, der kendetegner professionelt arbejde, og som adskiller dette fra andre erhverv (Saks 2012). Forskningen fokuserede primært på enkelte klassiske professioner i vestlige lande, og hvordan de professionelle fik tildelt deres særlige

privilegier og status i kraft af de funktioner og services, som de bidrog med i udviklingen af de vestlige samfund (fx Bell 1976). Diskussionen drejede sig primært om, hvilke egenskaber de enkelte professioner havde (autonomi, jurisdiktion, selvregulering, videnskabelig uddannelse, etisk kodeks, osv.), der tillod dem særlige privilegier vis-a-vis andre faggrupper. Forskningen fokuserede på at forstå professionerne som selvbeholdende rationelle og mål-orienterede organisationer, der udfyldte en særlig rolle i samfundsmæssige systemer.

Store dele af professionsforskningen i 1970'erne og 80'erne kritiserede og udvidede dette fokus til i stigende grad at være optaget af, hvordan professioners udvikling mere retvisende kunne forstås som en magtkamp mellem forskellige grupper i samfundet, der forsøger at opnå privilegier og status (Larson 1977). Den funktionalistiske

samfundsforståelse blev erstattet med et politisk/økonomisk konfliktperspektiv, der undersøger den historiske tilblivelse af professionerne som udtryk for sociale grupperes ambitioner om at monopolisere segmenter af arbejdsmarkedet og vinde anerkendelse. I dette perspektiv er professionalisme ikke længere en essentiel egenskab, men derimod en social attribution.

Andrew Abbotts meget indflydelsesrige analyse af professionernes udvikling (Abbott 1988) udvidede yderligere professionsforskningens fokus og perspektiv ved at betragte professionaliseringen i et systemisk og holistisk perspektiv, hvor forskellige grupper af professionelle forsøger at kontrollere det samme eller tilgrænsende vidensdomæner i komplekse sociale økologier. Professionalisering og professionernes udvikling, hævder Abbott, må forstås som et omfattende professionelt system, der sammenfletter arbejdsorganisering med kulturelle værdier, retslige og administrative regler, videnskabelige domæner, m.m. (se også Freidson 2001). Professioner og professionalisme, hævder Abbott, kan ikke forstås på baggrund af egenskaber hos de professionelle eller isolerede faggrupperes magtkampe, men må derimod forstås relationelt og processuelt igennem de komplekse sociale dynamikker, der kontinuerligt udfolder sig i professions-systemer.

Tilsvarende forsøger den (neo)institutionelle professionsforskning, der voksede frem i 1990'erne og i starten af dette årtusinde (fx Scott 2008b; Leicht & Fennell 2001), at forstå professioner og professionalisme i lyset af en række sociale kerneværdier (sundhed, ret, finan-

siel status, o.l.), der er indlejret i vores samfund som bærende og orienterende institutioner. Den neo-institutionelle professionsforskning fokuserer således på, hvordan regler, normer og kulturelt-normative symboler organiserer og guider professionelles adfærd og interaktionsmønstre.

Denne summariske beskrivelse af professionssociologiens udvikling fremskriver en tendens til i stigende grad at decentrere den enkelte professionelle og den enkelte profession. I stedet for at anskue professionalisme som en essens eller attribution, så bliver professionalisme snarere en aktivitet, der udspiller sig i komplekse samfundsmæssige kontekster. Professionalisme ses i stigende grad som et fænomen, der ikke lader sig udtømme ved at studere individer, men snarere må forstås på baggrund af kollektive, organisatoriske aktiviteter og i lyset af bredere samfundsmæssige processer.

Ekspertiseforskningen

Ekspertiseforskningen kan ses som endnu en udvidelse af professionsforskningens fokus. Selvom professionelle kendetegnes ved at have en høj grad af ekspertise inden for et specialiseret fagområde, så er det langt fra kun professionelle, der besidder ekspertise. Ekspertise er et bredere begreb end professionalisme og rummer ikke blot specialiseret viden om et felt, men i lige så høj grad færdigheder og kompetencer til at kunne bringe denne viden i spil i konkrete sammenhænge. Ekspertiseforskningen er interesseret i at forstå, hvordan ekspertise tilegnes som led i en specialiserings- eller professionaliseringsproces, og ekspertise ses derfor hverken som en egenskab eller en

attribution, men som en aktivitet. Brødrene Stuart og Hubert Dreyfus udviklede i løbet af 1970'erne en model for, hvordan ekspertise tilegnes i en proces, hvor individer gradvist tilegner sig færdigheder gennem træning (Dreyfus & Dreyfus 1986). Dreyfus-brødrene beskriver, hvordan færdighedstilægnelse typisk sker igennem fem stadier, der indledes med, at en novice tilegner sig eksplicit og regelbaseret viden om, hvordan opgaver skal løses. Gradvist omsættes disse forskrifter dog til heuristikker og siden kropsliggjort tavs viden, der som resultatet af en succesfuld læreproces munder ud i, at individer udvikler intuitiv ekspertise. Ekspertter følger ikke (længere) regler og heuristikker eller vælger at anvende kodificeret viden. I stedet er ekspertter kendetegnet ved, i konkrete situationer, at kunne bedømme, hvad der skal gøres, og hvordan problemer skal løses. Dreyfus-brødrenes model fremskriver professionelle som ekspertter, der bemestrer både viden og færdigheder på et felt, og som er i stand til at kunne anvende disse ressourcer på kompetent vis.

Læringsforskerne Jean Lave og Etienne Wenger (1991) beskæftiger sig også med, hvordan novicer gradvist tilegner sig ekspertise. Men hvor Dreyfus-brødrene beskriver processen fra novice til ekspert som en individuel og til dels kognitiv proces, så fremskriver Lave og Wenger læreprocessen som en kollektiv og social proces. Hos Lave og Wenger må læreprocesser altid forstås i relation til de praksisfællesskaber, som novicer indgår i. Udviklingen fra novice til ekspert fremskrives som en socialiseringsproces, hvor novicen får mulighed for at indgå som legitim perifer deltager i et praksisfællesskab. Den kompetente adfærd

Med denne approach decentreres professioner, professionelle og eksperter, og forskerens opmærksomhed rettes i stedet imod at forklare, hvordan professionalisme og ekspertise performes i konkrete situationer og kontekster.

skal forstås relativt til den meningsforhandling, der foregår mellem 'oldtimers' og 'newcomers' i praksisfællesskaber, og ekspertise bliver dermed et socialt medieret og produceret fænomen.

Det er imidlertid kendetegnende for disse forståelser af ekspertise, at de kun i ringe grad – eller slet ikke – indtænker materialitet i forståelsen af ekspertise. Dreyfus-brødrenes fænomnologiske udgangspunkt ser ganske vist færdighedstilegnelse som en kropsliggjort proces, men deres perspektiv rummer herudover ikke blik for de materielle arrangementer, som indgår i og omgiver tilegnelsesprocessen. Tilsvarende forstår Lave og Wenger primært læring som en social proces og reflekterer ikke over læreprocessers sociomaterielle forankring. Dette er

anderledes i den ekspertiseforskning, der er fundet sted i den såkaldte STS-tradition (Science & Technology Studies). Her har man igennem detaljerede etnografiske studier undersøgt, hvordan læring og ekspertise udvikles som sociomaterielle fænomener (fx Sørensen 2009). Her ses det, at ekspertise og kognition skabes i komplekse heterogene netværk, der rummer både humane og non-humane aktanter.

Ekspertiseforskningen zoomer således ind på de professionelles videntilegnelsesprocesser og følger i vid udstrækning den udvikling, som også professionsforskningen er gennemgået; for det første ses ekspertise og professionalisme nu ikke længere som en essens eller en attribution, men studeres nu primært som en social aktivitet – som en

'gøren'. For det andet forstås ekspertise og professionalisme ikke længere som et fænomen, der primært knytter sig til individer, men studeres derimod nu primært som et kollektivt og relationelt fænomen. Og endelig peger udviklingen i ekspertiseforskningen, for det tredje, på, at ekspertise ikke lader sig forstå udtømmende, hvis de sociomaterielle kontekster ikke medreflekteres (Nicolini et al. 2018).

Gorman & Sandefur (2011) rapporterer om, at den professionssociologiske forskning er afgået ved en stille død. Fremskrivningen af problemer, forskningsspørgsmål, forskningsgenstande og forskningsapproacher har igennem årene forskudt sig fra den klassiske professionssociologiske optagethed af, hvad der kendetegner

professioner og professionelle. Professionalisme studeres nu i langt højere grad som situerede sociomaterielle aktiviteter af ekspertiseforskningen, læringsforskningen, STS-forskningen og organisationsforskningen.

I resten af denne artikel vil jeg programmatisk og overordnet præsentere en praksisteoretisk inspireret forskningsdagsorden for studiet af professioner og professionalisme. Dagsordenen tager sit afsæt i den udvikling, som jeg summarisk har beskrevet ovenfor, og jeg vil diskutere, hvordan studiet af professioner og professionalisme kan drage fordel af det praksisteoretiske perspektiv. Men inden da er det nødvendigt kort at skitsere det praksisteoretiske projekt.

Praksisteoretiske ambitioner og antagelser

Praksisteori er en socialvidenskabelig approach, der udspringer af en kritik af to dominerende – og rivaliserende – tilgange til at forstå handling, aktivitet og socialitet (Schatzki 2001). På den ene side rettes kritikken imod den dominerende modernistiske opfattelse, der ser individer som suveræne og rationelle aktører, der handler målrettet for at opnå deres ambitioner. Denne forståelse fremskriver aktører som isolerede individer, der koordinerer deres handlinger socialt på baggrund af en (mental) rationel kalkule om, hvordan det enkelte individ kan optimere realiseringen af sine mål (homo oeconomicus). Men kritikken rettes også imod den rivaliserende socialvidenskabelige position, der fremskriver individer som gennemsocialiserede samfundsprodukter og forstår handling og socialitet som en manifestation af gennemgribende strukturelle mekanismer (homo sociologicus).

Praksisteoretikere forholder sig kritisk til begge disse positioner i den såkaldte agency / struktur-dikotomi (Reckwitz 2002). Generelt forsøger de at undgå at teoretisere handling, aktivitet og socialitet med begreber, som er indlejrede i de traditionelle socialvidenskabelige dikotomier: agency / struktur, individ / samfund, mikro / makro, mentalt / kropsligt, osv. Ambitionen er i stedet at forstå og studere det sociale, aktivitet og handlinger som fænomener, der udspiller sig i tid og rum – som fænomener, der manifesterer sig igennem performance. Handling og aktivitet bliver dermed grundbegreber, der kan observeres og beskrives empirisk. Dikotomierne er et produkt af den cartesianske repræsentationalisme, der grundlæggende laver et split mellem det erkendende subjekt og verden. Inspireret af den sene Wittgensteins opgør med repræsentationalismen ser praksisteoretikere derfor ikke handlinger og aktivitet som noget, der skal forklares på baggrund af bagvedliggende (mentale) repræsentationer, ideer eller meninger (Schatzki 1996). Mening kommer derimod til veje, manifesteres og produceres som et offentligt fænomen – som handlinger, der lader sig studere, uden at forskeren skal søge bagvedliggende forklaringer, der skal hentes fra enten de individuelle aktørers motiver eller samfundsmæssige strukturer. Tværtimod, hævder praksisteoretikere, må både de individuelle aktørers ideer og de samfundsmæssige strukturer forstås som et produkt af aktørers handlemønstre. Aktøren fremskrives således som homo practicus: som bærer af praksisser og samtidig performer af disse praksisser (Reckwitz 2002, s. 256).

Det er disse handlemønstre – praksisser – som praksisteoretikere lægger til grund

for socialvidenskabelige forståelser. Anthony Giddens' strukturations-teori (1984) er en tidlig praksisteoretisk tilgang, men man kan også nævne Pierre Bourdieus praxeologi som et tidligt socialvidenskabeligt bidrag, der skifter fokus fra enten et individualistisk perspektiv eller et holistisk samfundsperspektiv til et perspektiv, der forstår sociale fænomener som manifestationer af performede praksisser.

I et forsøg på at sammenfatte den praksisteoretiske ambition fremhæver Schatzki, at: "[...] practice theorists conceive of practices as embodied, materially mediated arrays of human activity centrally organized around shared practical understandings" (2001, s. 2). Praksisteoretikere er altså optaget af at studere, hvordan handlinger organiseres og bliver organiseret på baggrund af aktørers performance i konkrete situationer. Praksisser er således organiserede nexuser af handlinger – aktørers konkrete gøren og sigen i mere eller mindre faste konstellationer. I det praksisteoretiske perspektiv bliver både individet og samfundsmæssige strukturer altså decentreret, og opmærksomheden rettes imod, hvordan handlinger, aktivitet og socialitet performs i og organiseres af praksisser.

Professionsforskning som praksisforskning

Det praksisteoretiske projekt deler og viderefører således på mange punkter den forskningsmæssige tendens, som har vist sig i både ekspertiseforskning og den professionssociologiske forskning. Forskningsgenstanden (professioner og ekspertise) forudsættes hverken som uproblematisk objektive fænomener (essenser) eller subjektive attributioner,

Tværtimod må professioner forstås som **omfattende og udbredte konstellationer** af praksisser, der organiserer arbejdsmæssige aktiviteter.

men derimod som fænomener, der opstår som mere eller mindre varige, mere eller mindre udbredte og mere eller mindre foranderlige handle-mønstre, nexusser af aktivitet og konstellationer af praksisser. Med denne approach decentreres professioner, professionelle og eksperter, og forskerens opmærksomhed rettes i stedet imod at forklare, hvordan professionalisme og ekspertise performs i konkrete situationer og kontekster. Professionalisme og ekspertise er med andre ord sociale aktiviteter, der er organiseret og ordnet på bestemte måder, men de adskiller sig i princippet ikke fra andre organiserede sociale aktiviteter af mere hverdagslig karakter som fx religiøse praksisser eller husholdningspraksisser. Alle typer af sociale aktiviteter skal i princippet studeres med de samme videnssociologiske metoder (det såkaldte symmetri- og upartiskhedsprincip i videnssociologien, se fx Bloor 1991). Det afgørende bliver at forstå, hvordan handle-mønstre (sociale praksisser) etableres, organiseres,

performs, sammenknyttes, hvordan de forandrer sig og eventuelt ophører. Professions- og ekspertiseforskning bliver derfor til en specialisering inden for bl.a. den videnssociologiske STS-forskning, læringsforskningen og organisationsforskningen.

Praksisteoretikere har forskellige bud på, hvordan praksisser konstitueres og organiseres, og det er her, at den praksisteoretiske approach tilføjer en ny dagsorden til professions- og ekspertiseforskningen. Theodore Schatzkis bud peger på, at sociale praksisser kan forstås og analyseres på baggrund af en række elementer, der generelt bidrager til at konstituere og organisere den sociale aktivitet. Det handler om 1) de praktiske forståelser, som deltagerne i en praksis har – dvs. de (krops)liggjorte færdigheder, der muliggør, at deltagerne i en praksis kan identificere og kompetent videreføre en praksis; 2) de eksplicite regler, forordninger og procedurer, som organiserer en praksis; 3) de teleo-

affektive strukturer, som orienterer aktørernes aktivitet – dvs. den stemthed og rettedhed, der afgør, hvad aktørerne stræber efter at opnå med deres handlinger; og 4) de generelle forståelser, som mere overordnet bidrager til at orientere aktørernes aktivitet – det kan handle om overordnede politiske, religiøse, etiske, (metafysiske) verdensanskuelser, der installerer sammenhæng og formål i tilværelsen – på tværs af de enkelte praksisser. Samtidig skal praksisserne forstås 5) i relation til de materielle arrangementer (konstellationer af genstande, objekter, kroppe, teknologier, ting, osv.), som muliggør, at praksisserne kan performs, og som bidrager til at retningsbestemme og kanalisere de sociale aktiviteter (Schatzki 2002).

Professioner og ekspertkulturer må altså forstås og studeres som typer af praksisser, der performs på særlige måder i relation til særlige typer af materielle arrangementer. De består af bundter og konstellationer af praksisser, der er

sammenflettede i mere eller mindre stabile nexusser, og de indgår i mere eller mindre omfattende koblinger til andre typer af praksisser og konstellationer heraf. Den australske uddannelsesforsker Stephen Kemmis og hans kolleger kalder sådanne omfattende koblinger mellem praksisser for praksisøkosystemer (Kemmis et al. 2014). Praksisser forbindes af praktikere og materielle arrangementer, der indgår i flere praksisser samtidig. Konstellationer af én type af praksisser kan dermed komme til at fungere som infrastrukturer eller praksisarkitekturer for andre konstellationer af praksisser og dermed gøre det lettere eller mere vanskeligt for nye praksisser at vinde indpas i økosystemerne. Professioner og ekspertise sameksisterer med, og udfolder sig i samspil med, fx organisatoriske bureaukratier, forbrugermønstre, politiske og administrative praksisser, osv., og forskydninger og forandringer i disse konstellationer af praksisser vil potentielt kunne have indflydelse på udfoldelsen af de professionelle praksisser i praksisøkosystemet. Om det konkret er tilfældet vil afhænge af de konkrete koblinger og loops, der eksisterer i praksisøkosystemerne.

Flad ontologi

I den praksisteoretiske optik ses professioner og ekspertkulturer som udsnit af en totalitet eller et plenum af sociale praksisser, og de kan studeres som aktørers gøremål og sigende i tilknytning til de materielle arrangementer. Praksisteorier opererer med en såkaldt flad ontologi (Schatzki 2016). Det betyder, at alle sociale fænomener i praksisplenum – lige fra de madlavningsaktiviteter, der udføres rundt om i køkkener, til de højt specialiserede og eksotiske aktiviteter,

som professionelle kirurger udfører på operationsstuer – udfolder sig på samme niveau (eller rettere sagt: intet niveau). Praksisteoretikere anerkender således ikke skellet mellem mikro- og makroniveauer. Mange sociale ontologier opererer med i hvert fald to niveauer: ét lavere niveau, hvor individer handler og interagerer, og et andet højere niveau, der omfatter strukturer, systemer, institutioner, m.m., som organiserer det lavere niveau. Det er med denne implicitte niveaudeling, at megen professionsforskning forsøger at begribe professionalismisme. Men når man studerer professioner og ekspertkulturer, vil praksisteoretikere imidlertid ikke anerkende, at de skal studeres under henvisning til overgribende strukturer, systemer eller institutioner, der installerer en nødvendighed i ordningen af sociale aktiviteter. Tværtimod må professioner forstås som omfattende og udbredte konstellationer af praksisser, der organiserer arbejdsmæssige aktiviteter. Ordningerne af de professionelle praksisser er kontingente og foranderlige, og de skal studeres som alle andre praksisser, nemlig på baggrund af, hvordan de er organiseret i relation til aktørernes praktiske og generelle forståelser, teleoaffektiviteter, samt de regler og materielle arrangementer, som bidrager til at kanalisere aktiviteterne (se ovenfor). Det er disse elementer, der organiserer de professionelles aktiviteter, hævder praksisteoretikere – ikke abstrakte underliggende strukturer, systemer eller institutioner.

Det er i forhold til spørgsmålet om flad eller niveaudelt ontologi, at den praksisteoretiske tilgang til studiet af professioner adskiller sig fra (neo)institutionelle tilgange.

“Institutional theory suggests that the regulation of organizational behavior occurs through and is a consequence of taken-for-granted beliefs, schemas, and values that originate in large institutional contexts [...]. In most institutional accounts these beliefs, schemas and values are not primarily responses to market pressures and efficiency dynamics. Instead, these arrangements represent active responses to dominant sets of norms, values and beliefs of key organizational actors [...]. Specific ways of organizing becomes archetypes that represent coherent patterns of organizing in response to underlying values and beliefs [...].”

(Leicht & Fennell 2008, s. 433).

(Neo)institutionelle tilgange installerer således en dikotomi mellem et institutionelt niveau og aktørniveau. Nyere udvikling inden for institutionel teori søger imidlertid at undgå niveaupdelingen (se fx Smets et al. 2017; Friedland kommende) og henter inspiration fra den praksisteoretiske nivellering af ontologiske niveauer:

“The emergent strand of theorizing that springs from the dialogue [with practice theory] is what we call a practice-driven institutionalism (PDI), in which the everyday work of practitioners ‘on the ground’ is the engine room of social order and the practices by which jobs get done – its driving force”

(Smets et al. 2017, s. 365).

Institutioner og institutionelle værdier og normer – som de findes i professioner og videnskabelige ekspertkulturer – skal således ikke længere forudsættes, men derimod gøres til genstand for forklaringer, og forklaringerne skal basere sig på,

hvordan de professionelle organiserer deres aktivitet i praksisser, praksis-økologier og på baggrund af praksisarkitekturer.

Konklusion

Rygterne om professionsforskningens død (Gorman & Sandefur 2011) er måske stærkt overdrevne. Måske ser vi netop, at professionsforskning opstår som fugl Føniks(er) inden for en række socialvidenskabelige discipliner som STS-traditionen, læringsforskningen, ekspertiseforskningen og organisationsforskningen. Men under alle omstændigheder er vi vidne til en udvikling, hvor forskere i stigende grad decentrerer den professionelle, eksperten og professionen til fordel for en optagethed af de organisatoriske og sociale processer, der bidrager til at ordne professionalismisme og ekspertise som formationer og konstellationer af sociale praksisser. Det socialvidenskabelige blik har så at sige 'normaliseret' professionalismisme og ekspertise. Professionalisme og ekspertise anses ikke længere for at have en *særlig* privilegeret status, og det er derfor ikke hensigtsmæssigt at søge efter en *særlig* essens, der kan indfange professionernes væsen. Men professionalismisme og

ekspertise er heller ikke en ren attribution, men derimod en måde at performe – en effekt af aktørers måder at handle på. Her er det handle-mønstrene, der er i centrum – og ikke individerne, som udfører handlingerne. Professionalisme og ekspertise er kollektive og sociale fænomener, der må studeres relationelt, situeret og sociomaterielt. Vendingen mod praksis (Schatzki 2001) og den praksisteoretiske forskningsdagsorden lægger derfor et nyt spor for fremtidens professionsforskning.

Praksisteoretikere har endnu ikke bedrevet professionsforskning *per se*. Den praksisteoretiske forskning har derimod haft indflydelse i nyere organisationsforskning (fx Nicolini 2013), ekspertiseforskning (fx Nicolini et al. 2018), arbejdslivsforskning (fx Buch et al. 2015), uddannelsesforskning (fx Kemmis et al. 2014), videnskabssociologi (fx Soler et al. 2014), m.m. Denne artikel foreslår, at den nu også kommer til at få indflydelse i studiet af professioner og professionalismisme. Den praksisteoretiske forskningsdagsorden tillader ikke, at professioner, professionelle og eksperter studeres som *særlige*. Professionelle praksisser er *i principet* ikke forskellige fra alle andre

typer af praksisser – de udfolder sig og bør studeres som alle andre typer af praksisser (som beskrevet ovenfor). Den praksisteoretiske forskningsdagsorden tilskynder derimod til, at der foretages detaljerede empiriske studier af de handle-mønstre, der performs af læger, sygeplejersker, ingeniører, lærere og andre eksperter og professionelle aktører. Her vil man ikke være interesseret i den professionelle som individ, men derimod de (kollektive) professionelle praksisser, som de enkelte individer performer i de kontekster og *relationer*, de befinder sig i.

De praksisteoretiske studier kan afdække distinkte praksisser og materielle arrangementer og vise, hvordan disse praksisser og arrangementer individueres og får status som 'professionelle' i specifikke kontekster og samfundsformationer. Den praksisteoretiske approach kan dermed bidrage til at forstå de grundlæggende problemer, som professionsforskningen beskæftiger sig med i et decentreret, ikke essentialistisk, relationelt og materialistisk perspektiv, og undgå den (neo)institutionelle professionsforskningens dikotomisering i et aktørniveau og et institutionelt niveau.

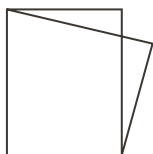
REFERENCER

- Abbott, A. (1988). *The System of Professions. An Essay on the Division of Expert Labor*. Chicago: Chicago University Press.
- Bell, D. (1976). *The Coming of the Postindustrial Society*. New York: Basic Books.
- Bloor, D. (1991). *Knowledge and Social Imagery*, 2nd edition. Chicago: Chicago University Press.
- Bourdieu, P. (1990). *The Logic of Practice*. Cambridge: Polity.
- Buch, A., Andersen, V. & Klemsdal, L. (2015). Turn to Practice Within Working Life Studies, *Nordic Journal of Working Life Studies*, 5, 1-11. DOI: 10.1080/0158037X.2018.1463212.
- Dreyfus, H. & Dreyfus, S. (1986) *Mind over Machine. The Power of Human Intuition and Expertise in the Era of Computer*. New York: Free Press.

- Freidson, E. (2001). *Professionalism. The Third Logic*. Cambridge: Polity.
- Friedland, R. (kommende). *Towards a Religious Institutionalism: Ontologies, Teleologies, and the Gooding of Institutions*, tilgængelig via ResearchGate (juli 2020): https://www.researchgate.net/publication/341255433_Towards_a_Religious_Institutionalism.
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society*. Cambridge: Polity.
- Gorman, E. & Sandefur, R. (2011). "Golden Age," Quiescence, and Revival: How Sociology of Professions Became the Study of Knowledge-based Work, *Work and Occupation*, 38(3), 275-302. <https://doi.org/10.1177/0730888411417565>.
- Kemmis, S., Wilkonson, J., Edwards-Groves, C., Hardy, I., Grootenboer, P. & Bristol, L. (2014). *Changing Practices, Changing Education*. Singapore: Springer.
- Larson, M. (1977). *The Rise of Professionalism. Monopolies of Competence and Sheltered Markets*. Berkeley: University of California Press.
- Lave, J. & Wenger, E. (1991). *Situated Learning. Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Leicht, K. & Fennell, M. (2001). *Professional Work. A Sociological Approach*. Oxford: Blackwell Books.
- Leicht, K. & Fennell, M. (2008). Institutionalism and the Professions, i Royston Greenwood et al. (red.) *The SAGE Handbook of Organizational Institutionalism*. London: SAGE.
- Muzio, D., Brock, D. & Suddaby, R. (2013). Professions and Institutional Change: Towards an Institutional Sociology of the Professions, *Journal of Management Studies*, 50(5), 699-721. <https://doi.org/10.1111/joms.12030>.
- Nicolini, D. (2013). *Practice Theory, Work, & Organization*. Oxford: Oxford University Press.
- Nicolini, D., Mørk, B., Masovic, J. & Hanset, O. (2018). The changing nature of expertise: insights from the case of TAVI, *Studies in Continuing Education*, 40(3), 306-322. DOI:10.1080/0158037X.2018.1463212.
- Reckwitz, A. (2002). Towards a theory of social practices, *European Journal of Social Theory*, 5(2), 243-63. <https://doi.org/10.1177/1368431022225432>.
- Saks, M. (2012). Defining a Profession: The Role of Knowledge and Expertise, *Professions and Professionalism*, 2(1), 1-10. <https://doi.org/10.7577/pp.v2i1.151>.
- Schatzki, T. (1996). *Social Practices. A Wittgensteinian Approach to Human Activity and the Social*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schatzki, T. (2001). Introduction: Practice Theory, i Schatzki, T. et al. (2001). *The Practice Turn in Contemporary Theory*, 1-14. London: Routledge.
- Schatzki, T. (2002). *The Site of the Social. A Philosophical Account of the Constitution of Social Life and Change*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.
- Schatzki, Theodore (2016). Practice theory as flat ontology, i Gert Spaargaren et al. (eds.): *Practice Theory and Research. Exploring the Dynamics of Social Life*. New York: Routledge.
- Scott, W.R. (2008a). Lords of the dance: professionals and institutional agents, *Organization Studies*, 29, 219-238.
- Scott, W.R. (2008b). *Institutions and Organizations. Ideas and Interests*. Thousand Oaks: SAGE.
- Smets, M., Aristidou, A. & Whittington, R. (2017). Towards a Practice-driven Institutionalism, i Royston Greenwood et al. (eds.) *The SAGE Handbook of Organizational Institutionalism*, 2nd edition. London: SAGE. <http://dx.doi.org/10.4135/9781446280669.n15>.
- Soler, L., Zwart, S., Lynch, M. & Israel-Jost, V. (2014). *Science After the Practice Turn in the Philosophy, History, and Social Studies of Science*. New York: Routledge.
- Sørensen, E. (2009). *The Materiality of Learning. Technology and Knowledge in Educational Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, C. (2005). *Modern Social Imaginaries*. Durham: Duke University Press.

Stunder av ingenting, der alt kan skje

– en innkjenning av og samtale om kroppslig kunnskap i barnehagen

Ida Pape Pedersen,
ph.d.-kandidat,
Fakultet for
lærerutdanning, kunst
og kulturfag, Nord
Universitet, Norge
& Ann Karin Orset,
Førsteamanuensis,
ph.d., Fakultet for
lærerutdanning, kunst
og kulturfag, Nord
Universitet, Norge

Kroppslig kommunikasjon i møte med barn er sentralt i barnehagelærerens profesjonsutøvelse. I artikkelen undersøker forfatterne hvordan kroppslig kunnskap utøves i en småbarnsavdeling. De gir eksempler på hvordan kroppslig kunnskap praktiseres, og foreslår begreper og perspektiver som kan berike barnehagens fag- og forskningsfelt og profesjonsforskning mer generelt. Vitenskapsteoretisk plasseres artikkelen innenfor Maurice Merleau-Pontys kroppsfenomenologi (1994). Studien er gjennomført som en sensorisk etnografisk feltstudie (Pink, 2015) med tilhørende stedssensitive intervju (Sand, 2019). Gjennom analyseprosessen har tre kiasmefortellinger (Olausen, 2018) vokst frem som eksempler på situasjoner der kroppslig kunnskap har avgjørende betydning for det som utspiller seg i stunder der alt kan skje.

Men ingenting er da ingenting, seier Jakob. -NEI. Ingenting er boltreplass og pusterom, seier Neikob (Stai, 2019, s. 10).

Sitatet er hentet fra en av barnebøkene om Jakob og Neikob av Kari Stai (2019). Overført til barnehagehverdagen ser vi hvordan *stunder av ingenting* kan ses som *boltreplass* og *pusterom*. Et rom for å se og bli sett og for å møte og bli møtt. Å stå i slike stunder – *der alt kan skje*, krever tilstedeværelse og kroppslig lytting. En improvisasjonens kunst, som åpner for å ta imot og agere i forhold til innspillene som kommer. En dag uttalte en av barnehagelærerne i studien at det var «ingenting på planen», og kanskje har slike stunder verdi i seg selv. Ved å ivareta åpenrommene i dagen, kan vi skape *boltreplass* og *pusterom*, slik at voksenkroppen kan gå i dialog med barnekroppen og spørre: *Hva skjer så?*

Illustrasjon 1: Kroppslig nærvær, Ann Karin Orset

Innledning

Barnehagen er en arena der kropp står sentralt, og sammenlignet med andre lærerprofesjoner er barnehagelæreren i en særskilt posisjon i forhold til de mange kroppslige møtene i løpet av dagen. Ifølge norsk *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver* (Kunnskapsdepartementet, 2017, s. 20) skal personalet «møte alle barn med åpenhet, varme og interesse og vise omsorg for hvert enkelt barn». De skal «være lydhør for barnas uttrykk og imøtekomme deres behov for omsorg med sensitivitet». Men hva betyr egentlig dette for barnehageansattes møte med de yngste barna i barnehagen? Hvordan uttrykkes varme overfor et barn? På hvilken måte kan de ansatte være lydhøre for barns uttrykk, og hvordan møtes deres behov for omsorg med sensitivitet?

Førsteforfatter er barnehagelærer, barnehagelærerutdanner og stipendiat. Artikkelen er en del av hennes ph.d.-prosjekt *Pedagogkroppen – en studie av kroppslig kunnskap i barnehagen* (2018-2021). Når forfatterstemmen i artikkelens fortellinger er «jeg», er dette førsteforfatter som forteller frem sine opplevelser fra feltstudien. Andreforfatter er lærerutdanner og forsker innenfor profesjonspraksis. I studien bidrar hun med et kritisk utenfra-perspektiv i analysen, og skriver seg inn i et «vi» sammen med førsteforfatter i artikkelen.

Artikkelen har vokst frem fra en feltstudie der førsteforfatter har vært tilstede sammen med fire barnehageansatte og tolv barn i alderen 1-3 år i en norsk barnehage. I artikkelen spør vi: *Hvordan utøves kroppslig kunnskap i barnehageansattes møter med de yngste barna i barnehagen?*

Med *kroppslig kunnskap* mener vi her kroppslig-relasjonell innsikt som kommer til uttrykk i barnehageansattes samhandling med barna i barnehagens ulike rom, og som utøves og settes i og på spill i praksis. Vi ser barnehagepraksisen som kroppslig og sanselig og bestående av bevegelse, kontakt, svette, hud, latter og tårer idet relasjoner skapes gjennom dagens ulike situasjoner. I artikkelen rettes søkelyset mot kroppslig-kommunikative øyeblikk mellom barnehageansatte og barnehagebarn. Disse har i vår studie vist seg i barnehagedagens overganger og mellomrom, utenfor planlagte pedagogiske aktiviteter og rutiner. Før vi kommer tilbake til og gjør rede for disse stundene, presenterer vi artikkelens vitenskapsteoretiske rammer, tidligere forskning og studiens metodologiske utforming.

Kroppsfenomenologi

Maurice Merleau-Ponty hevder at vår forståelse av verden primært er en kroppslig erfaring, og introduserer tanken om mennesket som sammenflettet av kropp, sinn og kognisjon (Merleau-Ponty, 1994). I artikkelen forstås *kropp* som et helhetlig, relasjonelt, emosjonelt og sansende kroppssubjekt som bebodde verden. Kroppssubjektet er både levende og levd, opplevende og opplevd, seende og synlig, berørende og berørt på en og samme tid (Merleau-Ponty, 1994; Orset, 2017). For å forklare hvordan fenomener står i relasjon til hverandre og hvordan våre kroppers materialitet er uløselig forbundet med våre praksiser, bruker Merleau-Ponty (1968) *kiasme* som metafor, noe som har vært et berikende perspektiv i arbeidet med studien. Kropp og verden betraktes her som et komplekst sammenflettet hele, der kropp og verden inngår i et gjensidig dynamisk og dialektisk forhold, uløselig forbundet til hverandre. Gunvor Løkken (2000) har åpnet kroppsfenomenologien for småbarnspedagogikkens fag- og forskningsfelt ved å løfte frem de yngste barnas kroppslig forankrede sosiale liv i barnehagen. I vår studie retter vi derimot fokus mot den voksne, eller *pedagog-kroppen*, og dens kroppslige praksis.

Kropp og profesjon i barnehagen

I nordisk småbarnspedagogisk forskning har kropp de siste tjue årene fått stadig større plass. En review av norsk småbarnspedagogikk maler frem kroppsfenomenologi og posthumanisme som to fremtredende fargenyanser i dagens småbarnspedagogiske landskap (Pedersen, 2019). Nina Rossholt (2012) viser til at barnehagelærere *gjør* kropp, og at bevegelse mellom materialitet og kropp hele tiden produseres i relasjoner mellom

små og store mennesker i barnehagens ulike rom. Kropp og materialet er også fremtredende i kunstbasert forskning på småbarnspedagogikkens forskningsfelt. Lise Hovik (2014) setter teaterets nærvær inn i en småbarnspedagogisk kontekst i det hun fremhever at nærvær er mer enn fysisk tilstedeværelse. Ut fra et dramafaglig perspektiv presenterer Anne Myrstad og Toril Sverdrup (2011) hvordan man kan tenke improvisasjon som en grunnleggende innstilling i pedagogikk for de minste.

Vi erfarer, i likhet med Mari Pettersvold og Solveig Østrem (2017), at en god pedagog er i stand til å handle situasjonsbestemt. Det vil si å kroppslig og sanselig forstå hva som står på spill og handle ut fra det. I studien betraktes derfor de barnehageansattes kroppslige praksis som aspekter av *praktisk kunnskap* (Bornemark & Svenaeus, 2009; McGuirk & Methi, 2015). Anders Lindseth (2015, s. 43) forklarer dette som en form for *svarevne* – vår evne til å svare tilfredsstillende (i ord og handling) på de utfordringer og oppgaver som vi står overfor i ulike situasjoner.

Ifølge Mette Skovhus og Helle Winther (2019, s. 4) er pedagogens kroppslighet en betydningsfull og nærværende del av pedagogens profesjonalitet. Bente Ulla (2015) beskriver hvordan barnehagelærere utøver profesjonen gjennom kropp, der ørene hører og øynene ser barnets kropp, bevegelser, tempo, toner og motoriske utfall. Her spiller også mikrobevegelser, kroppens aller minste bevegelser inn, som foregår konstant og skaper form og rytme (Engelsrud, 2006). Winther (2012) påpeker betydningen av å lese disse små bevegelsene for å yte god omsorg – en sanselig kompetanse som

kan understøtte profesjonsutøverens kontaktskaping. Gunn Engelsrud (2006) beskriver dette som *stemthet*, noe vi mener kommer frem i barnehagelærernes praksisutøvelse og som innebærer «å stemme seg inn på» barnets affektive bølgelengde (Schibbye, 2009). *Affekter* forstås her som mangfoldige, ulikeartede, sanselige strømninger og intensiteter i og mellom kropp (Østern & Dahl, 2019, s. 34), og bidrar til at vi kan oppleve oss selv og andre som sammenhengende (Schibbye, 2009, s. 73).

Bernt Andreas Hennem og Østrem (2016) påpeker samtidig at barnehagelæreren trenger et fagspråk for å oppdage og forstå det som skjer i barnehagen; et språk som åpner for refleksjon over profesjonspraksisen. Tone Pernille Østern (2015) foreslår å bruke verbet «å krolle» som redskap for å snakke om det kroppslige i fortid, nåtid og framtid, slik verbet «å tenke» åpner for. Anne Beate Reinertsen (2016) gjør et lignende grep i det hun skaper verbet «å gulve». I følge henne må de voksne «gulve (ned på gulvet) og krolle slik [...] barna kan» (Reinertsen, 2016, s. 8). Førsteforfatters *krolping* og *gulving* har i løpet av oppholdet i feltet vært avgjørende for å utvikle dypere forståelse for barnehageansattes kroppslige profesjonspraksis. Dette utdypes idet vi går over til å klargjøre vår metodiske tilnærming i studien.

Sensorisk etnografi og stedssensitive intervju

Sara Pinks (2015) sensoriske etnografi tilbyr forskeren mulighet til å studere fenomen gjennom anerkjennelse av at mening skapes i kraft av egne og andres sensoriske og kroppslige væren i verden. I studien har førsteforfatter beveget seg varsomt inn i barnehagen som sansende

Når noen kommer på morgenen har du alle antennene ute, føler hvor de er og klarer på et vis å være det de trenger [...]. **Det er sånne bittesmå ting, da må vi være på, vi må se det lille.**

forskerkropp, i økter av ulik lengde over en tomånedersperiode. Slik har hun *kjent seg inn* i barnehageansattes utøvelse av kroppslig kunnskap og barnehagebarnas hverdagsliv i nær dialog med de ansatte¹. En slik *innkjenning* betyr å utforske praksis som sansende og følende kropps-subjekt. Dette innebærer å følge stedets ruter, smak, praksiser og rytmer (Pink, 2015; Sand, 2019). Førsteforfatter har deltatt i aktiviteter ute og inne, og notert i feltnotatboka. Hun har lekt og snakket med barn og voksne, delt måltider, kjent på stemninger, rullet på matta, ledd, fått sand i munnen, tatt imot barn som har falt, trøstet og ligget helt stille på gulvet under hvilestunden.

Mot slutten av feltstudien gjennomførte førsteforfatter parvis stedssensitive intervju med de barnehageansatte. Intervjuene hadde en varighet på 45 minutter og ble filmet. Anne-Lene Sand (2019, s. 85) anvender begrepet *stedssensitive intervju*, i det hun beskriver hvordan man

kan tenke annerledes om intervju som metode gjennom en oppmerksomhet på *hvor* intervjuet finner sted og *hvordan* man kan jobbe metodisk med å forstå og aktivere stedets betydning. Under intervjuene satt førsteforfatter og de ansatte *på gulvet* inne på avdelingen, mens barna sov ute i vogner. Rommet inviterte til bevegelse og åpnet for assosiasjoner og fornemmelser der praksisen til daglig finner sted. Under intervjuene brukte både førsteforfatter og de ansatte kropp og bevegelse for å uttrykke mening og dele erfaringer. Videoopptak gjorde det mulig å skrive ut fylldige transkripsjoner av hvordan de ansatte viste sin praksis med ord og handling.

Ut fra et kroppsfenomenologisk perspektiv, og med inspirasjon fra narrativ analyse (Riessman, 2008), har vi gjennom å vekse mellom å forholde oss til empiri og teori identifisert og utviklet stadig dypere forståelse for situasjoner i barnehagehverdagen der kroppslig

kunnskap trer frem som særlig avgjørende for det som utspiller seg.

I arbeide med å skrive frem og klargjøre disse stundene har Ingvild Olsen Olausens (2018) utvikling av *kiasmefortellinger*, basert på Merleau-Pontys kiasme-metafor (1968), vært nyttig å dra veksler på, idet hun undersøker kompleksiteten i relasjonen mellom barnehagebarn og en forteller. Kiasmefortellinger synliggjør her det som utspiller seg i kroppens sanselige berøring med verden og viser hvordan subjektet skaper og skapes i fletningen mellom å bevege og bli beveget (Olausen, 2018, s. 104).

Med det som utgangspunkt har vi laget egne kiasmefortellinger som viser hvordan pedagogkroppen berører og berøres, ser og blir sett og hvordan den former og formes i tilblivelser i møte med barnehagebarn.

Den grønne matta inviterer, muliggjør øyeblikk av bevisst nærvær og skaper rom for kroppslige møter på gulvet.

Kiasmefortellinger – kroppslige stunder der alt kan skje

Gjennom analysen av forskningsmaterialet har vi kjent oss frem til og skapt tre kiasmefortellinger (Olaussen, 2018) som belyser hvordan kroppslig kunnskap utøves i øyeblikk av fortettet nærvær. Fortellingene vi har skapt er:

Kiasmefortelling 1:

Velkommen til barnehagen!

Kiasmefortelling 2:

Vi møtes på matta...

Kiasmefortelling 3:

Hva skjer så?

I det følgende stopper vi opp ved hver og en av fortellingene, som videre åpnes opp i det de veves sammen med teori og sitater fra intervju med de ansatte.

Kiasmefortelling 1:

Velkommen til barnehagen!

Det er tidlig morgen i juni, og jeg står på parkeringsplassen sammen med Agnete, tidligvakta. «I dag skal jeg følge deg», sier jeg. «Den er grei», sier Agnete. Hun åpner porten og vi går sammen

gjennom uteområdet med sandkassa, gyngene og sklia. Det er så merkelig stille, som om lekeapparatene venter på å bli lekt. Vi går inn døra til det store trehuset. Agnete først, jeg etter. Vi hilser på to voksne inne på kjøkkenet, veksler noen ord og går videre inn på avdelinga. Jeg følger rytmen, pulsen, taktfaste steg i vante rom. Tempoet er høyt. Ut i garderoben for å hente inneskoene, stoppe for å telle kluter i et skap, så ut på kjøkkenet igjen. En kaffekopp varmer hånda mi og jeg lukter det nystekte brødet Agnete skjærer så hurtig i. Så tilbake til avdelingen. Fingeren hennes leter navn på ei liste, mens hun flere ganger ser ut av vinduet, følger med. Vi prater lett mens vi beveger oss rundt. Hun drar frem noen småbiler, legger de på matta. Gjennom vinduet ser vi en mann komme gående med ei lita jente på armen. Da skjer det noe. Denne kroppen som har vandret så hurtig – frem og tilbake, endrer seg plutselig. Agnete setter seg ned og kroppen blir rolig. I døråpningen ser vi Lotte og pappan hennes. Lotte gløtter frem fra halsgropen hans.

Agnete titter ut i gangen, fremoverlent med et mildt og blidt ansikt og hevede øyenbryn. «Hei Lotte!» sier hun. Pappa setter Lotte ned på gulvet. Hun tripper inn og gløtter bort på meg i det hun setter seg i Agnetes fang. Lotte lener seg inn mot Agnete i det de store armene omslutter den lille kroppen. «Så godt å se deg» sier Agnete.

Med fortellingen vil vi vise hvordan Agnete mellom ankomst og velkomst går fra å gjøre en rekke oppgaver til å være tilstede for barnet. Ved å følge Agnete denne morgenen gjennom barnehagepraksisens rom, smak, rytme og bevegelser, har førsteforfatter kjent seg inn i barnehageansattes kroppslige praksis og hvordan Agnete åpner opp, og gjør seg klar for å ta imot barnet. *Innkjening* erfares her som et betydningsfullt aspekt i den ansattes møte med barnekroppen, idet Agnete kroppslig og sanselig «tuner seg inn» på Lotte og pappan når de kommer inn i rommet.

I intervjuet understreker Bente betydningen av de ansattes rolle ved barns

Stunder av ingenting, der alt kan skje

ankomst om morgenen, og beskriver i den forbindelse måten kollega Agnete gjør dette: «Å møte deg om morgenen, med det smilet og det oppriktige... At du er glad for å se hvert barn, og at det kommer fra hjertet. Kontra en person som sier: *Ja, hei... Jeg skal bare...*». Bente demonstrerer hva hun mener; snur ryggen til, og gjør som om hun er opptatt med noe. Deretter vender hun seg mot oss igjen, slår ut med armene og smiler med hele fjeset: «Så er du der! Om telefonen ringer, så får den bare ringe. Vi må ta imot! Det første møtet om morgenen er kjempeviktig». Agnete følger opp utspillet om hvor viktig det er å møte barna med affektiv oppmerksomhet: «Når noen kommer på morgenen har du alle antennene ute, føler hvor de er og klarer på et vis å være det de trenger [...]. Det er sånne bittesmå ting, da må vi være på, vi må se det lille». Små mikrobevegelser hos Lotte, gjør at Agnete, som over tid har lært henne å kjenne, bedre kan *stemme seg inn* på henne og prøve være det hun trenger akkurat i denne stunden. Det er ulike måter å krolpe (Østern, 2015) noen velkommen på, og ifølge Winther (2014, s. 79) krever denne kontaktevnen stor oppmerksomhet på kroppens mellommenneskelige dans. Vi ser dermed *kropping* og *innkjenning* som sentrale aspekter av kroppslig kunnskap i barnehagen, og tar det med oss videre i det vi beveger oss over i neste kiasmefortelling.

Kiasmefortelling 2:

Vi møtes på matta...

Måltidet nærmer seg slutten. Barna får hver sin klut, tørker seg og går fra bordet. Små føtter tramper fort bort til den grønne myke matta der jeg allerede sitter. Mio rydder av bordet, mens Bente reiser seg og går mot oss. Framme ved

matta setter hun seg ned, før hun videre legger seg på ryggen. Hun puster ut og ler lett. Omar på 1 1/2 år står og ser på henne en stund mens hun ligger der, så springer han mot henne. Bente løfter hodet litt, ser han komme. Hun tar imot Omar med begge armene og knærne i et vakkende svev: DE FLYR! Noe strømmer gjennom meg, som fornemmelser av å løfte og bli løftet. Flyet styrter mot matta, men Bente sikrer en trygg landing. Hun smiler med hele ansiktet og hviler hodet mot gulvet. Omar setter seg opp, lener seg fremover og velter kroppen sin over hennes. Varsomt legger han øret inntil brystet hennes og lytter. Slik blir de liggende...

Bente åpner kroppen for samspill ved å legge seg ned på gulvet, hun *gulver* (Reinertsen, 2016). Hun blir et fly og en pute, noen å sveve med og hvile på. Gjennom kroppskontakten merker barnet varme, kjærlighet og grenser (Winther, 2014), og tillit merkes og uttrykkes i det Omar svever gjennom luften. I intervjuet sitter Bente stille en stund, tar et dypt pust, mens hun holder hendene på brystet og sier: «Vi er ikke redd for å være nær, vi er ikke det. For jeg vet jo hvor viktig det er å være nær, hvor godt det er å være nær». Agnete legger til at det å jobbe på småbarnsavdeling ikke er for alle, «andre kan være i nærheten, men har ikke det nærværet». Det Bente og Agnete beskriver, er i tråd med det Hovik (2014) presenterer som både det å være nær (kroppslig tilstedeværende) og å ha nærvær, der det første forutsetter det andre. Slik kan man tenke at bevisst nærvær dermed kan løftes frem som en viktig del av barnehagelærerprofesjonens kunnskapsfelt, tilnærmet slik Hovik (2014) påpeker at det er for skuespillere.

Den grønne matta inviterer, muliggjør øyeblikk av bevisst nærvær og skaper rom for kroppslige møter på gulvet. Det å være på barns nivå er kjent i småbarnspedagogisk teori og praksis, og noe de fleste innenfor feltet er kjent med (Pedersen, 2019). Ved å aktivt ta i bruk begrep som *gulving* når vi forholder oss til barnehagepraksis, kommer vi i posisjon til enda klarere å kunne beskrive, løfte og reflektere over en kroppslig kunnskap som alt er der. I intervjuet sier Mio: «Vi er veldig glad i matta, så vi sitter mye i gulvet. Ruller, slår kollbøtte eller ligger og leser ei bok». Slik fremhever Mio matta og gulvet som viktige materialiteter for *boltplass* og *pusterom*. Noe vi også finner igjen hos Agnete, i det hun sier: «Står du oppreist, får du ikke så mye kontakt». Bente fortsetter: «Jeg tenker at vi hele tiden er på gulvet, vi er nedpå». *Gulving* kan slik ses som et utgangspunkt for øyeblikk av fortettet kommunikasjon. I intervjuet peker førsteforfatter på matta og spør: «Dersom det sitter et barn der, hva gjør du da?» Bente er først ut: «Legger oss på gulvet da kanskje?», sier hun, og på filmen fra intervjuet ser vi hvordan hun legger seg helt ned på gulvet, og ser opp på Agnete, før hun fortsetter: «Så barnet ikke alltid skal se opp på meg». *Gulvingen* gir rom for at det noen ganger er den voksne som må se opp for å møte barnets blikk – ikke alltid motsatt. Barnehageansatte understreker her hvordan de gjør seg tilgjengelig og skaper rom for å utøve praksisen på gulvet. Sammen med *kropping* og *innkjenning*, utgjør *gulving* og *nærvær* sentrale aspekter i det vi ser som utøvelse av kroppslig kunnskap i barnehagen, noe vi tar med oss inn i den siste kiasmeforellingen.

Kroppslig kunnskap viser seg i en rekke situasjoner der relasjoner må etableres på nytt og på nytt; når man kommer på morgenen, når man blir en lekekamerat eller når man blir noen å fly med eller hvile på.

Kiasmefortelling 3: Hva skjer så?

Janne sitter på gulvet, stille, mens hun lener ryggen mot veggen. Hun er seinvakt i dag. Blikket hennes følger den hektiske aktiviteten i lekekjøkkenet i det fire barn kjemper om plassen blant kopper, fat og lekemat. Når barna ser på henne, ser hun tilbake og smiler. Sara på 2 år kommer gående med bestemte skritt mot henne med en liten gul lekekopp i hånden. Hun rekker koppen mot Janne som tar imot og later som hun drikker litt, før hun gir den tilbake. Jeg tenker at Sara også kommer til å drikke av koppen, men isteden setter hun seg på huk, plukker opp et rødt leke-eple og putter det opp i koppen, reiser seg og gir den raskt tilbake til Janne. Sara smiler lurt. Janne tar koppen i hånden og setter den sakte på hodet, prøver å balansere den, men den faller ned. Boms! Sara bøyer seg ned og plukker opp koppen, og med en kjapp bevegelse legger hun koppen mot panna. De ser på hverandre og begynner å le, og jeg ler med.

Janne sitter påkoblet, lytter inn og anerkjenner Saras tilbud. Samtidig forholder hun seg åpent til det som skjer, som om hun spør: *Hva skjer så?* Ut fra det som utspiller seg kan vi si at Janne bruker sin kroppslige kunnskap til å orientere seg og kjenne seg frem til måter å samhandle med Sara på, i en stund som hele tiden blir til. Det å kunne sanse, lytte og skape kontakt på en slik måte, utgjør kroppslig forankrede kvaliteter som er avgjørende i en rekke profesjonelle sammenhenger (Winther, 2011), og blir av barnehageansatte i studien løftet frem som avgjørende for å få det til å svinge i møte med barn.

Bente trekker i intervjuet frem at man som ansatt på småbarnsavdeling må ha evne til å sitte i ro, være tilstede og se barnet, slik Janne møter og samhandler med Sara. I intervjuet sier Agnete: «Er du ikke i kontakt med din egen kropp, klarer du heller ikke yte». I følge Winther (2012) er egenkontakt evnen til å ha kontakt

med egen kropp og egne følelser og ha hjertet med samtidig som du har et profesjonelt fokus. Mio forklarer at: «Om man ikke gir noe av seg selv, så skaper man ingenting... av tillit, trygghet, relasjoner». Slik vi ser det, forutsetter det å utøve kroppslig kunnskap i barnehagen å kjenne seg selv. Videre handler det om å våge gå inn i det ukjente, åpne opp, være sårbar, kroppslig lytte inn barns tilbud og svare. I kiasmefortellingen utspiller en kroppslig dialog seg med små og store bevegelser, blikk, lure smil, bevisst nærvær og affekter i det Janne blir lekende venn i improvisatoriske øyeblikk. I et slikt improvisasjonsforløp ser vi hvordan den ansatte og barnet mottar og bygger videre på hverandres initiativer (Myrstad & Sverdrup, 2009). Saras bidrag oppleves som viktig i det de sammen skaper noe som ikke er forutbestemt. Improvisasjon kan slik fremstå som et verktøy for å forstå de yngste barnas medvirkning i barnehagen, ved å i større grad ta høyde for de yngste

Stunder av ingenting, der alt kan skje

som bidragsytere (Myrstad & Sverdrup, 2009), slik Janne gir rom for. Stunder der kropps-afektive dialoger utspiller seg mellom liten og stor, idet de kroppslig og sanselig kjenner seg inn på hverandre i øyeblikket.

Kiasmefortellingene glir over i hverandre og møtes i andreforfatters skisse (Illustrasjon 1). Med skissen vil vi vise, i likhet med kiasmefortellingene og utdrag fra intervjuene, hvordan barnehageansatte og barnehagebarn går inn i stunder av *fortettet nærvær*, der det å *kroppe, gulve, innkjenne og improvisere* er fremtredende, og som i studien fremstår som sentrale aspekter av det vi har valgt å forstå som utøvelse av kroppslig kunnskap i barnehagen.

Boltreplass og pusterom

Kroppslig kunnskap viser seg i en rekke situasjoner der relasjoner må etableres på nytt og på nytt; når man kommer på morgenen, når man blir en lekekamerat eller når man blir noen å fly med eller hvile på. Ved å knytte kiasmefortellingene og de ansattes utsagn til teoretiske perspektiver, har vi i artikkelen vist hvordan stunder av tilsynelatende *ingen-ting*, derimot kan forstås som *stunder av betydning* for de barnehageansatte, idet de byr dem *boltreplass og pusterom* for utøvelse av kroppslig kunnskap.

Kiasmefortellingene finner sted i barnehagedagens overganger og mellomrom, utenfor det planlagte, der maktforholdet mellom barna og de ansatte oppleves som mer balansert. Stunder der vi ingenting bestiller eller forventer, fremstår i studien som et mulighetsrom for det som ofte uttrykkes som varme, tillit og trygghet. I artikkelen beskriver vi stunder der samspillet fungerer, der

barnehageansatte er bevisst kontakten til seg selv, barnet og rommet, i det de kroppslig åpner opp og kjenner seg inn i pedagogisk improvisasjon. Videre kunne det være interessant å utforske hvordan kroppslig kunnskap utøves i stunder der det *ikke fungerer* – når små kropper vrenger seg i motstand og tårer, og når makt, kunnskap og etikk blandes i utfordrende situasjoner der barnehageansatte må handle kompetent og situasjonsbestemt.

I arbeidet med studien har muligheten for *kroppslig, sanselig og affektiv innkjenning* i forskningsarbeidet hatt avgjørende verdi for å utvikle kunnskap. Gjennom å vektlegge forskerkroppens potensiale til å sanse og skape mening, åpner artikkelen for metodisk nytenking, idet vi argumenterer for at kroppslige og sensoriske innganger til forskning på profesjonsutøvelse kan gi økt innsikt i feltet som studeres.

Under intervjuene uttrykte de barnehageansatte at de opplevde det som krevende å finne egnede ord og begreper til å beskrive og uttrykke forhold som gjaldt deres praksisutøvelse, særlig knyttet til kroppslige aspekter.

Med utgangspunkt i studien argumenterer vi dermed for å videreutvikle barnehagens fagspråk slik at begreper som *gulving, kropping og innkjenning* kan skape rom for å spørre: Hvordan har du *gulvet* i dag, hvordan *kroppet* du i går og hvordan jobber du med *innkjenning* i møte med akkurat dette barnet? Ved å ta i bruk verb og begreper som kan skape endring og utvikling, bidrar artikkelen til å artikulere og aktualisere kropp i barnehagens praksisfelt. Vi argumenterer ut fra studien for at *kroppslig*

kunnskap er en sentral del av barnehagelærernes kunnskapsbase, som bør løftes og anerkjennes som en viktigere del av barnehagelærerprofesjonen. For at denne kunnskapen skal kunne utvikles videre, trengs både et nyansert språk for det kroppslige og det må *kroppes*.

REFERANSER

- Bornemark, J. & Svenaeus, F. (red.) (2009). *Vad är praktisk kunskap?* Huddinge: Södertörns högskola.
- Engelsrud, G. (2006). *Hva er kropp*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hennum, B. A. & Østrem, S. (2016). *Barnehagelæreren som profesjonsutøver*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Hovik, L. (2014). *Et kunstnerisk og teoretisk forskningsprosjekt om teater for de aller minste*. (Doktorgradsavhandling). NTNU Norges tekniske-naturvitenskaplige universitet, Trondheim.
- Kunnskapsdepartementet (2017). *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver*. Oslo: Kunnskapsdepartementet.
- Lindseth, A. (2015). Svarevne og kritisk refleksjon – hvordan utvikle praktisk kunnskap? I J. M. McGuirk & J. S. Methi (red.), *Praktisk kunnskap i profesjonsforskning* (s. 43-60). Bergen: Fagbokforlaget.
- Løkken, G. (2000). *Toddler peer culture: The social style of one and two years old bodysubjects in everyday interaction* (Doktorgradsavhandling). NTNU Norges tekniske-naturvitenskaplige universitet, Trondheim.
- McGuirk, J. & Methi, J. S. (red.), (2015). *Praktisk kunnskap som profesjonsforskning*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Merleau-Ponty, M. (1968). *The Visible and the Invisible: followed by working notes*. Evanston: Northwestern University Press.
- Merleau-Ponty, M. (1994). *Kroppens fenomenologi*. Oversatt av Bjørn Nake. Oslo: Pax Forlag.
- Myrstad, A. & Sverdrup, T. (2009). Improvisasjon – et verktøy for å forstå de yngste barnas medvirkning i barnehagen? *Barn*, 2, 51-68.
- Myrstad, A. & Sverdrup, T. (2011). *Improvisasjon som innstilling i det pedagogiske arbeidet med de yngste barna*. I M. S. Liset, A. Myrstad & T. Sverdrup (red.), *Møter i bevegelse. Å improvisere med de yngste barna* (s. 143-158). Bergen: Fagbokforlaget.
- Olaussen, I. O. (2018). *Kiasmefortellinger -fortelleruttrykk av og for de yngste i barnehagen i et kunstnerisk utforskende multimodalt perspektiv*. (Doktorgradsavhandling). NTNU Norges tekniske-naturvitenskaplige universitet, Trondheim.
- Orset, A. K. (2017). *Kunnskapsutvikling i fiksjon og virkelighet. En studie av teaterpedagogers nøytralmaskeundervisning*. (Doktorgradsavhandling). Nord universitet, Bodø.
- Pedersen, I. P. (2019). Med embodied pedagogy og småbarnspedagogikk på paletten -å se nyanser av rød gul farge i to (u)like fag- og forskningsfelt. *På Spissen forskning/Dance Articulated, Special Issue Bodily Learning*, 2019(3), 25-44. DOI: <http://dx.doi.org/10.18862/ps.2019.503.2>
- Pettersvold, M. & Østrem, S. (2017). Håndverk og fagspråk i pedagogisk arbeid. *Forskning I Pædagogers Profession Og Uddannelse*, 1(1), 13 sider. Hentet fra <https://tidsskrift.dk/FPPU/article/view/26561>
- Pink, S. (2015). *Doing Sensory Ethnography*. London: Sage.
- Reinertsen, A. B. (2016). Hva er det med Irma? *Tidsskrift for nordisk barnehageforskning*, 12. DOI: <https://doi.org/10.7577/nbf.1630>
- Riessman, C. K. (2008). *Narrative Methods for the Human Sciences*. Los Angeles: Sage Publications.
- Rossholt, N. (2012). *Kroppens tilblivelse i tid og rom. Analyser av materielle-diskursive hendelser i barnehagen*. (Doktorgradsavhandling). NTNU Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim.
- Sand, A.-L. (2019). Stedssensitive intervjuer. *Tidsskrift for Professionsstudier*, 15(29), 84-93. Hentet fra <https://tidsskrift.dk/tipro/article/view/116408>
- Schibbye, A.-L. L. (2009). *Relasjoner. Et dialektisk perspektiv på eksistensiell og psykodynamisk psykoterapi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Skovhus, M. & Winther, H. (2019). Udvikling af pædagogstuderendes lederskab gennem krop og bevægelse. *idrottsforum.org*, 1-16.
- Stai, K. (2019). *Jakob og Neikob. Stormen*. Oslo: Samlaget.
- Ulla, B. (2015). *Arrangement av kropp, kraft og kunnskap; en studie av profesjonsutøvinga til barnehagelæraren* (Doktorgradsavhandling). UiO Universitetet i Oslo, Oslo.

Stunder av ingenting, der alt kan skje

Winther, H. (2011). Den personlige professionalitet er i din krop – om bevægelsespsykologi. I L. E. D. Knudsen, A. Sillesen, D. V. Poulsen, M. Schmidt. *Kroppen i læringsrum* (s. 83-94). København: Forlaget UP.

Winther, H. (2014). Det professionspersonlige – om kroppen som klangbund i professionel kommunikation. I H. Winther (red.), *Kroppens sprog i professionel praksis – om kontakt, nærvær, lederskab og personlig kommunikation* (s. 74-88). Værløse: Billesø & Baltzer.

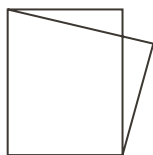
Østern, T. P. (2015). To body. I S. Schonmann (red.), *International yearbook of research in arts education* (s. 144-149). Münster: Waxmann.

Østern, T. P. & Dahl, T. (2019). Performativ forskning. I T. P. Østern, T. Dahl, A. Strømme, J.A. Petersen, A.-L., Østern & S. Salander. *Dybde//læring- en flerfaglig, relasjonell og skapende tilnærming*. Oslo: Universitetsforlaget.

NOTER

¹ Prosjektet er meldt inn og godkjent av Norsk senter for forskningsdata (NSD). Førsteforfatter har presentert resultater på fagdag for den aktuelle barnehagen og de barnehageansatte som har deltatt i studien har fått innsyn i og mulighet for gjennomlesning av artikkelen før publisering.

Anvendt forskning i umulige professioner

Brian Benjamin
Hansen, docent,
Forskningscenter for
uddannelseskvalitet,
professionspolicy
og praksis, VIA
University College

På et tidligt tidspunkt gjorde jeg talemåden om, at der findes tre umulige professioner – at opdrage, at helbrede, at regere – til min egen og var da også så rigeligt optaget af den midterste af disse opgaver.

Sigmund Freud, "Forord til Aichhorns *Verwahrloste Jugend*"¹

Artiklen problematiserer anvendt forskning ved at fokusere på det, Sigmund Freud kalder de umulige professioner, nemlig at opdrage, helbrede og regere. Artiklens bidrag ligger i en udlægning af det umulige i at beskæftige sig med subjekter i professionelt arbejde. Gennem en teoretisk ramme, der er formet af psykoanalytisk teori og tilgange til subjektet, viser artiklen for det første, hvordan professionel viden ikke slår til, når det kommer til subjektet, og for det andet, hvad det betyder for forholdet mellem den professionelle og den, som modtager hjælp. Overordnet argumenterer artiklen for det frugtbare i at anerkende umuligheder i professionelt arbejde og professionsforskning.

På et tidligt tidspunkt gjorde jeg talemåden om, at **der findes tre umulige professioner – at opdrage, at helbrede, at regere** – til min egen og var da også så rigeligt optaget af den midterste af disse opgaver. Sigmund Freud, "Forord til Aichhorns Verwahrloste Jugend"

Freuds omtale af de umulige professioner synes at indramme en række centrale problematikker i relation til professioner og professionsforskning i dag. Siden professionshøjskolerne i Danmark i 2013 fik forskningsret, er det blevet betonet, at den form for forskning, disse skoler skal producere, er anvendt forskning. Skolerne skal ikke lave grundforskning, men skal producere viden, der kan omsættes i professionerne, til gavn for både professionelle og borgere samt for vækst og velfærd i samfundet i det hele taget.²

Der har gennem en årrække været en del kritik af forsøgene på at styre forskning i retning af samfundsnytte: Mange har f.eks. forsvaret akademisk frihed mod en tilbøjelighed til at lade alt gå op i anven-

delighed og praksisnærhed. Hvad jeg vil bidrage med i denne artikel, er en kritik af drejningen mod anvendelighed, som ikke så meget peger på, at det handler om at skabe afstand til praksis, men snarere, at der i praksis selv gemmer sig spørgsmål, der ikke kan adresseres med "anvendt viden"; spørgsmål, der kræver både grundige teoretiske undersøgelser og andre typer af professionel handling end dem, der opererer med et forhold mellem viden og praksis, som er bestemt ved anvendelse.

I meget kondenseret form er mit argument, at anvendelse af viden er fundamentalt udfordret i de umulige professioner, fordi disse professioner har med subjekter at gøre. Én ting er at applicere viden på objekter, hvilket i sig

selv kan give anledning til en lang række videnskabsteoretiske overvejelser, men noget andet er, hvad der sker, når viden optræder i professionelle relationer, hvor der er subjekter involveret. Artiklen er derfor udformet som en grundlagsdiskussion af forholdet mellem viden og praksis med udgangspunkt i det centrale spørgsmål om subjektet, og den trækker på en teoretisk ramme, der er inspireret af psykoanalytiske begreber og overvejelser hos især Freud og Jacques Lacan.

Jeg skal i artiklen ikke bruge plads på en dybdegående beskrivelse og behandling af den anvendte forsknings historie og status, idet mit ærinde snarere drejer sig om at beskrive typer af forhold mellem viden og praksis, der er hinsides anvendt

forskning. Jeg antager dog, at én af de styrende ideer bag anvendt forskning er, at viden må være effektiv, særligt når den anvendte forskning tænkes i regi af "modus 2" eller "post-akademisk" viden. Den bagvedliggende logik synes at være, at man med viden "forædler" praksis, dvs. at der er brug for positiv og sikker viden, der matcher de udfordringer og opgaver, praksis er fuld af. Viden skal gerne bidrage til opgaveløsning, udmøntes i handleanvisninger osv. Det er svært at argumentere imod mere viden, men spørgsmålet er, hvad der sker, når "opgaven" ikke er så nem at definere. Der består under alle omstændigheder en række felter, f.eks. netop opdragelse, helbredelse eller regering, hvor et fokus på "effektiv viden" vil føre til en misforståelse af, hvad feltet egentlig handler om. Ikke bare fordi der er ting, vi endnu ikke ved om f.eks. opdragelse, og fordi vi kun langsomt nærmer os en forståelse af det, men fordi opdragelse kommer med en række indbyggede umuligheder, dvs. noget der stritter imod at blive "totaliseret" som viden. Opdragelse kalder dermed ikke kun på viden, men på kritisk undersøgelse og teoriudvikling, og det kalder ikke kun på vidensbasering og handling, men på analytisk opmærksomhed, f.eks. i forhold til uforudsete hændelser og spring i opdragelsesprocesser.

Jeg fokuserer i artiklen, som det kan ses, en del på psykoanalysen. Jeg antager, at det er i psykoanalysen, gennem Freud, at pointen om det umulige og de umulige professioner er blevet formuleret stærkest. Spørgsmålet er dog, hvad Freud nærmere bestemt mener med de umulige professioner? Udtrykket peger måske umiddelbart på noget, der er svært eller pinefuldt. Det er hårdt og

opslidende at arbejde med mennesker, og nogle gange kan det føles, som om det ikke er ulejligheden værd. Imidlertid vil min pointe være, at der er noget andet på spil i udtrykket. De umulige professioner er umulige af en mere strukturel grund.

Jeg vil med udgangspunkt i Freud og Lacans psykoanalyse beskrive de umulige professioner på to akser. For det første drejer det umulige sig om det, professionerne beskæftiger sig med. De umulige professioner beskæftiger sig med subjekter, ikke med objekter, og "subjektet" er i psykoanalysen navnet på det, der bryder med viden. Artiklens første del handler derfor om subjektet. For det andet drejer det umulige sig om, hvordan man som professionel relaterer til dette subjekt. Det professionelle er ikke udfoldet selvstændigt hos Freud, men at tilhøre en profession betyder hos ham groft sagt at indtage en position med en vis form for status, hvortil der er knyttet viden. Den professionelle position og viden er både en betingelse for og en hindring for arbejdet med subjektet. Der skal viden til, for at arbejdet kan komme i gang, og psykoanalysen vedkender således viden en plads i det professionelle arbejde, men den "forkerte" eller alt for forhastede brug af viden bremser processen. Artiklens anden del handler om, hvordan viden ikke er nok i arbejdet med subjektet. Afsluttende viser jeg, hvordan psykoanalysens livtag med det umulige, både i forhold til subjektet og den professionelle relation, også relaterer til dens livtag med spørgsmålet om frigørelse.

Subjektet og det reelle

Subjektet har været en problematisk størrelse i vestlig filosofi i hvert fald

siden René Descartes og hans "jeg tænker, altså er jeg". Problemet har været at finde ud af, hvad det egentlig vil sige at være et væsen med bevidsthed; et væsen, der kan tænke, i modsætning til f.eks. en sten eller en sko. Især i den tyske idealisme, med Immanuel Kant, G.W.F. Hegel og andre, bliver spørgsmålet helt centralt. Her drejer det sig om selvbevidsthed. Hvordan tænker subjektet egentlig sig selv? Kan subjektet konstituere sig selv ved at gennemlyse sig selv og de måder, hvorpå det erkender verden, handler moralsk i verden osv.? Psykoanalysen er én af de strømninger, der har bidraget substantielt til diskussionen om subjektet i det 20. århundrede, først og fremmest ved at bringe problemerne vedrørende subjektet endnu tydeligere frem, end det har været gjort traditionelt. Hvad Freud opdager, er, som det måske vil være bekendt, det ubevidste, og det ubevidste er en størrelse, der på en næsten skandaløs måde problematiserer subjektets forsøg på at grundlægge sig selv.

Det er vigtigt at opholde sig ved Freuds subjektbegreb, hvis det skal blive klart, hvad han mener med de umulige professioner. Man kunne måske forstå psykoanalysens subjektbegreb på den måde, at det handler om, at subjektet underløbes af "mørke" og "dyriske" kræfter, som det ikke selv kan kontrollere, og at det er i splittelsen mellem den civiliserede overflade og den dyriske undergrund, at problemerne opstår. Det er imidlertid en for hastig udlægning af psykoanalysen, for problemet med subjektet handler ikke om det dyriske, og når Freud taler om drift, libido, seksualitet osv., skal man læse disse begreber i lyset af en "decentreret" tilgang til subjektet. Problemet med subjektet er, at det

I meget kondenseret form er mit argument, at **anvendelse af viden er fundamentalt udfordret i de umulige professioner**, fordi disse professioner har med subjekter at gøre.

grundlæggende er afskåret fra indsigt i sig selv, og at hævde, at det, det ikke har indsigt i, er noget bestemt, f.eks. "det dyriske", ville være at knibe udenom (dvs. ad bagvejen alligevel at give subjektet en form for grund).

Hvad Freud vedvarende interesserer sig for, er netop de steder, hvor subjektet viser sig gennem brud og overraskelser. Subjektet er ikke splittet i to dele, det er snarere det, som bliver ved med at splittes. Subjektet er til stede i det, det ikke umiddelbart kan gives mening til; drømme, fortællelser, symptomer osv. Det findes i disse praksisser, som konstant underløber det og viser, at det rummer både mindre og mere, end det selv er klar over. Et subjekt er ikke et objekt, der kan beskrives og begribes gennem lister over egenskaber, kvaliteter osv. Uanset hvor omfattende en livsbeskrivelse, man laver, får man ikke det hele med, og subjektet er på en måde netop den rest, der bliver til overs, når det hele synes at være sagt.

Et menneske er alt det, han eller hun har gjort og sagt, plus "måden", det blev sagt og gjort på, eller måden, vedkommende forvaltede sin splittelse. I det subjektet netop er det, der ikke finder sig til rette, eller har en bestemt grund, drejer det sig om, hvordan man lever sin splittelse, dvs. lever den patologi at være til.

Jacques Lacan har senere formaliseret nogle af Freuds banebrydende opdagelser. Lacan skelner mellem "egoet" (eller jeget), som han opfatter som sædet for narcissistiske illusioner, og subjektet, som han opfatter som grundlæggende splittet. Imod de revisionister, der hævder, at det handler om at styrke egoet (f.eks. i den såkaldte "egopsykologi"), fremturer Lacan, at det tværtimod handler om at afmontere egoet. Muligvis kan det hjælpe for en stund at styrke sit ego, blive et sundere og mere harmonisk menneske, men den eksistentielle opgave handler om at håndtere sin splittelse, måske endda navngive dét, der plager en, finde en måde at bruge

eller forholde sig til det på. For dem, som i særlig grad plages af neurotiske lidelser, er det endog helt afgørende at bringe "dét" i tale. "Den grundlæggende heteronomi, som Freuds opdagelse har vist gaber i mennesket", argumenterer Lacan hidsigt, "kan ikke længere tildækkes, uden at der begås en fundamental uhæderlighed mod enhver af Freuds opdagelser" (Lacan, 1973, s. 115).

Her har vi altså den første brik til forståelsen af, hvordan man kan opfatte psykoanalysen som en umulig profession. Det er en umulig profession, fordi den behandler en "grundlæggende heteronomi", dvs. noget, der undslipper positive bestemmelser og objektive lovmæssigheder, og noget, der ikke har nogen metafysisk grund (som f.eks. "sjælen", "jeget"), men som er en mangel på grund.

Lacans måske mest berygtede begreb er begrebet om "det reelle". Det reelle er netop ikke en grund, og det reelle har

ikke, som man måske skulle tro, noget med "virkeligheden" at gøre (i form af noget fysisk, materielt, håndterbart). Det reelle tilhører et diskursivt univers, eller en symboliseret virkelighed, men ikke som noget uden for denne virkelighed, snarere som selve det i det symbolske, der udtrykker dets egen bagside eller indre modsætning. Det reelle må dermed netop forstås som en form for grundlæggende umulighed; det er navnet for det symbolskes problem med at blive sig selv. Det reelle har derfor karakter af noget, der forstyrrer eller ikke kommer på plads, men som paradoksalt nok alligevel fungerer som strukturerende omdrejningspunkt. Hvis vi igen tager eksemplet med en livsbeskrivelse: Det reelle er det, der mangler i enhver beskrivelse af mig selv (den detalje, jeg ikke fik med), og samtidig selve denne mangel i form af en knude eller umulighed, som mit liv og min tilværelse drejer omkring. I forhold til beskrivelsen af subjektet har det en temmelig omfattende konsekvens. Grunden til, at jeg er mig, er ikke en indre, solid kerne, men en Ting, der balancerer mellem indre og ydre, dvs. som er et slags indre, jeg selv er ekskluderet fra, eller som er utilgængeligt for mig. De umulige professioner er netop umulige, hvis de har at gøre med det reelle, eller hvis de giver rum for et arbejde med subjektets reelle.

For at gøre det en smule mere konkret handler det i psykoanalysen ganske enkelt om arbejdet med analysander på briksen, om arbejdet dag ud og dag ind med spørgsmålet om forskellige former for menneskelige problematikker og lidelser; lidelser, der ikke kan bortforklares, og som faktisk viden ikke bider på. Freud opfinder psykoanalysen i netop

det øjeblik, han lader paraderne falde i forhold til den patient, han ellers har forsøgt at behandle med baggrund i klassisk neurologisk viden. Han opfinder den, idet han opgiver at skabe sikker viden om det psykopatologiske og en sikker vej mod helbredelse, men må slå ind på den mere usikre og langvarige "talekur", hvor subjektet selv kommer til orde, og som er fyldt med omveje og fejlskud. Under alle omstændigheder forsøger psykoanalysen ikke at bortforklare, at der ikke er en given måde at være et subjekt på.

Psykoanalysen skaber et rum for dette umulige, lader det umulige komme til orde og skaber en "analytisk situation", hvor analysanden sættes i arbejde omkring det. I ét af sine seminarer spørger Lacan, hvad man kan forstå ved det at have en praksis, og svaret er, at det er "den bredest mulige term, der beskriver en koordineret menneskelig handling, uanset hvilken, der sætter én i position til at behandle det reelle gennem det symbolske" (Lacan, 1998, s. 6, min oversættelse). Dét er definitionen på de umulige professioners praksis.

Viden og autoritet

Spørgsmålet er nu, hvordan en sådan praksis nærmere bestemt ser ud, og hvilken rolle viden spiller i den. Først og fremmest må det bemærkes, at viden bestemt ikke er uvæsentlig i psykoanalysen. Som Freud pointerer, må psykoanalytikerne have en bred viden, om såvel naturvidenskabelige emner som kulturhistorie, mytologi, religionspsykologi og litteraturvidenskab: "Uden en god orientering på disse områder", skriver han, "står analytikerne uden forståelse overfor en stor del af sit materiale" (Freud, 2011, s. 96). Mere end det handler om, hvorvidt viden er vigtig eller ej,

handler det derfor om formen på viden. Der er forskel på, om man som behandler applicerer viden, eller om man forholder sig mere afventende eller undersøgende til sit subjekt.

Forholdet mellem behandleren og patienten har været genstand for meget omfattende undersøgelser og teoridannelser i psykoanalysens historie. Som nævnt begynder det, vi kan kalde psykoanalyse overhovedet med, at noget ændres i relationen mellem behandler og patient, nemlig at behandleren ikke blot sidder inde med et vist antal diagnoser eller forklaringer, som kan appliceres eller overføres på et umælende subjekt, men at relationen i en vis forstand vendes på hovedet.

Psykoanalysens opfindelse er netop det analytiske rum, som skabes mellem behandler og patient, og med udgangspunkt i dette rum åbnes op for et blik på selve den måde, patienten placerer sig i det sociale. Forholdet mellem behandler og patient er en indgang til hele patientens sociale verden og de "andre", subjektet forholder sig til: Patienten bringer hele sin levede verden, sine oplevelser, sine erindringer, for ikke at tale om sine drømme, der fører analysen i mange retninger, med ind i rummet gennem talens kraft.

Her er endnu et lag i historien om de umulige professioner: Psykoanalysen har med det umulige at gøre, fordi den angår det store spørgsmål om, hvordan subjektet overhovedet befinder sig i det sociale. Behandlerens rolle er ikke at vide, hvordan man bedst muligt forvalter sin sociale eksistens og bliver en velfungerende familiefar, arbejder osv., men handler om at sætte en analyse i

Her har vi altså den første brik til forståelsen af, **hvordan man kan opfatte psykoanalysen som en umulig profession.** Det er en umulig profession, fordi den behandler en "grundlæggende heteronomi".

gang af patientens status i det sociale. Hvordan nu det?

Subjektets problemer med sig selv kommer ud af, at det også altid forholder sig til eller forstår sig selv gennem andre. For at anskueliggøre subjektets status som givet gennem andre kan man tage fat i Freuds diktum om, at "jeget er ikke herre i eget hus" (cf. Freud, 1993, s. 103). I en helt banal forstand kan man sige, at jeget ikke er herre i eget hus, fordi der allerede er folk i huset den dag, man bliver født. Man kan forestille sig scenen fra Hollywood-komedien, hvor en flok hoveder presser sig ned i vuggen til et lille barn og tiltaler det på forskellige måder. Barnet er gennem hele dets opvækst omgivet af andre; forældre, søskende, venner osv. I en vis forstand bliver det til gennem alle disse sociale relationer, og det danner sig forestillinger om, hvad der er værd at begære og orientere sig efter. Selvom subjektet sættes i det sociale, går det alligevel

ikke op med det sociale. Jeg er ikke bare det, mine forældre, søskende, venner osv. har defineret mig som, men også det vedvarende "neurotiske" spørgsmål om, om det er det? Er jeg virkelig det, I siger? Hvad er det egentlig, I vil have af mig? Det betyder også, at problemet har en dimension, der går hinsides det intersubjektive. Hvad subjektet strides med, er en højere Lov eller Anden, som er den dimension, hvori jeg stiller spørgsmålet om mig selv og min tilværelse. Ifølge psykoanalysen er vi ikke knyttet til denne højeste autoritet på grund af magt eller manipulation; tværtimod er det et grundlæggende vilkår ved det at være et subjekt, at det "lever gennem" spørgsmålet om, hvad det er for den Anden. Spørgsmålet har naturligvis ikke noget endeligt svar, men netop af den grund holdes subjektet desto stærkere fast. Subjektet er knyttet til den Anden, ikke af tvang, men på måder, der mere "kafkask" handler om, hvad det egentlig er, Loven eller den Anden vil med mig.

En psykoanalyse begynder med, at en patient opsøger en psykoanalytiker, fordi han eller hun antager, at analytikeren kan hjælpe. Patienten har en tro på, at analytikeren ved noget, han ikke selv ved, eller kan guide ham frem mod en måde at blive sine problemer kvit. Lacan har brugt den formulering, at analytikeren må tænkes som et "subjekt, der formodes at vide", dvs. formodes at vide noget om, hvad det er, der sker for mig, hvad det betyder, og hvordan jeg kommer videre (Lacan, 1998, s. 230-243). Psykoanalysen er naturligvis særlig på det område, idet patienter frivilligt opsøger psykoanalytikere, mens man mere eller mindre frivilligt er udsat for opdragere, pædagoger, undervisere, ledere osv. andre steder i samfundet. Alligevel er "subjektet, der formodes at vide" en temmelig generel figur, som Lacan forstår det. Vi opsøger dem eller det, der kan give os sikkerhed på mange måder og i mange situationer. De giver os fornemmelsen af, at nogen måske

I alle de tilfælde, hvor professionerne hjælper nogen eller bidrager med viden og løsninger, **er der også bagside, som må adresseres med analyse.**

ved, hvad det hele handler om, og giver en form vores stabilitet til vores liv. Som det måske allerede står klart, kan man dog ikke kureres for sit subjekt.

Analytikeren må derfor bruge sin position af "subjektet, der formodes at vide" til at afmontere selvsamme position eller til gennem den at spille bolden tilbage til analysanden. Psykoanalysen kan ikke løse problemerne for subjektet, men til gengæld kan den noget andet. Man kan måske formulere det på den måde, at det er umuligt for subjektet at blive sig selv, netop fordi det strider med, hvad det er for den Anden, inklusive psykoanalytikeren. Men netop det forhold er dog det, som gør selve analysen mulig, hvis analytikeren griber det rigtigt an. Med baggrund i den analytiske situation er analysen ideelt set en gennemarbejdnings af subjektets forhold til magten, autoriteten, den Anden; den dimension, det magtfuldt er knyttet til. Umuligheden er

dermed ikke en stopklods, og heller ikke en grund til at resignere, men kan tværtimod bruges som produktivt moment for det analytiske arbejde.

Netop her er der en helt central skillevej i forhold til professionelt hjælpearbejde. Der er den professionelle vej, der handler om at opdrage, lede osv. i betydningen af at lære subjektet at begå sig, socialisere sig osv. Den professionelle må være en form for forbillede. Denne vej antager, at der på en måde er et svar at give subjektet. Antagelsen er, at man kan udfylde den Anden med bestemte forslag og med bestemte former for viden om, hvordan man bliver et sundt, harmonisk og ansvarligt menneske. Psykoanalysen fremlægger et alternativ til denne vej, idet den retter opmærksomhed på, at ethvert forsøg på at give svar og stille idealer op blot skaber nye problemer. Her kan potentielt føres en lang diskussion om dialektikken mellem f.eks.

"almindelig" opdragelse, som foretages i familien, af pædagoger, lærere osv., og som oppebæres af både traditionelle og professionelle former for viden, normer og idealer, og så psykoanalysens tilgang. Man kan f.eks. indvende, at børn først og fremmest har brug for opdragelse, og at man ikke kan forholde sig analyserende til alt hele tiden. Man kan også indvende, at psykoanalysens tilgang er enormt tidskrævende, og at den synes svært forenelig med en hverdag som pædagog, lærer, socialrådgiver osv. Og hvordan kan man overhovedet forestille sig "lægmænd" begive sig i kast med psykoanalysens komplicerede kunst?

Jeg vil ikke her gå dybere ind i den diskussion, men blot konstatere, at der, som det aktuelt ser ud, i mange felter slet ikke er nogen dialektik, idet psykoanalysen ikke inddrages, hverken i det professionelle arbejde eller i forhold til en bredere kultur- eller samfundsanalyse.

I alle de tilfælde, hvor professionerne hjælper nogen eller bidrager med viden og løsninger, er der også bagside, som må adresseres med analyse. For at adressere denne bagside skal der imidlertid ikke mere viden til, nærmest det modsatte. For analytikeren handler det om at undgå at smelte sammen med videnspositionen, dvs. at undgå at komme til at fremstå som den, der har en komplet og positiv viden om, hvad problemet er, og hvordan det kan løses. Hvis det sker, er der tale om "suggestion", hvilket i psykoanalysen vil sige, at analytikeren gennem konkrete forslag (eng. "suggestions") skaber analysanden i sit billede og gør ham eller hende afhængig af sig. I stedet skal analytikeren bruge sin position til at pege på de steder, hvor der mangler viden, og tillade analysanden selv at beskrive og optegne de problemer, der plager. At arbejde analytisk er, om det så blot er for en stund, at sætte sin professionelle viden i parentes, at tillade noget andet at komme til orde. Hvis man er heldig, kan det endda lykkes, at dette "andet" samtidig er noget, der også er "andet" for subjektet selv, dvs. at der formuleres en umulighed for første gang, f.eks. hos det barn, der plages af social angst eller tvangstanker, eller hos den borger, der oplever krav, der ikke kan honoreres, eller af uransagelige årsager ikke kan slippe af med en række uheldige vaner osv. Analytikeren tillader disse symptomer at være der, at lade sig formulere.

Anvendt frigørelse

Men hvad er nu formålet med alt det, kunne man spørge, og hvor fører det hen? Langt de fleste professioner og former for professionsforskning kan angive tydelige formål med det, de laver; de er ikke i tvivl om, at de bidrager

til gode løsninger inden for sundhed, ledelse, terapi osv. Nogen arbejder med "viden, der virker", hvilket kræver ret klare angivelser af formål, mens andre arbejder med mere aristoteliske "teleologier", dvs. angivelser af praktiske endemål, som f.eks. netop "anerkendelse" eller mere bredt "god ledelse", "god pædagogik", endog "det gode liv".

I det, man kunne kalde de "mulige professioner", er der relativt klare kriterier for, hvornår noget lykkes, hvilket samtidig giver lejlighed til kvalitetskontrol. Men i de umulige professioner er det ikke blot et spørgsmål om at bevæge sig mod bestemte formål, men om at forholde sig analytisk og undersøgende til det, som et formål overhovedet indebærer.

På en måde er det befriende ved psykoanalysen først og fremmest, at den tillader en praksis, som er hinsides det, der er rettet mod et bestemt, "positivt" formål. Fremgangsmåden er den "frie association"; analysandens ubevidste undersøges på en måde, der er alt andet end lineær og målrettet, men kringlet og kredsende. Der findes i psykoanalysen naturligvis et slags formål, nemlig helbredelse, men det er et ustabil formål eller et formål, der konstant må genopfindes. Som filosofen Aaron Schuster siger det, må psykoanalysen arbejde ved hjælp af og gennem begreber som helbredelse, såvel som f.eks. lykke, tilpasning, velvære, succes, modenhed, men uden at være underlagt dem; formålet om at blive lykkelig kan f.eks. sagtens, hvor godt det end lyder, fungere tvingende og hæmmende (Schuster, 2017, s. 91). Schuster har i forlængelse af ovenstående formuleret det på den måde, at psykoanalysen placerer sig et tredje sted i den klassiske mål-middel-diskussion: "Analysen over-

skriver det traditionelle alternativ mellem de aktiviteter, som gøres for deres egen skyld, og dem, som gøres for at opnå noget andet; dens *telos* er hverken rent immanent eller transcendent" (ibid., s. 99, min oversættelse). Sagt på en anden måde: Analysen er hverken at gå en tur blot for at gå en tur, dvs. fordi aktiviteten har en mening i sig selv (lige som det at tale sammen har det eller lytte til god musik osv.), men den er heller ikke at gå en tur for at komme et bestemt sted hen. Snarere er den at gå en tur for at komme et helt tredje, ukendt sted hen.

Man kan måske sige det på den måde, at psykoanalysen er den praksis, der accepterer, at frigørelse er en kompliceret proces, og samtidig at det er omsonst at fungere frigørende, hvis man på forhånd baserer arbejdet på bestemte idealer og forestillinger om, hvad frigørelse er. I den forstand er der en affinitet mellem psykoanalysens forståelse af frigørelse og det, der i pædagogikken omtales som "det pædagogiske paradoks", som består i at føre nogen frem mod frihed og selvstændighed (se f.eks. Oettingen, 2001). Selve det at føre dem derhen er naturligvis allerede at påvirke dem, og derfor er opgaven overhovedet at orientere sig mod et subjekt, der udfører den paradoksale bedrift at grunde sig selv på baggrund af det, der ikke er det selv.

Psykoanalysen har sin egen måde at gribe dette paradoks, netop fordi den baserer sig på, at subjektet altid er givet gennem den Anden. For psykoanalytikeren handler det som nævnt om at være den Anden, der ikke bremser subjektets undersøgelse af sig selv, men som tillader analysen at udspille sig. I selve forløbet gennemspilles de måder, hvorpå analysanden holdes fast i bestemte

patologiske mønstre, bestemte måder at være knyttet til autoriteten på, og analysens afslutning handler ikke så meget om at finde en forklaring på sine neuroser og symptomer, men næsten omvendt i at opgive at indskrive dem i et større meningshele. Lidt populært sagt slutter en psykoanalyse, ikke når subjektet har internaliseret de "rigtige" måder at begære på, med analytikeren som forbillede, men når analysanden indser, at heller ikke analytikeren har svaret. Psykoanalysen er en beskæftigelse med det, der plager, og en kur gennem det, der plager. Frigørelsen ligger ikke i at slippe af med symptomet, men i at identificere sig med det, dvs. selv at overtage ansvaret for det.

Den anvendte forskning kan have den fare, at den bliver en form for "applikering" af teori og viden på praksisser. Viden bliver til et redskab til at servicere og omskabe verden og borgere på måder, der opfattes som mere hensigtsmæssige. Hermed låses viden i en beherskende relation til praksis. Kirsten Hyldgaard har på det pædagogiske område udviklet begrebet om "pædagogisk pli", når det kommer til de umulige professioner. Ifølge Hyldgaard kan der ikke udvikles sikker viden på det pædagogiske område. Enten bliver det blot til banale forskrifter for professionel handling, eller også bliver det sugge-

stion. For Hyldgaard handler det om at anerkende erfaringen af pædagogiske umuligheder: "Erfaringen, den pædagogiske erfaring, siger altid, at der findes en ubekendt, en blind plet, der undslipper alle mål og alle forventninger", og hun fortsætter: "Disse subjekteffekter kalder snarere på takt, pli, en intuitiv praktisk viden end på didaktiske metoder" (Hyldgaard, 2010, s. 247). At erfaringen får forrang, betyder ikke, at der ikke er brug for teori. Den pædagogiske erfaring har nemlig brug for "den teoretiske analyse og beskrivelse af de didaktiske gode viljers sammenbrud" (ibid., s. 241). Konkrete, overraskende erfaringer må suppleres med teoretiske beskrivelser af det, der ikke kan inddæmnes med viden, f.eks. gennem begreber som symptomet, det ubevidste, det reelle og subjektet. Psykoanalysen går både i praksis og i teorien efter det umulige, undersøger det i egen ret, forsøger at give det en stemme.

De umulige professioner kalder på analytisk opmærksomhed. Samtidig kalder de også på noget mere, nemlig på mod til at lade det umulige finde sted. Det er, som jeg har beskrevet det, i en vis forstand sådan, at analytikeren kun kan føre subjektet frem til det problem, der plager: Her er en slags tærskel, hvor subjektet selv må tage skridtet ud af analysen og videre. Den professionelle er i psykoana-

lysens optik ikke en mirakelmager, der pludselig giver subjektet skabelonen for et nyt liv. Men hvis subjektet rent faktisk går ud ad døren, hvis subjektet viser sig at kunne overtage sine problemer, eller kunne forholde sig til dem på en anden måde, er der alligevel i en vis forstand sket et mirakel. Miraklet ligger ikke i, at det umulige forsvinder, eller at subjektet på mystisk vis bliver befriet, men ganske enkelt i en minimal, men skelsættende vending i forhold til problemet.

Den umulighed, der kendetegner subjektet, og som de umulige professioner handler om, har to sider: Den ene side handler om, hvordan vi er fangede i ikke at kunne blive os selv, idet vores identitet altid er givet gennem den Anden. Men den anden side handler om, at bordet kan vendes, så den Anden, selve rammen for vores identitet, udfordres. Det øjeblik, hvor det viser sig, at den splittelse, subjektet bærer rundt på, også er en mulighed eller åbenhed i verden selv, er afgørende. Netop det handler det i de umulige professioner også om at detekttere og udvikle sprog for.

I det, man kunne kalde de "mulige professioner", **er der relativt klare kriterier for, hvornår noget lykkes**, hvilket samtidig giver lejlighed til kvalitetskontrol.

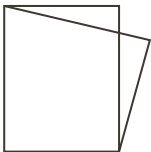
REFERENCER

- Bjerre, H.J. & Hansen, B.B. (2017). *Hand!!* Forlaget Mindspace.
- Freud, S. (1948). Geleitwort zu Verwahrloste Jugend von August Aichhorn. I *Gesammelte Werke XIV*. Imago Publishing.
- Freud, S. (1992). *Afhandlingar om behandlingsteknik*. Hans Reitzel.
- Freud, S. (1993). *Psykoanalysen i grundtræk*. Det Lille Forlag.
- Freud, S. (2011). Spørgsmålet om lægmandsanalysen. I A. Hede-gaard Hansen, S. Vasegaard & P. Andreasen (red.), *Foregange: serie for psykoanalysen: Lægmandsanalysens aktualitet*. Books on Demand.
- Gibbons, M., Limoges, C., Nowotny, H., Schwartzman, S., Scott, P. & Trow, M. (red.) (1994). *The new production of knowledge: the dynamics of science and research in contemporary societies*. Sage.
- Hansen, B.B. & Mariegaard, N.V.E. (2011). Den slovenske skole: Redaktionelt forord. *Slagmark*.
- Hyltdgaard, K. (red.) (2010). *Pædagogiske umuligheder: psyko-analyse og pædagogik*. Aarhus Universitetsforlag.
- Hyltdgaard, K. & Kier, D.V. (2020). Indledning. Temanummer om overføring. I *Lamella – Tidsskrift for Teoretisk Psykoanalyse*, 4(5).
- Lacan, J. (1973). *Det ubevidste sprog: psykoanalytiske skrifter*. Rhodos.
- Lacan, J. (1998). *The four fundamental concepts of psycho-analysis: The seminar of Jacques Lacan, Book XI*. Norton.
- Oettingen, A. von (2001). *Det pædagogiske paradoks: et grundstudie i almen pædagogik*. Klim.
- Rösing, L.M., Bjerre, H.J., Hansen, B.B., Hyltdgaard, K. & Rosendal, J. (red.) (2020). *Analysing the Cultural Unconscious: Science of the Signifier*. Bloomsbury Academic.
- Schuster, A. (2017). Impossible Professions, and How to Defend Them. I D. Mangano & M. Van Rooy (red.), *Homestead of Dilution*. Onomatopoe.
- Ziman, J. (2002). *Real science: What it is, and what it means*. Cambridge University Press.

NOTER

- ¹ Her citeret i Kirsten Hyldgaards oversættelse (Hyldgaard, 2010, s. 7), det originale citat findes i (Freud, 1948, s. 565).
- ² "Professionshøjskolerne bidrager til vækst og velfærd i hele samfundet" og "Professionshøjskolerne skaber viden, der bliver til forbedringer i både uddannelserne og i danskernes hverdag", lyder det f.eks. som introduktion til hovedsiden for forskning på hjemmesiden for Danske Professionshøjskoler, se <https://xn--danskeprofessionshjskoler-xtc.dk/forskning/> (downloadet 23.06.20).
- ³ Se f.eks. flere numre af Gjallerhorn, særligt "Profession, viden og forskning" (nr. 11, 2010), og Tidsskrift for Professionsstudier, særligt "Praksisnærhed" (nr. 29, 2019) og "Forskningsmetodologier" (nr. 30, 2019).
- ⁴ På dansk er Kirsten Hyldgaard den, der har beskæftiget sig mest indgående med umulige professioner, særligt i relation til det pædagogiske felt (Hyldgaard, 2010). Jeg trækker på Hyldgaards arbejde, ligesom jeg trækker på det arbejde, jeg igennem mange år har udført i forhold til (lacaniansk) psykoanalytisk teori og samtidsanalyse, se f.eks. opsamlingen *Analysing the Cultural Unconscious* (Rösing et al., 2020). Internationalt trækker jeg i artiklen især på en kortere tekst af filosofen Aaron Schuster (Schuster, 2017). Schuster er en del af en større bevægelse, der de sidste 20-30 år har arbejdet på en relancering af psykoanalysen som kritisk teori. Jeg trækker på det arbejde, denne bevægelse har udført, særligt hos den såkaldt "slovenske skole" (se Hansen & Mariegaard, 2011).
- ⁵ Jeg skylder en tak til Sanne Haase, der har bidraget med værdifulde og væsentlige kommentarer i skriveprocessen.
- ⁶ De klassiske referencer er (Gibbons et al., 1994) og (Ziman, 2002).
- ⁷ I en psykoanalyse er der plads til det umulige; det er ganske enkelt det, den drejer sig om. En ofte brugt vittighed blandt psykoanalytikere er den om psykologen, der kurerer en mand for den vrangforestilling, at der ligger et monster under hans seng om aftenen, når han skal sove. Da psykologen til en konference møder nogle af sine kolleger, der også kender manden, spørger han dem, om de ved, hvordan det går med patienten. "Har du ikke hørt det?", siger de, "han blev spist af det monster, der lå under hans seng."
- ⁸ Blandt andet gennem begrebet om "overføring". For en nyere artikelsamling om overføring, se (Hyldgaard & Kier, 2020). Se også min artikel "Det perfekte offer: Overføringens tragedie" (under udgivelse på paradoks.nu).
- ⁹ Jeg har sammen med Henrik Jøker Bjerre udfoldet denne pointe nærmere i vores bog *Hand! Metaforen omkring døren* betoner netop det vigtige i, at psykoanalysen egentlig kun er forberedelsen til, at patienten eller analysanden selv tager det afgørende skridt over dørtrinnet. Psykoanalysen kan siges at føre "analysanden frem mod afslutningen, men ikke ind i begyndelsen", hævder vi (Bjerre & Hansen, 2019, s. 190).

Professional Moral Reasoning and (lack of) Empathy

Eirik Julius Risberg, ph.d., post-doctoral researcher, Centre for practical knowledge, Nord University & Per Nortvedt, ph.d., professor emeritus, Centre for medical ethics, University of Oslo

Empathy is seen as a virtue or even a necessary skill in many professions. However, while proponents of the concept argue that it plays a fundamental role in our moral judgements, critics have objected that our empathy is easily manipulated and that our dispositions to empathise more strongly with those close to or resembling ourselves makes it a poor moral guide. We argue that while not necessary for professional moral judgement, professional moral reasoning would be fundamentally amiss without the ability and willingness to perceive the situation from the perspective of those they are trained to serve.

Introduction

Empathy is seen as a virtue or even a necessary skill in many professions. In the health professions, empathy training has long been considered an integral part of the qualifying education and the ability and willingness to empathise is seen as essential for the provision of patient-centred care. But also in other professions, such as the teaching profession, there is a burgeoning interest in the merits of empathy (Demetriou 2018; Barton and Garvis 2019). As classrooms are becoming more multicultural and diverse the ability to grasp how things appear or feel from the perspective of the other – the vernacular definition of empathy – seems an increasingly important skill for budding teachers in the 21st century.

The ability and willingness to adopt the perspective of the other is thus partly constitutive of **professional moral reasoning**.

Even with respect to professions that have traditionally prided themselves of being unaffected by or unresponsive to emotions, such as the legal professions, it has recently been argued that empathy can and should play a role in guiding professional moral judgements (Hoffman 2011).

Despite a newfound interest in empathy however, a number of philosophers and psychologists have warned against empathy, arguing that it is inherently partial to those close to or resembling ourselves and susceptible to manipulation, and thus, that we are ill advised to form moral judgements based on empathy. Empathy, as some of the most vocal critics has it, is “by and large, bad for morality” (Prinz 2011a: 216) and that, “[f]rom a moral standpoint, we are better off without it” (Bloom 2016: 4). If their argu-

ments are sound however, it would not only be bad for morality and our moral judgements, which have been shown to be more interwoven with our capacity to empathise than hitherto thought (Decety and Cowell 2014; Baron-Cohen 2011), but for the relational professions, which, as noted, often place a high value on the ability and willingness of its practitioners to empathise with their clients, and the theoretical discussion on a professional ethics in these professions.

However, while there is reason to be cautious about our unregulated empathic responses to the plights and needs of others as a guide to moral judgement, critics of empathy have failed to consider the consequences dismissing empathy out of hand may have for professional moral *reasoning* and – as a consequence – for a professional ethics¹.

This is particularly relevant for professionals working in the relational professions, such as health professionals and teachers, whose professional expertise is geared towards their clients. These professions have a particular responsibility to care for their clients, and fail – or so we shall argue – not necessarily in their moral judgements, but in their professional moral reasoning if they are unable or unwilling to assume the perspective of those they are trained to serve.

The argument relies on distinguishing between ‘moral reasoning’ and ‘moral judgement’, which, while intimately linked, may nevertheless be pried apart. Briefly, ‘moral reasoning’ may be thought of as the process by which we reach a moral judgement or verdict. Or, as Henry S. Richardson (2018) has it: “moral reasoning directed towards deciding what

to do involves forming judgments about what one ought, morally, to do". Moral judgement, in turn, can be understood as "judgements that apply some moral concept or other" (Crary 2007: 1). However, while we often focus on the moral judgements – the outcome of our reasoning – it may be equally significant to inquire how we arrive at those conclusion. "The characteristic ways we attempt to work through a given sort of moral quandary", as Richardson (2018) argues, "can be just as revealing about our considered approaches to these matters as are any bottom-line judgments we may characteristically come to". This seems particularly true about moral reasoning in the relational professions, where our moral judgements pertain not only or primarily to ourselves, but to those in our care. We argue, therefore, that the ability and willingness to empathise with clients is constitutive of the professional moral reasoning of practitioners in the relational professions, and that inability or unwillingness to empathise is thus to fail in one's professional moral reasoning.

In arguing that empathy is constitutive of professional moral reasoning in the relational professions, we begin, in section one, by providing a very brief outline of the recent spate of interest in empathy, drawing up some of the ways empathy have been defined and briefly sketching the main arguments against conceiving a role for empathy in morality. The discussion is in no way meant to be exhaustive, but to provide a working definition of empathy against which to assess the role of empathy in moral reasoning in the relational professions. In section two, we connect the discussion of the role of empathy in morality with the question of moral *obligation*, in

particular the special moral obligations that characterize the relational professions. While critics of empathy have presented arguments against conceiving of empathy as necessary or even useful for moral judgement, they have done so from a conception of the moral domain as exhausted by our natural obligations, that is; as what we owe each other as *humans*, without taking into account the special moral obligations we shoulder as a result of the many relations, either professionally or privately, in which most of us are engaged at various points in our lives. This has made empathy seem irrelevant or even an aberration in addressing moral questions, and in the third section of the essay, we argue that this omission explains the failure to accord for the importance of empathy in professional moral reasoning. Not because professionals in the relational professions are *morally obliged* to empathise, but because in some of our private or professional roles we simply cannot ignore the perspective of those we are set to serve, without thereby failing to perform that role as we should. Lacking empathy, we argue, professional moral reasoning would be inadequate, and the ability and willingness to adopt the perspective of the other is thus partly constitutive of professional moral reasoning, without which professionals would fail their most fundamental purpose. If not strictly speaking necessary for professional moral judgements, empathy, we claim, is the *sine qua non* of professional moral reasoning in the relational professions.

A contested concept

Empathy is on the rebound and is currently being rediscovered after having been neglected as a philosophical concept since it fell out of favour in the

middle of the 20th century (Frazer 2013; Stueber 2006). Having caught the attention of scholars and non-scholars alike, the past two decades have seen a surge of interest in empathy from within a surprisingly wide range of disciplines and topics. The concept has been explored not only in philosophy and psychology, but in fields as distinct as neurology, education, history, political science, cultural history, and aesthetics, and invoked in political campaigns, therapeutic methods, and in engagement with art and the media (Coplan 2011; Matravers 2017; Maibom 2014, 2017). As a consequence of the diversity however, empathy has been understood in a variety of different, sometimes incompatible ways, thereby making a discussion of the role and function of empathy difficult.

Starting from an everyday conception of empathy, e.g. as the ability to use our "imagination as a tool so as to adopt a different perspective in order to grasp how things appear (or feel) from here" (Matravers 2017: 1-2), is a good way to bring some of the central dividing lines in the debate into view. *Firstly*, it is possible to distinguish between those who construe empathy primarily as an *affective* phenomenon, and those who emphasise its *cognitive* side. Interested in different aspects of the phenomenon, some scholars focus more or less exclusively on the ability to *feel* as the other does, what has become known in the literature as *affective empathy*, while others take empathy first and foremost to be our cognitive ability to grasp or understand the situation of another (Maibom 2017, Spaulding 2017). *Secondly*, a distinction may be drawn between those who think of empathy as pertaining to higher-level mental processes (Matravers 2017), and

One of the most hotly discussed questions in the recent debate has been **what role – if any – empathy plays and ought to play in ethics.**

those who include in their definition of empathy subconscious processes, e.g. emotional contagion and mirror neurons (Hoffman 2011, Maibom 2017, Prinz 2011a, 2011b). And *thirdly*, a distinction may be drawn between those who separate sharply between empathy and sympathy, and those who do not. While most scholars distinguish clearly between empathy, which is often defined as being other-oriented in being presented as the feelings and perspective of the other, and sympathy, which is a first-person feeling towards the target (Coplan and Goldie 2011), some explicitly take empathy to involve a concern for the other (Baron-Cohen 2011) or as at least as encompassing various types of empathic concern (Hofmann 2011).

While empathy, as noted, has been explored in relation to a number of phenomena, one of the most hotly discussed questions in the recent debate has been what role – if any – empathy plays and *ought* to play in ethics. While some of

those contributing to the recent debate have seen empathy as fundamental to our moral reasoning, and as the “cement of the moral universe” (Slote 2010: 13), others have been less sanguine about the purpose and usefulness of the concept as a moral concept.

A particularly scathing criticism of empathy in moral reasoning has come from Paul Bloom (2016) and Jesse Prinz (2011a, 2011b). Addressing the claim that empathy is *necessary* for moral judgements, which can be understood either as the claim that empathy is a constitutive, causal, or epistemological precondition for moral judgements, Prinz (2011a, 2011b) construes a series of counter-examples to show that empathy is not necessary for moral judgement in any of these ways. Since I may judge that you have done something wrong without empathising (i.e. feeling what you or, if there is one, your victim is feeling), Prinz argues, empathy cannot be constitutive of moral judgement. Nor,

he argues, can empathy be a necessary causal precondition, as I may judge that something is wrong before empathising (Prinz 2011a). Meticulously addressing the various ways in which empathy has been claimed to be necessary for moral judgement, Prinz finds them all wanting and concludes that “we can have moral systems without empathy” (Prinz 2011b: 213).

However, even if grant the argument and accept that empathy is not *necessary* for moral judgement, it may be thought that empathy is beneficial to moral judgements and that we therefore ought to encourage the fostering of empathy. Empirical studies from moral psychology however, appears to support the conclusion that we feel greater empathy for those who are similar to ourselves, one study using brain imaging indicating “that Caucasians were more empathetic to the pain of other Caucasians than to ethnically Chinese participants – and conversely” (Prinz 2011a: 227). As

empathy is also prone to manipulation – we respond emotionally e.g. to displays of regret – empathy, Prinz continues, “has limitations that make it ill-suited for some moral ends” (Prinz 2011a: 227).

Both Prinz and Bloom however, conceive empathy as affective, argue that empathising does not require the use of the imagination, and that empathy should be understood to include subconscious processes. This may immediately seem to present their objections against empathy – at least if we think of moral reasoning in the relational professions – as somewhat misguided. From the perspective of the relational professions, what is relevant is not a subconscious ability to feel as the other does, but the ability and willingness to achieve what Peter Goldie (2011) calls *in-his-shoes perspective-shifting*; a conscious attempt to understand the situation and feelings of the other by imagining being in that situation. Arguing that it is possible to achieve *in-his-shoes perspective-shifting*, as opposed to a more ambitious *empathic perspective-shifting*, where we imagine *being the person in question*, Goldie defends the claim that this allows us to come to a genuine, although limited understanding of others. If it is possible to achieve knowledge of other minds through this kind of empathic-imagining, it may be thought that a correct appreciation of the situation of the other would be valuable, even in some cases a prerequisite, for the ability to form moral judgement, and thus that empathy has a role to play in our moral reasoning. However, if – as evidence seems to suggest – we tend to empathise more strongly with those close to or resembling ourselves, it may

be warned that *in-his-shoes perspective-shifting* may be easier to achieve with those resembling ourselves and thus lead us deeper into a moral quagmire. Even if empathy allows us to understand one another, it may therefore be argued that empathy ought not to play a role in our moral reasoning; that the inherent partiality of empathy makes it a bad and unreliable moral guide.

The moral domain:

Natural and special obligations

The objections against conceiving a role for empathy in moral reasoning may seem decisive, leaving any hope of an empathy-infused morality looking like a muddled attempt to have one’s cake and eat it too. We are so accustomed to the idea that moral judgements – in order to be *moral* judgements – are required to be impartial and universal, that any suggestion that our judgements may be less than impartial seems to disqualify them as such. In fact, so ingrained is this view, that in the analytic tradition “the phrases ‘moral point of view’ and ‘impartial (or ‘impersonal’) point of view’”, as Jollimore (2017) argues, “are sometimes used interchangeably to refer to the imagined impersonal perspective from which, it is supposed, moral judgments are to be made”.

Despite the force of this line of thought, common sense morality, as Diane Jeske (2019) points out, also has it that we bear *special obligations*. Most of us occupy a number of roles, e.g. father, husband, nurse, which, at least according to our common sense, requires us to give moral priority to a significant other. As a consequence of the commitment of moral philosophy in the analytic tradition to

the impartiality of morality however, “the tradition has struggled to accommodate role-obligations, such as those of lawyers towards their clients or parents towards their own children” (Dare and Swanton 2020: 1). A central question in much recent moral philosophy has thus been how to square the two thoughts: How can we both be obliged to judge from an impartial perspective while also fulfilling our special obligations?

The notion of special obligations seems particularly troublesome for consequentialism, which, for simplicity, can be characterised as the view that the good equals “that action which, of all alternatives available to the agent, produces the greatest net sum of intrinsic value” (Jeske 2019). On the face of it, consequentialism thus seems to mandate that we treat everyone the same, as, all things being equal, the amount of value I may produce by saving *a* is the same as if I were to save *b* instead. As Jeske (2019) points out however, “the consequentialist can argue that, in fact, each person acting so as to benefit her friends, loved ones, promisees, etc., will have the best overall consequences”. This line of reasoning however, is not open to those who take partiality in moral reasoning to be intrinsically bad. And given that the strongest arguments against empathy is that it engenders partiality, it seems that a dismissive attitude to empathy in moral reasoning makes it hard to see how we can have special obligations at all. But does the converse hold? Does the idea that we have special obligations also require that we are able and willing to empathise? Or could our special obligations be discharged without empathy?

Professionals may discharge their moral obligation without empathy, while nevertheless retaining an important role for empathy in the professions.

Special obligations and professional roles

The answers to the above seem to depend on the *content* of the special obligation in question. But what exactly *are* we obliged to in virtue of standing in relations that generate special obligations?

Special obligations come into play in a range of aspects of our lives, and different relations will carry different obligations. In some cases, spelling out the content of the obligation may be more straightforward than in others; some of the roles we occupy are more strictly regulated than others, wearing their obligations 'on their sleeves', as Tim Dare (2020) writes. Others are less formal, with implicit role-expectations which may be more or less open to interpretation and subject to shifting contexts. *Social* roles, such as that of being a father or brother, come with special obligations that are largely implicit, with

few or any formal requirements. *Professional* roles, on the other hand, are often more clearly defined and may include specific legal obligations and vows or pledges by the professional, undertaken either through written or oral acts of promising as part of granting the professional his or her licence.

Much has been written about the political-functional grounding of professional roles and how it shapes professional obligation. Unlike social roles, professional roles is the product of an authoritative institutional design intended to serve some societal function or greater purpose (Grimen 2006), and it is a widely held view that, as Alexandra and Seumus (2009: 109) argue,

"[t]o understand the specific content of professional role morality, then, we need to examine the purposes that the various professions have been formed to serve, and the way in which professional roles

must be constructed in order to achieve those purposes"

Some have taken this even further, arguing that "a 'role obligation' is a moral requirement, which attaches to an institutional role, whose content is fixed by the function of the role" (Hardimon 1994: 334).

On the face of it therefore, the answer to the above question seems to be that one may fulfil the moral obligation of one's role *without* taking a particular interest in how things look or feel from the perspective of the other. Thus, a physician or nurse may administer health services and care according to protocol without being able or willing to apprehend the feelings of the patient, but without thereby being morally blameworthy. Likewise, a teacher that teaches according to the requirements, treats all her pupils fairly (e.g. equally, avoiding discrimination, with respect, etc.), and

The failure to empathise is thus not to fail in a particular moral judgement but to fail more fundamentally as a professional.

maintains confidentiality may be said to fulfil the moral obligations of her role, despite failing to imagine the situation from the point of view of her pupils.

Most of us however, would feel poorly treated by a physician, or a teacher for that sake, who did not give the impression of at least attempting to see things from our perspective. We do expect doctors and teachers to be empathic and reproach those who fail to live up to this expectation. The reason we are offended by that kind of behaviour, according to Dare (2020) is that the role-obligation is *not* exhausted by the functional obligation of the role, but includes moreover, a set of *signalling functions*. “Roles”, he argues, “are signalling devices. They allow us to know in advance what we can expect and demand from those with whom we engage” (Dare 2020: 39). Borrowing an idea from HLA Hart, Dare (2020: 36) argues that,

“[t]he complex social practices around roles within communities and the attitudes of community members toward them generate role-norms, whose existence and content is determined by those social practices”.

This is perhaps most easily seen with respect to social roles. We readily understand the implication of the charge, Dare (2020) argues, if someone says that ‘he was never really a father to me’. Being a father, we tend to think, amounts to more than providing a minimum of material support (e.g. shelter, food, and clothes), but fundamentally, and more importantly, requires assuming an interest in the well-being of his children, exhibiting a certain modicum of compassion, patience, care, lovingness etc. towards them. This is not part of the formal obligations of fatherhood (if there are any), but constitute some of the informal expectations we attach to fatherhood in our day and age.

While clearly constitutive of social roles however, the signalling function also plays an important role in our conception of and the continuous transformation of *professional roles* – as can be seen from the gradual shift in the relation between the professional and the client in the relational professions in the second half of the 20th century. From being dominated by a paternalistic outlook, these professions have been forced to change their attitudes to their clients and to adopt a more inclusive attitude. However, while it seems that expectations do contribute to shaping professional roles, they do not do so exclusively, as they do in shaping social roles, nor do they contribute to shaping professional roles in exactly the same way as they do in shaping social roles. Overstating the similarities between social and professional roles, Dare (2020) ignores the constitutive relation between intentional design and role obligations, taking both social and professional moral roles to be the product of social expectations ‘all the way down’.

Concluding remarks

Acknowledging that professional roles are characterised both by intentional design, which determines obligation, *and* social expectations however, allows us to see how professionals may discharge their moral obligation without empathy, while nevertheless retaining an important role for empathy in the professions. On the one hand, to fulfil the social expectations of the role, professionals in the relational professions must be able and willing to grasp how the situation appears from the perspective of the client; they must be able and willing, that is, to 'step into the shoes' of the client and assess the situation from his or her point of view. Thus, in *reasoning* about the correct course of action, it is not enough that the professional is able to arrive at a moral judgement, but that the *reasoning process* includes the perspective of the client. In order to figure in the moral deliberation however, empathy cannot be the unreflective and inarticulate affective state described by Bloom and Prinz, but must be a conscious attempt to understand the situation of the other, both cognitively and affectively, by imagining being in the situation of the other akin to the process described by Goldie as *in-his-shoes perspective-shifting*.

This does not mean however, that professionals are obliged to *judge* in accordance with how the client perceives the situation. In many cases, that would be irresponsible and in conflict with professional expertise, potentially resulting in disastrous outcomes. Professionals are expected to judge on the basis of their expertise, experience, and knowledge of laws and regulations, and empathy may not be necessary for or even play *any* role in the moral conclusion, allowing that the professional may discharge his or her moral obligations without empathising. Nevertheless, this does not mean that empathy plays no significant role in professional ethics: Expected to be able and willing to assume the perspective of the client, empathy plays a constitutive role in professional moral reasoning, in deliberating about the right course of action. Professionals flouting this expectations are reduced to *expert bureaucrats*; automaton vested with the responsibility of serving a particular social function and authoritative institutional design. *Lack* of empathy in professional exercise thus undermines, not the validity or correctness of individual moral judgements, but the process of moral deliberation constitutive of professional moral reasoning.

Professionalism without empathy, we argue, is simply an oxymoron, and the failure to empathise is thus not to fail in a particular moral judgement but to fail more fundamentally as a professional.

REFERENCER

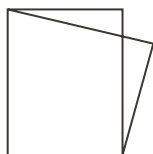
- Baron-Cohen, S. (2011). *The Science of Evil: On Empathy and the Origins of Cruelty*. NY, USA: Basic Books.
- Barton, G., & Garvis, S. (2019). *Compassion and Empathy in Educational Contexts*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Bloom, P. (2016). *Against Empathy: The Case for Rational Compassion*. New York, NY: Ecco.
- Coplan, A. (2011). Understanding Empathy: Its features and Effects. In A. Copland & P. Goldie (Eds.), *Empathy. Philosophical and Psychological Perspectives* (1st ed., pp. 3–18). Oxford, UK: Oxford University Press.
- Crary, A. (2007). *Beyond Moral Judgment*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Dare, T. (2020). Roles All the Way Down. In T. Dare and C. Swanton (Eds.), *Perspectives in Role Ethics: Virtues, Reasons, and Obligation* (1st ed., pp. 31–44). NY, USA: Routledge.
- Dare, T. and Swanton, C. (2020). Introduction. In T. Dare and C. Swanton (Eds.), *Perspectives in Role Ethics: Virtues, Reasons, and Obligation* (1st ed., pp. 1–8). NY, USA: Routledge.
- Decety, J. and Cowell, J. M. (2014). The complex relation between morality and empathy. *Trends in Cognitive Sciences*, 18(7), 337–339.
- Deigh, J. (1999). Ethics. In Robert Audi (ed.), *The Cambridge Dictionary of Philosophy*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Demetriou, H. (2018). *Empathy, Emotion and Education*. London, UK: Palgrave Macmillan.
- Frazer, M. L. (2013). Sentimentalism without Relativism. *Nomos*, 53, Passions and Emotions, pp. 19–37.
- Goldie, P. (2011). Anti-empathy. In A. Copland & P. Goldie (Eds.), *Empathy. Philosophical and Psychological Perspectives* (1st ed., pp. 302–317). Oxford, UK: Oxford University Press.
- Grimen, H. (2006). Profesjon og profesjonsmoral. Arbeidsnotat nr. 04/2006, available at: <http://www.hioa.no/Om-OsloMet/SPS/filer-sps/arbeidsnotater/4-2006-Grimen-profesjons-og-moral>
- Hardimon, M. (1994). Role obligation. *The Journal of Philosophy*, 91(7), 333–363.
- Hoffman, M. L., (2011). Empathy, Justice, and the Law. In A. Copland & P. Goldie (Eds.), *Empathy. Philosophical and Psychological Perspectives* (1st ed., pp. 230–254). Oxford, UK: Oxford University Press.
- Jeske, D. (2019). Special Obligations. In Edward N. Zalta (ed.), *The Stanford Encyclopaedia of Philosophy*. Retrieved from <https://plato.stanford.edu/index.html>
- Jollimore, T. (2017). Impartiality. In Edward N. Zalta (ed.), *The Stanford Encyclopaedia of Philosophy*. Retrieved from <https://plato.stanford.edu/index.html>
- Maibom, H. (2017). Affective empathy. In H. Maibom (Ed.), *The Routledge Handbook of Philosophy of Empathy*. (1st ed., pp. 22–32). NY, USA: Routledge.
- Maibom, H. (2014). *Empathy and Morality*. NY, USA: Oxford University Press.
- Matravers, D. (2017). *Empathy*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Prinz, J. (2011a). Against Empathy. *The Southern Journal of Philosophy*, 49(Spindel Supplement), 214–33.
- Prinz, J. (2011b). “Is Empathy Necessary for Morality?” In A. Copland & P. Goldie (Eds.), *Empathy. Philosophical and Psychological Perspectives* (1st ed., pp. 211–229). Oxford, UK: Oxford University Press.
- Richardson, H. S. (2018). Moral Reasoning. In Edward N. Zalta (ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Retrieved from <https://plato.stanford.edu/index.html>
- Slote, M. (2010). *Moral Sentimentalism*. NY, USA: Oxford University Press.
- Spaulding, S. (2017). Cognitive empathy. In H. Maibom (Ed.), *The Routledge Handbook of Philosophy of Empathy*. (1st ed., pp. 13–21). NY, USA: Routledge.
- Stueber, K. R. (2006). *Rediscovering Empathy: Agency, Folk Psychology, and the Human Sciences*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.

NOTES

- ¹ 'Ethics' is generally defined as "the philosophical study of morality" (Deigh 1999), and so arguments against the role of empathy in morality would not only affect individual moral judgements, but (more widely) the philosophical study of morality in the relational professions. We argue that empathy has a role to play in professional *moral* reasoning, e.g. reasoning about what one, morally, ought to do. This is distinct from professional reasoning about what it would be prudent, efficient, economical, legal etc. to do in a given situation.

Kontextuell professionalisering

Att studera professioner i historiska samhällskontexter

Kerstin Svensson,
professor,
Socialhögskolan,
Lunds Universitet
& Lennart G.
Svensson,
professor emeritus,
Institutionen för
sociologi och
arbetsvetenskap,
Göteborgs
Universitet

Denna artikel avser att inspirera till breda och jämförande studier av professioners historiska framväxt, utveckling och omvandling i olika samhällskontexter. Den är huvudsakligen begreppslig och metodologisk, men den redovisar också en del resultat med exempel från olika professionella fält. Artikeln bygger på forskningsprojektet "Kunskapssamhällets bärare. En studie av professionernas historiska framväxt och nutida samhälleliga betydelse i Sverige" vars ambition var att studera professioners framväxt och omvandling i det professionella landskapet med sex professionella kompetensfält i den historiska delen och sju i den nutidshistoriska delen. Projektets två delar har presenterats i två publikationer under redaktion av Thomas Brante, Kerstin Svensson och Lennart G. Svensson (2019): En historisk volym, *Det pro-*

fessionella landskapets framväxt, om tiden fram till cirka 1980-tal, och en nutidshistorisk volym: Ett professionellt landskap i förvandling. En tidig version av den historiska framväxten av professionella fält presenterades som ett specialnummer i tidskriften Professions and Professionalism, nr 2, 2013.

Tre generationer av professioner
Professioner är kunskapsbaserade yrken där kunskapen är abstrakt, systematisk och ofta även esoterisk (Siegrist 2001; Torstendahl 1991). I vår tid är detta oftast detsamma som att professioner är *vetenskapsbaserade*, de bygger på och tillämpar vetenskaplig kunskap (Freidson 2001; Brante 2011, 2014). I en väl fungerande profession är (vetenskaplig) teori och praktik integrerade och praktiken följer av vetenskapens etablerade principer och rön. *Know-why*

Professioner är kunskapsbaserade yrken där kunskapen är abstrakt, systematisk och ofta även esoterisk.

förenas med *know-how* i ett gemensamt sätt att tänka kring ett visst objekt eller en uppgift. Professioner är förmedlare och användare av *den högsta kunskapen* inom olika fält. Det finns ingen högre samhällelig instans, ingen djupare kunskaps- och handlingskälla att vända sig till.

Vi skiljer på tre professionsgenerationer: klassiska professioner, välfärdsprofessioner och preprofessioner. De *klassiska professionerna* har oftast sina organisatoriska ursprung i 1800-talet. Exempel är läkare, civilingenjörer, arkitekter, forskare och jurister, yrken med traditionellt långa universitetsutbildningar och hög status. Kognitivt sett bygger de klassiska professionerna oftast på ett grundläggande, allmänt erkänt och "robust" paradigm som håller samman och till viss del standardiserar praktiken, samtidigt som

en tilltagande specialisering ger upphov till en karaktäristisk spänning mellan en gemensam, integrerande kognitiv bas och en differentierande arbetsdelning. Socialt sett har de klassiska professionerna åtnjutit relativt höga sociala belöningar, deras vetenskapliga och kulturella kapital har även resulterat i visst ekonomiskt kapital. I professionsforskningen har de utgjort själva prototypen för vad en profession är, vilket innebär att de allmänna beskrivningarna av professioner till stor del är beskrivningar av de klassiska professionerna.

Välfärdsprofessionerna gick länge under beteckningen semiprofessioner och avsåg yrken som saknade vissa vanliga kriterier som professionella eller hade vissa egenskaper i lägre grad (Etzioni 1969). Detta begrepp har kritiserats utifrån att "semi", som betyder "halv",

skulle kunna ange att yrken med sådana markeringar inte är lika värdefulla som "egentliga" professioner. Till detta kan fogas att semiprofessioner är kvinnodominerade och att "semi" är ett manligt sätt att underordna kvinnor (Witz 1992; Dahle 2008, s. 220ff). Det kan därför finnas anledning att ersätta begreppet med välfärdens professioner, välfärdsstatens professioner eller nya professioner (Castro 1992). I och med utbyggnaden av välfärdssystemen och högskoleutbildningarna under andra hälften av 1900-talet har denna nya generation av professioner expanderat kraftigt med sjuksköterskor, lärare, socionomer m.fl.

Under senare tid har det varit möjligt att urskilja en tredje generation av yrken som strävar efter professionell status, vilka vi benämner *preprofessioner*. Det är den flora av yrken och utbildningar som

idag forskningsanknyts och institutionaliserar vid de högre lärosätena, framför allt vid de nya högskolor och universitet som definierar sig som professionslärosäten (Fournier 1999; Olofsson & Petersson red. 2011). Några exempel är: fastighetsmäklare, dataprogrammerare, investeringsrådgivare och coacher, för att bara nämna några yrken som idag har universitetsutbildning, forskning och i en del fall egna professurer. Kognitivt sett strävar några preprofessioner efter att vidareutveckla en aspekt av ett paradigm eller kombinera flera paradigm till en tvärvetenskaplig förståelseform, eller att via upptäckter, uppfinningar eller rationaliseringar utveckla egna paradigm. Allmänt sett är preprofessioner "pre-paradigmatiska"; det finns inte en eller ett fåtal klart avgränsade, vetenskapligt förankrade grunder utan ämnena är ofta jämförelsevis öppna och fragmenterade.

Sju kompetensfält

i ett professionellt landskap

Vår utgångspunkt är vad vi kallar det *professionella landskapet*. Detta makrosociologiska begrepp avser att fånga det professionella skiktet i sin helhet och placera det i den större samhälleliga kontexten där professioner befinner sig mellan de översta och nedersta socioekonomiska skikten och även har kallats det bildade mellanskiktet. Professioner är inbäddade i kontexter som vi kallar fält. I samhällsvetenskaperna har fältbegreppet använts på många olika sätt. Mest känd är Pierre Bourdieus (1999) användning. Han skiljer mellan kulturella, vetenskapliga, juridiska, byråkratiska, ekonomiska, politiska m.fl. fält. Vi är inspirerade av Bourdieu, men det handlar inte om någon ortodox eller bokstavstrogen läsning av honom. Ett professionellt fält är orienterat mot ett övergripande värde, eller med Parsons (1964) termer ett "generaliserat kulturellt

värde", som t.ex. hälsa, socialisering och social ordning. Det betyder att fält har specifika uppgifter i den samhälleliga helheten, uppgifter som anses kräva speciella färdigheter som bygger på lång utbildning. Därför föreslås begreppet *kompetensfält* som en gemensam etikett (Brante 2014).

Ett landskap består av ett antal storheter som kan benämnas eller namnges. Man kan rita kartor över de mönster som förekommer i ett landskap och utgångspunkten för vår studie är just ett mönster eller en *typologi* av professioner. Den typologi vi utgått från (se nedan) är uppbyggd av en diakron och en synkron axel. Den synkrona axeln delas i en uppsättning *kompetensfält* i vilket professioner ingår som centrala aktörer. Den diakrona axeln delas i *generationer av professionstyper*: klassiska professioner, välfärdsprofessioner och preprofessioner.

Fält/ Generation	Akademi	Utbildning	Social reglering	Psykosocial integration	Medicin	Teknik	Ekonomi
Klassiska professioner	Professor Lektor	(Präst)	Jurist	(Präst) Psykiater	Läkare	(Militär) Ingenjör	
Välfärds- professioner	Adjunkt Lektor	Lärare Förskollärare	Socionom	Psykolog Kurator Psykotera-	Sjukskö- terska	(Miljö- inspektör)	Ekonom
Pre- professioner		Skolledare	Polis	Coach	Biomed- cinska ana- lytiker		Marknads- analytiker

Tabell 1.1 Professionsgenerationer, professionella fält och yrken. (Yrken inom parentes har inte behandlats i projektet)

Professionsforskningen har länge dominerats av studier av **enskilda professioner.**

Akademi omfattar universitet, högre utbildning, vetenskap och forskning. Det är ett fält som alla andra professioner är beroende av och relaterade till mer eller mindre. Utbildning omfattar ungdomsskolan med grundskola och gymnasium. Social reglering omfattar socialtjänst, polis- och rättsväsende. Psykosocial integration omfattar rådgivning och psykoterapi utöver psykologi jämte psykiatri. Medicin omfattar hälso- och sjukvård, i huvudsak somatik. Teknik, eller teknologi, omfattar industri och tillverkning. Ekonomi avgränsas i analysen till finansväsendet och då särskilt marknadsanalytiker.

Under studiens gång har den ursprungliga typologin förfinats så att bilden av landskapet blivit tydligare. Tabellen ovan ska i första hand ses som en deskriptiv

kontextualisering av det landskap som ingått i studien. Det finns fler professionella fält, som inte ingår i denna studie. Tre sådana har varit historiskt betydande: det kyrkliga med den klassiska professionen präster, det militära med officerarna och det estetiska konstnärliga med konstnärer, gallerier, museer och kritiker. Ett modernare fält med stor och starkt växande social betydelse är det kommunikativa med en rad yrken inom media och digitalisering. I tabellen ovan har präst och militär placerats in i fält där de haft betydande inflytande, trots att de kan sägas vara klassiska professioner i andra fält. Liksom många av de andra nämnda yrkena har de inte enbart haft sin verksamhet inom ett fält. Det gäller också t.ex. jurister, socionomer och psykologer.

En jämförande fallstudie

Professionsforskningen har länge dominerats av studier av enskilda professioner. Vår ambition har varit att studera ett flertal professioners historiska utveckling, eftersom vi menar att den *jämförande* analysen är det bästa tillvägagångssättet för att förstå professionaliseringsprocessers bakgrunder och förlopp. Vi använder en metod starkt rekommenderad av Alexander George och Andrew Bennett kallad "strukturerade, fokuserade, jämförande fallstudier", som syftar till att finna gemensamma och skilda processer och krafter (George & Bennett 2005). Våra "fall" är professioner, fält och generationer, och vi utför både "inom-fall-analyser" och "mellan-fall-analyser". I de senare ställs ett antal gemensamma frågor till varje fall, vilket binder samman studiens delar.

För att kunna kategorisera och analysera behövs också ett antal teoretiska begrepp.

Underlaget består av primärt material i form av utredningar, propositioner, lagtexter och anvisningar och en mängd statistiska data jämte vissa informantintervjuer för att få några kompletterande bilder inifrån vissa professioner och fält. Det består också av sekundärt material i dokument och bearbetningar i utredningar, forskningsrapporter och avhandlingar. Därtill har vi använt en del material som varit gemensamt för alla fält, som resultat från enkätstudier 1996 och 2010 (Brante et al. 2015).

I analysen har vi arbetat utifrån en teoretisk ansats att förstå relationer mellan professioner inom sina fält och fältens relationer till sin omgivning. Genom att parallellt arbeta inom de olika fälten och gemensamt analysera de processer som framträdde kan man säga att projektet varit empiriskt drivet. Till exempel gjordes periodiseringar inom varje fält utifrån vad som framkommit i utvecklingen, med stöd i de gemensamma begrepp som presenteras i nästa avsnitt, vilket underlättade jämförande analyser. Samtidigt har vi betraktat professionerna i sina samhällsliga sammanhang och tagit ett nyinstitutionellt grepp som finns i en mycket omfattande internationell forskning om professioner och organisationer (Evetts 2011; Muzio & Kirkpatrick 2011; Noordegraaf 2011; Muzio et al. 2013; Hinings 2016 samt andra artiklar i temanummer i *Current Sociology* 2011 och i *Journal of Management Studies* 2013).

Periodisering utifrån take-off

Periodiseringen av kompetensfältens utveckling har nära anknytning till utvecklingen av samhället och staten. Vi har följt fälten tillbaka till när de etablerats. Det har inneburit olika tidsramar för de olika fälten, men vi har också kunnat se hur professionerna är beroende av de samhällskontexter de utvecklats i. Förutsättningarna har varit olika i nationalstaten (1500- och 1600-talen), den estetiska staten (1700-talet), den industriella revolutionen (1800-talet) välfärdsstaten (1900-talet) och den nyliberala staten (från slutet av 1900-talet) (se mer i Brante 2014).

De historiska analyserna förbereddes genom en sortering av det empiriska materialet under ett antal breda och gemensamma begrepp för kategoriseringar som varit tillräckligt tydliga för att studera de olika fälten med samma analytiska ram. Centralt för analysen är begreppet *take-off*. Detta begrepp är lånat från Walt Rostows teori om fem tillväxtstadier i ekonomin där *take-off* betecknar vad man också kan kalla ett kvalitativt språng, som till exempel den industriella revolutionen i England (Rostow 1959). För vår del anger *take-off* att ett fält eller ett i fältet ingående yrke i något avseende får ett genombrott. Med den franska epistemologin kan man tala om en historisk *diskontinuitet*.

Ett *take-off* kan vara kvalitativt, kvantitativt eller både och. Ett *kvalitativt take-off* kan bestå i en vetenskaplig upptäckt, teknologisk innovation eller ett nytt sätt att tänka som innebär att teori kan förenas med praktik på ett nytt, mer systematiskt och "robust" sätt. Ett *kvantitativt take-off*, som kan vara en följd av ett kvalitativt *take-off*, innebär att yrket

snabbt växer i antal utövare. Ett exempel på hur olika *take-off* kan samverka kan hämtas från det medicinska fältet. Under senare delen av 1800-talet skedde dels ett kvalitativt *take-off* när naturvetenskapliga och tekniska kunskaper började tillämpas inom medicinsk praktik, dels ett kvantitativt när antalet lasarett ökade och med det även antalet anställningar för läkare (Carlhed Ydhag, 2019).

Ett *take-off* kan också uppstå till följd av ett statligt beslut att förvetenskapliga ett yrke i ett försök att ge det professionell status och kompetens. Denna form av *take-off* har haft stor betydelse inom utbildningsfältet, där statliga, skolpolitiska interventioner präglat professionerna på fältet (Nilsson Lindström och Beach 2019). I allmänhet fick de klassiska professionerna sina kvalitativa *take-off* på grund av vetenskapliga och teknologiska genombrott, medan de senare välfärdsprofessionerna fick sina kvantitativa *take-off* på grund av politiska beslut (se också Brante 2014, s. 246ff). Välfärdsprofessionerna använde kunskap som var mer kontextberoende, de saknade gemensam ontologisk modell och tenderade att vara mer flerparadigmatiska. De klassiska professionernas (undantaget juridiken) var mer baserade på gemensamma och erkända mekanismkunskaper, medan välfärdsprofessionernas praktiker istället var mer baserade på korrelationer och enkla orsakssamband.

Formering, konsolidering, konstituering, professionalisering och avprofessionalisering

I analysen utgår vi från fältens utveckling i Sverige och följer deras formering, konsolidering, konstituering, professionalisering och även avprofessionalisering.

Periodiseringen av kompetensfältens utveckling har nära anknytning till utvecklingen av samhället och staten.

Vi börjar i *tidig historia* där vi identifierar de första manifestationerna av de verksamheter som leder fram till att ett fält börjar *formeras* genom att en viss arbetsdelning utvecklas och dominans- och underordningsrelationer etableras. Vad som är "tidig historia" varierar mellan olika fält. Utbildningsfältet började *formeras* efter införandet av statskyrka och med behovet att fostra befolkningen med lutheranism, redan 1571 kom den första statliga skolordningen (Nilsson Lindström och Beach 2019). Teknologin förutsatte teknisk utveckling, något som i princip kan sägas alltid ha skett, men för att ett fält skulle *formeras* behövdes en institutionalisering av högre kunskap på området i sig och det var först på 1800-talet som tekniska utbildningar började förekomma utanför militärens område (Sjöstrand 2019).

Fältet *konsolideras* när det börjar anta modernare former och alltmer bygger på sekulariserad kunskap. Kognitivt sett utmärks konsolideringsfasen oftast av att det finns ett stort antal teorier och praktiker och sambandet mellan dem är ofta svagt. Allmänt sett innebär

konsolideringsfasen att fältet förstärks socialt och blir alltmer erkänt som en viktig samhällsinstitution. Centralt för den sociala sidan av konsolideringen är att yrkena *konstitueras*, dvs. bildar egna förbund med professionella ambitioner som bevakar och förstärker de egna intressena och även förstärker identiteten, vad som ibland kallas övergången från ett "yrke-i-sig via ett yrke-för-andra till ett yrke-för-sig" dvs. yrket är definierat och organiserat i samhället (Hellberg 1978, kap. 6; Ulfsdotter Eriksson 2012, s. 42ff). Inom fältet etableras statushierarkier mellan de ingående yrkena. Utbildningsfältet och det medicinska fältet konsoliderades tidigare, med för de flesta skedde det under första halvan av 1900-talet. Särskilt tydligt är det för de två fälten reglering och integration, där de politiska ambitionerna om en välfärdsstat med fokus på "den sociala frågan" faciliterade för både kvalitativ och kvantitativ take-off, social lagstiftning skapades, liksom yrkesförbund såväl för socialarbetare och kuratorer som för psykoterapeuter (Svensson och Åström 2019, Johnsson och Svensson 2019).

Professionaliseringsprocessen innebär främst att yrken på fältet förvetenskapligas genom egen forskning och genom att systematisk utbildning införs och blir till ett formellt krav för att få utöva yrkespraktiken; yrken söker monopolstatus och autonomi via staten. En viss specialisering utvecklas och knyts till vidareutbildning; speciella karriärvägar uppstår kopplade till formella kvalifikationskrav. En ideologi om det egna yrket som en profession, med exklusiv expertkunskap, utvecklas. Ideologier formuleras om det egna yrket som en profession (Elzinga 1990). När fältet är *professionellt* domineras det av ett (eller ett par) grundläggande paradig. Systematisk forskning bedrivs och är kopplad till praktiken. Det finns en jämförelsevis enhetlig kår och verksamheten utmärks av autonomi och diskretion, samt av egen kontroll av både arbetsdelningen och utförandet av praktiken. Kollegiala beslutsformer balanserar vertikalt, byråkratiskt beslutsfattande.

De klassiska professionerna och välfärdsprofessionerna har nu underordnats **två nya typer av logik.**

Specialiseringen är högt utvecklad. De sociala belöningarna (inkomst, status och prestige) är förhållandevis höga. Denna fas har, med mindre variation, infallit under andra delen av 1900-talet för alla fälten. Det medicinska fältet får dock sägas ha uppfyllt kriterierna för att vara professionellt redan i tidigt 1900-tal, medan det kan diskuteras om utbildningsfältet har blivit professionellt när statens styrning av lärarna ständigt varit stark.

Den sista fas vi diskuterar är *avprofessionalisering*, som innebär förlust av autonomi och diskretion tillsammans med utifrån kommande krav på ökad transparens och redovisningsskyldigheter, dvs. extern kontroll. Den nu pågående manualiseringen och digitaliseringen förändrar starkt villkoren för professionell diskretion i professionellas

yrkesutövning. Fältet/professionen kontrolleras också av andra maktcentra i de privata och offentliga sektorerna; dess egen logik underordnas marknadens eller byråkratins logik (Freidson 2001, s.179f).

Kontextuell professionalisering och nya logiker

Professioner växer fram och förändras inom samhällskontexter. I både den historiska och den nutida delen av projektet har vi därför ägnat stora delar åt att beskriva de tidsbundna kontexterna. Några slutsatser från den *historiska* delen är följande: De svenska professionella kompetensfälten med klassiska professioner och välfärdsprofessioner utvecklades huvudsakligen i dynamiken mellan politisk-byråkratisk styrning och professionell styrning. Det handlade mindre om relationen till efterfrågan från en marknad och mer om krav från

politiska organ och statliga myndigheter att söka tillgodose medborgares och individers behov jämte organisationers mål.

En annan betingelse finner vi i forskningens och kunskapsutvecklingens egen inre omvandling. Inom naturvetenskap, medicin och teknik utvecklades kunskap om orsakssamband och mekanismer som kunde ge förklaringar och därmed grund för intervention. När först industrisamhället byggdes upp och välfärdssamhället senare växte fram expanderade både utbildningar och professioner mycket starkt. Statens roll var stark och tydlig under dessa processer. Utbildningsväsendets framväxt och expansion var central och genom statens försorg gavs en systematisk legitimering via utbildning, examina och vetenskaplighet. Detta bildade samtidigt en del av själva

professionaliseringen. På det akademiska fältet är detta mycket tydligt.

Professionernas yrkesutbildningar och deras "gradvisa inkorporering i akademien framträder därmed som den enskilt viktigaste faktorn för omvandlingen till universitetssystemets och universitetsläraryrkens specifikt moderna form" (Agevall & Olofsson 2019, s. 129).

En rad organisationsförändringar i *nutid* fick redan 1991 paraplybeteckningen New Public Management (NPM) (Hood 1991, 1995; Pollitt & Bouckaert 2011; Sahlin-Andersson 2002). I början på 1990-talet sammanföll sådana förändringar med en djup internationell ekonomisk kris som medförde omfattande neddragningar av offentlig verksamhet i Sverige och mycket hög arbetslöshet. Dessa förändringar hade omfattande inflytande på professioner och deras arbetsorganisationer, där kollegialitet var den karaktäristiska styrformen. Förändringarna gäller konkurrensutsättning genom olika former av marknadsisering i kombination med valfrihet. Exempel är ersättning enligt examinationsfrekvens på akademifältet, skolpeng på utbildningsfältet och diagnosrelaterade ersättningar på hälsofältet, jämte individuell lönesättning på samtliga fält. Förändringarna gäller också kontroll och styrning genom en

kombination av ledarskap och byråkrati, och genom granskningar, utvärderingar och uppföljningar som först etablerades på teknologifältet och senare överfördes till andra professionsfält.

De klassiska professionerna och välfärdsprofessionerna har nu underordnats två nya typer av logik. Å ena sidan en ny styrningslogik, vars utveckling för professionernas del inneburit en minskad egenkontroll, kollegialitet och diskretion i yrkesutövandet: *från autonomi till detaljstyrning*. Mätning, bedömning och utvärdering är centrala och gemensamma värden som dominerar över professionell kunskap i alla organisationer och för alla individer. Det har starkt förändrat villkoren för professionerna. Parallellt har en ny ekonomisk logik, som prioriterar ekonomisk effektivitet och vinst på bekostnad av professionernas egna prioriteringar utvecklats. Vi har gått från *från serviceprofession till kommersialiserad profession* (Hanlon 1998, 1999). Medan de autonoma professionernas expertis minskar i status har förändringarna inneburit en efterfrågan på nya arbetsuppgifter och på nya, ibland nygamla, professionella yrken. De nya styrningsformerna öppnar nischer för preprofessioner som ledarskapsprofessioner och granskande professioner, medan marknadsisering och kommodifiering öppnar för nya yrken inom finans och

marknadsföring. Antalet ekonomer har ökat påtagligt under de senaste 30 åren och framför allt företagsekonomer under de senaste tio åren. Det finns också andra yrken inom det ekonomiska fältet som, med otydligare vetenskaplig bas, fått stor betydelse, t.ex. finansanalytiker som gör underlag till aktörer på finansmarknaden (Jonnergård 2019).

Med denna jämförande beskrivning och analys under lång tid har vi sökt teckna större delen av det svenska professionella landskapets uppkomst och omvandling. Kanske kan vi härmed inspirera till liknande studier av andra fält i Sverige eller samma fält i andra nordiska länder.

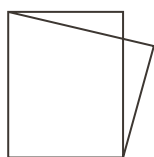
REFERENSER

- Abbott, A. (1988). *The systems of professions. An essay on the division of expert labor*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Agevall, O. & Olofsson, G. (2019). Den högre utbildningens professionella fält. I: Brante, T. Svensson, K. & Svensson, L. G. (red.) *Det professionella landskapets framväxt*. Lund: Studentlitteratur.
- Bourdieu, P. (1999). *Praktiskt förnuft*. Göteborg: Daidalos.
- Brante, T. (2011). Professions as science-based occupations. *Professions & Professionalism* 1 (1), 4–20. Doi: 10.7577/pp.v1i1.147
- Brante, T. (2014). *Den professionella logiken. Hur vetenskap och praktik förenas i det moderna kunskapssamhället*. Stockholm: Liber.
- Brante, T., Johnsson, E., Olofsson, G. & Svensson, L. G. (2015). *Professionerna i kunskapssamhället. En jämförande studie av svenska professioner*. Stockholm: Liber.
- Brante, T. Svensson, K. & Svensson, L. G. (2019). *Det professionella landskapets framväxt*. Lund: Studentlitteratur.
- Brante, T. Svensson, K. & Svensson, L. G. (2019). *Ett professionellt landskap i förvandling*. Lund: Studentlitteratur.
- Carlhed Ydhag, C. (2019). Det medicinska fältet. I: Brante, T. Svensson, K. & Svensson, L. G. (red.) *Det professionella landskapets framväxt*. Lund: Studentlitteratur.
- Castro, F. (1992). *Bortom den nya medelklassen. Durkheim och de moderna professionella yrkesgrupperna*. Stockholm: Symposion Graduale.
- Dahle, R. (2008). Profesjon og kjønn. I: Molander, A. & Terum, L. I. (red.) *Profesjonsstudier*. (s. 216–230), Oslo: Universitetsforlaget.
- Etzioni, A. (red.) (1969). *The semi-professions and their organization, teachers, nurses, social workers*. New York: Free Press.
- Evetts, J. (2010). Reconnecting professional occupations with professional organizations: Risks and opportunities. I: Svensson, L. & Evetts, J. (red.) *Sociology of professions*. (s. 123–144.) Göteborg: Daidalos.
- Fournier, V. (1999). The appeal to 'professionalism' as a disciplinary mechanism. *The Sociological Review*, 47 (2), 280–307. Doi: 10.1111/1467-954X.00173
- Freidson, E. (2001). *Professionalism. The third logic*. Chicago: University of Chicago Press.
- George, A. & Bennett, A. (2005). *Case studies and theory development in the social sciences*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Hanlon, G. (1998). Professionalism as enterprise: Service class politics and the redefinition of professionalism. *Sociology* 32 (1), 43–63. Doi: 10.1177/0038038598032001004
- Hanlon, G. (1999). *Lawyers, the state and the market. Professionalism revisited*. Macmillan: Basingstoke/London.
- Hellberg, I. (1978). *Studier i professionell organisation: En professionsteori med tillämpning på veterinäryrket*. Göteborg: Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Hinings, C. Robert (2016). "Restructuring professional organizations" I: Dent, Mike; Bourgeault, Ivy, Lynn; Denis, Jean-Louis & Kuhlmann, Ellen (red.) (2016). *The Routledge companion to the professions and professionalism*. London: Routledge Companions, s. 163–174.
- Johnsson, E. & Svensson, L.G. (2019). Den psykosociala integrationens fält. I: Brante, T. Svensson, K. & Svensson, L. G. (red.) *Det professionella landskapets framväxt*. Lund: Studentlitteratur.
- Jonnergård, K. (2019). Kapitalmarknaden tränger sig på – om ekonomer, marknaden och finansanalytiker. I: Brante, T. Svensson, K. & Svensson, L. G.: *Ett professionellt landskap i förvandling*. Lund: Studentlitteratur.

- Muzio, D. & Kirkpatrick, I. (2011). Introduction: Professions and organizations – a conceptual framework. *Current Sociology* 59 (4), s. 389-405. Doi: 10.1177/0011392111402584
- Muzio, D., Brock, D.M. & Suddaby, R. (2013). Professions and Institutional Change: Towards an Institutional Sociology of the Professions. *Journal of Management Studies*, 50 (5) 699-721. Doi: 10.1111/joms.12030
- Nilsson Lindström, M. & Beach, D. (2019). Utbildningsfältets professionalisering. I: Brante, T. Svensson, K. & Svensson, L. G. (red.) *Det professionella landskapets framväxt*. Lund: Studentlitteratur.
- Noordegraaf, M. (2011). Risky business: How professionals and professional fields (must) deal with organizational issues. *Organization Studies* 32 (10), 1349-1371. Doi:10.1177/0170840611416748.
- Olofsson, G. & Petersson, O. red. (2011). *Med sikte på profession: Akademiska yrkesutbildningar vid ett nytt universitet*. Lund: Ariadne förlag.
- Parsons, T. (1964). *Essays in sociological theory*. New York: The Free Press.
- Pollitt, C. & Bouckaert, G. (2011). *Public Management reform: A comparative analysis: New Public Management, governance, and the neo-Weberian state*. 3:e uppl. Oxford: Oxford University Press.
- Rostow, W. (1959). *Industrisamhällets utvecklingsstadier: Ett icke-kommunistiskt manifest*. Stockholm: Byrån för ekonomisk information.
- Sahlin-Andersson, K. (2002). National, international and transnational constructions of New Public Management. I: Christensen, T. & Laegreid, P.(red.) *New Public Management: The transformation of ideas and practice*. Hampshire: Ashgate.
- Siegrist, H. (2001) Professionalization/professions in history. Smelser, N.J. & Baltes, P.B. (red.). *International encyclopedia of the social & behavioral sciences*. Amsterdam: Elsevier.
- Sjöstrand, G. (2019). Det teknologiska fältet. I: Brante, T. Svensson, K. & Svensson, L. G. (red.) *Det professionella landskapets framväxt*. Lund: Studentlitteratur.
- Svensson, K. & Åström, K. (2019). Den sociala regleringens fält. I: Brante, T. Svensson, K. & Svensson, L. G. (red.) *Det professionella landskapets framväxt*. Lund: Studentlitteratur.
- Torstendahl, R. (1991). *Bureaucratization in Northwestern Europe, 1880-1985: Domination and governance*. London: Routledge.
- Ulfsdotter Eriksson, Y. (2012). *Yrke*. Malmö: Liber.
- Witz, A. (1992). *Professions and patriarchy*. London: Routledge.

Omkostningsbevidsthed i socialt arbejde:

fra spændingsfelt til professionalisme

Per Nikolaj Bukh, professor, ph.d., Institut for Økonomi og Ledelse, Aalborg Universitet; Karina Skovvang Christensen, lektor, ph.d., Institut for Økonomi, Aarhus Universitet & Anne Kirstine Svanholt, ph.d.-studerende, Institut for Økonomi og Ledelse, Aalborg Universitet

Denne artikel undersøger, hvordan ledere i en kommunal socialforvaltning anvender og fortolker omkostningsinformation. Specifikt fokuseres der på, hvordan ændringer i det sociale arbejde initieres, når nye metoder til omkostningsstyring – og som konsekvens heraf en mere omkostningsbevidst adfærd – introduceres. Tidligere forskning har vist blandede resultater, hvad angår fagprofessionelles accept af økonomisk styring. Baseret på et casestudie, hvor topledelse, mellemledere og stabsmedarbejdere interviewes, vises det, hvordan omkostningsinformation kan knytte omkostningsbevidsthed sammen med social arbejdspraksis. Studiet viser, hvordan omkostningsbevidsthed kan integreres i socialt arbejde, så omkostninger reduceres, og kvalitet styrkes.

Desuden vises det, hvordan ledere opfatter omkostningsinformation som en professionalisering af det sociale arbejde, samt at lederes meningsskabelse og meningsgivelse er vigtige for at mindske modstand mod forandringer, når ny omkostningsinformation introduceres.

Indledning

Der opleves ofte styringsudfordringer på socialområdet, og budgetoverskridelser er både hyppige og markante. I forlængelse af opbremsningen i den kommunale udgiftsvækst fra 2010 er økonomistyring og omkostningsbevidsthed derfor kommet i fokus. Fagprofessionelle kan dog reagere med modstand, når omfanget af økonomisk styring forøges, og når nye økonomistyringsteknikker

Omkostningsbevidsthed kan integreres i socialt arbejde, så omkostninger reduceres, og kvalitet styrkes.

introduceres, da det opfattes som en reduktion af deres faglige autonomi (Purcell & Chow 2011). Der er imidlertid også mange studier, der viser, hvordan professionelt arbejde kan forenes med økonomisk styring (Kurunmäki et al. 2003; Kastberg & Lagström 2019; Croft et al. 2015), ligesom Kurunmäki (1999, p. 121) fremhæver, at ændringer i økonomistyring både kan skabe omkostningsbevidsthed og ændre fagprofessionelles beslutningsprocesser.

I denne artikel analyserer vi resultaterne fra et studie af, hvordan omkostningsinformation påvirker, hvordan ledere og fagprofessionelle skaber mening ud af ændringer i socialt arbejde, samt hvordan omkostningsinformation påvirker sammenkædningen af nye og bestående

praksisser. Analysen er baseret på et sensemaking-perspektiv (Weick 1995), hvor der lægges vægt på, hvordan sociale praksisser internaliseres og reproduceres.

I forhold til andre typer tal tilføjer økonomistyring en opfattet præcision, stringens og objektivitet. Derfor har omkostningsinformation i et sensemaking-perspektiv potentielt en væsentlig rolle, da den kan reducere flertydighed og skabe struktur, og som Swieringa & Weick (1987) har vist, kan omkostningsinformation påvirke både motivation og aktørers handlingsvillighed. Sensemaking-litteraturen adresserer ikke de specifikke professionskarakteristika, idet disse opfattes som mentale modeller, som fagprofessionelle opbygger ved

deres arbejde, uddannelse og livserfaringer (Avby 2015). Hvis sådanne mentale modeller konfronteres med konfliktende informationer, eller hvis forventede sammenhænge destabiliseres, kan det føre til nye meningskabelser.

Den empiriske del af artiklen er baseret på et kvalitativt studie i en kommune, benævnt Alfa, hvor nye økonomistyringsteknikker introduceres for at skabe større omkostningsbevidsthed. Vi adresserer følgende forskningsspørgsmål: Hvordan anvender mellemledere sensegiving og sensemaking til at skabe rammer for fagprofessionelles forståelse af omkostningsbevidsthed?

I årene efter vi foretog studiet i Alfa, er økonomistyringsprincipperne tilsvarende dem, Alfa udviklede, blevet mere udbredte på de specialiserede socialområder, ligesom sagsbehandlere i langt højere grad "har udviklet kompetencer og praksisformer, der gør det muligt at forbinde økonomiske og faglige hensyn" (Schrøder 2019, p. 14). Udviklingen af en mere velegnet styring på de specialiserede områder er dog et tilbagevendende tema, og efter flere år med markante besparelser på området og stigende behov er både budgetterne og den økonomiske styringspraksis pressede i de fleste kommuner.

Økonomisk styring på socialområdet

Der bliver ofte sat fokus på, hvordan New Public Management har introduceret styringsprincipper fra private virksomheder til den offentlige sektor og dermed påvirket reformer og ændringer. Power & Laughlin (1992) har anvendt begrebet "accountingization" til at beskrive, hvordan regnskabsinformation skaber et økonomisk sprog, der koloniserer fagprofessionelle kulturer og truer den faglige praksis. Det er også tilfældet på socialområdet, hvor relationsarbejde siden 1970'erne har haft en afgørende betydning (Parton 2008). Med en øget anvendelse af beregningsteknikker, udredninger og standardiseringer (Miller & Rose 1990, p. 8) kan den faglige praksis dog blive udfordret, og nogle (f.eks. Rogowski 2010) anfører, at omkostningsinformation grundlæggende ikke kan rumme den uformelle og relationsbaserede praksis på socialområdet.

Fagprofessioner, som f.eks. jurister og læger, har traditionelt været accepteret som kollegiale, selvregulerende ekspertområder, hvor professionel autonomi

legitimeres af ekspertise, som kun fagprofessionelle kan regulere (Abbott 1988). Den jobbaserede professionalisme, som udøves af fagprofessionerne, har under indflydelse af New Public Management været under forandring, fordi fagprofessionelle i stigende grad indgår i store organisationer (Evetts 2009, 2011). Schott et al. (2016) fremhæver således, at opfattelsen af professionalisme nu i højere grad er indlejret i en bredere organisatorisk og samfundsmæssig sammenhæng, Evetts (2009) taler om organisatorisk professionalisme, og Freidson (2001) argumenterer for, at professionsforståelse skal genfortolkes, således at den jobbaserede professionalisme får større vægt.

Herudover har Noordegraaf (2007, p. 765) påpeget, at professionalisme "is perceived to be about applying general, scientific knowledge to specific cases in rigorous and therefore routinized or institutionalized ways". I relation til socialt arbejde fremhæver Llewellyn (1998) usikkerheden som følge af manglende viden om, hvad der virker. Derfor er det vanskeligt at institutionalisere styring, og som Wällstedt (2017) fremhæver, svækker det professionaliseringen af det sociale arbejde, at der ikke er en tilstrækkelig sikker og abstrakt faglig viden. Inden for socialområdet har flere forfattere (Kurunmäki et al. 2003; Llewellyn 1998) vist, at økonomisk styring godt kan forenes med den socialfaglige praksis, men der er også litteratur, der anlægger et mindre optimistisk syn og fremhæver, hvordan økonomisk styring udfordrer værdier og faglige identiteter (Chow et al. 2019; Miller & Rose 1990). Ligeledes er der også eksempler på, hvordan fagprofessionelle reagerer med modstand mod introduktionen af økonomistyring

(Abernethy & Stoelwinder 1995; Purcell & Chow 2012).

Hvad angår professionernes fremtid, udtrykte Abbott (1988) bekymring for, om det forøgede fokus på økonomistyring ville føre til afprofessionalisering, og det har været fremhævet, at fagligheden kan blive fortrængt af økonomiske hensyn og øget administration (f.eks. Adcroft & Willis 2005). Wällstedt (2017, p. 24) påpeger, at det imidlertid også er muligt, at øget brug af økonomistyring både kan bevare og styrke fagligheden samt føre til udviklingen af nye former for professionalisme ved at reprofessionalisere processer og styrke den faglige kommunikation og refleksion.

Sensemaking-perspektivet

I artiklen anvendes et sensemaking-perspektiv (Weick 1995), der især fokuserer på, hvordan aktørerne aktivt skaber mening ved deres handlinger – og dermed konstruerer forståelsen for deres omgivelser – fremfor blot passivt at reagere på dem. En omfattende litteratur har udviklet begrebsapparatet til ikke blot at være en teori men også en analysemetode. Vi følger i denne artikel litteraturen, der viser, hvordan aktører skaber mening (Maitlis 2005; Weick et al. 2005; Avby 2015), og hvordan ledere ved såkaldte sensegiving-processer (Gioia & Chittipeddi 1991) forsøger at påvirke meningskabelse hos medarbejdere i retning af en ønsket opfattelse af virkeligheden.

Vi fokuserer desuden på, hvordan sensebreaking, dvs. fjernelse eller destruktion af mening, og brugen af metaforer knytter nye praksisser til velkendte praksisser (Cornelissen et al. 2008). Derved giver sensemaking-

I forhold til andre typer tal tilføjer økonomistyring **en opfattet præcision, stringens og objektivitet.**

perspektivet forklaringskraft til analysen ved at fokusere på, hvordan aktørerne adresserer flertydighed og usikkerhed i forandringsprocesser, når der tilstræbes en forståelse af, hvad der foregår, og at genskabe orden.

I analysen ser vi på sensemaking-processerne som tre rekursive faser. I den første fase samler aktørerne ledetråde (clues) fra omgivelserne, hvorved specifikke ting kan observeres (noticing) og gives opmærksomhed, så de kan analyseres nærmere (bracketing). Derved opstår en flertydighed i de bestående forståelser, der derfor brydes op, og en ny initial mening etableres. I den efterfølgende fortolkningsproces udtrækkes yderligere ledetråde, og der etableres en mere fuldstændig og narrativt organiseret meningsskabelse. Endelig skabes der i den tredje fase mening i handlingerne (enactment), idet der handles i overensstemmelse med forståelsen af omgivelserne.

Professionalisme kan i et sensemaking-perspektiv opfattes som en mental model i form af en forståelsesramme, der etableres gennem arbejdsituationer, uddannelse og livserfaringer. Sådanne mentale modeller guider fagprofessionelle i deres opfattelse af situationer og i den daglige professionspraksis (Weick 1993). De mentale modeller kan blive forstyrrede, hvis forventninger ikke opfyldes, identiteter trues eller mål ikke opnås. I sådanne situationer kan nye meningskabende processer blive initieret, men forstyrrelserne kan også blive opfattet som en invasion af den personlige autonomi (Kurunmäki et al. 2003).

Litteraturen (Weick & Sutcliffe 2003) viser, at organisatoriske og styringsmæssige ændringer ikke nødvendigvis indebærer ændringer i meningsskabelser, hvis gruppenormer og kultur forhindrer det, ligesom medarbejdere aktivt kan modstå ændringer med udgangspunkt i deres egne fortolkninger (Sonenshein 2010). Ledelsens initiering og engage-

ment i sensegiving-processer er derfor afgørende, hvis der skal skabes nye forståelsesrammer og sættes andre mål for det socialfaglige arbejde.

Metodologi

Alfa er en mellemstor sjællandsk kommune med omkring 70.000 indbyggere og 7.000 ansatte. Vi fokuserer på Psykiatri- og Handicapafdelingen, der er ansvarlig for kommunens opgaver i forhold til voksne borgere med psykiske lidelser og fysiske handicap, misbrugsbehandling, boligsocial indsats, økonomiske enkelttydelser og frivilligt socialt arbejde. Som en del af området har kommunen omkring 300 botilbudspladser på det takstfinansierede område, hvoraf hovedparten anvendes af andre kommuner.

Afdelingen er organiseret med stabsfunktioner, herunder et kvalitets- og udviklingsteam ledet af souschefen samt et visitationsteam ledet af en myndighedsleder. Herudover omfatter området decentrale udførelsenheder i form af

Ledelsens initiering og engagement i sensegiving-processer er derfor afgørende, hvis **der skal skabes nye forståelsesrammer**

botilbud, bostøtteafdeling, beskyttede værksteder mv.

Vi valgte at studere denne kommune, fordi den ofte blev fremhævet både for succesfuldt at have balanceret hensyn til budgetoverholdelse med godt socialt arbejde og for at have været blandt de første til at udvikle nye økonomistyringsformer. Efter mere strikse statslige krav til kommunernes budgetoverholdelse blev kommunen imidlertid økonomisk presset, ligesom behovet for sociale ydelser var markant stigende. I konsekvens heraf udviklede man nye økonomistyringsprincipper for at skabe større omkostningsbevidsthed i det sociale arbejde.

Artiklens empiriske grundlag, der udgøres af dokumenter og 13 semistrukturerede interviews, blev indsamlet i maj 2012. I forvaltningen interviewede vi social- og sundhedsdirektøren samt vicedirektøren, social- og psykiatrichefen, souschefen samt lederen af myndighedsafdelingen. Herudover interviewede vi fire forstandere (tilbuds-

ledere) samt to udviklingskonsulenter i social- og psykiatridelingen. Endelig interviewede vi også kommunens budgetchef samt en økonomikonsulent, der primært beskæftigede sig med social- og psykiatrimrådet. Alle fire tilbudsledere var socialfagligt uddannede, ligesom nogle af dem havde mastergrader i blandt andet psykologi og læring. De to udviklingskonsulenter, der ligeledes var socialfagligt uddannede, havde mange års praktisk erfaring inden for området og arbejdede blandt andet med udvikling af kvalitetsstandarder og faglige arbejdsprocesser.

Vi indsamlede budgetter, årsrapporter, strategidokumenter, politikker, kvalitetsstandarder mv. i forbindelse med interviewene, mens andre dokumenter blev fundet på kommunens hjemmeside. Der blev ved interviewene anvendt en semistruktureret interviewguide, hvor de specifikke spørgsmål var tilstrækkeligt åbne til, at lederne kunne forklare, hvad der optog dem i relation til ændringerne i den økonomiske styring og i det sociale arbejde. Ligeledes var det muligt

at undersøge lederens fortolkning af ændringerne, samt hvordan de involverede sig for at påvirke medarbejderne og forme forandringerne.

Alle interviews blev optaget, transkriberet og analyseret ved anvendelse af NVIVO, hvilket muliggjorde en systematisk datareduktion, klassifikation og fortolkning med henblik på at styrke studiets pålidelighed og validitet. Der blev anvendt en narrativ analysemetode, hvor der blev lagt vægt på analysen af "organizational processes because people do not simply tell stories - they enact them" (Pentland 1999, p. 711). På dette grundlag blev der konstrueret sammensatte narrativer (Sonenshein 2010), hvor forløbet blev konstrueret på baggrund af individuelle narrativer. I analysen fokuserede vi især på, hvordan aktørerne udtrak ledetråde fra omgivelserne for at fortolke den nye omkostningsinformation, hvordan de afgrænsede situationen, og hvordan de fortolkede hændelserne.

Resultater og analyse

Økonomistyring intensiveres

Alfa havde i midten af 00'erne introduceret mål- og rammestyring samt intensiveret budgetopfølgninger for at fremme budgetoverholdelse i alle afdelinger. Ikke desto mindre overskred Psykiatri- og Handicapforvaltningen gentagne gange budgettet. Som afdelingschefen udtrykte det, *"var der ikke nogen, der i realiteten vidste, hvordan Alfa brugte pengene på psykiatri- og handicapområdet"*. I takt med at økonomien i Alfa blev mere presset, erkendte man efter nogle år, at der var behov for væsentlige ændringer. Derfor satte man fokus på at udvikle en mere detaljeret styringsinformation, og der blev foretaget økonomiopfølgning på enkeltssagsniveau. Det indebar ændringer i den sædvanlige arbejdsmåde, og nye informationer ændrede, hvordan sager blev opfattet, så nye meninger måtte etableres.

Den nye omkostningsinformation fra budgetopfølgningerne skabte ledetråde for lederne og indikerede, at noget burde gøres, samt at udgifterne ville fortsætte med at stige, hvis ikke budget- og planlægningsystemerne blev ændret:

"... vi kunne bare se, at vi brugte alt for mange penge i forhold til de penge, der var afsat ... Der blev ved med at komme nye borgere ind, så vi ville aldrig nogen sinde have penge til at dække det område." (Afdelingschef).

Ledergruppen erkendte, at de ikke var i stand til at forklare, hvorfor udgifterne steg; om dette skyldtes et stigende antal klienter, eller om tyngden i de enkelte sager steg. Undervejs erkendte ledelsen derfor, at der var behov for et særskilt

købsbudget, som samlede al relevant information om de enkelte borgere. Dette blev hurtigt en integreret del af det daglige opfølgingsarbejde, samtidig med at ledelsen kunne monitorere udgiftsudviklingen og analysere afvigelser mellem forbrug og budget. Dette kunne gøres på enkeltssagsniveau såvel som aggregeret, samtidig med at data kunne anvendes til at prognosticere og analysere udviklingen.

Den trængte økonomi presser fagligheden

Da ændringer i økonomiaftalerne mellem KL og Regeringen i 2010 indebar sanktionering i form af reduceret bloktilskud, hvis kommunerne under ét ikke holdt serviceudgifterne under det aftalte niveau, blev det afgørende at overholde budgetterne, og da udgiftspresset i Alfa samtidig var stigende, var det nødvendigt at reducere udgifterne på alle områder. Det betød en indsnævring af det ledelsesmæssige fokus og tilføjede en ny forståelse for vanskelighederne: *"der er ingen tvivl, om at økonomien er enormt meget under pres, fordi kommunernes økonomi generelt er under pres"*, som souschefen udtrykte det.

Selvom den indlysende fortolkning af et øget budgetoverholdelseskrav ville have været, at udgifterne skulle reduceres endnu mere, så førte fortolkningen af de eksterne ændringer til, at souschefen konstaterede, at det ikke var muligt at skabe balance gennem udgiftsreduktioner, da de faglige hensyn til borgernes behov blev mobiliseret som værende mindst lige så vigtige som at overholde budgettet:

"... samtidig er der her et område, som der bare er et pres på, og mange af de

borgere, der kommer ind, de skal jo have et eller andet tilbud, og mange af dem er dyre! Altså vi kan ikke bare sige nej, og det ønsker vi jo heller ikke ..." (Souschef).

Retrospektivt blev finanskrisen og regeringens sparekrav de afgørende ledetråde, der betød, at de finansielle vanskeligheder i afdelingen plausibelt kunne fortolkes som en mulighed for at styrke det faglige arbejde. Ledelsen besluttede, at der var behov for øget omkostningsbevidsthed. Dette blev imidlertid ikke opfattet som et spørgsmål om omkostningsreduktion men snarere som et pejlemærke, der lå i forlængelse af den faglige opfølgning på borgernes progression. Med disse fornyede ledetråde blev håndteringen af udgiftsvæksten af ledelsen set som et spørgsmål om socialfaglig udredning og behovsafklaring. Borgernes behov og kravet om besparelser havde tidligere i højere grad været set som modstridende hensyn, hvor de fagprofessionelle skøn havde betydet, at budgettet var blevet overskredet. Ved at orientere professionalismisme mod de organisatoriske behov blev professionalismismen dermed af ledelsen forstået som en styrkelse af det socialfaglige arbejde, så budgetoverholdelsen kunne genetableres.

Bestående rutiner og praksisser ændrede sig dog ikke af sig selv, og der blev udviklet to omfattende og detaljerede handlingsplaner for henholdsvis psykiatriområdet og handicapområdet. Disse skulle i særdeleshed sætte fokus på de enkelte borgers behov samt systematisk baseres på rehabilitering:

"Det vil sige, at vi skal hele tiden sige, hvornår kan borgeren blive bedre til at klare sig selv. Hvad skal der til, for at

de bliver bedre, så de ikke skal have en vedvarende ydelse, men en træning i en kortere periode for på den måde at kunne klare sig selv på et højere niveau. Og det skal gerne have en afsmittende virkning, ved at vi kan have flere borgere i vores tilbud og træningstilbud".
(Direktør).

Selvom ressourceudnyttelse og økonomisk styring er implicit i direktørens opfattelse af handlingsplanerne, så var ledelsens primære fokus rehabilitering. På trods af at planerne ikke indeholdt finansielle målsætninger, var deres formål at adressere de udfordringer, der initialt havde været fortolket som finansielle. Blot var der konstrueret en anden forståelse, der handlede om faglige målsætninger: "Målet med rehabilitering er at gøre borgerne mere selvhjulpne. Det frigiver ressourcer til borgere med øget støttebehov" (2020-plan, Handicapområdet).

Undervejs i handlingsplanernes udvikling tillagde ledelsen både socialfaglighed og økonomiske hensyn nye meninger, så de kunne forenes i en mere organisatorisk orienteret professionalisme, hvor omkostningsbevidsthed hang sammen med professionskompetence. På trods af at de faglige ændringer var initieret af et besparelseskraft, havde ledelsen fokus på, at omkostningshensyn ikke måtte få forrang i forhold til den professionelle behovsvurdering eller i visitationsprocessen. Da omkostningsbevidsthed ikke initialt blev fast defineret, var begrebet åbent for fortolkninger, afgrænsninger og fokuseringer. Ved at forstå det i sammenhæng med rehabiliteringsstrategien fik det betydning som et spørgsmål om at inkludere hensyn til omkostningseffektivitet i visitationen,

f.eks. ved at vurdere mulige, alternative, men tilstrækkelige, løsninger med et lavere udgiftsniveau. Ligeledes blev omkostningsbevidsthed tæt knyttet til den løbende opfølgning på de enkelte sager med henblik på at sikre tilbud, der så præcist som muligt matcher borgernes behov. Endelig er det også værd at bemærke, at flere ledere fremhævede, at en utilstrækkelig indsats på langt sigt vil forøge omkostningerne:

"... man skal ikke vælge [et billigt tilbud], hvis det efterfølgende ikke er godt nok. Så man så skal have et nyt tilbud ... det er jo igen der, hvor fagligheden kommer ind. Man må aldrig begynde at træffe beslutninger på baggrund af økonomi alene ... Det skal altså være fagligt funderet." (Souschef).

Fra omkostningsinformation til omkostningsbevidsthed

Fordi fagprofessionaliteten fik en fremtrædende rolle, ændredes opfattelsen af de finansielle udfordringer, og der blev etableret en fælles forståelse af, at de daglige arbejdsprocesser skulle styrkes. Nye ledetråde blev bemærket – ikke blot detaljer i arbejdet men også i relation til en hidtil manglende forståelse for sammenhænge mellem omkostninger og indsatser, som tilsyneladende blot skyldtes, at man ikke havde haft fokus på det. I sin forklaring af dette lagde en af udviklingskonsulenterne vægt på plausibiliteten ved at forklare, at det hang sammen med den uddannelsesmæssige baggrund, som hun selv ligesom mange medarbejdere havde: "Det er jo også fy på studiet at skulle snakke økonomi. Det må man ikke!" (Udviklingskonsulent 1).

For nogle socialarbejdere var omkostningerne blevet negligeret, fordi der

ikke var forståelse for betydningen af omkostningsstyring, når ressourcerne er begrænsede. Men der var også nogle, som tidligere i højere grad havde afvist at anvende økonomiske ræsonnementer ud fra en forståelse af, at omkostningsbetragtninger indebar en lavere kvalitet i tilbuddene. Myndighedschefen forklarede: "... det der med, at hvis man sagde, at de fik for meget, så skærer vi på de handicappede. Det er ikke ordentlige vilkår. Altså, den der med, at det kan man da ikke".

Ved at reducere problemstillingen og indsnævre den til faglighed bemærkede lederne, at den del af de udfordringer, der initialt var karakteriseret som udefrakommende, reelt udsprang af, at de fagprofessionelle metoder ikke var baseret på omkostningsinformation, og at hverken sagsbehandlere eller medarbejdere på tilbuddene inddrog omkostninger i tilstrækkelig grad, når de traf beslutninger. Derfor var det reelt set også vanskeligt at have et fælles ansvar, når man ikke vidste, hvilke konsekvenser ens beslutninger havde. Denne fortolkning var vigtig, da den indikerede, at beslutningsgrundlaget for at handle omkostningsbevidst ofte ikke var til stede. Dermed var det heller ikke blot et spørgsmål om at tale om budgetoverholdelse, men snarere et spørgsmål om at fremskaffe den nødvendige information – og dermed var ansvaret også på ledelsens skuldre.

Meningsnedbrydning og meningsgivelse

I erkendelsen af at der både var brug for et andet informationsgrundlag og for en forståelsesramme, der ikke forhindrede, at medarbejderne så nye muligheder for at løse opgaverne, var det nødvendigt også at nå til en erkendelse af svag-

Et område, som der bare er et pres på, og mange af de borgere, der kommer ind, de skal jo have et eller andet tilbud.

hederne ved den hidtidige forståelse, så nye forståelser kunne etableres. Destabiliseringen af den bestående orden igangsatte og påvirkede ifølge ledelsen meningsdannende processer blandt medarbejderne, og lederne gav under interviewene flere eksempler på, hvordan omkostningsinformation indgik i symbolske beskrivelser, der tydeliggjorde konsekvenserne af de bestående arbejdsmetoder.

Det blev fundet specielt effektivt at tydeliggøre konsekvenserne af status quo, og dermed også hvis omkostninger ikke blev inddraget i beslutningsgrundlaget. Afdelingschefen forklarede eksempelvis, hvordan hun introducerede behovet for øget omkostningsbevidsthed:

På et tidspunkt snakkede jeg med dem om, når de laver visitationerne til vores støttekorps: Hvis hver borger får et kvarter mindre tid, så betyder det 3 medarbejdere. *"Er det virkelig så mange penge, spurgte de ..."* (Afdelingschef).

Hvorvidt et kvarter var en præcis repræsentation af ændringsbehovet, var ikke afgørende. Det blev valgt med udgangspunkt i, at de fleste sagsbehandlere formodentlig ville erkende, at et kvarter i den store sammenhæng ikke havde afgørende betydning. Beslutningsgrundlaget blev heller ikke anfægtet, og aggregeringen af den forholdsvis lille ændring blev, som afdelingschefen beskrev det, mødt med overraskelse:

"Set fra en sagsbehandler, der sidder med en lille sagsstamme, så kan jeg godt forstå, at man sådan tænker, at jamen, det gør jo ikke en vild stor forskel, om jeg træffer den beslutning eller den beslutning, men hvis man sådan aggregerer det op: Så det er vigtigt at få dem til at se sammenhængen". (Souschef).

På denne måde italesatte ledelsen nødvendigheden af at have nok ressourcer til rådighed, så de næste borgere også kunne hjælpes, da dette i særdeleshed blev forstået som symbolet på god faglighed:

"Og så siger jeg: Vi skal ikke spare. Vi skal bare have råd til de borgere, der kommer ind ad vores dør, som vi gerne vil give støtte, fordi vi kan se, at de mangler det. Det har vi penge til. Og vi vil ikke give 8 timer til en, som kun har brug for 1 time, hvis vi har en, der har brug for de 7 timer, men ikke kan få det, fordi vi ikke har pengene." (Myndighedschef).

Ved at skabe sådanne plausible billeder på en mere organisatorisk orienteret fagprofessionalisme fik fortællingerne større styrke og kunne medvirke til at bryde handlingsmønstre ved at destabilisere den bestående forståelse.

Fra omkostninger til nye socialfaglige praksisser

Vi interviewede ikke socialfaglige medarbejdere fra de enkelte tilbud, men da vi spurgte lederne til eksempler på, hvordan ændringerne i den faglige praksis havde manifesteret sig, blev der lagt vægt på, at omkostningshensyn var blevet en fast integreret del af den socialfaglige praksis.

Eksempelvis forklarede myndighedschefen:

"Jeg oplever, at fra aldrig nogensinde at kigge på økonomi så kigger de på det altid. Det hedder billigst-bedst-egnet. Der går vi simpelthen ind og kigger på, altså hvad er det, de skal have, hvad siger fagligheden, og hvad kan de nøjes med?" (Myndighedschef).

Det blev også fremhævet, at medarbejderne ikke tog omkostningshensyn, fordi det blev krævet af dem, men fordi de opfattede det forøgede omkostningsfokus som en nødvendig ændring af det traditionelle sociale arbejde, hvis indsatserne skulle have bedre effekt. Myndighedschefen gav ligeledes et eksempel på, hvordan medarbejdere selv fulgte op og tog initiativer:

"Hvis de opdager, at Center for Autisme i en sag, hvor en person har fået støtte, pludselig ringer borgerne op, og han siger: 'Min støtteperson er ikke kommet de sidste 3 mdr.' – folk er længe om at reagere – så ringer de og siger: 'Vi vil gerne have en kreditnota.' Det gjorde de aldrig før i tiden, og altså, det gør de selv ... På den måde har de fået en erkendelse eller et commitment til gerne at ville være med til at prioritere, hvad de her penge skal bruges til". (Myndighedschef).

Ligeledes fremhævede en af udviklingskonsulenterne, at omkostningsinformation havde styrket de socialfaglige kompetencer i organisationen, og det var hendes overbevisning, at holdningen til økonomistyring havde ændret sig:

"... sagsbehandlerne har økonomiske overvejelser, når de indstiller. Det er helt ned på de faglige vurderinger, at der

også er et økonomisk perspektiv ... og der er endnu mere fokus på at lave de der analyser og sige: Er der noget i de tilbud, vi har nu, som vi kan skrue på?" (Udviklingskonsulent 1).

Diskussion og konklusion

Som følge af et forøget udgiftspres blev det nødvendigt for Alfa at reducere omkostningsniveauet og styrke omkostningsbevidstheden. I forandringsprocessen blev der introduceret ny omkostningsinformation, som blev integreret i arbejdsprocesserne. Studiet viste, at lederes sensemaking-processer har betydning for, hvordan omkostningsinformation accepteres samt for, hvordan forandringerne forløber. I forandringsprocessen blev der skabt nye meninger og forståelser ved ledernes sensemaking-processer, idet der blev trukket ledetråde ud af den økonomiske information.

Ved at isolere fokuseringen på disse ledetråde og fortolke ændringerne blev lederne involveret i udviklingen af nye økonomistyringsmodeller og -principper; blandt andet for at opnå endnu mere sikker viden.

Studiet indikerer, at ledere ved at involvere sig i meningsafbrydende aktiviteter kan ændre egne forståelser og bestående praksisser i organisationen. Det skete eksempelvis ved at frembringe modstridende information repræsenteret ved tal og symboler, der afbrød bestående fortolkninger, skabte flertydighed samt nye dynamikker. Hvorvidt kalkulationerne var eksakte, blev ikke problematiseret, men resultaterne skabte nye symboler, der indgik i nye meningskabelser. Fremfor at repræsentere en absolut sandhed handler det (jf. Weick et al. 2005, p. 415) om at reducere usikkerhed og skabe plausible referencerammer,

der stimulerer handling (Swieringa & Weick 1987).

Analysen indikerer, at lederne var i stand til at skabe sammenhæng mellem ændringerne og de bestående faglige arbejdsprocesser, så ændringsstrategien blev et spørgsmål om at forbedre kvaliteten. Denne fortolkning blev understøttet af ledetråde udtrykket af den nye omkostningsinformation, og lederne opfattede muligheden for at øge kvalitetsniveauet uden at overskride budgettet. I denne proces var det afgørende, at ledernes egne forståelser gennem deres handlinger skabte en forståelse af at have indflydelse og påvirkningskraft, fremfor at ændringsbehovet og de stramme økonomiske rammer blev opfattet som en begrænsende spændetrøje.

Tidligere litteratur har vist, at økonomisk styring i nogle tilfælde opfattes som begrænsende for autonomi og faglighed, mens den i andre tilfælde kan forenes med den faglige praksis. Dette studie indikerer, at omkostningsbevidsthed ikke blot er foreneligt med socialt arbejde men også kan optages i arbejdsprocesser. På trods af at ændringsbehovet udsprang af eksterne ændringer og beslutninger taget uden for forvaltningen, blev ændringerne i lige så høj grad resultatet af fortolkninger og beslutninger taget af ledere centralt og decentralt i forvaltningen. Ledernes sensemaking med udgangspunkt i omkostningsinformation og deres enactment af fagprofessionalitet indebar i Alfa, at der blev skabt en ny forståelse for omkostningsbevidsthed, der muliggjorde budgetoverholdelse.

Hverken sagsbehandlere eller medarbejdere på tilbuddene inddrog omkostninger i tilstrækkelig grad, når de traf beslutninger.

Omkostningsinformationen blev introduceret på mellemlidernes foranledning, fordi der skulle fokus på omkostningsbevidsthed. Da vi ikke interviewede medarbejdere på de enkelte tilbud, kan vi ikke vide, hvordan de oplevede ændringerne, men ledernes udsagn indikerer, at informationen ikke blev mødt med modstand som i andre studier (f.eks. Liljegren 2012; Schott et al. 2016). Selvom Chow et al. (2019) så det som en mulighed, at fagprofessionelle socialarbejdere kunne genvinde deres professionalismisme på

baggrund af omkostningsinformation, opfatter disse forfattere det som en fjern mulighed, fordi *“managerialism retains it’s stranglehold on social work”*. Ændringerne i Alfa betød mere styring, og at ledelsen var mere involveret i at sætte en retning for det socialfaglige arbejde, så der er ikke tale om at genvinde en jobbaseret professionalismisme (Evetts 2011) men snarere om en ændring af professionaliseringen, således at organisatorisk professionalismisme får større betydning for det socialfaglige

arbejde. Ud fra dette perspektiv indikerer studiet af Alfa, at socialt arbejde ikke nødvendigvis behøver at være en kamp mellem *“costing”* og *“caring”* (jf. Llewellyn 1998).

Acknowledgement

Vi vil gerne takke deltagerne fra kommunen for deres medvirken. Desuden tak til redaktøren samt en anonym reviewer for konstruktive kommentarer til en tidligere version af artiklen.

REFERENCER

- Abbott, A. (1988). *The System of Professions: An Essay on the Division of Expert Labor*. Chicago: University of Chicago Press.
- Abernethy, M.A. & Stoelwinder, J.U. (1995). The role of professional control in the management of complex organization, *Accounting, Organizations & Society*, 20(1), 1-17.
- Adcroft, A. & R. Willis (2005). The (un)intended outcome of public sector performance measurement, *International Journal of Public Sector Management*, 18(5), 386-400.
- Avby, G. (2015). Professional Practice as Processes of Muddling Through: a Study of Learning and Sense Making in Social Work, *Vocations and Learning*, 8(1), 95-113.
- Bukh, P.N. & Svanholt, A.K. (2020). Empposering middle managers in social services using management control systems. *Journal of Public Budgeting, Accounting & Financial Management*, 32(2), 267-289.
- Chow, D.S.L., Greatbatch, D. & Bracci, E. (2019). Financial responsabilisation and the role of accounting in social work: challenges and possibilities, *British Journal of Social Work*, 49, 1582-1600.
- Cornelissen, J., Oswick, P., Christensen, L.T. & Phillips, N. (2008). Metaphor in Organizational Research: Context, Modalities and Implications for Research – Introduction. *Organization Studies*, 29(1), 7-22.
- Croft, C., Currie G. & Lockett, A. (2015). Broken 'two-way windows'? An exploration of professional hybrids, *Public Administration*, 93(2), 380-394.
- Evetts, J. (2009). New Professionalism and New Public Management: changes, continuities and consequences, *Comparative Sociology*, 8(2), 247-266.
- Evetts, J. (2011). A New Professionalism? Challenges and Opportunities, *Current Sociology*, 59(4), 406-422.
- Freidson, E. (2001). *Professionalism: The third logic*. Polity Press, Cambridge.
- Gioia, D.A. & Chittipeddi, K. (1991). Sensemaking and sense-giving in strategic change initiation, *Strategic Management Journal*, 12(6), 433-448.
- Kastberg, G. & Lagström, C. (2019). Processes of hybridization and de-hybridization: organizing and the task at hand, *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 32(3), 710-726.
- Kurunmäki, L. (1999). Professional vs financial capital in the field of health care: struggles for the redistribution of power and control, *Accounting, Organizations & Society*, 24(2), 95-124.
- Kurunmäki, L. (2004). A hybrid profession – the acquisition of management accounting expertise by medical professionals, *Accounting, Organizations & Society*, 29(3-4), 327-347.
- Kurunmäki, L., Lapsley, I. & Melia, K. (2003). Accountingization v. legitimation: a comparative study of the use of accounting information in intensive care, *Management Accounting Research*, 14(2), 112-139.
- Liljegren, A. (2012). Pragmatic professionalism: micro-level discourse in social work, *European Journal of Social Work*, 15(3), 295-312.
- Llewellyn, S. (1998). Boundary work: costing and caring in the social services, *Accounting, Organizations and Society*, 23(1), 23-47.
- Maitlis, S. (2005). The social processes of organizational sense-making, *Academy of Management Journal*, 48(1), 21-49.
- Miller, P. & Rose, N. (1990). Governing economic life, *Economy and Society*, 19(1), 1-31.
- Noordegraaf, M. (2007). From 'pure' to 'hybrid' professionalism: present-day professionalism in ambiguous public domains, *Administration & Society*, 39(6), 761-785.
- Parton, N. (2008). Changes in the form of knowledge in social work: From the 'social' to the 'informational', *British Journal of Social Work*, 38(2), pp. 253-269.
- Pentland, B.T. (1999). Building process theory with narrative: From description to explanation, *Academy of management Review*, 24(4), 711-724.
- Power, M. & Laughlin, R. (1992) Critical theory and accounting, i Alveson, M. & Willmott, H. (eds), *Critical Theory and Accounting* (pp. 113-135). London: Sage Publications.

Purcell, C. & Chow, D.S.L. (2012). The reorganization of children's social services in England, *Public Money and Management*, 31(6), 403-410.

Rogowski, S. (2010). *Social Work: The Rise and Fall of a Profession?* Bristol: Policy Press.

Schott, C., van Kleff, D. & Noordegraaf, M. (2016). Confused professionals? Capacities to cope with pressures on professional work, *Public Management Review*, 18(4), 583-610.

Schrøder, I.-M. (2019). Når budgettet skrider: En sporing af økonomiske hensyn i myndighedssagsbehandlerens beslutningsprocesser, *Uden for Nummer*, 38, 4-15.

Sonenshein, S. (2010). We're changing – or are we? Untangling the role of progressive, regressive, and stability narratives during strategic change implementation, *Academy of Management Journal*, 53(3), 477-512.

Swieringa, R.J. & K.E. Weick. (1987). "Management accounting and action", *Accounting, Organizations & Society*, 12(3), 293-308.

Weick, K.E. (1995). *Sensemaking in Organizations*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Weick, K.E. & Sutcliffe, K.M. (2003). Hospitals as cultures of entrapment: a re-analysis of the Bristol Royal Infirmary, *California Management Review*, 45(2), 73-84.

Weick, K.E., Sutcliffe, K.M. & Obstfeld, D. (2005). Organizing and the process of sensemaking, *Organization Science*, 16(4), 409-421.

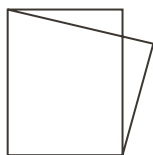
Wällstedt, N. (2017). Client focus, cooperation, and coherence: (re)professionalizing Processes for Elderly Care, *Financial Accountability & Management*, 33(1), 3-26.

NOTER

- ¹ Begrebet sensemaking, der kan oversættes til meningskabelse, samt de begreber, der indgår i teorien, er vanskelige at oversætte præcist til dansk. Derfor anvender vi i et vist omfang begreber som f.eks. enactment uden at oversætte dem, mens vi andre steder har anvendt danske ord som "ledetråde" i stedet for de engelske ord. Ligeledes anvender vi ordet "forståelse" for at markere den "sense", som sensemaking-processerne fører til.

Det ubemærkede

– refleksioner over resocialiseringer fra et norsk åbent fængsel

Charlotte Rosenberg,
faglig forskningsleder,
Socialrådgiver-
uddannelsen,
Professionshøjskolen
Absalon

Artiklen reflekterer over, hvordan resocialisering i et åbent fængsel også kan gøres. Gennem et analytisk greb, at fokusere på det ubemærkede, får jeg øje for, hvordan resocialisering gøres i interaktioner mellem indsatte og ansatte. Artiklen forsøger at adressere, at resocialisering i et åbent fængsel også kan foregå ubemærket og kan være svært at beskrive. Mit ærinde med artiklen er at skabe indsigt i, hvordan professionsforståelser også kan se ud. Forskningen tager afsæt i et norsk åbent fængsel, og den bygger på kvalitativt empirisk arbejde bestående af interviews, shadowing af ansatte og dybdegående etnografisk feltarbejde. Først går jeg i dybden med at beskrive

nogle af de uformelle fællesskaber, der opstår i de formelle mødefora og i de relationelle rum, og hvilke betydninger de får for skabelsen af rammer for resocialiseringsarbejdet, ved at fængslet har fokus på både individet og fællesskabet i deres bestræbelser på at skabe forandringer for de indsatte. Herefter fokuserer jeg på, hvordan de ansatte anvender kendskabet til de dømtes forbrydelse til at skabe rammer for forandringer for de indsatte. Min overordnede teoretiske ramme er Deleuze og Guattaris (Deleuze & Guattari, 2005) forståelser af, hvordan der kan skabes rum for forandringer.

”Så er der nogle, som synes, det er helt utroligt, at vi kan få det til at være sådan **en ‘vi-følelse’**.”

Det ubemærkede – refleksioner over resocialiseringer fra et norsk åbent fængsel

I denne artikel vil jeg nærme mig det, der er *ubemærket*, men som *umærkeligt* sker. Jeg vil forsøge at sætte ord på det uudgrundelige, det, som kan være usagt og usynligt og derved svært at tyde og forstå. Jeg har forsøgt at indfange, bemærke og notere det, som Spradlev (1980) kalder *”alt det, som normalt ignoreres”* (Bundgaard, Mogensen & Rubow, 2018). Artiklens anvendte empiri bygger hovedsagelig på observationsnoter. Observationerne bygger oven på en lang række interviews, hvor de ansatte på forskellige måder sætter ord på deres rehabiliteringsarbejde i

Berg Fængsel. Mine tanker, før jeg gik i felten, var, at jeg ville se, *hvordan* de ’gør resocialisering’, med andre ord gjorde de det, de sagde, de gjorde (Bundgaard, Mogensen & Rubow, 2018). Jeg ville med Hastrups begreb se *”verdens indersider”* (Hastrup, 2003). Observationerne er en slags overbygning på en lang række interviews og tager udgangspunkt i disse. Det, jeg havde hørt i interviewene, gjorde mig i stand til at stille mit blik ind på at se efter det tidligere sagte.

På trods af udfordringerne i at opdage det ubemærkede, finder jeg det vigtigt at gøre forsøget, da denne type af viden måske kan fortælle os om, hvorfor resocialiseringsindsatser i fx Berg Fængsel

ser ud til at lykkes. Jeg forestiller mig, at disse indsigter kan medvirke til refleksioner over, hvordan man *også* kan agere som fagprofessionel i stærkt regulerede strukturer, som fængselsverdenen er.

I flere af interviewene var der udtalelser, som gjorde mig nysgerrig, og ved observationerne ønskede jeg at se på, hvordan de blev ’gjort’. Derfor var min intention med mine observationer at undersøge, *hvordan* de udførte de høje idealer i praksis. Jeg tager i denne artikel udgangspunkt i undren og nysgerrighed over nedenstående udsagn af skolelederen, udsagn, som i øvrigt stemmer godt overens med udsagn fra fængslets øvrige ansatte:

Vi skal forstærke det, som er positivt, det er vores hovedopgave.

“Så er der nogle, som synes, det er helt utroligt, at vi kan få det til at være sådan en ‘vi-følelse’ [mellem de ansatte]. Vi har et fælles mål, men med forskellige opgaver, målet er det samme, men vi har forskellige roller og forskellige opgaver” (...)

“Vi skal forstærke det, som er positivt, det er vores hovedopgave, vi skal løfte alle gode ting, som de [de indsatte] har med sig, og der er masser af det. Vi skal stille krav og have forventninger til, at de gør ting. Jeg forventer, at de laver lektier, jeg forventer, at hvis vi laver en aftale, så forventer jeg, at de skal komme klokken otte om morgenen” (...)

“Når vi lærer de indsatte, at vi ved, hvad de er dømt for, så på en måde, så oplever jeg, at det gør, at de sænker skuldrene, fordi de oplever, at vi behandler dem som mennesker alligevel. Selvom du er pædofil, selvom du har dræbt nogen, altså så kan vi godt joke med dig. Og det gør dem på en måde tryggere. Jeg plejer at sige, at der er vældig meget omsorg i at blive lavet sjov med”. (Interview skoleleder 2017, min oversættelse).

Dette leder mig frem til en problemformulering for denne artikel, hvor jeg overordnet fokuserer på resocialisering. Herunder undersøger jeg, hvordan de ansatte indholdsudfylder de formelle fællesskaber, hvor de har forskellige roller og opgaver, samt hvordan de arbejder med at fokusere på det positive i arbejdet med mennesker, som har begået en forfærdelig forbrydelse. Sidst fokuserer jeg på, hvordan de i praksis anvender kendskabet til de indsatte forbrydelser.

Teoretisk er jeg inspireret af Deleuze og Guattaris forståelser af, hvordan rum struktureres, og hvordan der kan ske forandringer for mennesker (Deleuze & Guattari, 2005; Rosenberg, 2013) Deres begreber giver mig blik for, hvad der umærkeligt sker, og hvordan hierarkier bliver udfordret, og ‘noget andet’ sker. Det empiriske arbejde, der ligger til grund for artiklen, er skabt i en fængsels-kontekst, men jeg forestiller mig, at det i nogen grad er generisk, da det handler om, hvordan forandringer skabes i mødet mellem mennesker.

Jeg tager afsæt i, hvordan der skabes resocialisering i Berg Fængsel, det vil sige, hvordan de fagprofessionelle i fængslet arbejder med at skabe forandring for mennesker. Bergs arbejde ligger i forlængelse af de intentioner, der skrives frem i henholdsvis den norske “Straffegjennemføringslov” (2018) og i Stortingsmeldingen nr. 37 (2008). I sidstnævnte skriver de eksplicit under overskriften “Rehabilitering”, hvad målet er med den indsatte, når hans dom er afsonet: han er “stoffri eller har kontroll over sitt stoffbruk, har et passende sted å bo, kan lese, skrive og regne, har en sjanse på arbeidsmarkedet, kan forholde seg til familie, venner og samfunnet for øvrig, evner å søke hjelp for problemer som måtte oppstå etter løslatelsen og kan leve uavhengig” (“St.meld. nr. 37 (2008-2009) - regjeringen.no,” n.d.). I Berg Fængsel italesætter de ansatte resocialisering inden for fængslet som ‘livsmestring’, ‘håndtering af seksuel opstemthed’ og ‘rusmestring’. I deres løsladelsestiltag har de også konkrete tiltag på dagsordenen såsom uddannelse, arbejde, bolig etc. jf. Straffegjennemføringsloven og Stortingsmeldingen 37 (Straffegjennomføringsloven, 2002).

Berg Fængsel er et åbent fængsel med 48 indsatte i det sydlige Norge. Fængslets ansatte italesætter selv tydeligt, at Berg er et 'rehabiliteringsfængsel', men det er ikke formelt anderledes end de øvrige åbne fængsler i Norge. De indsatte er kendetegnet ved, at de er i den afsluttende fase af deres afsoning og har mellem 3 og 8 år tilbage af deres straf, når de ankommer til Berg. Indsatte i Berg har typisk afsonet 8-15 år i et lukket fængsel, før de ankom til Berg. I Norge tilstræbes det at flytte de indsatte fra lukkede fængsler til åbne fængsler for at skabe en gradvis tilbageføring fra fængsel til frihed (Straffegjennomføringsloven, 2002). Der er mulighed for, at de indsatte inden for fængslet kan uddanne sig til fx bilmekaniker eller passe et arbejde eller en læreplads uden for fængslet, mens de stadig afsoner i Berg.

Berg som fællesskab med flere forskellige vi'er

I Berg Fængsel mødte jeg flere fællesskaber. Nogle fællesskaber kan helt konkret forbindes med rum og mødefora, som etableres formelt. Inden for disse formelle og eksplicitte skabte rum blev der imidlertid også implicit italesat fællesskaber, og det er disse implicitte fællesskaber, jeg forsøger at gøre eksplicitte ved at italesætte dem som *vi'er*. Jeg fandt, at der var mange *vi'er* på spil, og der kunne fx være flere *vi'er* på samme møde. *Vi'erne* vil jeg bruge som analytisk greb til at forstå, *hvordan* Berg Fængsel praktiserer resocialiseringsarbejde.

Indledningsvis vil jeg rammesætte mine forståelser af fællesskaber og relationer, som er udgangspunktet for de kommende analyser. I et fængsel er der en åbenlys modsætning mellem indsat og

ansat. De ansatte er der frivilligt, de kan, i hvert fald objektivt set, tage 'deres gode tøj og gå'. De indsatte er dømt til afsoning og har ikke samme mulighed for at forlade fængslet. Fængslet er blandt de ansatte formelt hierarkisk opbygget, der er nogle, der har formel beslutningsret over andre. Ud over de formelle hierarkier er der uformelle hierarkier både blandt indsatte og ansatte. Jeg vil i denne artikel fokusere på uformelle hierarkier *mellem* indsatte og ansatte.

I mine kommende analyser får jeg med Deleuze og Guattaris begreber (Deleuze & Guattari, 2005; Hickey-Moody & Malins, 2007) blik og mulighed for at vise, at disse tilsyneladende modsætninger og åbenlyse strukturer og regler ikke er så åbenlyse, men er til forhandling, og jeg vil vise, *hvordan* de bliver forhandlet i praksis.

Binaritet, cirkulære og lineære segmentariseringer

Den modsætning, der er mellem indsat og ansat, kan man med Deleuze (Deleuze & Guattari, 2005) karakterisere som en *binær* modsætning. Vi kender binaritet fra matematikken, hvor det forstås som et 'enten-eller'. Man er *enten* indsat *eller* ansat. Men i Deleuzes forståelse er relationer og begreber ikke 'enten-eller', de er også *både-og*, da intet, ifølge Deleuze, er statisk eller kun har én fremtrædelsesform. Der er en dominerende forestilling om, at fx mand/kvinde er binære modsætninger. Man er kønsmæssigt karakteriseret som 'enten-eller', fx i forhold til tildeling af personnummer, man er enten en mand: ulige nummer – eller en kvinde: lige nummer. Kønsdiskurserne har dog i nogen grad ændret sig. Det er muligt at sætte spørgsmålstejn ved køn. Og med Deleuze ville man spørge: Hvad vil det

sige at være kvinde, hvad er forbundet med det? – og på den måde åbne op for, at kønnet ikke er et 'enten-eller', men et 'både-og'. Tilbage til ansat og indsat vil jeg med det blik, som Deleuze giver mig, vise, at det ikke er så enkelt, at ansat/indsat er et 'enten-eller', men også et 'både-og'.

Med Deleuzes begreber *cirkulære* og *lineære segmentariseringer* (Deleuze & Guattari, 2005) får jeg blik for, at strukturer og magt ikke er entydige størrelser. Segmentariseringer kan forstås som det, der 'bestemmer og strukturerer' et rum. Og med rum tænker jeg ikke kun de fysiske rum, men også de relationer, der fungerer i rummene – det, der foregår mellem mennesker. Den *cirkulære* segmentarisering, forstået som det, der får bestemmelsesret på fx et møde, har ikke et egentligt magtcentrum, det vil sige, at magten og bestemmelsesretten ikke følger de formelle strukturer, men opstår umærkeligt i nuet. De *lineære* segmentariseringer knytter sig til, hvordan det tidlige aspekt får betydning for relationerne. Når man har afsonet sin straf, er man færdig med fængslet. Den tidlige horisont får betydning for de relationer, der er i et fængsel – vi skal kun være sammen, så længe som afsoningen af dommen varer – den har et sluttidspunkt (Deleuze & Guattari, 2005; Rosenberg, 2013).

Det, jeg vil vise i de kommende analyser, er, at de indbyggede modsætninger (binariteter), som der kan være mellem indsat/ansat, de forskellige professioner, fængslet/den frie verden, i nogen grad opblødes ved, at der opstår nye fællesskaber, som kan virke fremmede for, at resocialiseringsarbejdet kan lykkes. Og jeg vil også vise, hvordan magtcentrum-

Selvom du er pædofil, selvom du har dræbt nogen, altså **så kan vi godt joke med dig.**

met ikke er entydigt trods en hierarkisk opbygget organisation (cirkulære segmentariseringer), og hvordan afsoningen afsluttes i fængslet, men at tiden efter alligevel har betydning for de valg, der træffes under afsoningstiden (lineære segmentariseringer).

Jeg vil i det følgende inddrage forskellige empiriske eksempler på, hvordan Berg Fængsel håndterer resocialiseringsarbejde. Som tidligere nævnt ser jeg på, hvordan de ansatte indholdsudfylder de formelle fællesskaber, hvor de har forskellige roller og opgaver, samt hvordan de arbejder fokuseret på de indsattes positive sider. Disse umærkelige fællesskaber, der opstår, benævner jeg som *vi'er*, og jeg ser disse *vi'er* som eksempler på, hvordan der skabes relationer i fællesskaberne.

Ansvarsgruppemødet

Jeg mødte et *vi* til ansvarsgruppemøderne, som er tværfaglige møder, som afholdes i fængslet, hvor både den indsatte og de personer, som er relevante for den indsatte, deltager.

Møderne har til formål at følge op på den indsattes resocialisering. Der er obligatoriske møder ved indsættelsen og ved afslutningen af afsoningen, og de øvrige møder aftales fra gang til gang, og de afholdes som regel hver anden måned. Deltagerne er typisk socialrådgiveren, en repræsentant fra det sted, hvor den ansatte er beskæftiget, fx køkkenet, autoværkstedet etc., sygeplejen, skolen og den indsattes kontaktbetjent. Der kan også deltage personer fra fx psykiatrien (DPS) eller friomsorgen, hvis det skønnes, at det kan være nyttigt. I Berg Fængsel er det den indsattes kontaktbetjent, der leder møderne og skriver referat. Ansvarsgruppemøderne afsluttes med, at de aftaler, hvornår næste møde skal afholdes. Selve indkaldelsen sørger socialrådgiveren for.

Det empiriske arbejde i de kommende analyser består af mine nedskrevne noter fra et ansvarsgruppemøde. Jeg har taget dette eksempel med, da det illustrerer den måde, hvor de fælles *vi'er* mellem indsatte og ansatte, som jeg har beskrevet, etableres. *Vi'erne* anvendes til noget forskelligt, som det vises i analyserne.

På dette ansvarsgruppemøde deltog rådgiver på skolen, kontaktbetjent, socialrådgiver, leder af landbruget og den indsatte. Socialrådgiveren bød deltagerne te og kaffe, informerede om, at den indsatte havde givet tilsagn til min deltagelse, og fortalte om, hvorfor jeg var der. Før mødet gik i gang, fortalte kontaktbetjenten om sin ferie. Da vi alle var til stede, begyndte kontaktbetjenten at lede mødet ud fra en liste, som anvendes på alle ansvarsgruppemøder. Kontaktbetjenten gennemgik listen nærmest slavisk.

Kontaktbetjent: Hvordan går det?

Indsat: Det går super fint – jeg har søgt læreplads – super fint.

Skolen: Vi er også tilfredse med din indsats, du tager eksamener, og du arbejder.

Indsat: Synes, det er godt at arbejde i landbruget.

Landbruget: Jeg er meget tilfreds med (navn på indsat) – han tager vagter i weekenden og i ferierne – jeg er rigtig glad.

Indsat: Godt at arbejde i weekenderne – det er godt, jeg får mulighed for det – der bliver mere [arbejde], når der er skoleferie.

(...)

Landbruget: Du har været til interview – hvordan gik det?

Indsat: Det ved jeg ikke – jeg har talt med to laboratorier. De spurgte mig, hvorfor jeg ikke havde nogen telefon, og hvorfor jeg sad inde – jeg troede ikke, de ville ringe tilbage, men det gjorde de.

Landbruget: Men du klarede det.

Socialrådgiver: Du er inde i sådan en god udvikling. Første gang jeg så dig, da troede jeg ikke, du ville få et job. Den udvikling, du har været igennem, du kigger en i øjnene og dit håndtryk, det er noget helt andet.

Indsat: Jeg føler forandringerne, jeg har mere selvtillid, det er en god forandring.

Socialrådgiver: Godt, du selv ser forandringerne.

Socialrådgiver: Jeg har tænkt på, hvornår (navn på indsat) selv siger det. (Socialrådgiver kigger dybt på ham).

(...)

Landbruget: Du må starte boligjagten.

Indsat: Jeg ser frem til det – det er gået hurtigt.

Kontaktbetjent: Hvor?

Indsat: Her i området.

Skolen: Du vil ikke flytte tilbage?

Indsat: Nej, jeg vil blive her – her er skolen og læreplads.

Socialrådgiver: Det håber jeg inderligt, at du får, du må ikke give op – hvis du ikke orker mere, så må du sige til, så kan vi hjælpe dig.

(...)

Kontaktbetjent: Har du aftaler med rusmiddelkonsulenterne?

Indsat: Er der ikke noget med rusmestring.

Socialrådgiver: Jo, rusmestring og sindsmestring. De vil tage kontakt til dig, men ikke for tidligt. De vil tale med dig om, hvad du har behov for.

Indsat: Jeg har været rusfri (siger han helt roligt), jeg føler, det går godt. Jeg

har ikke tænkt så meget på rus. Der har været perioder, da jeg var 17-18 år, marihuana og kokain.

Socialrådgiver: Miljø?

Indsat: Ryddet ud – Bedste ven Oslo – det er i det miljø – nu er jeg i uddannelsesmiljø.

Socialrådgiver: Hvad hvis livet bliver vanskeligt, intet job?

Indsat: Hvis jeg ikke har et job, så tænker jeg, at rusen kommer ganske hurtigt.

Socialrådgiver: Godt, du er bevidst om det. Godt, at du taler om det. Vi taler om det, når sommeren går på hæld.

Mødet afsluttes med, at socialrådgiveren finder en dato for næste møde. Og efter mødet afsluttes det med lidt løs snak.

Landbruget: Bare positivt.

Indsat: Det er godt – det er på tide.

Socialrådgiver: Det må føles godt.

Indsat: Ja, det gør det.

Mødet skulle have varet en halv time, men varede en time.

De sidder og snakker om jagt og ferier etc. – mens den indsatte er der. (Feltnoter fra ansvarsgruppemøde 2018).

Det umærkelige

På mødet roser både skolen og landbruget den indsatte for hans deltagelse. Den indsatte giver udtryk for, at han rigtig godt kan lide at arbejde. Skolen vil gerne have, at han kommer der mere, ikke fordi den indsatte mangler viden, men fordi han bidrager til noget godt i hendes skolehverdag-arbejdsliv. Socialrådgiveren bevæger sig ind i den indsattes personlige zone, hun bemærker, at han kigger hende i øjnene og har et godt håndtryk. Den indsatte replicerer på dette, ved at han også har fået mere selvtillid. Socialrådgiveren fortæller, at

hun 'har tænkt på', hvornår den indsatte selv forstod, at det gik ham godt. Socialrådgiveren etablerer et rum, hvor hun anerkender, at det kan være svært for den indsatte, på trods af al den ros han får, og tilbyder sin hjælp. Og hun siger, at *vi* kan hjælpe dig. Dette *vi* er de ansatte, som samarbejder om, at den indsatte ikke kommer tilbage til fængslet.

Samtidig etableres der også *vi'er*, som inkluderer den indsatte. Der etableres et *vi*, der inkluderer fx landbruget og den indsatte, og et *vi*, der består af skolen og den ansatte, så *vi'et* består af os i skolen og os, der arbejder i landbruget. Det er de selv samme ansatte, som indgår i forskellige *vi'er* til samme møde. På ansvarsgruppemødet indbefattede *vi'et* et fællesskab, som også inkluderede den indsatte. Men dette *vi* var struktureret ved, at *nogen* skulle hjælpe *den anden*. Dette *os* og *dem*, som ofte er definerende for relationen mellem indsatte og ansatte, blev ikke en modsætning, men et samarbejde, det blev ikke anvendt til at udgrænse *den anden*, men snarere til et spørgsmål om, hvordan *vi* kan hjælpe *dig*. Dette med henblik på, at der efter løsladelsen kan blive skabt et nyt *vi*, som er etableret på en distinktion af os, der bor her i Norge. Socialrådgiveren siger "de [indsatte] skal jo være vores næste nye gode nabo" (Interview socialrådgiver 2018).

Deleuzes blik

Den binaritet, altså den tosidige modsætning, som en binaritet er, der er mellem indsat og ansat, blev i nogen grad til en 'både-og' eller et 'hverken-eller', da mødet fik karakter af et fælles *vi*. *Vi* skulle sørge for en god løsladelse. Med Deleuzes begreb *cirkulær segmentarisering*, som kan forstås på den måde,

at der i dette møde ikke er et egentligt magtcentrum, opstår der et fællesskab, som i nogen grad ophæver det egentlige magtforhold, der er i et fængsel mellem indsatte og ansatte. På dette møde blev det i nogen grad ophævet og erstattet af et fælles *vi*, hvor alle havde et fælles mål, nemlig at den indsatte fik en god løsladelse i trygge rammer. Mødet kan i sit udgangspunkt karakteriseres som et eksempel på lineær segmentarisering. De lineære segmentariseringer ses, hvor én handling afsluttes, og man indgår i det næste tidsligt set. Det, der tales om på dette møde, er, hvordan opholdet i Berg Fængsel skal afsluttes på en hensigtsmæssig måde, så den indsatte forbliver ude af kriminalitet. Det vil sige, at den hensigtsmæssige løsladelse medfører, at de indsatte og ansatte skal blive *mennesker*, der lever sammen i Norge i tiden efter løsladelsen. På ansvarsgruppemødet mødes den indsatte og de ansatte også som *mennesker*, som skal være i samfundet uden for fængslet, *"de [indsatte] skal jo være vores næste nye gode nabo"* (Interview socialrådgiver 2018).

Disse forskellige *vi'er*, som er på spil i dagligdagen, kan ses som forskellige segmentaritetstyper, hvor der ikke finder en entydig magtbalance sted i dagligdagen. De binære modsætninger, der eksisterer i et fængsel, bliver i nogen grad opløst, og der fremkommer cirkulære segmentariseringer, hvor der ikke er et klart magtcentrum, og de lineære segmentariseringer, hvor fokus er på, at forholdet er fokuseret omkring, at 'du skal være færdig her', bliver ligeledes også i nogen grad opløst ved, at 'vi skal være borgere sammen efter afsoningen'. Disse *vi'er* opløser ikke skellet mellem indsat og ansat, på mødet er det den ind-

satte, der er genstand for interventionen, men det slører i nogen grad skellet.

Jeg vil dog ikke lade mig forblinde – et fængsel er opbygget strengt hierarkisk, men jeg ser muligheder for, at der er sprækker i de hierarkiske lag, som med Deleuzes sprog kan forstås gennem 'segmentaritetstyper'. Det er i disse lag, der kan opstå forandringer – sprækker, hvor forandringerne muliggøres. Disse sprækker ser Deleuze som sprækker, som muliggør forandringer. Deleuze (Deleuze & Guattari, 2005) har et normativt forhold til forandring og ønsker at "frisætte livet". Det frie menneske kan udleve den eksistens, han finder rigtigt, og derved skabe mest mulig glæde. For Deleuze handler det om at tage magten over sit eget liv (Deleuze & Guattari, 2005; Rosenberg, 2013).

I det ovenstående har jeg forsøgt at sætte ord på det umærkelige, der sker – hvordan Berg fængsel også håndterer resocialisering. Med dette håber jeg, at fagprofessionelle får blik for det ubemærkede, det, der umærkeligt sker, og som har stor betydning for både indsatte og ansatte. I det næste vil jeg rette fokus på, hvordan fængslet i praksis anvender kendskabet til de indsattes forbrydelser i resocialiseringsøjemed.

Anger, skyld og skam som metode?

Mange af dem, der afsoner i Berg Fængsel, er indsatte på baggrund af en dom for sædelighedsforbrydelse og andre typer af grove forbrydelser, som mord etc. De indsatte har selv anmodet om at komme til Berg Fængsel for at afsone den sidste del af deres straf. Det er et eftertragtet fængsel forstået som, at de har flere ansøgere end dem, der rent faktisk får lov til at afsone der. Indsatte i de

lukkede fængsler i Norge anmoder selv om at blive overflyttet, og denne anmodning viderefremmes til Berg Fængsel, først til fængselsinspektøren og senere til socialrådgiverne. På baggrund af fængselsinspektørens første vurderinger foretager en af socialrådgiverne et face-to-face-interview med ansøgeren til Berg Fængsel. I face-to-face-interviewet spørger socialrådgiveren ind til, hvordan den indsatte har det, hvilket netværk han har, hans opvækst, om han har børn, hans rushistorie, skoleforhold, bolig, hans forhold til sin kriminalitet, hans fritidsinteresser, hans økonomi, og hvordan han vil opnå sine mål. Herefter udarbejder socialrådgiveren en opsummering, som drøftes mellem de to socialrådgivere. Jeg deltog som observatør på et møde, hvor de drøftede, hvorvidt en ansøger vil have godt af at være i Berg Fængsel, og om socialrådgiverne mente, at han skulle være der. I deres godkendelseskriterier lægger de vægt på, hvorvidt ansøgeren indrømmer sin forbrydelse eller er modtagelig over for at skulle arbejde med at erkende sin skyld. Det er ikke altafgørende, men et vigtigt emne, som diskuteres.

De indsatte, som ansøger og 'får lov' til at komme til Berg Fængsel, skal have erkendt deres forbrydelse eksplicit eller vise potentiale for at ville arbejde med den. Bliver ansøgerne vurderet positivt, kan de afsone den sidste del af deres straf i Berg. I denne del vil jeg se på, hvordan de arbejder med de enkelte mennesker i forhold til, som socialrådgiveren udtrykte det, at *"han skal blive min næste nye gode nabo"* (Interview socialrådgiver 2018).

Jeg vil i det følgende referere en hændelse fra Berg Fængsel:

Deres begreber giver mig blik for, hvad der umærkeligt sker, og hvordan hierarkier bliver udfordret, og 'noget andet' sker.

Hændelse fra Berg Fængsel

Jeg var på 'Landbruget', hvor der var små nyfødte lam. Det var en indsat, som viste os rundt – en noget forknytt og genert ung mand, der fortalte, at han var træt, fordi han havde været oppe siden kl. 4 i morges. Han passede nemlig fårene om natten, hvor de kunne risikere at skulle læmme. Han skulle være til stede, hvis moderfåret skulle have hjælp. Han berettede, hvordan ét af fårene ikke kunne læmme selv, og at han så bare, af refleks, stak hænderne ind og fik det lille lam ud, som ville have været dødt uden ham. Han fortalte om det med stolthed.

I en samtale spurgte fængselsinspektøren ind til mine oplevelser i fængslet. Jeg fortalte, at jeg havde mødt denne unge mand på Landbruget, som var så stolt over et lille lam, som var i live takket været ham. Fængselsinspektøren gav udtryk for, at det var godt med ham [den føromtalt indsatte], "*for han [den indsatte] havde været lang tid om at skamme sig – og nu endelig var han begyndt at skamme sig, og det var godt*". (Feltnoter fra møde med

fængselsinspektøren 2018). Jeg blev ret så påvirket over hans udtalelser, da jeg selv forbinder 'at skamme sig' med noget, omverdenen pålægger. Og dette gav mig lyst til at gå videre med, hvordan begrebet skam kan forstås i en bergsk resocialiseringskontekst.

Med dette eksempel er der for mig at se flere ting på spil. Det ene er, at de indsatte skal erkende deres forbrydelse og påtage sig skylden for det, de har gjort mod andre mennesker, og det andet er, at de skal skamme sig. Skam skal i denne sammenhæng ikke forveksles med den type skam, som samfundet pålægger en, det vil sige, at der er flere typer skam. Når man møder et menneske, som "ikke har skam i livet", forbinder man det med et menneske, som ikke har samvittighed og empati. I mit første spæde arbejde med denne artikel havde jeg direkte fokus på skyld og skam og reflekterede over, hvorvidt det blev brugt som metode i Berg Fængsel. Da jeg mødte en af socialrådgiverne og fortalte hende, at jeg arbejdede på et paper om 'skyld og skam' reagerede hun meget kraftigt og

tog afstand: "*Nej nej nej – det arbejder vi ikke med – det arbejder vi netop med, at de skal væk fra*". Hun fortsatte: "*Det må være noget sprogligt – norsk/dansk og også på engelsk shame on you ...*" (Feltnoter fra møde med socialrådgiver 2018). Det satte mine refleksioner i gang om, hvordan de ansatte i Berg Fængsel så forstår dét at skulle påtage sig skyld og (ikke!) skamme sig.

I analysen vil jeg inddrage Deleuzes forståelse af forandring, idet det kan bringe os til at forstå, hvordan Berg Fængsel ser arbejdet med forandring for de indsatte. Ifølge Deleuze skal forandring ses som et slags vilkår for tilblivelse. Vi 'er' ikke som mennesker, men vi befinder os i et konstant 'bliver'. Man 'er' ikke forbryder, man har *begået* en kriminel handling (Stagoll, 2010). Mennesket er i en evig tilblivelse. Deleuze beskriver endvidere, at tilblivelser først sker efter en de-individualisering, hvor man i nogen grad flygter fra sig selv. Og først herefter kan man få nye måder at tænke og handle på, man får nye måder at være på i verden – nye måder at blive subjekt

på. Samtidig ser Deleuze også 'at blive' som vores måder at indgå i relationer og forbindelser på, og at det ikke nødvendigvis er styret af forudbestemte koder, der organiserer livet (Roffe, 2007; Rosenberg, 2013). Denne tilgang til tilblivelser indebærer, at mennesket er åbent for forandring og nye tilblivelser, og at det sker i sammenhæng med de relationer og sammenhænge, som man indgår i. De nye tilblivelser fornægter ikke det, man var, men man bliver til noget mere. Ifølge Deleuze er alle subjekter åbne for at blive forskellige fra dem selv (Davies, 2009; Rosenberg, 2013). Tilblivelser skal ikke ses som en lineær proces, og forandring skal ikke ses løst fra, men i sammenhæng med det omkringværende (Roffe, 2007). Tilblivelse er ikke en fase mellem to stadier, forandring skal ikke ses som forskellen mellem start- og sluttidspunktet (Stagoll, 2010).

Med dette blik kan vi skabe dybere forståelse for, hvordan de arbejder med resocialisering i Berg Fængsel. Jeg har i det ovenstående haft fokus på at påtage sig skyld. Berg Fængsel arbejder ud fra en forståelse af, at de ønsker at skabe rammer for, at der kan ske forandring for de indsatte. Fængslet arbejder bevidst med, at de dømte skal påtage sig skylden for den begåede forbrydelse. Og måden, de gør det på, muliggør, at de indsatte bliver de-individualiserede og får mulighed for at skabe nye måder at være subjekter – mennesker – på. Forbrydelsen, de har begået, bliver ikke 'gemt væk', de indsatte ved fra den første samtale, at de ansatte kender til deres dom, handlinger etc. I og med at det er noget, der bliver italesat, bliver det til en handling, og det tages væk fra dem som mennesker. De er ikke seksualforbrydere – de har begået en (forfærdelig) handling, og når det 'kun'

er en handling og ikke en fast del af det at være dem, bliver det også muligt at forandre sig – at blive menneske på en ny måde, som en der ikke gør sådan noget. Når fængslet så samtidig stiller mestringsarenaer i form af fællesskaber op for de indsatte, muliggøres det også at skabe nye tilblivelser. Samtidig arbejder Berg Fængsel med, at forandring ikke foregår i stadier og heller ikke er lineær. Dette bevirker, at de er åbne for at finde det særegne som en måde at skabe arenaer for nye tilblivelser. Hvis vi dvæler ved skammen, den, som fængselsinspektøren var glad for at se hos den unge gut på landbruget, så anvender han den som en slags "nøgle" (Interview fængselsinspektøren 2017) til de-individualiseringen, idet skam er en ubehagelig følelse, som kan skabe forandring, da det er et ubehag, som man vil væk fra. Det er nærliggende at forholde sig kritisk over for, at de ansatte vil lave de indsatte om som mennesker og ikke bare accepterer, at de skal afsone deres straf. Jeg er i tvivl om, hvad der sker. Lærer de ansatte de indsatte at leve som dem, de er, som dem, der har begået en forfærdelig handling og gennem konfrontationen med deres handlinger og adfærd finder en vej, som gør, at de kan blive naboe? De forsøger at finde de indsattes mestringsarenaer, og "nøglerne" kan være en metode til at forandre sig til, at jeg er ikke en forbryder, jeg har 'bare' begået en kriminell handling.

Opsummering

I artiklen har jeg analyseret en del af Berg Fængsels resocialiseringsarbejde. Jeg har anvendt et analytisk greb ved at forsøge at sætte ord på noget af det, der sker ubemærket i Berg Fængsel. Jeg har fokuseret på møder mellem indsatte og ansatte, og hvordan de ansatte italesætter og gør resocialiseringsarbejde.

Mit ærinde var at skabe refleksioner over, hvilke betydninger det, 'som bare sker', har for fx resocialiseringsarbejdet. Min drivkraft var, at jeg ville se, hvordan de *gør* det resocialiseringsarbejde, som de fortæller i interviews, at de *gør*. I mine studier kan jeg se, at de uformelle fællesskaber, det, som jeg kalder *vi-er*, der etableres, har stor betydning for både indsatte og ansatte. I disse *vi-er* fokuseres der på de positive sider, de indsatte har. De indsatte oplever sig set og hørt, og de ansatte beretter om arbejdsglæde og følelsen af at kunne gøre en forskel i deres arbejde. Selvom der er et modsætningsforhold mellem at være ansat og indsat, så 'sløres' modsætningsforholdet i nogen grad, da der opstår fællesskaber, der fokuserer på, hvordan indsat og ansat på længere sigt kan blive borgere sammen uden for fængslet efter løsladelsen.

Den eksplicitte italesættelse af den forbrydelse, som de indsatte har begået, og de ansattes bevidste arbejde med de indsattes 'kriminalitetsopfattelse' synes ligeledes at have stor betydning for de indsatte. Det virker, som om de indsatte både kan leve med skylden og lægge den fra sig på en måde, så de kan komme ud i samfundet igen på trods af en dom for en stigmatiserende forbrydelse.

REFERENCER

Bundgaard, H., Mogensen, H.O. & Rubow, H. (eds.) (2018). *Antropologiske projekter: en grundbog*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Davies, B. (2009). Difference and Differentiation. In B. Davies & S. Gannon (eds.), *Pedagogical Encounters* (pp. 17-30). Peter Lang New York.

Deleuze, G. & Guattari, F. (2005). *Tusind plateauer: Kapitalisme og skizofreni* (1. udgave). København: Det Kongelige Danske Kunstakademis Billedkunstskoler.

Den danske kodeks for integritet i forskning. (2014). Retrieved from www.ufm.dk.

Hastrup, K. (ed.) (2003). *Ind i verden: en grundbog i antropologisk metode*. København: Hans Reitzels Forlag.

Hickey-Moody, A. & Malins, P. (2007). Introduction: Gilles Deleuze and Four Movements in Social Thought. In A. Hickey-Moody & P. Malins (eds.), *Deleuzian Encounters – Studies in Contemporary Social Issues* (pp. 1-27). Palgrave Macmillan.

Roffe, J. (2007). The Revolutionary Dividual. In A. Hickey-Moody & P. Malins (eds.), *The Deleuzian Encounters – Studies in Contemporary Social Issues* (pp. 40-50).

Rosenberg, C. (2013). *SydhavnsCompagniet - Tilblivelser, relationer og muligheder i sribede og glatte rum*. Forskerskolen for Livslang Læring, Roskilde Universitet.

St.meld. nr. 37 (2008-2009) - regjeringen.no. (n.d.). Retrieved November 4, 2019, from <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-37-2008-2009-/id560159/>.

Stagoll, C. (2010). Becoming. In A. Parr (ed.), *The Deleuze Dictionary* (pp. 25-27, 74-76).

Straffegjenomføringsloven. (2002). *LOV-2001-05-18-21 Lov om gjennomføring av straff mv*. Norge: Justis- og beredskapsdepartementet.

Empiri

(Interview skoleleder 2017)

(Interview socialrådgiver 2018)

(Interview fængselsinspektøren 2017)

(Feltnoter fra møde med socialrådgiver 2018)

(Feltnoter fra møde med fængselsinspektøren 2018)

(Feltnoter fra ansvarsgruppemøde 2018)

NOTER

¹ Artiklen har været til gennemsyn hos fængselsinspektøren og de to socialrådgivere, med henblik på at 'realitetstjekke'.

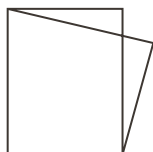
² Det empiriske arbejde, herunder 24 interviews, observationer og sagsdokumenter fra interviews med ansøgere, referater fra ansvarsgruppemøder etc., som jeg bygger mine analyser på, er skabt af fire forskere fra Professionshøjskolen Absalon: Søren Walther Nielsen, Marie Kirstejn Aakjær, Tine Murphy og undertegnede gennem i alt 8 måneders feltarbejde. Vi er det danske team i et internationalt forskningsprojekt finansieret gennem EU Co-lab "Research and Innovation Staff Exchange (RISE) Call: H2020-MSCA-RISE-2016". Projektets deltagere er fra hhv. Norge, Finland, England, Schweiz, Holland og Danmark. Projektet er et forskningsprojekt, der bygger på staff-exchange, hvor der sker udveksling mellem academia og praksis, og det danske team har fokuseret på Berg Fængsel, hvor vi

som academia forskede i Berg Fængsels hverdagsliv og organisatoriske opbygning. I dette arbejde har vi fulgt principperne for integritet i forskningen (Den danske kodeks for integritet i forskning, 2014), og vi lagde vægt på ærlighed, gennemsigtighed og ansvarlighed i mødet og i behandlingen af empirien, som er skabt i fængslet, ligesom vi har indhentet samtykke fra både indsatte og ansatte.

³ Jeg har i samråd med Berg Fængsel ikke anonymiseret selve fængslet. Jeg har dog 'sløret' de enkelte deltagere, så de ikke nævnes med navn.

⁴ Jeg anvender det norske ord 'rus', idet det dækker over både det at føle lyst til alkohol/stoffer og misbrug og afhængighed, og 'rusmestringen' tager hånd om alle aspekterne. Det samme gør sig i øvrigt gældende for 'sindsmestring', da det både handler om vredeshåndtering, kognitiv behandling etc.

Feltlaboratoriet som metode

Lene Tegllhus Kaufmann, ph.d., adjunkt, Center for Sygepleje; Marie Aakjær, ph.d., lektor, Center for Ledelse; Ulla Skjødt, ph.d., lektor, Center for Sygepleje & Jeanette Præstegaard, DrMedSc, docent, Center for Ernæring og Rehabilitering. Alle Professionshøjskolen Absalon

Artiklen introducerer feltlaboratoriet som en metode til vidensproduktion. Der er tale om en inddragende forskningsmetode, der kan skabe ny viden om og med de mennesker, hvis liv bliver berørt, når nye teknologier bringes ind i praksis. Metoden beskrives med empirisk afsæt i et forsknings- og udviklingsprojekt, der undersøger, hvordan ældres sociale netværk kan understøttes via en digital platform. Metoden relateres til designforskningens begreb om laboratorier og til klassiske antropologiske ideer om feltarbejde. Vi argumenterer for, at feltlaboratoriet som metode kan hjælpe os til at udfolde de måder, hvorpå overordnede samfundstendenser får betydning som lokale kontekster, i hvilke komplekse praksisser og forståelser af nutid og fremtid udfolder sig.

Introduktion

I denne artikel vil vi diskutere, hvordan vi, med udgangspunkt i forskellige metodiske traditioner og et interventionsprojekt med det specifikke formål at implementere en digital teknologi, udvikler en metode til at undersøge hverdagspraksis og menneskers forståelser af den. Vi kalder metoden for feltlaboratorie. De mennesker, metodeudviklingen handlede om, var en gruppe af borgere med KOL, som mødes i et aktivitetscenter i en sjællandsk kommune. De blev kaldt lungenetværket og var forbundet af det at have et hverdagsliv med en specifik, kronisk sygdom tilfælles.

Interventionsprojektet er et delprojekt af Mature.¹ Delprojektet undersøger, hvordan ældres fællesskab kan understøttes via en digital platform, og fandt sted i et lungenetværk, hvor en gruppe af ældre mødtes og havde adgang

I denne artikel vil vi diskutere, hvordan vi, med udgangspunkt i forskellige **metodiske traditioner og et interventionsprojekt** med det specifikke formål at implementere en digital teknologi, udvikler en metode til at undersøge hverdagspraksis og menneskers forståelser af den.

til en digital platform (LifeManager). Interventionsprojektet var baseret på forskningsspørgsmålet om, hvordan brug af en digital, social platform spiller med og mod fællesskabets aktiviteter, deltagelsesmuligheder og oplevelser af mening?

Vi har fulgt lungenetværket gennem et år. Den sidste gang vi mødte lungenetværket, blev noget af det, vi havde fornemmet undervejs i projektet, lysende klart. Vi havde medbragt kage og nogle få PowerPoint-slides, der skulle præsentere 'resultater' af vore observationer i netværket og interviews med enkelte af deltagerne. Præsentationen lå i forlængelse af den ugentlige motion, der sammen med et møde, med et planlagt emne som dagsoden en enkelt gang om måneden, udgjorde rammen om vores undersøgelse.

En af deltagerne, Ruth, 72 år, var på vej ud, netop da en af artiklens forfattere var på vej ind, og forskeren spurgte, om hun ikke ville deltage i mødet og have kaffe og kage. Ruth svarede, at hun ikke havde lyst til at tale mere om 'den der platform', og derfor ville hun gå hjem. Forskeren sagde, at vi netop ikke skulle tale mere om den der platform, men i stedet tale om, hvordan hun og de øvrige deltagere oplevede, at digitale løsninger i mange forskellige sammenhænge trænger sig på. Ruth bestemte sig for at blive.

Når vi i det, der var et interventionsprojekt, overhovedet havde forstået, at det såkaldte digitaliserede samfund og den konkrete platform havde langt mere komplekse betydninger end først antaget, så skyldtes det en forskningsproces, hvor vi gradvist udbyggede perspektiverne. Ved at anvende observationer og udtalelser til løbende at revidere fokus

og hele tiden at udvide perspektivet skabte vi en dynamisk proces, hvor informanternes udtalelser bidrog til vores forståelse, men også potentielt til at dreje vores fokus og til at 'lege' med, hvordan vore forståelser kunne udbygges gennem forskellige interaktionsformer med informanterne. Det er metoden i dette, vi vil præsentere og diskutere i denne artikel. Vi kalder metoden for *feltlaboratoriet*.

I projektet blev det klart, at mens det for nogle er det mest naturlige i verden at anvende teknologiske løsninger, så ser det helt anderledes ud for andre, og interventionen var ikke som sådan nogen succes. Indsigt i disse forhold var betinget af, hvordan vi arbejdede med netværket og vores empiriindsamling. Artiklens formål er således ikke at diskutere empiriske fund, men derimod at beskrive og diskutere, hvordan

feltlaboratoriet som forskningsmetode kan skabe ny viden om de mennesker, hvis liv berøres, når for eksempel digitale teknologier introduceres. Empirien, som inddrages undervejs, tjener dermed til at demonstrere metodens praksis, og ikke i denne sammenhæng som grundlag for en analyse.

Feltlaboratoriet er som begreb et oxymoron, idet det sætter felt(arbejde) og laboratorium sammen. *Feltarbejde* er en meget åben tilgang, oftest knyttet til antropologien, hvor mennesker som deltagere i sociale fællesskaber er i centrum, og hvor deltagerobservation og semistrukturerede interviews er de mest fremherskende metodologiske elementer (Hastrup, 2004, 1992). Lungenetværket er i dette perspektiv ikke et velafgrænset og sluttet hele, fordi der hele tiden kan trækkes nye forbindelser, og dermed revideres konteksten løbende. Selvom det analytiske objekt kræver en beskæring af det empiriske felt og dermed udtrykker en selektiv opmærksomhed, der gør nogle spørgsmål mere relevante end andre, så er feltet ikke nødvendigvis forudsigeligt, idet en undrende tilgang åbner for, at nye sammenhænge og dynamikker kan dukke op undervejs. Fællesskabets form og retning i det aktuelle projekt formedes af implementeringen af platformen, men med den undrende tilgang, som feltarbejdet lægger op til, så kunne platformen og interventionen være både i forgrunden og i baggrunden.

Laboratoriet er traditionelt set forbundet til mere eksperimentel forskning, hvor der kan opstilles eller afprøves hypoteser. I dette perspektiv ville opgaven være at afprøve interventionen og afgøre, om den har en effekt. Laboratoriebegrebet

er dog også anvendt i relation til kvalitativ forskning, for eksempel på den måde, som designforskningen bruger 'designlab' som ramme for kreative og innovative processer, som når forskellige aktører skal samarbejde om at afprøve og udvikle teknologier. Designlaboratorier er således en slags samarbejdsrum, hvor forskere og andre aktører arbejder sammen om udviklingen af løsninger på problemer, de begge er optaget af (Halse, Brandt, Clark & Binder, 2010).

I lyset af dette er feltlaboratorie måske ikke helt så paradoksalt, som det først ser ud til.

For at få indblik i den komplekse virkelighed, som danner rammen om introduktion og anvendelse af digitale løsninger i praksisfeltet, fik vi undervejs i det empiriske studie brug for at reflektere over metodiske tilgange, som inddrager brugerne mere aktivt. Formålet var dermed at øge vores viden om deltagernes perspektiv på interventionen og tillige at inkludere sociale og samfundsmæssige kontekster, som former brugernes hverdagsliv og perspektiv på teknologien. Formålet med artiklen er dermed at rammesætte undersøgelser af denne karakter som en proces, der lader den situerede kompleksitet træde frem.

I denne artikel har vi således fokus på at beskrive en metode, som på videnskabeligt grundlag kan levere viden om eksempelvis ældre og teknologi, *også* når tid og rum sætter begrænsninger for den fordybelse, som kvalitative metoder tilstræber. Metoden, som vi her foreslår, tager ikke alene udgangspunkt i spørgsmålet om, hvorvidt teknologien virker, og hvad der skal til, for at den gør det, men også i spørgsmål om, hvordan den

sociale såvel som den samfundsmæssige kontekst, som den indgår i, får betydning for det 'liv', teknologien får.

Konstruktionen af det empiriske felt

Den stigende anvendelse af teknologier, særligt i relation til ældre borgere, skaber behov for indsigt i, hvordan anvendelse af teknologiske løsninger generelt har indflydelse på menneskers hverdagsliv, samt hvilke forhold der er afgørende for, at nye teknologier bliver værdiskabende i praksis (Kauffmann & Rosager, 2019). I dette afsnit gør vi rede for, hvordan vi konstruerede feltet som bestående af for det første det sociale netværk, som det stod frem i de aktiviteter, som de (og vi) delte, og for det andet af den samfundsmæssige kontekst, som interventionen, så at sige, trak ind i feltet.

Feltarbejdet var knyttet til et kommunalt netværk af ældre med kronisk lungesygdom, hvor en gruppe af ældre mødtes og i perioden september 2017 til september 2018 havde adgang til en digital platform (LifeManager). Platformen var sat op som et lukket grupperum, hvor medlemmerne af netværket kunne sende og modtage beskeder, foretage videoopkald, dele fotos, lave opslag på en fælles opslags-tavle samt dele en aktivitetskalender. Medlemmerne i netværket lever med alvorligt nedsat lungefunktion, der kan betyde, at det er svært at komme ud og deltage i sociale sammenhænge.

Feltarbejdet indebar vores deltagelse i motion om onsdagen, med efterfølgende kaffe eller frokost, og i cafemøder en gang om måneden, hvor der ofte kom en oplægsholder, og hvor forskellige emner var på dagsordenen, fx rygning og kost. Begge former for begivenheder trak oftest en gruppe på 20 borgere til

Et feltlaboratorie er en forskningsmetode, som søger at bringe forskning og udviklingsarbejde tættere sammen og skabe ny viden gennem **afprøvning af sociale 'eksperimenter'** såvel som gennem **klassisk antropologisk opmærksomhed.**

og blev ledet af en kommunalt ansat koordinator og med formel støtte fra en patientforening. Koordinator arrangerede møder, samtaler og sundhedskontroller såvel som den ugentlige fysiske træning i kommunens aktivitetscenter. Desuden foretog vi en række interviews med borgere såvel som med kommunalt ansatte, der på forskellig vis var involveret i gruppen.

Fra begyndelsen var den digitale platform for så vidt i centrum, idet projektets hypotese var, at den kunne understøtte det sociale netværk og give borgere med kronisk sygdom nye muligheder for socialt netværk, der dels kunne have betydning for deres kontakt med hinanden uden for de fysiske møder i lungenetværket, og dels kunne fungere som nye formater for kontakt til kommunen. Vi var altså optaget af at undersøge,

hvad der sker, når en ny teknologi bringes i spil, men blev efterhånden klar over, at der opstod helt andre problemstillinger end dem, vi initialt var opmærksomme på.

For at komme disse problemstillinger nærmere foretog vi nogle metodiske valg om at inddrage borgerne på en ny måde, som mere og andet end 'objekter' for en intervention. Da netværket havde haft adgang til platformen i ca. syv måneder, gennemførtes således en workshop, hvor indsigter fra interviews og observationer fungerede som oplæg til en dialog i netværket.

Den teknologiske udvikling såvel som den politiske ambition, der knytter sig hertil, kommer til udtryk i feltet gennem interventionen. Den udgør således, hvad vi kalder samfundsmæssig kontekst, som

spiller ind på, hvordan nye teknologier får betydning og potentielt bliver værdiskabende. Den samfundsmæssige kontekst præger hverdagslivet på lige fod med den sociale kontekst, der formes af lokale erfaringer, forståelser og forestillinger. En sådan tilgang til teknologi beskrives overordnet som postfænomenologiske (Idhe, 2002; Huniche & Olesen, 2014). Det vil helt kort sige, at teknologien ikke er en neutral størrelse, men derimod former og formes af den specifikke kontekst, i hvilken den indgår. For at have blik for dette er det netop nødvendigt med en metode, der har opmærksomhed på de *relationer*, der etableres mellem teknologi og menneske, såvel som på de *kontekster*, der har betydning for, hvordan teknologien forstås og bliver potentielt værdiskabende.

Sociale felter og laboratorier: designforskning og antropologi

Et feltlaboratorie er en forskningsmetode, som søger at bringe forskning og udviklingsarbejde tættere sammen og skabe ny viden gennem afprøvning af sociale 'eksperimenter' såvel som gennem klassisk antropologisk opmærksomhed. Feltlaboratoriets involverende form kan, ud over at generere indsigter om feltet, danne ramme for deltageres aktive deltagelse i forskningen og dermed åbne for at 'øve' eventuelle forandringer i de berørte relationer og praksisser.

Vores arbejde i forhold til teknologien var initialt formet af ideer fra designforskningen, hvor der, med baggrund i aktions- og interventionsforskning, er fokus på etablering af deltagelsesmuligheder (Binder, Löwgren & Malmberg, 2009; Yndigegn & Aakjær, 2018). Centrale spørgsmål er således, hvordan praksis- og erfaringsbaseret viden fra medarbejdere eller borgere kan indgå i udviklingen af nye samværsformer, services, produkter eller teknologier. Teknologien kunne i dette tilfælde potentielt bidrage til udviklingen af nye samværsformer, og vi var optaget af, hvordan disse samværsformer kunne se ud, og hvordan teknologien kunne give mening for deltagerne i netværket.

Mange designprocesser foregår i dag som co-design, det vil sige *med* brugerne og ikke *for* brugerne (Sanders & Stappers, 2008). Co-designforskning er prospektiv intervererende forskning med det formål at lave forskningsbaseret vidensproduktion i og med praksis; at udvikle 'foretrukne fremtider' sammen med de berørte parter (fx ældre og sundhedsprofessionelle). Når vi undersøger, hvordan services, systemer, teknologier

eller artefakter kan forandres, og dermed øver os på fremtiden (Halse, Brandt, Clark & Binder, 2010), så sker det samtidig med, at vi undersøger og erfarer, hvilken betydning det kan få for roller og relationer og dermed for praksis.

Selvom mere klassiske former for feltarbejde, gennem arbejde med deltagerobservation, bruger samværet med de mennesker, der studeres, som udgangspunkt for deres forståelse, så er der ikke fokus på det, Halse, Brandt, Clark og Binder (2010) kalder at *øve sig på fremtiden*. Det at implementere teknologien var på sin vis et forsøg på at lade deltagerne øve sig på fremtiden. Vi støttede deltagere, der var interesserede i at deltage i projektet, og forsøgte at invitere de øvrige med ind på platformen. Dette fokus på mulige fremtider kan dog føre til, at nutiden står mindre klart frem, og at forskningsinteressen bliver (for) snævert forbundet med interventionen. I Mature-projektet var der en dobbelt interesse, idet projektets interesse dels var at afprøve, hvordan teknologiske løsninger kan imødekomme ældres behov og præferencer, dels at give ny viden om forskellige grupper og generationer af ældre og deres ressourcer og ønsker (se note 1).

På den baggrund, og som et forsøg på at sikre et solidt blik på nutiden, dvs. på de erfaringer og forståelser deltagerne havde af deres hverdagsliv, fandt vi det nødvendigt at kombinere en designantropologisk tilgang med en mere klassisk antropologisk tilgang. Forståelse af, hvorfor folk gør, hvad de gør, og hvad der giver mening for dem, er betinget af evnen til forbløffelse (Hastrup, 2004, 1992). Forbløffelse er et udtryk for, at det *at undre sig* er det helt afgørende i det

antropologiske feltarbejde (ibid.). Ved at deltage i onsdagsmotion og cafemøder oplevede vi ofte at blive forundrede eller overraskede, dels over hvordan deltagerne på deres egen måde kæmper med at være aktive på trods af deres ofte meget nedsatte lungekapacitet, dels over hvordan 'systemet' (her konkrete formidlere af sundhedsfremmende budskaber) nogen gange kommer til at skabe både en nutid og fremtid, som deltagerne i cafeen ikke helt kan abonnere på. Et eksempel på dette var et cafemøde, hvor emnet var rygning. På trods af at rygning ifølge oplægsholderen fremstår som garant for en ikke videre attraktiv fremtid, så går flere af deltagerne ud og ryger i pausen. Disse iagttagelser gjorde os nysgerrige på at forstå, hvad der er på spil i deltageres liv, hvad der har betydning for dem, og hvordan de ser både nutid og fremtid. Vi indså, at for at få en dybere forståelse af, hvilken betydning en digital platform, som den projektet bragte ind i fællesskabet, potentielt kunne få, måtte vi sætte teknologien mere i baggrunden.

Forskning fra designfeltet viser, at dialoger om fremtiden mellem borgere, professionelle og forskere kan kvalificeres, ved at de tager udgangspunkt i noget konkret og håndgribeligt. På den måde hjælper laboratoriets materialer og formater til systematisk at undersøge og skabe et fælles sprog om det, deltagerne oplever. Hele processen understøttes metodisk gennem konkret materiale fra felten og af 'design prompts', hvilket er visualiseringer af ideer og muligheder, som ny velfærdsteknologi, organisering eller andet kunne bibringe. Mens design prompts kunne findes frem gennem indsigt i andre sammenhænge, så måtte det konkrete materiale fra felten være

baseret på en grundig indsigt i, hvad der var på spil.

Hvad der også er afgørende for det klassiske antropologiske feltarbejde er, igen med Hastrups (2004) ord, 'to get it right', altså at være tro mod den virkelighed, vi studerer, når vi beskriver og analyserer den i lyset af forskellige teoretiske forståelser. Her blev det at være tro mod virkeligheden nødvendigt, for at deltagerne kunne genkende sig selv og den nutid, der skulle danne grundlaget for 'foretrukne fremtider'.

Feltlaboratorier bygger således på designforskningens metoder såvel som den klassiske, antropologiske tilgang og kan etableres i mere eller mindre omfattende og longitudinelle versioner. Det er dog ikke kun tidsaspektet, der adskiller regulært feltarbejde fra feltlaboratorier. Også fremtidsorienteringen fylder mere i feltlaboratoriet, end den gør for den antropologiske tradition, der er optaget af nutiden og ikke fremtiden (Halse, 2013). Man kan dermed diskutere, hvilken viden der produceres i feltlaboratoriet: viden om det eksisterende eller viden om det potentielle. Nedenfor viser vi, hvordan fremtiden kommer i spil i nutiden på måder, der kalder på undren eller forbløffelse, og samtidig udfordrer os i at få fremtiden italesat på en måde, der får deltagerne forestillinger, ideer og bekymringer til at stå frem. Det er på den måde, at Hastrups pointe om, at forstå og beskrive 'det rigtigt' bliver central. Den 'teknologiske samfundsagenda' lever i skyggen af projektet og giver en særlig måde at undersøge hverdagslivet på, og det låser for bredere indsigter, hvis ikke teknologien kan sættes både i forgrund og baggrund.

Feltlaboratoriet intensiveres via workshop med netværket

I det følgende dykker vi ned i en beskrivelse af feltlaboratoriets workshop, som var den begivenhed, der i særdeleshed udtrykker vores opmærksomhed omkring, hvordan man kan arbejde med metodiske udfordringer, når målet er mere end at afprøve et design på en målgruppe.

Formålet med workshoppen var sammen med deltagerne at undersøge, hvad de er fælles om, og hvad de forestiller sig kan være meningsfuldt for dem at bruge en digital platform til. På workshoppen deltog 12 ældre fra netværket. Workshoppen varede to timer og blev ledet af to af projektets forskere. Tre studentermedhjælpere deltog som observatører, og hele workshoppen blev optaget på lyd og video.

I workshoppen søgte vi at etablere 'situationer' for fælles udforskning, gennem en nøje planlagt og faciliteret proces og udvalgte materialer. Materialerne bestod af kort med billeder og udsagn, som var baseret på deltagerobservation i de måneder med feltarbejde, som gik forud, ligesom også interview-udsagn indgik. Deltagerne placerede kortene på en fælles 'spilleplade' på bordet. Vi gennemførte to 'spillerunder', indledt af et kort oplæg med præsentation af formålet med aktiviteten og eksempler (design prompts) på, hvordan andre netværk har benyttet en digital platform i deres fælles aktiviteter. Design prompts har til formål at inspirere og stille forslag, som deltagerne kan bygge videre på, forkaste eller diskutere. På den måde fletter workshoppen og feltarbejdet sig sammen, i en løbende analytisk proces,

der starter allerede i det indledende feltarbejde.

Materialerne kunne kombineres på kryds og tværs for at skabe fortællinger om, hvad netværket er og gør, og for at skabe ny mening og viden om, hvordan en digital platform kunne understøtte det, deltagerne var optaget af. Gennem spillerunderne blev hverdagen genfortalt i en ny iscenesættelse og understøttede derved på en fysisk/materiel måde en konkret mulighed for, at meninger og ideer kunne mødes og brydes.

1. runde: Hvad er vi fælles om?

Formålet med workshoppens første runde var at skabe viden om, hvad netværket er fælles om. Vi har gennem observationerne erfaret, at kaffe og kage er noget fællesskabet holder meget af, og at de også deler en humoristisk tone, som giver plads til, at man kan grine lidt af det hele, når luften ikke rækker til det, man gerne vil. Men i workshoppen ønskede vi at komme mere i dybden ved at undersøge, via de udsagn vi have hørt i interviews og set i observationerne, hvad der var vigtigt for medlemmerne af netværket.

I det følgende uddrag fra workshoppen får vi indsigt i, hvordan feltlaboratoriet skaber viden om, hvad de ældre får ud af at være i netværket:

Forsker: *Sonja – vil du prøve at læse op, hvad der står på den [udsagnskortet]?*
 Sonja: *[læser op fra kortet] 'Det at høre om andres hverdag, det giver mig noget. Selvom vi ikke er ens, er der mange lighedspunkter. Så føler jeg, at det ikke bare er mig, der er helt tosset. Det er faktisk helt normalt'.*

Forsker: Ja ...

Dorthe: Helt normal!

Sonja: *Ja bare en lille smule, ikke? Og så er man sammen med ligestillede. Man har ikke noget med at stå og forklare sig. Jeg har et vennepar. Kortspille-venner. Og de kan slet ikke sætte sig ind i, hvordan jeg har det. Og det kan jeg godt blive lidt [siger en lyd – som irritation?]. Sådan så fat det dog! Og så har jeg siddet og sagt til dem: 'Prøv engang at tage et sugerør i munden og kun trække vejret igennem det'. Nej, det kunne de ikke se nogen grund til. Og det er sådan noget, jeg godt kan blive lidt sjjjjj [siger lyd med luft mellem tænderne] ikke, altså! Så det er meget rart, man har ikke noget her at stå og fortælle – jamen jeg havde bare ikke overskud til at komme, fx om onsdagen. Jeg har ikke noget med at stå og forklare mig, HVORFOR jeg ikke havde overskud. For det ved alle sammen godt, hvorfor jeg ikke havde overskud. Det er meget rart.*

Udsagnet ovenfor får gruppen til at samtale om og uddybe en af de faktorer, der synes at etablere fællesskabet: at de deler konkrete erfaringer med at være kronisk lungesyg og forstår hinandens omstændigheder på et erfaringsbase-ret grundlag. Hvis workshoppen skal fungere, må materialet ræsonere med et interessefelt, som deltagerne i netværket er optaget af. Det er centralt, at billeder og udsagn er valgt ud fra, hvad der antages at optage dem. Således fletter workshoppen sig sammen med feltarbejdet, som går forud. At kunne skabe grundlaget for dialogen om, hvad der er værdifuldt for deltagerne i forhold til fællesskabet, er betinget af, at vi på forhånd er klar over, at der er 'noget' på spil. Vi ser i uddraget, hvordan deltagerne bygger videre på udsagnet, som vi har konstru-

eret ud fra feltnoter og interviews, og fletter det ind i deres egen fortælling om fællesskabets betydning for dem. Når Dorthe tilkendegiver, at hun også kan genkende det, der står på kortet, åbner det for, at hun kan give sin støtte til den uddybning, som Sonja er i gang med. Det giver os en fornemmelse af, at vi her berører noget, der er centralt for gruppen som helhed og ikke bare for Sonja. Kortet får deltagerne til at uddybe emnet, og vi registrerer, at kortets fortolkning giver resonans i gruppen. På den måde sker der en intensivering af de sociale processer, som giver os mulighed for at komme dybere i vores forståelse på kort tid. Denne intensivering skaber måske tilmed noget, som deltagerne ikke havde ekspliciteret uden denne ramme for at fordybe sig i, hvad fællesskabet er.

At dele oplevelser og fortolkninger, som Sonja gør, bidrager således til en proces, man kan beskrive som skabelse af viden og værdier såvel som selve fællesskabet. På den måde bliver workshoppen til det, Halse (2013) taler om som *transformative begivenheder*. Med dette begreb påpeger han, med inspiration fra Schnechers begreb om 'the actual', at forandring sker i de konkrete udtalelser:

... the actual ... locates change, creativity and future making not in the realm of presumable shared imaginaries, nor in the decidedly nonexisting as in the virtual, but as *something actualised in the event by concrete articulations of things and processes* (Halse, 2013, s. 183, vores fremhævning).

Ses workshoppen som en transformativ begivenhed i feltlaboratoriet, så er det, der foregår, netop en aktualisering af fællesskabet og af de værdier, som

det står på. Halse taler om det som en 'inquiry into the possible' (Halse, 2013, s. 18); Dorthe, Sonja og de andre undersøger det fællesskab, der både griber tilbage i fortiden og ind i den mulige fremtid, og dermed udvides det *nu*, som workshoppen er.

Deltagerne italesætter således fællesskabet som betinget af at være fælles om noget, som man ikke rigtig kan dele med andre, og gennem dialogen skaber de en delt mening om, hvori fællesskabet består. Den empiri, som fremkommer gennem brug af metoden, giver os dermed viden om de sociale og kulturelle processer, der skaber fællesskabet: Det at være i en specifik livssituation står frem som noget centralt. På den måde giver begivenheden os og dem indsigt i, at ikke bare fællesskabet er vigtigt, men også hvordan det bliver til, og hvorfor det er værdifuldt.

2. spilrunde: Forestillinger om fremtiden

Anden runde undersøger, hvad gruppen fremover gerne vil være fælles om, og hvordan platformen kan understøtte det. Et nyt sæt udsagnskort og billedkort er lagt på bordet, men i denne runde bringer forskerne også materiale 'udefra' ind i samtalen via eksempler på, hvad andre har gjort med teknologier af lignende karakter (fx en gå-gruppe i projektet Give&Take, www.givetake.eu). Der er også materiale om platformens funktioner og om mulige roller, der knytter sig til netværket og brug af platformen. Da deltagerne har set materialet igennem, beder forskeren dem igen efter tur om at vælge kort og lægge deres valgte udsagn og billede på den fælles spilleplade midt på bordet.

Workshoppen skaber her et afsæt til at forestille sig, **hvordan det nye kunne se ud.**

For anden gang sammensætter og afprøver deltagerne fortællinger på grundlag af materialerne, og igen sætter forskeren samtalen i gang ved at bede deltagerne uddybe deres valg. I forhold til den første runde, som har mere tilfælles med et regulært feltarbejde, da det, der undersøges, er nutiden, så er der i denne runde tydeligt fokus på at undersøge det potentielle – altså fremtidsperspektiver.

Forsker: *Har du en seddel, du vil lægge på?* [henvendt til Bente]

Bente: *Ikke sådan rigtig, men det er træningen.*

Forsker: *Det er træning?*

Bente: *Den har vi jo der. Men også hvis man kunne mødes og tage nogle gåture og sådan noget.*

Lone: *Bare det ikke er for langt.*

Forsker: *Bare det ikke er for langt – der er noget med, at det skal være forskellige ruter?*

Laila: *Altså, man kunne jo godt starte gåturen herfra, inde i huset, så samlingsstedet stadig var det samme.*

Lone: *Ja.*

Bente: *Altså man kunne jo også bare – altså, jeg ved godt, at der er nogen, der*

har problemer med de der lange ture, og hvor man starter og alt det der. Man kunne jo lave forskellige ture. Og lave nogle ruter, hvor man så kunne melde sig på. Fx inde på systemet der [platformen], hvis der er nogen, der har lyst til at bruge det. Så kunne vi lave nogle ruter her fra området, der kunne tilgodeses alle, med den kapacitet man nu har. Tænk jeg.

Dorthe: *Jeg vil meget gerne gå længere, end jeg gør.*

Forsker: *Ja? Så det kunne være en motivation?*

Dorthe: *Jeg har aldrig brudt mig om at gå bare for at gå.*

Anna: *Neeeeej, ikke bare gå alene.*

Sonja: *Sammen, fordi så kan man gå og tale sammen.*

Dorthe: *Ja.*

Deltagerne udvikler her en idé til nye fælles aktiviteter med gåture af forskellig længde og varighed, så de kan passe til de forskellige kapaciteter. I processen tester de ideens meningsfuldhed og afstemmer engagement og formål med aktiviteten: at gå mere eller længere og ikke bare at gå, men at *gøre det sam-*

men. Bente forestiller sig, hvordan en digital platform kan hjælpe med til at gøre det nemt og fleksibelt at arrangere. Workshoppen skaber her et afsæt til at forestille sig, hvordan *det nye* kunne se ud. Samtidig afstemmer gruppen den sociale ramme for, hvilke aktiviteter der kan bæres ud i livet og hvordan. Vi får med andre ord viden om, hvilke aktiviteter netværket kan rumme i fremtiden.

På et tidspunkt i workshoppen fokuserer samtalen dog mere kritisk på ideen om brug af en digital platform:

Dorthe: [afbryder en anden, der taler om platformen] *Så længe det kun skal gå på sådan noget [digital platform], så er vi jo nogen, der bliver lukket ude.*

Sonja: *Jeg sidder og tænker på, at nu er den telefonliste derinde [i en mappe i et skab i lokalet] ...*

Forsker: *Ja?*

Sonja: *Hvis alle – det kan være, at der var nogen, der ikke var med på den – men så fik vi bare den telefonliste alle sammen.*

Lone: *Ja.*

Dorthe: *Ja det ville være en god idé.*

Workshoppen tilbyder en ramme for deltagerne til aktivt at udforske det potentielle, gennem konkrete, materielle redskaber og praksisser, 'hvor igennem **det potentielle fremkommer delvist tilgængeligt for kropsliggjort oplevelse og refleksion**'.

Sonja: *Ikke? Også fordi så kunne vi altid ringe til hinanden. Jeg kunne ringe til dig, hvis jeg ser noget på Facebook. At nu er der altså noget – et arrangement – som måske interesserede os. Så kunne man ringe og sige: 'Hvad – vil du med?' Det kunne jeg da godt finde på.*

Forsker: *Mmm – lige præcis.*

Sonja: *Og derfor så synes jeg, at vi skulle have de telefonnumre alle sammen.*

Lone: *Ja.*

Sonja: *Der er jo dem, der ikke vil være med – jamen de må jo så strege sig ud. Og så kunne jeg da godt tænke mig, at vi stadigvæk var på Facebook eller på [platformen], ikke?*

Dialogen åbner for, at Dorthe kan give udtryk for sin bekymring for at blive ekskluderet. Der er stor forskel på, hvor deltagerne er i det digitale landskab, og ikke alle er så marginale som Dorthe; nogle taler om Facebook som en liget

måde at være i kontakt med de andre på. Men Dorthes udsagn bidrager til inddragelse af ideen om et ikke-digitalt redskab for fællesskabet, nemlig telefonlisten. Det, at platformen kunne tilbyde deltagerne at være mere i kontakt med hinanden, har ramt ind i de drømme og håb, deltagerne har omkring at etablere fællesskab og måske endda venskaber. Telefonlisten bliver en 'teknologi', der kan hjælpe dem med at opnå det, de gerne vil og uden den samme risiko for eksklusion, som den digitale platform rummer. Ud over viden om, hvordan deltagerne oplever, at platformen i sig selv fungerer, gav workshoppen viden, der på sin vis svarer til feltarbejde, men adskiller sig ved at være tidsafgrænset og ekstremt fokuseret, hvor sociale processer intensiveres ved, at udsagn og billeder afføder refleksion og diskussioner om, hvad der er vigtigt. Der produceres således ikke alene viden om platformen, om samspil-

let mellem deltagere og teknologien, men også om fællesskabets værdier og udfordringerne, som deltagerne oplever i forhold til at leve med en kronisk og ofte ganske invaliderende sygdom.

Diskussion og konklusion

Workshoppen tilbyder en ramme for deltagerne til aktivt at udforske det potentielle, gennem konkrete, materielle redskaber og praksisser, 'hvor igennem det potentielle fremkommer delvist tilgængeligt for kropsliggjort oplevelse og refleksion' (Halse, 2013, s. 194). Den tilbyder også os som forskere at gå i dybden med de aspekter af lokale praksisser og individuelle erfaringer, som vi var blevet optaget af igennem feltarbejdet. Et centralt spørgsmål er dog, hvilke krav det stiller til feltarbejdet, for at det kan give os tilstrækkelig indsigt gennem deltagelse og interviews og på relativ kort tid, til at kunne producere udsagn og

billeder, som er gode nok til at få deltagerne til at samarbejde i udforskningen af dem i workshopen.

I workshopen såvel som i resten af feltarbejdet undersøges det eksisterende, men samtidig griber det ind i fremtiden og det potentielle. Dette dobbelte perspektiv affødes tildels af, at feltarbejdet er flettet ind i et interventionsprojekt. Med interventionen for øje kan man sige, at netværket bliver et 'socio-teknisk laboratorium' – vi forsøger at få en platform til at fungere som en styrkelse af det sociale i netværket ved at koble den enkelte op i det digitale netværk.

Som Roepstorff og andre har beskrevet, så har antropologien længe interesseret sig for 'livet i laboratorier' (Roepstorff, 2004). Ved at bringe platformen ind konfigurerer vi netværket på en ny måde, hvor fællesskabet bliver til andet og mere end at mødes til onsdagsmotion. Vi taler med deltagerne i netværket om samvær, om hvordan man lærer hinanden at kende i netværket og om, hvad det vil sige at dele erfaringer. På den måde etableres, eller intensiveres, sociale former, som indskrives i andre kontekster end den, der var der før.

På den måde er ikke bare workshopen en intensivering af værdier; hele feltarbejdsperioden kan betegnes som en intensivering af (bestemte) sociale former. 'Laboratoriet' *skabes af os* sammen med deltagerne, fordi vi kommer med en platform, der tilbyder deltagerne en ny måde at være i kontakt på.

Vi udforsker, hvad det er for fortællinger, platformen afføder, hvilke relationer der udspiller sig i rummet omkring platformen, og hvordan viden såvel som værdier

bliver dannet og valideret, ikke bare i relation til platformen, men i bredere forstand. På den måde bliver platformen en slags prisme, der kaster lys på de sociale former på en intensiveret måde, der åbner for, at feltlaboratoriet netop fremmer det antropologiske mål om indsigt i, hvad der er på spil for de mennesker, projektet involverer, og hvordan netværket har betydning for dem, såvel som det designantologiske mål om at undersøge, hvordan platformen kan forme netværket i fremtiden.

Roepstorff beskriver laboratoriet som 'stedet for erkendelse' (2004, s. 365) og pointerer, at viden i laboratoriet 'konstrueres gennem konkrete kondenseringer i vidstrakte netværk' (2004, s. 371). Det vil sige, at de sociale processer og etableringen af 'kendsgerninger' i laboratoriet reflekterer og reproducerer ganske bestemte fortællinger på en kondenserende måde. Blandt vore ældre med kronisk lungesygdom, som deltagere i et af kommunen rammesat netværk, er der flere fortællinger, der former, hvad der er på spil, som vi ikke kan uddybe her. Men de udgør det, vi har kaldt den samfundsmæssige kontekst. For eksempel er digitalisering og forestillingen om, at teknologi kan afhjælpe velfærdssamfundets udfordringer med det stigende antal ældre med kroniske sygdomme (Kauffmann & Skjødt, in press), en historie, der påvirker sociale praksisser, og som fx etablerer modstand mod den digitale platform, som Ruth viste i situationen, vi beskrev i indledningen. I uddraget fra workshopen ovenover, hvor deltagerne taler om at føle sig fælles om udfordringerne, som sygdommen etablerer, kommer det til udtryk, at udenforstående har svært ved at forstå, hvordan det er, og de har ikke lyst til at prøve at trække

vejret gennem et sugerør. Her kunne man se nærmere på, hvordan erfaringer med kronisk lungesygdom formes af en blaming the victim-diskurs, der er knyttet KRAM forståelsen af sygdom og sundhed (Kauffmann, 2014; Jensen, 2009). Disse fortællinger er relevante på et analytisk niveau, men også for at vi kunne fortolke vores observationer i relation til at udforme kortene, vi anvendte i workshopen. Man kan således sige, at feltlaboratoriet ikke bare er en intensivering af sociale former, men også etablerer kondenseringer i vidstrakte netværk.

På den måde fastholder vi den antropologiske grundinteresse for 'feltens' levede liv, sociale relationer og konstituering af fællesskab, samtidig med at laboratoriet skaber rum for nye horisonter (Halse, 2013). Det er på den baggrund, vi finder betegnelsen feltlaboratorie relevant som et udtryk for netop denne dobbelthed; vi er optaget af det, der er, samtidig med det, der potentielt kommer af den kontekst, som allerede er, og den, som konstrueres eller reproduceres med interventionen.

I feltlaboratoriet intensiveres således både det antropologiske og det designantnologiske blik, ved at det analytiske arbejde bliver en del af selve feltlaboratoriets proces. Gennem inddragelsen af de mennesker, vi studerer, afprøves vores fortolkning af, hvad der er på spil, og dermed er disse initiale analyser byggestenene i den proces, som feltlaboratoriet er. Processen intensiveres af workshopen, som rammesætter, hvad man kunne kalde samskabelse af viden om teknologiens muligheder og begrænsninger, men også om fællesskabets værdier og betydningen for det

digitale, i forhold til hvordan platformens meningsfuldhed – eller mangel på sammen – afgøres.

I forhold til et klassisk, longitudinelt feltarbejde tager feltlaboratoriet udgangspunkt i en langt mere afgrænset tidsramme, ligesom interessen for feltets aktører udfolder sig på en særlig og specifik måde. Det er netop disse udfordringer, feltlaboratoriet kan imødegå. Vi er således ikke optaget af den enkeltes livshistorie og kun i begrænset omfang af netværksmedlemmers liv uden for fællesskabet. Ej heller er vi optaget af, hvad det vil sige at være kronisk syg borger i nutidens sundhedsvæsen. I stedet fordyber vi os i præcis det, der

udfolder sig i det feltlaboratorie, vi har sat op som rammen om vores undersøgelse, formet som det er af specifikke, sociale og samfundsmæssige kontekster. På den måde tilstræber feltlaboratoriet at imødekomme det, som Hastrup (2004, s. 469) taler om i opfordringen '*to get it right*' – at være tro imod den verden, der studeres, på trods af en tidsmæssig begrænsning.

Acknowledgements

Tak til Lungenetværket og koordinatorene for deltagelse.

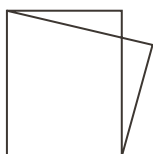
REFERENCER

- Binder, T., Löwgren, J. & Malmberg, L. (2009). *(Re)Searching the Digital Bauhaus*. London: Springer-Verlag.
- Halse, J. (2013). Ethnographies of the possible. I: Gunn, W., Otto, T. & Smith, R.C. (red). *Design Anthropology: Theory and Practice*. Bloomsbury Academic.
- Halse, J., Brandt, E., Clark, B. & Binder, T. (2010). *Rehearsing the future*. København: Kunstakademiets Designskole.
- Hastrup, K. (1992). *Det antropologiske projekt: om forbløffelse*. København: Gyldendal.
- Hastrup, K. (2004). Getting it right: Knowledge and evidence in anthropology. I: *Anthropological Theory*, 4(4), 455-472.
- Huniche, L. & Olesen, F. (2014). Teknologiforståelse og sundhedspraksis. I Huniche, L. & Olesen, F. (red.). *Teknologi i sundhedspraksis*. København: Munksgaard.
- Ihde, D. (2002). *Bodies in technology*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Jensen, B.B. (2009). Et sundhedspædagogisk perspektiv på sundhedsfremme og forebyggelse. I Carlson, Simovska & Jensen (red.). *Sundhedspædagogik og sundhedsfremme. Teori, forskning og praksis* (s. 11-30), Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Kauffmann, L.T. (2014). *Sound Knowledge*. Ph.D thesis, Aarhus Universitet.
- Kauffmann, L.T. & Rosager, L.H. (2019). Sundhedsfaglig praksis: varme hænder og kolde teknologier. I: *Klinisk Sygepleje*, 2019, 4, 304-315.
- Kauffmann, L.T. & Skjødt, U. (2020). Livshistorier som teknologi: mediering af værdighed når mennesker lever med demens. I *Tidsskrift for Antropologi* (in press).
- Roepstorff, A. (2004). Laboratoriet. I: Hastrup, K. (red). *Ind i verden. En grundbog i antropologisk metode*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Yndigegn, S. & Aakjær, M. (2018). *Living Labs: Formats for rehearsing a new (service) practice*. Paper præsenteret på PIN-C18, Mälardalens Professionshøjskole.

NOTER

- 1 Denne artikel er del af det tværfaglige forsknings- og udviklingsprojekt 'Meeting the challenges in population ageing through innovation and cultural adaptation of welfare society' (Mature), som er støttet af Innovationsfonden (bevillingsnr. 6158-00002B). Læs mere om hele Mature-projektet her: <http://mature-project.dk/om-mature/>.

En overset professionsteoretiker: Laurent Thévenot

Anders Blok, lektor,
ph.d., Sociologisk
Institut, Københavns
Universitet

Laurent Thévenot (f. 1949) hører til hovedpersonerne i den nyere teoriretning, der kaldes fransk pragmatisk sociologi. Foruden makkeren Luc Boltanski, med hvem Thévenot udgav hovedværket *De la justification* i 1991 (engelsk oversættelse: *On Justification 2006*), regner man hertil Bruno Latour og den øvrige aktør-netværksteori. Thévenots såkaldte engagementssociologi, som han har udviklet siden midt-2000'erne (Thévenot 2006), er dog samtidig udtryk for et eget, originalt teoriprojekt (se Hansen (red.) 2016).

Thévenot er professor emeritus ved Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales (EHESS) i Paris. I et opgør med Pierre Bourdieus kritiske sociologi ønskede Boltanski og Thévenot at udvirke en "sociologi om kritik", der tager

de sociale aktørers retfærdighedssans alvorligt i studiet af deres koordineringsforsøg. Mindre kendt er det, at særligt Thévenots arbejde fra start tog form som et kritisk mellemværende med spørgsmål om beskæftigelse og statushierarkier, herunder i form af professioners autoritet. Der er her skabt en kilde til professionsteoretisk indsigt, som dog i høj grad forbliver uudnyttet.

Thévenot har aldrig samlet sine tanker om og studier af professioner ét sted, hverken som bog eller artikel. Snarere må man lede efter brudstykker til en samlet begrebsliggørelse flere steder i forfatter-skabet, startende i 1970'erne hvor den økonomi-uddannede Thévenot arbejdede på det nationale franske statistiske bureau, INSEE (Institut national de la statistique et des études économiques).

Fra starten i 1970'erne har Thévenot forholdt sig skeptisk over for **den analytiske værdi** af selve professionsbegrebet.

Her undergik han en omskoling til sociologi, i dialog med såvel Bourdieu og Boltanski som Alain Desrosières, hvis historiske blik på arbejdsstatistikens politiske rolle påvirkede Thévenot dybt (Thévenot 2005).

I denne periode grundlagde Thévenot et blik på professioner som beskæftigelsesgrupper, der formår at skaffe sig anerkendelse og autoritet gennem at knytte sig til statens kategorier for legitime statushierarkier, herunder som disse kodificeres i statistik (Thévenot 2016). Selv har jeg for nyligt haft anledning til at (gen-)opdage denne teoriehistorie i forbindelse med min egen Abbott-inspirerede forskning i kampe og koordineringer på tværs af tre nutidige, professionelle jurisdiktioner (Pedersen et al. 2020). På den baggrund vil jeg her give en fremstil-

ling af Thévenots (potentielle) bidrag til forskningsfeltet.

Professionsbegrebets moralsk omstridte status

Fra starten i 1970'erne har Thévenot forholdt sig skeptisk over for den analytiske værdi af selve professionsbegrebet (Thévenot 2005). På dette punkt var han således i delvis samklang med sin franske samtid, inkarneret i den bourdieuske tradition, hvor "en profession" anses for et blot hverdagsligt begreb (*folk concept*), uden videnskabelig begrundelse. Hos Bourdieu antager begrebet derfor karakter af ideologisk våben, der tjener til at sløre det manglende grundlag for professionelle privilegier. Thévenot følger denne skeptiske indstilling et stykke af vejen, men drager en anden analytisk implikation.

Lidt som hos Eliot Freidsons magt-sensitive fortsættelse af den interaktionistiske tradition i *Professional Powers* bliver projektet hos Thévenot snarere at forstå, hvordan professionsbegrebet og dets status skabes som produkt af forhandlinger om legitim ekspertautoritet. Hos Thévenot sker dette som antydnet i første omgang gennem at studere, hvordan beskæftigelsesgrupper som læger eller socialarbejdere autoriseres gennem at blive indlemmet i statens arbejdsstatistiske nomenklaturer og de dertil knyttede juridiske forordninger. Disse "statsformer", som Thévenot (1984) kalder dem, udgør magtfulde konventioner, der tjener til at stabilisere professionel status for bestemte grupper.

Så langt ligner Thévenots tilgang altså i hovedtræk et mødested mellem to velkendte professionsanalytiske traditioner. På den ene side interaktionismens fokus på situeret forhandling og koordinering; og på den anden side det neo-weberianske fokus på den juridisk sikrede lukningsproces (*closure*), hvorigennem professionelle grupper opnår og opretholder deres status i en forhandling med staten. Det særlige ved Thévenots tidlige arbejde kan her siges at ligge i den opmærksomhed, han tildeler forhandlingen om professionernes statsformer, og altså ikke mindst statistikkens betydning.

Det særskilt originale greb hos Thévenot ligger imidlertid i den rolle, som han tildeler spørgsmålet om moralsk legitimitet. Lidt groft kan man sige, at mens interaktionistisk og neo-weberiansk inspirerede professionsforskere er optaget af værdier som led i strategiske legitimeringsforsøg, så prøver Thévenots sociologi at forstå selve de sammensatte moralske kilder, der gør professioner i stand til legitimt at modstå udfordringer af deres autoritet. Appeller til moralsk legitimitet er ikke et ideologisk slør, som Bourdieu og andre hævder, men derimod en reel begrænsning og ressource for social koordinering, både i hverdagsliv, på arbejdspladsen, i offentligheden og i forhold til det statslige bureaukrati.

På den baggrund kan man sige, at kernen i Thévenots teori om professioner er, at selve det samfundsmæssigt forhandlede begreb om professionalisme er iboende moralsk og politisk omstridt – og derfor også rummer en indre dynamik, hvor det hele tiden kan kritiseres, genforhandles og justeres. Som professionsforskere

handler det om at studere denne moralske og politiske dynamik.

Professionel autoritet som solidt statskompromis

I et casestudie af den franske medicinske professionsforening fra 1983 (genoptrykt som Thévenot 2016) viser Thévenot mere konkret, at denne i forhandlinger med staten påkalder sig tre moralske kilder til sin særlige status som beskæftigelsesgruppe. For det første henvises til professionens særlige betydning for staten selv, forstået gennem statens legitime interesse i befolkningens sundhed (*state*). For det andet henvises til lægestandens egne, interne socialiserings- og oplæringsmekanismer som kilde til at sikre kvalitet i serviceleveringen (*trade*). Og for det tredje henvises til de særlige talenter og ekspertfærdigheder, som den kompetente udøvelse af et medicinsk skøn i praksis indebærer (*art*).

I det mere generelle sprog for retfærdiggørelse og kritik, som Thévenot siden udvikler sammen med Boltanski (1991/2006), vil man sige, at medicinerne her retfærdiggør deres særlige status ud fra henholdsvis en *civil*, en *domestisk* og en *inspireret* værdiorden. Værdiordener er her at forstå som grammatikker for det fælles bedste, der har opnået udbredt gyldighed i moderne samfund. Dem findes der, ifølge teorien, et sted mellem seks og otte af, idet samfundet altså formes af en begrænset moralsk pluralisme. Professioners forhandling af status begrænses og muliggøres af disse værdiordner.

Implikationen af Thévenots casestudie er, at professionelle kredentiale og pro-

fessionel status og autoritet ikke lader sig forstå som baseret på én moralsk forestilling om det samfundsmæssigt fælles bedste, én værdiorden. Der er derimod tale om det, som Boltanski og Thévenot (1991/2006) kalder for et *kompromis*: to eller flere værdiordner indgår her i en sammensat moralsk forestilling, hvis enkeltdele er internt konsistente, men hvis sammensatte form rummer en ambivalens, fordi det gaber over ellers modstridende hensyn. Dette grundforhold har alle dage udfordret professionerne.

Via et makro-historisk casestudie i hovedværket *On Justification* (1991/2006: 203ff.) viser Boltanski og Thévenot imidlertid, at tilblivelsen af den franske velfærdsstat i afgørende grad indebar en konsolidering af professionernes status. Kort sagt er hovedtanken, at professioner som jurister, pædagoger og sygeplejersker her bliver afgørende for velfærdsstatens moralsk-politiske samfundskompromis mellem henholdsvis en *industriel* og en *civil* værdiorden. Den industrielle værdiorden handler om langsigtet, rationel planlægning, og den civile værdiorden handler om solidaritet og kollektiv repræsentation. Nye rettigheder til lønarbejderne skal her i høj grad indfries via de professionelle mellemkomst.

I tråd med øvrige studier af kontinental-europæiske professioner er pointen således, at professionel status gradvist tager form som et mere solidt institutionaliseret statskompromis. Danske studier af den måde, læger og skolelærere siden 1950'erne har genforhandlet deres krav på ekspertautoritet gennem at placere sig som forsvarere af velfærds-

En overset professionsteoretiker: Laurent Thévenot

statens institutioner, underbygger denne pointe (Harrits & Larsen 2016). Imidlertid betoner Boltanski og Thévenot, at professionel autoritet fortsætter med at være omstridt i denne proces, både på organisatorisk niveau og i de brede samfundsdebatter.

Arenaer og regimer for professionelt engagement

Indtil videre kan man få det indtryk, at Thévenots tilgang til professioner udelukkende interesserer sig for disse gruppers engagement i det, Abbott kalder juridisk-statslige og offentlige arenaer for jurisdiktion, og altså ikke arbejdspladsen som arena. Dette indtryk er delvist misvisende, idet Thévenot længe har studeret organisationer (Thévenot 2001). Samtidig har han gennem årene udvidet sin egen engagementssociologi, så den nu rummer flere ressourcer til at forstå professioners arbejdspraksis.

Kort fortalt skelner Thévenot (2006) mellem tre engagementsregimer. Det første er retfærdiggørelsens regime, og det svarer til de dynamikker af retfærdiggørelse, kritik og kompromis mellem værdiordner, som blev sammenfattet i *On Justification*. Det andet er planens regime, der hos Thévenot handler om at indfri en koordinering mellem mål og midler, herunder gennem at indgå i forhandlinger om kollektive mål mellem parter, der anerkender hinandens forskellige interesser. Endelig lokaliserer Thévenot et familært engagementsregime, hvor koordineringen er mere nær og personlig og i høj grad handler om en gensidig tilpasning til et miljø, hvor aktørerne gradvist finder sig til rette. Både planens og familiaritetens regimer

har, som Thévenot (2009) viser det, stor betydning for professionelt arbejde.

Her påpeger Thévenot (2012) for det første, i dialog med bredt diskuterede 'new public management'-tendenser, at organisatorisk styring gennem de seneste årtier har taget en drejning i retning af planens regime, i form af en "styring gennem objektiver". Objektiver skal her forstås i sin dobbelte betydning af et mål, der søges objektiveret, typisk gennem kvantificering og standardisering. Eksemplerne på det professionelle område er mange, men drejningen i retning af (såkaldt) evidens-baseret medicin viser tydeligt, at der installeres et fletværk af guidelines, måleinstrumenter, regler og normer i spændingsfeltet mellem professioner og myndigheder (Thévenot 2009). Samtidig viser eksemplet, at professionerne selv indgår som aktører i den løbende justering og implementering af nye styringsinstrumenter.

For det andet er det Thévenots (2012) kritiske pointe, at denne drejning hen mod planen samtidig udgrænser hensyn og værdier tilknyttet de to andre engagementsregimer. Særligt familiaritetens udgrænsning ses tydeligt af de vanskeligheder, som blandt andre socialarbejdere og sygeplejersker oplever, i takt med at de organisatorisk pålægges at gå endog meget tæt på deres klienters personlige og til tider stigmatiserede livsforhold, med henvisning til f.eks. forebyggelse af livsstilssygdomme. Her indtræder nemt en art instrumentalisering af de nære omsorgs- og tillidsrelationer, der opbygges via det dagligdags arbejde i henhold til familiaritetens regime, og som truer med at ydmyge klienten.

Opsummerende kan vi sige, at Thévenots engagementssociologi stiller begreber til rådighed, der kan underbygge kritiske analyser af en række af de nye vanskeligheder, som mange professionelle grupper oplever som følge af ændrede styringsvilkår i en velfærdsstat som den danske. Det er dog samtidig væsentligt at huske på, at Thévenots fokus på situeret koordinering fremstiller professioner og professionelle som aktive, autoriserede og kritisk reflekterede med- og modspillere i disse processer, og altså langt fra som passive ofre for handlingløse strukturer. Samt at hans teori underbygger, at det som sådan ikke er historisk nyt eller unikt, at professionel autoritet løbende må retfærdiggøres i lyset af kritik.

Relevansen af Thévenots professionsteori

Jeg har i denne tekst skitseret hovedtræk ved Laurent Thévenots pragmatisk-sociologiske professionsteori og argumenteret for dennes relevans til forståelse og udforskning af mange kerneproblestillinger i feltet som helhed. Selv om Thévenots status som overset professionsteoretiker i høj grad er selvforskyldt, idet han ikke har fremsat sine tanker og studier i samlet form, så har jeg hævdet, at hans pragmatisk-sociologiske tilgang forener hovedtræk ved de interaktionistiske og neo-weberianske strømninger i feltet og samtidig tilføjer en original opmærksomhed på moralske forhandlinger om legitimitet.

Igennem det seneste årti er der så småt vokset en litteratur frem, som benytter ressourcer fra Thévenots sociologi i empiriske studier af professioner

(Ramirez 2013). Der trives dog samtidig en udbredt mangel på kendskab til teorien, selv blandt professionsforskere, som deler interessen for retfærdiggørelse som vigtigt aspekt af professionelt arbejde (Suddaby et al. 2019). I den sammenhæng er min påstand, at Thévenots professionsteori udgør en fintmasket, konsistent og velunderbygget begrebsarkitektur, med stort potentiale for at gentænke og overskride en række af feltets ellers fastgroede modsætnings-

par, herunder forholdet mellem moral og egeninteresse i professioners krav på jurisdiktion.

Særligt betydningsfuldt er det måske, at Thévenot tilbyder en ny måde at rejse det klassiske, weberianske spørgsmål om professioners krav på legitim autoritet (se Harrits & Larsen 2016). Hos Thévenot understreges det, at professionalisme har karakter af et moralsk kompromis, der løbende må udsættes for (selv-)

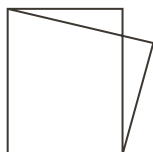
kritik, justering og genbegrundelse. Det betones samtidig, at samfundet stiller bestemte moralske begrænsninger og muligheder til rådighed for vedvarende, professionelt engagement. Nuværende og kommende professionelle, vil jeg hævde, kan have stor glæde af at kende til og besinde sig på denne analyse af det moralske og politiske samfundsliv, som de uundgåeligt er vigtige deltagere i.

REFERENCER

- Boltanski, L. & Thévenot, L. (1991/2006). *On Justification: Economies of Worth*. Princeton: Princeton University Press.
- Hansen, M.P. (red.) (2016). *Laurent Thévenot: Engagements-regimer*. København: Hans Reitzel.
- Harrits, G.S. & Larsen, L.T. (2016). Professional claims to authority: a comparative study of Danish doctors and teachers (1950-2010). *Journal of Professions and Organization*, 3(2), 154-169. <https://doi.org/10.1093/jpo/jov011>.
- Pedersen, I.K., Blok, A. & Meilvang, M.L. (2020). At søge indsigt på tværs: Hvordan og hvorfor sammenligne forskelligartede professionsfelter? *Tidsskrift for Professionsstudier*, 30, 50-61. <https://tidsskrift.dk/tipro/article/view/119285/167084>.
- Ramirez, C. (2013). "We are being pilloried for something, we did not even know we had done wrong!": Quality control and orders of worth in the British audit profession. *Management Studies*, 50(5), 845-869. <https://doi.org/10.1111/joms.12011>.
- Suddaby, R., Bévort, F. & Pedersen, J.S. (2019). Professional judgment and legitimacy work in an organizationally embedded profession. *Journal of Professions and Organization*, 6, 105-127. <https://doi.org/10.1093/jpo/joz007>.
- Thévenot, L. (1984). Rules and implements: Investment in form. *Social Science Information*, 23(1), 1-45. <https://doi.org/10.1177/053901884023001001>.
- Thévenot, L. (2001). Organized complexity: conventions of coordination and the composition of economic arrangements. *European Journal of Social Theory*, 4(4), 405-425. <https://doi.org/10.1177/13684310122225235>.
- Thévenot, L. (2005). The two bodies of May 1968. In A. Sica & S. Turner (eds.) *The Disobedient Generation: Social Theorists in the Sixties* (pp. 252-271). Chicago: University of Chicago Press.
- Thévenot, L. (2006). *L'action au pluriel. Sociologie des régimes d'engagement*. Paris: La Découverte.
- Thévenot, L. (2009). Postscript to the special issue: Governing life by standards: a view from engagements. *Social Studies of Science*, 39(5), 793-813. <https://doi.org/10.1177/0306312709338767>.
- Thévenot, L. (2012). Law, economies and economics: New critical perspectives on normative and evaluative devices in action. *Economic Sociology – the European Electronic Newsletter*, 14(1), 4-10. <http://hdl.handle.net/10419/155997>.
- Thévenot, L. (2016). From social coding to economics of convention: A thirty-year perspective on the analysis of qualification and quantification investments. *Historical Social Research*, 41(2), 96-117. <https://doi.org/10.12759/hsr.41.2016.2.96-117>.

En klassiker genlæst

Michel Foucault: Overvågning og straf. Fængslets fødsel

Jens Erik Kristensen, lektor,
Danmarks institut for
Pædagogik og Uddannelse
(DPU), Aarhus Universitet

I 1975 udgav den franske filosof og idéhistoriker Michel Foucault bogen *Overvågning og straf* med undertitlen *Fængslets fødsel* efter tre-fire års forarbejde, der kan følges i hans nu offentliggjorte forelæsningsrækker ved Collège de France i perioden fra 1971-75.¹ Der er tale om et hovedværk og et tematisk knudepunkt i Foucaults forfatterskab, der videreudvikler nogle af hans centrale vidensarkæologiske anliggender fra det tidligere forfatterskab og samtidig står som et af de mest indflydelsesrige og uomgængelige studier af fængslingens historie og fortsatte standhaftige status som den privilegerede, men lidet succesfulde straffeform i verden helt frem til i dag. Bogen vakte opsigt ved sin udgivelse og har af flere grunde sidenhen fået status som klassiker. Hvorfor skal jeg redegøre for i det følgende, hvor jeg også kort vil pege på to områder, hvor bogens teser, analyser og indsigter

har bevaret eller ligefrem fået fornyet aktualitet – dels i forhold til den aktuelle corona-pandemi, dels i forhold til eksplosionen i såvel de fysiske som de digitale overvågningsteknologier.

Der er mindst tre grunde til, at *Overvågning og straf* har fået klassikerstatus. Den første vedrører bogens umiddelbare anliggende og dens 'nutidshistorie' om 'fængslets fødsel' og fortsatte fiasko. Den anden angår måden, hvorpå Foucault analytisk greb sin historisk-genealogiske analyse af fængslingen an. Den tredje de almene indsigter i moderne samfunds magt- og institutionsformer, som bogen præsenterede, og som har gjort den til en af den moderne historiske sociologis klassikere.

Fængslets dobbelte fødsel

En af de umiddelbare anledninger til Foucaults studier af fængslingens historie

Der er mindst tre grunde til, at **Overvågning og straf** har fået klassikerstatus.

og aktualitet var, at der med fængsels-revolterne i USA, England, Frankrig og Italien i begyndelsen af 1970'erne på ny var blevet sat spørgsmålstegn ved fængslernes status og ved formålet med og effekterne af fængslingen som straffemetode. Revolterne havde synliggjort diskrepansen mellem fængslernes påståede resocialiserende formål og deres faktiske praksis og funktion som indespærringsanstalter. Det stod klart, at fængslet ikke var, hvad det strafferetsligt foregav at være og oprindeligt var tænkt som, nemlig en repressiv frihedsberøvelse med henblik på en positiv og præventiv forbedring og resocialisering af lovovertrædere. De var derimod blevet et sted, hvor de indsatte var berøvet alle rettigheder, udsat for vilkårlig repression og derfor snarere blev befæstet i deres kriminalitet end forbedret og resocialiseret.

Denne krise var den umiddelbare samtidsdiagnostiske anledning til, at Foucault fra 1971 og frem engagerede sig i fængselspolitikken og samtidig gav sig i kast med et tre-fire år langt genealogisk studie af fængslingens historiske tilblivelse og fortsatte aktualitet som moderne samfunds privilegerede strafferationalitet.² Hans ambition i disse studier var derfor ikke at skrive fængslernes konkrete institutionshistorie, selvom der også indgik elementer deraf. I stedet stillede han spørgsmålet om 'fængslets fødsel', som det hedder i bogens undertitel, på samme måde som han i sine tidligere bøger havde undersøgt 'asylets fødsel' (altså de moderne sindssygehospitalers opkomst) i *Galskabens historie* fra 1961, af *Klinikkens fødsel* (det moderne kliniske hospital) i 1963 og senere også *Biopolitikens fødsel* i 1979. Foucault ville undersøge, hvordan og hvorfor og under hvilke historiske

betingelser fængsling – altså den indespærrende frihedsberøvelse med henblik på korrektion, forbedring og resocialisering af de indsatte – på meget få år i begyndelsen af 1800-tallet blev den selvfølgelige og alment udbredte straffepraksis – og hvorfor den er forblevet det helt frem til i dag, hvor antallet af fængsler og fængslede i verden stort set siden bogens udgivelse i 1975 har været i voldsom vækst.³

Kort fortalt viser Foucault i sit meget detaljerede historiske studie, hvordan forskellige arter af fængsler og indespærring (fangehuller, kachotter, detentioner, arrester mv.) ganske vist har været kendt tidligere, men kun sjældent haft juridisk status som straffeforanstaltninger. Fængsling blev først et centralt led i de europæiske og amerikanske straffesystemer fra og med slutningen af 1700-tallet i kølvandet på de store

'humanistiske' reformer af enevældens offentlige og pinefulde korporlige straffereformer, der var båret af et simpelt afskrækkelsesformål. Ambitionen med disse reformer var dog ifølge Foucault ikke at straffe mindre, men at gøre straffene mindre kropslige og pinefulde og mere 'humane' og afmålte i forhold til forskellige typer af lovovertrædelser. Her bød fængslingen som frihedsberøvelsens simple og tidsbestemte form sig til som en mere effektiv, men også mere human og egalitær straffeteknologi i et samfund, hvor frihed jo netop var blevet et gode, der tilhører alle og oven i købet tillader en nøjagtig kvantificering af straffen på tid.

Det var en af de *juridisk-økonomiske* fordele ved fængslingen, men hertil føjede sig fra starten af de *moralsk-disciplinære* ambitioner om at benytte frihedsberøvelsen til at omforme, korrigere og resocialisere de indsatte individer. Det moderne fængsel blev således fra starten født og udstyret med en dobbelt funktion: en *repressiv* i form af den juridiske frihedsberøvelse og indespærring og en mere 'positiv' og *præventiv* korrektions- og forbedringsfunktion. I begyndelsen af sine studier var Foucault meget fokuseret på at analysere fængslet som en repressiv eksklusionsform, men han opdager gradvist i sine forelæsninger i 1972-73, at fængslets primære begrundelse ikke var den ekskluderende frihedsberøvelse. Forklaringen på, hvorfor fængslet blev den attraktive straffereform i reformerne af strafferetten, skulle derimod søges i det forhold, at fængslet blev født som et drivhus for de disciplinære teknologier, der havde udbredt sig op igennem 1700-tallet. Deres virke i fængslet var ekstra-juridisk og indføjede sig som et

disciplinært supplement til den juridiske domfældelse af lovovertræderens handlinger. Fængslet kom således til at dublere retsvæsenet og domstolene og havde ikke lovovertræderen, men derimod det forbryderiske individ eller den kriminelle person som sit anliggende og sin genstand. Forbryderen er ikke bare en, der har overtrådt loven, men et individ med en art fordoblet personlighed, hvis afvigelse, anormalitet og farlighed blev fængselsstraffens egentlige terapeutiske og præventive anliggende. Det var netop i kraft heraf, at medicinen og retspsykiatrien holdt deres indtog i strafferetten og straffepraktis, at kriminologien senere blev mulig, og at de moderne fængsler antog karakter af 'moralske hospitaler'.⁴ Hvor retsvæsenet forholdt sig juridisk til lovovertræderens gerninger og skyld og idømte straffen, forholdt det humanvidenskabelige regime sig normaliserende til den kriminelles personlighed – og dette var ifølge Foucault det egentlige indhold i påstanden om straffenes 'humanisering'.

Denne dobbelte funktion har helt frem til i dag gjort fængslingen til en tvetydig, omstridt og krisefyldt straffereform, der systematisk sammenblander det juridisk-politiske spørgsmål om *retten til at straffe* lovovertrædelser med humanvidenskabelige teknikker til *moralsk forbedring*, normalisering og resocialisering af individer. Midlerne til det sidste var brugen af disciplinære magt teknologier såsom isolation i celler, tvangsarbejde og fremfor alt den vedvarende og systematiske overvågning af de enkelte indsatte. Den juridiske *straf* og den disciplinære *overvågning* blev hermed knyttet intimt sammen, hvilket fremgår af det forhold, at de nye fængsler fra begyndelsen af 1800-tallet

og frem blev indrettet arkitektonisk som panoptiske fængsler, der sikrede, at de indsatte gøren og laden altid kunne iagttages, sanktioneres, eksamineres og korrigeres. Som Foucault demonstrerer i bogens centrale 3. del, så blev den gennemgående arkitektoniske model for de nye fængsler og for andre disciplinære anstalter – som skoler, hospitaler, værksteder mv. – udarbejdet af den engelske filosof Jeremy Bentham i 1791 i form af ideen om et *panoptikon*, altså et 'opsynshus' indrettet således, at den arkitektonisk muliggjorde en allestedsnærværende og permanent overvågning af de indsatte. Dens elementære princip bestod i at adskille det at se og det at blive set (Bentham 2011). Ideen var, at den arkitektoniske indretning af fængslet som et panoptikon og visheden om altid at være overvåget ville afrette, forbedre og 'helbrede' de indsatte, idet de ville internalisere den permanente overvågning som en selvovervågning og selviagttagelse. I forlængelse af Nietzsche beskrev Foucault denne inderliggørelse af den ydre overvågning som installationen af 'sjælen' som kroppens fængsel.

Etableringen af fængsler som den almene straffereform var i de fleste vestlige lande fuldført omkring 1840.⁵ Ifølge Foucault har fængslet som straffereform dog aldrig kunnet leve op til sit ideelle dobbelte formål om at reducere lovovertrædelser og kriminalitet ved at forbedre og resocialisere de kriminelle. Hans provokerende påstand var derimod, at fængslet har været kontraproduktiv i forhold hertil: under foregivelse af at resocialisere har de snarere produceret kriminelle og skabt kriminelle karrierer som led i politiets kontrol med samfundets illegaliteter. Mere overordnet var det

Overvågning og straf var kort sagt Foucaults første og mest systematiske forsøg på at udarbejde og afprøve en ny magtanalytik i form af det, han **med fokus på kroppen** kaldte for 'magtens mikrofysik'.

hans pointe, at fængslet i den moderne verden har været epicenteret for en ny form for social kontrol, der under påskud af at forebygge og forbedre har udbredt disciplinære overvågnings- og normaliseringsformer til stadig flere områder, institutioner og professioner. Ved således at redegøre for fængslets fødsel kunne Foucault kaste et grelt lys over den aktuelle utilfredshed og revolterne: overvågning og straf (bogens titel) er intimt forbundet, og under humaniseringen af straffene finder man den langsomme udbredelse af en normaliserende aktivitet i vore samfund, der systematisk udhuler retten. Med fængslet som centrum har man været vidne til en ny disciplinær magtøkonomis ekspansion: det fængselsagtige system har bredt sig ud i alle rum med en hær af normalitetsdommere.

Foucault antyder sågar i bogens afslutning, at fængslet i kraft heraf

skulle være på vej til at overflødiggøre sig selv, i takt med at de fængselsagtige former for disciplin, overvågning og normalisering i mellemtiden var blevet udbredt til samfundets øvrige institutioner og blevet en del af det disciplinære samfunds almene normaliseringsmagter. Denne prognose kom dog ikke til at holde stik. Fængslerne var ikke på vej til at forsvinde i 1975 – tværtimod har det globale omfang af fængsling lige siden været stærkt stigende. Det anslås, at der i dag er mere end 10 millioner mennesker indespærret i verdens fængsler – og af disse tegner USA sig alene for omkring 2,3 millioner, hvoraf langt størsteparten er sorte amerikanere. Her har man gennem årtier været vidne til en bølge af masseindespærring og et fængselsindustrielt kompleks, hvor fængsling som straffeform har afskallet og opgivet de resocialiserende og forbedrende ambitioner og er regredieret til simpel eksklusion og eksilering af især fattige

sorte befolkningsgrupper i henhold til paroler om strengere straffe, 'tough on crime' osv. (jf. Sharma 2009; Nielsen 2009; Wacquant 2009).

Dette prognostiske fejlskud ændrer dog ikke ved, at *Overvågning og straf* er forblevet et uomgængeligt hovedværk og i den henseende en klassiker, når det handler om det moderne fængselsvæsens historie og aktualitet. Det peger blot på, at de politiske og reformatoriske effekter af Foucaults bog forblev svag; den var en teoretisk succes, men den havde ikke meget at byde på, når det kom til spørgsmålet om, hvad der så straffepolitisk kunne eller burde erstatte fængselsstraffen.⁶

Så vidt det konkrete historiske og samtidsdiagnostiske indhold i *Overvågning og straf*. Der er som nævnt to andre grunde til, at bogen er blevet en klassiker, som kort skal nævnes.

Åbningen af en ny form for magtanalytik

En klassiker blev *Overvågning og straf* for det andet på grund af den måde, hvorpå Foucault historisk og analytisk greb sine studier af straf og fængsling an. Han leverede hverken en retshistorisk, en institutionshistorisk eller en sociologisk analyse af fængselsstraffen. I stedet gik han også her i Nietzsches fodspor og antyder i al ubeskedenhed på smudsomslaget til den franske udgave af *Overvågning og straf*, at han anså bogen for at være et bud på en opdateret og moderne udgave af Nietzsches *Moralens Genealogi* fra 1887. Man kan faktisk læse Foucaults bog som en historisk-analytisk udfoldelse af især aforisme 13 i 2. bog af *Moralens Genealogi*, hvor Nietzsche påpeger, at man ikke længere ved, hvad der er meningen med at straffe, og derefter gennemspiller 11 forskellige begrundelser for at straffe, der historisk og aktuelt har gjort sig gældende, heriblandt den, som Foucaults analyse kredser om – straf som forbedring (jf. Nielsen 2009).

Foucault genfremsatte dog ikke blot Nietzsches spørgsmål, han forsøgte sig også med en modernisering af Nietzsches famøse begreb om 'viljen til magt' og hans historiske analytik i form af en *genealogisk magtanalytik*, der tog afsæt i et andet af Nietzsches principper, nemlig princippet om at undersøge historiske og kulturelle fænomener med "kroppen som ledetråd" ('am Leitfadens des Leibes'). Foucault ville i tråd hermed "undersøge formforandringer i straffemetoderne med udgangspunkt i en kroppens politiske teknologi" på en sådan måde, at man "på én gang ville kunne forstå, hvordan mennesket, sjælen, det normale eller anormale

individ er kommet til for at fordoble forbrydelsen som objekt for strafferetlig intervention, og på hvilken måde en særlig underkastelsesmåde har kunnet lade mennesket fødes som objekt for viden og for en diskurs med 'videnskabelig' status" (Foucault 1975, s. 28; egen oversættelse – fejl i dansk oversættelse: Foucault 2002, s. 38).

Han fandt som antydet nøglen til at forstå fængslingens sejrsgang som straffeform i den historiske udbredelse af de disciplinære magt- og kropsteknologier fra slutningen af 1600-tallet og frem. I sin analyse af disse kunne han vise, hvordan de på en og samme tid er individualiserende og normaliserende og som sådan lå til grund for den normaliseringsmagt, der i tæt alliance med de nye humanvidenskaber som medicin, psykiatri, psykologi, sociologi, pædagogik kom til at præge moderne samfund og dets mange institutioner – herunder fængslet.

Overvågning og straf var kort sagt Foucaults første og mest systematiske forsøg på at udarbejde og afprøve en ny magtanalytik i form af det, han med fokus på kroppen kaldte for 'magtens mikrofysik'. Han gjorde i den forbindelse forståelser af magt og pegede samtidig på det intime forhold mellem magt og viden på det humanvidenskabelige område. Det banede vejen for hans senere studier af de biopolitiske magtformer og senere igen af guvernementalitets historie. *Overvågning og straf* blev i kraft heraf også en klassiker i moderne magtteori og magtanalytik og har på dette område affødt reolmetre af receptions litteratur.

Det moderne samfund som et disciplinært overvågningssamfund

En klassiker er *Overvågning og straf* endelig for det tredje blevet, fordi den ikke blot fortæller historien om det moderne fængsels fødsel og udvikling, men også afdækker nogle grundlæggende og almene træk ved det moderne kapitalistiske samfund. Foucault ville belyse og forstå sit specifikke anliggende – fængslet – ud fra opkomsten og almene udbredelse af de disciplinære magtteknikker og institutioner i løbet af 1700- og 1800-tallet, men kom i sine analyser til at pege på dannelsen af det disciplinære overvågningssamfund og dets normaliseringsmagter på en måde, der rakte langt ud over fængselsvæsenet⁷. Han viste i sine analyser, at disciplinære teknikker og normaliseringsprocedurer har spillet en nøglerolle, ikke blot når det kommer til kapitalismens udvikling og til betingelserne for udbredelse af demokrati og menneskerettigheder, men fremfor alt for etableringen af humanvidenskaberne og hele det moderne institutionsnetværk, hvor man professionelt har med mennesker at gøre i henhold til bestemte formål. Kort sagt alle de steder, hvor det handler om at dressere, afrette, opdrage, helbrede kroppe og kræfter og gøre individer føjelige og nyttige gennem overvågning, sanktion, klassifikation, eksamination, registrering, normalisering. Disse indsigter har bidraget til at give *Overvågning og straf* status af et historisk-sociologisk hovedværk på linje med andre af den moderne sociologiske klassikere fra Max Weber og Norbert Elias og frem til i dag.

Værkets aktualitet

Det kan diskuteres, om vi stadig befinder os i et disciplinært samfund, men mange af de disciplinære normaliseringsformer, som Foucault afdækker i *Overvågning og straf*, gør sig ikke desto mindre stadig gældende også i dag i vore institutioner såvel som i hverdags- og arbejdslivet. Og hans udsagn mod slutningen af bogen om, at "normalitetsdommerne er til stede overalt", gælder uformindsket i dag her små 50 år efter. Særligt to aktuelle fænomener har dog givet Foucaults teser og analyser i bogen (og i andre af hans skrifter) en uhyggelig aktualitet og relevans.

Det ene er den globale håndtering af corona-pandemien, der har reaktualiseret en række af de 'arkaiske' strategier til bekæmpelse af epidemiske sygdomme, hvis samspil Foucault pegede på som nøglen til at forstå det specifikke ved fængselsinstitutionens virke (Foucault

2002, s. 211ff.). Det er på den ene side middelalderens bekæmpelse af spedalskheden gennem eksklusion, eksilering og forvisning, hvor det handler om at afskære kontakt mellem menneskegrupper; denne strategi beror ifølge Foucault på den evigt genkommende drøm om det rene fællesskab, der bygger på eksklusion af bestemte grupper. På den anden side finder vi de senere strategier og forholdsregler i forbindelse med pestudbrud, hvor det handler om den individualiserende fiksering, isolation og (hus-)arrest og den omhyggelige opdeling og kontrollerende overvågning af byens rum. Denne strategi rummer ifølge Foucault drømmen om det disciplinerede samfund og den perfekt styrede stat, der afvikler al uorden.

Det andet fænomen, der har givet Foucaults historiske analyse en uhyggelig aktualitet, er de seneste årtiers voldsomme ekspansion af både den fysiske kameraovervågning af offent-

lige og institutionelle rum i form af et allestedsnærværende *urbant panoptikon*, men frem for alt den eksplosion af mere diskret digital overvågning, der har ledsaget den globale udbredelse af internettet, de sociale medier og søgemaskiner (Facebook, Google mv.). Med sidstnævnte er der tale om et nyt digitalt panoptikon, der ikke blot overvåger den enkeltes individuelle og private adfærd og færden, men tilmed udnytter og kapitaliserer de data, som vi enkeltvis og frivilligt efterlader i vores færden på nettet. Det er tiltag, der har resulteret i den såkaldte 'overvågningskapitalisme' med techgiganterne som hovedaktører (Zuboff 2019). Selvom begge typer af overvågning er nye, så bygger de på mange af de principper, som Foucault peger på i sin analyse af Bentham's klassiske panoptikon som 'magtens øje' Jf. Foucault (2011).

REFERENCER

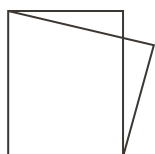
- Bentham, J. (2011) [1791]. *Panoptikon eller opsynshuset*. I Lyhne, V. (red.). *Panoptikon – magtens øje*. Aarhus: Klim, s. 45-133.
- Borch, C. (2005). *Kriminalitet og magt. Kriminalitetsopfattelser i det 20. århundrede*. København: Forlaget Politisk Revy.
- Donzelot, J. (1986). Les mésaventures de la theorie. A propos de 'Surveiller et punir' de Michel Foucault. *Le Débat* 41.
- Foucault, M. (1975). *Surveiller et punir. Naissance de la prison*. Paris: Editions Gallimard.
- Foucault, M. (1999) [1975]. *Les Anormaux. Cours au Collège de France 1974-1975*. Paris: Gallimard/Le Seuil.
- Foucault, M. et al. (1980). *Impossible Prison*. Paris: Edition du Seuil.
- Foucault, M. (2002) [1975]. *Overvågning og straf. Fængslets fødsel*. Frederiksberg: DET lille FORLAG.
- Foucault, M. (2011) [1977]. Magtens øje – samtale med Michel Foucault. I Lyhne, V. (red.). *Panoptikon – magtens øje*. Aarhus: Klim, s. 135-158.
- Foucault, M. (2013). *La société punitive. Cours au Collège de France 1972-1973*. Paris: Gallimard/Le Seuil.
- Foucault, M. (2015). *Théories et institutions pénales. Cours au Collège de France 1971-1972*. Paris: Gallimard/Le Seuil.
- Nielsen, H.B. (2009). På udkik efter de nye strategiske konfigurationer. Interview med Jens Erik Kristensen. *Slagmark*, 55, s. 63-76.
- Nietzsche, F. (1993). *Moralens oprindelse*. Frederiksberg: DET lille FORLAG
- Ringelheim, F. (2009) [1983]. Hvad forstår vi ved at straffe? Interview med Michel Foucault. *Slagmark*, 55, s. 51-62.
- Scharff Smith, P. (2003). *Moralske teknologier. Det moderne fængselsvæsens gennembrud 1770-1870*. København: Forlaget Forum.
- Sharma, D. (2009). Det interne eksil – om samtidens amerikanske fængsler. *Slagmark*, 55, s.77-88.
- Wacquant, L. (2009). *Punishing the Poor. The neoliberal government of social insecurity*. Durham: Duke University Press.
- World Prison Population List: https://www.prisonstudies.org/sites/default/files/resources/downloads/wppl_12.pdf.
- Zuboff, S. (2019). *Overvågningskapitalismens tidsalder. Kampen for en menneskelig fremtid ved magtens frontlinje*. København: Informations Forlag.

NOTER

- ¹ Det drejer sig om forelæsningsrækkerne fra 1971-72 *Théories et institutions pénales*, fra 1972-73 *La société punitive* og fra 1974-75 *Les Anormaux* – Foucault 2015, 2013, 1999.
- ² I januar 1971 tog Foucault sammen Jean-Marie Domenach initiativ til dannelsen af gruppen GIP (Groupe d'Information sur les Prison), der omfattede bl.a. Gilles Deleuze, Robert Castel, Jacques Donzelot og Jacques Rancière. Gruppen udgav et tidsskrift, hvor de indsatte selv kunne komme til orde, arrangerede pressekonferencer og demonstrationer imod fængslernes repressive karakter og samfundsmæssige funktioner og grundlæggende stillede spørgsmålstegn ved fængslernes nødvendighed og berettigelse.
- ³ Jf. World Prison Population List 2020.
- ⁴ Udtrykket brugtes herhjemme i 1885 af fængselslærer H.W. Kaalund om sin arbejdsplads, Vridsløselille Forbedringshus, et moderne panoptisk fængsel, der blev åbnet i 1859 efter amerikansk forbillede. Jf. Scharff Smith 2003, s. 16-21.
- ⁵ I Danmark med etableringen af den Kongelige Fængselskommission i 1840, der skulle ændre det danske strafferets- og fængselsvæsen og i henhold til de udenlandske reformer og fængselsystemer (Philadelphia-systemet med isolationsceller og Auburn-systemet med arbejdstvang). Det resulterer i opførelsen af Horsens Statsfængsel, der tages i brug i 1853, og af Vridsløselille Statsfængsel, der tages i brug i 1859. Nyborg Statsfængsel åbnes i 1913, men derefter differentieres det danske fængselsystem stadig mere med den Borgerlige Straffelov af 1930, der trådte i kraft i 1933 og stadig gælder. Foucaults studier og perspektiv er herhjemme på eksemplarisk vis blevet udfoldet på danske forhold i Scharff Smith (2003) og – særligt hvad kriminologiens historie angår – i Borch (2005).
- ⁶ Jf. Foucaults egne retrospektive overvejelser i 1983 i Ringelheim (2009). Foucaults tvetydige forhold til de strafferetslige reformmuligheder præsenteres og diskuteres udførligt i Donzelot (1986). En mere udfoldet og aktuel kritik af Foucaults prognostiske tese om fængslets opløsning finder man bl.a. i Loic Wacquant (2009).
- ⁷ I den lakoniske fodnote, der brat afslutter bogen, hævder Foucault således, at det er dette kompleks, der har været hovedanliggendet i bogen: "Jeg afbryder her denne bog, som skal tjene som historisk baggrund for diverse studier af normaliseringsmagten og dannelsen af viden i det moderne samfund."(Foucault 1975: 315 – d.o. 363).

A. Görlich, M. Pless, N. Katznelson & L. Graversen: Ny udsathed i ungdomslivet – 11 forskere om den stigende mistrivsel blandt unge

Hans Reitzels Forlag, 2019, 262 sider

Anmeldt af Michael Christensen, lektor, Socialrådgiveruddannelsen, Professionshøjskolen Absalon

Den gør med sit lommebogsformat og køligt støvede, rosafarvede omslag med sort font ikke megen væsen af sig, og emnet, som bogen behandler, egner sig sådan set ej heller til de store armbevægelser. Derimod understreger bogens format og udseende graden af alvorlighed og seriøsitet, der ligger i emnet *Ny udsathed i ungdomslivet*. Forfatterne lægger ud med at påpege det umiddelbart paradoksale i, at *"...unge objektivt set aldrig har haft bedre muligheder end i dag, og i den seneste globale lykke-måling ligger Danmark blandt de højest placerede lande i verden. Samtidigt ser vi paradoksalt nok også, at oplevelsen af mistrivsel, udsathed og sårbarhed breder sig blandt et stort antal unge, ligesom vi fortsat har en gruppe meget udsatte unge, som står uden for uddannelsessystemet og arbejdsmarkedet."*

(Görlich et al. 2019, s. 17), og det er denne undren, der er bogens omdrejningspunkt.

Ved hjælp af interview med 11 forskere på børne- og ungeområdet, der bredt repræsenterer feltet for børne- og ungeforskning nationalt såvel som internationalt, behandler bogen nuanceret og med multiple indgangsvinkler fænomenet 'udsathed' i en ungdomslivsoptik. Det konkluderes i bogen, at man for at forstå den nye udsathedes udtryksformer og dynamikker skal tænke i åbne perspektiver, på langs (gennem ungdomslivets faser og overgange) og på tværs (livssammenhænge i skole, på arbejdet, i familien og blandt venner), frem for udelukkende at tænke i socio-økonomiske sammenhænge (Görlich et al. 2019, s. 243). Bogen insisterer derfor på kompleksitet, når man skal begribe

de processer og dynamikker omkring unges livsvilkår på et strukturelt niveau, et institutionelt niveau såvel som på et individorienteret niveau. Og vel at mærke skal man huske på, at dynamikkerne sætter sig igennem på tværs af de nævnte niveauer.

Bogen består af 13 ganske velstrukturerede kapitler, hvoraf Indledningen samt kapitlerne 12 og 13 er forfatterens. Kapitlerne 1-11 er interview med forskere om forskellige perspektiver på udsathed. Disse kapitler følger samme skabelon, og hvert kapitel afrundes med forskernes bud på den største udfordring, forståelse af udsathed og livsduelighed samt en politisk anbefaling for at imødekomme kapitlets problemstilling.

I det indledende kapitel indrammes, hvad ærindet for bogen er. Med udgangspunkt i en lang række undersøgelser på generelt niveau over, hvordan det står til med unges trivsel og udsathed i dagens Danmark, sættes scenen til, hvorfor det er relevant at tale om en ny udsathed. Eksempelvis peges der på, at gruppen af meget udsatte unge ikke synes at vokse, til gængæld synes denne gruppe at få det værre, end de tidligere har haft det. Dertil peges også på en stigning i mistrivlsen blandt unge, og der lægges forskellige snit til at belyse problemstillingerne for forskellige aldersgrupper og typer af udsatte (eksempelvis kriminalitet, psykiatriske diagnoser, hjemløshed). Som introduktion fungerer kapitlet overbevisende, og det giver således god mening, at bogen fokuserer på, om unge i dag er mere udsatte end tidligere og ikke mindst, hvordan den ny udsathed kommer til udtryk og kan begribes. Lidt mindre klart er det, hvordan bogen også

vil give bud på at fremme og understøtte udsatte unges livsduelighed.

Morten Erjnæs interviewes i kapitel 1 om betydningen af fattigdom og forventningspresset fra samfundet og unges relationer, for at nogle børn og unge i dag er mere udsatte end tidligere. Derfra vendes blikket til Hanne Warmings forskning omkring, hvordan institutionelle (mis-)tilfidsdynamikker, lige fra dokumentationssystemer, over skolepræstationsmålinger til individualisering, har betydning for unges oplevelser af at kunne håndtere livets udfordringer. I kapitel 3 sættes der med Anders Petersen et særligt fokus på, hvordan præstationsfundets krav til konstant succes skaber en tilstand, hvor alle potentielt kan være udsatte. Her peges på blandt andet utilstrækkeligheds- og usikkerhedsfølelser om egne evner som væsentlige dynamikker, der sætter sig igennem i den nye udsathed. Nikolas Rose peger i sit interview på epidemien af psykiske problemer blandt børn og unge og kalder på, at man opfatter det som et samfundsproblem, hvor særligt sociale mediers betydning diskuteres. Nanna Mik-Meyer interviewes i kapitel 5 om, hvordan velfærdsydelse-nes begrænsede økonomiske niveau er med til at fastholde borgere i netop de udsatte positioner, som ydelserne egentligt skulle forandre, og som potentielt kan bidrage til at presse unge ud i kriminalitet. Kapitel 6 beskæftiger sig med det neoliberale marginaliseringssprog, som Máirtín Mac an Ghaill har undersøgt. Der peges på, at skoler og andre velfærdsinstitutioner kommer til at reproducere stereotyper af borgere, dels fordi skoler konkurrerer med hinanden og dels fordi den politiske retorik i høj grad producerer ulighed gennem os-dem retoriske greb.

I kapitel 7 diskuterer Tracy Shildrick og Robert MacDonald, hvordan britiske unge mangler mulighed for deltagelse på arbejdsmarkedet, mangler adgang til uddannelse og til noget så banalt som boligmarkedet. Kapitlet indikerer, at utrygheden og prækariatets udbredelse er en europæisk problemstilling, der ikke kun kan begrænses til en britisk kontekst. Kapitel 8 behandler ved hjælp af Christer Hyggen sammenhænge mellem arbejdsmarkedets strukturelle dynamikker og unges risiko for at havne i udsatte positioner. Særligt behandles den stigende specialisering på arbejdsmarkedet i forhold til unge i udsatte positioners 'arrede CV', hvor denne gruppe af unge ikke kan fremvise et prangende og skarpt CV. Disse uskarpe CV'er producerer således risiko for, at unge i udsatte positioner udgrænses yderligere fra arbejdsmarkedet. Kapitel 9 bygger ganske fint oven på denne erkendelse ved at pege på, hvordan standardiseret undervisning og brug af test gør det svært for mange unge at finde plads i uddannelsessystemet. Kitty te Riele understreger her behovet for fleksibel læring og skolegang som en farbar vej. I kapitlerne 10 og 11 opridses forskellige blikke på fællesskabers betydning for unges oplevelser og forståelser af udsathed og marginalisering. Jette Kofoed diskuterer i kapitel 10 blandt andet sammenhængen mellem dynamikker i de unges fællesskaber og de digitale liv, der leves i ungdommen. I kapitel 11 ser Lene Lerche Mørk på polariseringen i samfundet og beskriver, hvordan fællesskaber kan producere dynamikker, som på den ene side kan overskride marginalisering, men som på den anden side samtidig fører til et mere polariseret samfund.

Kapitlerne 12 og 13 er dem, man som læser venter på skal samle op på bogens mange nuancer og vise vejen frem, hvor forskernes bud på veje ind i forståelserne af udsathed i ungdomslivet skal samles op. Ambitionen er således stor i disse kapitler, hvilket der desværre ikke leves op til. Kapitlerne vil 'for meget', og de ender med at skræve over for mange aspekter, uden at dybden og blikket for kompleksiteten fastholdes.

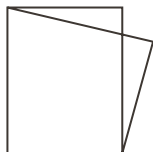
Anmelderens generelle vurdering

Bogens narrativ giver et overordnet fornuftigt flow i læsningen, og de enkelte kapitler fungerer godt i sig selv. Endeligt er det forfriskende, at bogen også henter inspiration fra andre samfundsmæssige kontekster end den danske. Det giver bogen et internationalt udsyn, der måske kunne have fortjent større plads, end bogen levner. Det internationale perspektiv tjener her i bogen til en understregning af, at de problemer, som nutidens unge skal håndtere, ikke begrænser sig til en dansk kontekst, men i høj grad er globale (vestlige). Problemer, der ikke kun kan håndteres lokalt, som vil have godt af at blive undersøgt på tværs af nationale kontekster.

På trods af anmelderens ærgrelse over bogens afsluttende kapitler og karakteren af hovedkapitlernes enkelte bud på den vigtigste udfordring og politiske anbefaling må konklusionen være, at det er en bog alle, der beskæftiger sig med børn og unge i udsatte positioner, bør stifte bekendtskab med i løbet af deres studieperiode og/eller deres professionelle arbejde. Det skal de, ikke fordi bogen leverer løsninger på problemerne, eller fordi bogen leverer en udtømmende oversigt over den nye udsathed (hvilken den i øvrigt heller ikke postulerer at ville), men fordi bogen giver gode indspark til refleksioner over en række af de ulighedsskabende dynamikker, som samfundet til stadighed og i stigende hastighed producerer. At bogen er velskrevet og skærer emnerne til på en måde, der gør, at de er tilgængelige for læseren – både i empirisk nærhed og med en relativt klar, om end ikke-ekspliciteret teoretisk vinkling – bidrager til læsevenligheden, og det må forventes, at den vil være anvendelig rundtom på landets professionshøjskoler.

Anne-Marie Mai (red.): Litteratur i brug

Forlaget Spring, 2019, 368 sider

Anmeldt af
Anne Bock, lektor,
Læreruddannelsen
i Aarhus og
vidensmedarbejder,
Forskningscenter
for Pædagogik
og Dannelse, VIA
University College

Titlen *Litteratur i brug* vækker umiddelbart en uvilje. Litteratur har for en danskunderviser, litteraturlæser og læser en værdi i sig selv. En værdi, der ikke kan eller skal spændes for et andet mål end sig selv. Som ikke har brug for begrundelser eller forsvar. Den modstand adresserer Rita Felski, Niels Bohr-professor ved Syddansk Universitet/ University of Virginia allerede i forordet, som indrammer den bagvedliggende vision for bogen.

Begreberne *brug* og *anvendelighed* fremkalder, siger hun, billedet af noget ufestligt og stramt. Historisk blev litteratur og æstetik knyttet til det ubrugelige som modstand mod den borgelige kulturs rationelle normer i 1800-tallet. Det træk går igen hos 1900-tallets modernistiske forfattere og det, man kan kalde den kulturelle elite. Her henviser hun til den italienske filosof Nuccio Ordine, der i 2013 udgav *The Usefulness of the Useless*, hvor han undersøger forholdet

mellem litteratur og anvendelighed. I den konkluderer han, at ethvert forsøg på at begrunde humanistiske studier med henvisning til anvendelighed skal afvises på forhånd. Den præmis er selvsagt ikke bogens udgangspunkt. I *Litteratur i brug* undersøger en række forskere fra forskellige territorier i forskningen det, Felski kalder litteraturens *Forbundethed*. De er interesserede i, hvad litteraturen gør, mere end hvad den betyder. Hvad gør litteraturen ved sine læsere følelsesmæssigt, kognitivt og dannelsesmæssigt, og hvordan er den med til at påvirke vores opfattelse af verden og etablerede antagelser?

Intentionen er altså ikke at bruge litteraturen i en politisk eller pædagogisk dagsorden, men at undersøge hvordan litteraturen er forbundet med os som mennesker og sociale enheder. Alle forfattere i bogen har det til fælles, at de er tilknyttet eller har interesse for forskningsprojektet *Uses of Literature*

(SDU), ledet af professor Rita Felski. De kommer fra så forskellige områder som medicin, folkekirken, samfundsvidenskab, psykologi, undervisning og – selvfølgelig – litteratur.

Indledningen er skrevet af bogens redaktør, professor Anne-Marie Mai. Her introduceres pointer fra professor Rita Felskis tænkning om litteratur. Litteraturstudier har, hævder hun, været hjemstøgt af "det hun med filosofen Paul Ricoeur kalder mistankens hermeneutik, hvor man ser teksten som en art rebus, som kun litteraten kan løse". Felski er i modsætning hertil optaget af læsernes oplevelse af teksten, deres glæde og engagement. Hun er interesseret i en logik, der arbejder med, "at den æstetiske erfaring har lighed med fortryllelse i en verden, der formodes at være affortryllet". Som sådan kan teksten både skabe genkendelse og anerkendelse hos os, fortrylle os, fremme en social viden og chokere os.

I den følgende artikel sættes brug af litteratur ind i en historisk kontekst. Lars Handesten beskriver litteraturens positionering i forhold til samfundet og magten. Den gik således fra tidligere at være en tjener af kirke og konge til at have en relativ autonomi. Væsentligt er det, når Handesten pointerer, at kunsten netop gennem sin autonomi har gjort sig nyttig. Det er kunstens "andethed", der tilbyder et alternativ til den fornuft, som uden for kunsten præger vores måde at se verden og os selv på og således tilbyder os et andet sprog end det, vi møder i daglig kommunikation, medier og videnskab. I artiklen præsenterer han forskellige grupper af "brugere" af litteratur, eksempelvis forfatteren, forskeren, politikerne, præsten, pædagogikken,

lystlæseren og forlaget. De har alle forskellige formål med læsningen. Artiklen fungerer på den måde fint som en åbning for de følgende artiklers mangfoldighed i brug af litteratur.

Herefter peger bogen i mange forskellige retninger, hvilket både er dens styrke og dens svaghed. Jeg vil her præsentere et par artikler, som hver især viser områder, hvor litteraturen er i brug. Marie-Elisabeth Lei Holms artikel handler om brug af litteratur i socialt arbejde med den fængende titel: "Jeg vil bare gerne læse om én, der er kommet ud af det her shit". Holm beskriver et britisk og et dansk projekt, der deler den præmis, at de arbejder ud fra, at skønlitteratur kan tilbyde noget særligt i socialt arbejde.

Man kan næsten genopleve Naja Marie Aidts sorgbog *Har døden taget noget fra dig, så giv det tilbage*, når man læser den poetiske artikel "Ord der kan bruges", hvor teksten emmer af Anne-Marie Mais egen berørthed af bogen. På den måde er den et illustrativt eksempel på, hvordan litteraturen påvirker os og får og giver betydning.

I artiklen "Brug af litteratur i skole og undervisning" kaster Nikolaj Elf, Tina Høegh og Vibeke Christensen blikket på litteratur i brug i ungdomsuddannelsernes og folkeskolens undervisning. Artiklen giver et relevant overblik over eksisterende viden og nyere forskningsprojekter, der har det oplevende og undersøgelsesorienterede litteraturarbejde i fokus. Der peges overordnet på tilgange, hvor litteraturarbejdet (også) har dannelsesmæssige mål fra forskellige traditioner; udvikling af critical media literacy, udvikling af myndighed og mulighed for oplevelse, fordybelse og

virkelyst (Folkeskolens formålsparagraf). Den artikel gør bogen oplagt i eksempelvis læreruddannelsen.

Interessant er også artiklen om brugen af litteratur i narrativ medicin af Anders Juhl Rasmussen og Anita Wohlmann. Litteraturlæsningen har her det formål, at sundhedspersonalet udvikler narrative færdigheder, dels med henblik på at forstå kompleksiteten i patienters fortælling, dels med henblik på egenomsorg: at forholde sig til egen følelsesmæssig tilstand. Empati er et nøglebegreb, der diskuteres redeligt i artiklen. Det virker rimeligt, at formålet ikke er at have ondt af patienter eller pårørende, men at kunne sætte sig i deres sted og herudfra handle og kommunikere på en hensigtsmæssig måde. Det er nærliggende at overveje, om der her er tale om en instrumentaliserings af litteraturen. Artiklens forfattere er heldigvis meget tydelige med, at der ikke kan konkluderes noget specifikt om udvikling af empati, men blot at arbejdet med litteraturen åbner et rum, hvor empatiens kompleksitet kan blive reflekteret og diskuteret.

Endelig giver Svend Brinkmann en kulturpsykologisk vinkel på vores brug af litteratur. I en lettilgængelig stil opsummerer han bogens indhold og kompleksitet. Han præsenterer syv bud på, hvorfor mennesket læser litteratur, og konkluderer, at der er grund til at passe på litteraturen, fordi den *gør* noget ved os.

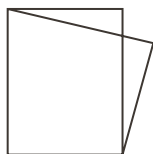
Som tidligere nævnt er det en bog, der italesætter mange forskellige områder, hvor litteraturen er i spil – fra litteraturforskning og -undervisning, over bl.a. socialt arbejde, kirke og medicin. Herved er den potentielt af interesse

for mange – og mange vil måske heller ikke finde det hele relevant. I professionshøjskoleregi vil den eller dele af den være relevant i stort set alle uddannelser, hvor der arbejdes med mennesker: for sygeplejersker, socialrådgivere, lærere, pædagoger, ergoterapeuter og mange flere. Og det bekræfter måske bogens berettigelse: at vi alle på forskellig vis er brugere af litteratur. Min umiddelbare uvilje imod en brugsorienteret tilgang til litteratur er i hvert fald vejet for en

glæde over, at der bliver læst og tænkt med og over litteratur så mange steder, og at bogen magter at samle nogle af disse i et mangfoldigt og nuanceret billede. Slutteligt vil jeg fremhæve bogens enkle og smukke omslag, som prydes af et papirclip af Simon Væth. Dvæler man et øjeblik ved illustrationen, dukker bogens temaer op som silhuetter på lysegrøn baggrund. Skønt med en æstetik, der giver lyst til at åbne bogen.

Daniel Markovitz: The Meritocracy Trap. How America's Foundational Myth Feeds Inequality, Dismantles the Middle Class, and Devours the Elite

Penguin Press, 2019, 418 sider

Anmeldt af Lene
Mosegaard Søbjerg,
forskningschef,
UC SYD

Ideen om, at vi skaber social og økonomisk lighed i samfundet ved at give alle lige mulighed for at tage en uddannelse, er en grundsten i demokratiske velfærdsstater. Dette har dannet grundlag for begrebet meritokrati, hvor man belønnes for sine meritter, hvilket vil sige, at man belønnes for høj IQ og hårdt arbejde i uddannelsessystemet. Uddannelse er således vejen til det gode liv, til gode jobs, muligheder og privilegier. Men idealet om meritokratiet er en forræderisk ide, der i stedet for at skabe lighed bidrager til at grave en dybere kløft mellem rig og fattig. I stedet for at skabe sammenhold og velstand har meritokratiet skabt en uddannelsesmyte, der bidrager til ulighed og bremser den økonomiske vækst i den vestlige verden. Dette er kort fortalt hovedbudskabet i

Markovitz' bog *The Meritocracy Trap. How America's Foundational Myth Feeds Inequality, Dismantles the Middle Class, and Devours the Elite*.

Daniel Markovitz er professor i jura på Yale, et Ivy League-universitet, der er et af de dyreste og mest prestigefyldte universiteter i USA. Han underviser og forsker dermed blandt de rigeste studerende i verden og har førstehåndskendskab til en af de bedste uddannelser, der kan købes for penge. Igennem sine godt 20 års erfaring som underviser på Yale har Markovitz observeret, hvordan myten om lighed og velstand gennem uddannelse er slået fejl. Markovitz' argument er baseret på en analyse af den historiske udvikling i USA sammenholdt med konkrete observationer af den

nutidige politiske, uddannelsesmæssige og samfundsmæssige orden i USA.

Meritokratiets udvikling

Meritokratiet vandt indpas i det 20. århundrede som en afløser for aristokratiet, hvor de rige var født til magt. Denne demokratiske udvikling afspejlede en generel udvikling i den vestlige verden, hvor rigdom og velstand gik fra at være nedarvet til de få i overklassen til at blive noget, man kunne gøre sig fortjent til. Den øgede lighed og retfærdighed blev til dels mulig gennem udbredelse af uddannelse til alle (mænd og kvinder, rige som fattige), og deraf opstod begrebet meritokrati som en ny verdensorden, hvor alle har mulighed for at opnå rigdom og magt, hvis de har evne og vilje til at arbejde for det. Men denne besnærende og retfærdige tanke om, at de dygtigste og mest ihærdige belønnes, og at det er både i samfundets og egen interesse, at meritokratiet hersker, har ifølge Markovitz vist sig at være en rose med torne.

Markovitz argumenterer for, at det nuværende uddannelsessystem ikke giver alle lige muligheder, men blot har bidraget til etablering af en ny type aristokrati. I dag er det uddannelse, akademiske præstationer og velbetalte jobs og ikke nedarvede titler og gamle penge, der skaber et uoverstigeligt hierarki og dermed graver grøfter mellem befolkningsgrupper. Middelklassen bruger enorme ressourcer på at opnå de ønskede meritter ved at betale for private lærere eller de dyreste universiteter (uden nødvendigvis at opnå det ønskede). Samtidig kæmper de rige med næb og klør – og masser af penge – for at opretholde deres position og sikre, at deres børn får den rigtige uddannelse. De unge kæmper en kamp for at vise, at de er værdige til at opnå en position i

hierarkiet, og eftersom belønning gives til dem med evner og hårdt arbejde, er det deres egen skyld, hvis de ikke opnår det, de gerne vil. Meritokratiet er derfor blevet alles kamp mod alle. Det er et dyrt system, hvor alle betaler, mens flertallet taber, og vinderne brænder ud.

Løsningen, der kan sætte middel- og overklassen fri, afskaffe meritokratiets hierarki og sikre ægte demokratisk lighed, er todelt. For det første skal uddannelse være tilgængelig og inkluderende på tværs af klasser. For det andet skal der skabes mere ligelig respekt for forskellige typer af jobs. Så længe alle forældre drømmer om, at deres børn bliver læger, advokater og bureaukrater i centraladministrationen, vil det ikke være muligt at frigøre sig fra meritokratiets fælde, fordi alle vil stræbe efter få attraktive positioner, som kun de få udvalgte vil kunne opnå.

Set med danske øjne

The Meritocracy Trap er interessant og tankevækkende læsning. Bogen giver et indblik i det amerikanske uddannelsessystem, dets fordele og ulemper, og den tager hul på en særdeles relevant diskussion af, hvorvidt den måde, vi har indrettet uddannelsessystemet på, reelt opfylder de ambitioner, vi har med uddannelse og velfærdssamfundet. Bogen sætter spot på udfordringer i vores tænkning omkring lighed, uddannelse og samfundsnormer, og den gør det på en spændende og underholdende måde, dels gennem konkrete eksempler fra Markovitz' erfaringer med konkrete studerende, dels med forklaringer og historier fra USA, blandt andet om den siddende amerikanske præsident. Et væsentligt aspekt af bogens pointer er imidlertid, at den er meget amerikansk.

Det er lærerigt og underholdende at læse beskrivelserne af det amerikanske samfund, og hvordan forestillingen om uddannelse (og uddannelsesfælden) påvirker USA. Det meget amerikanske udgangspunkt er dog også en ulempe, hvis bogen skal anvendes til læring for andre lande. Prisen på en god uddannelse har helt andre proportioner i USA, hvor en uddannelse nemt kan koste over 1,5 millioner kroner, som skal betales af egen lomme, hvilket står i modsætning til de danske gratis uddannelser og SU.

Som dansker er det bemærkelsesværdigt, at der tilsyneladende kun eksisterer to samfundsklasser, som det er værd at forholde sig til: middelklassen og overklassen. Lavere sociale klasser nævnes praktisk talt ikke i bogen, og det virker til, at den lighed, der er tale om, udelukkende handler om at skabe lighed mellem middelklasse og overklasse. Dette perspektiv passer ikke helt i en dansk velfærdsstat, hvor lighed betyder lighed mellem alle, og hvor vi med den danske folkeskole og fri og lige adgang til ungdomsuddannelse og videregående uddannelser har en markant anden opfattelse af, hvad det vil sige, at alle har mulighed for at uddanne sig og dermed opnå en position i samfundet.

Selvom uddannelse er fri og gratis for alle i Danmark, er der naturligvis også sprækker i det danske uddannelsessystem. Uddannelse går også i Danmark i arv, og middel- og overklassens børn dominerer på gymnasierne og videregående uddannelser, mens børn af forældre uden eller med kort uddannelse tager en erhvervsuddannelse. Når børn fra det, der kaldes "uddannelsesfremmede hjem", kommer ind på universiteter og professionshøjskoler, udløser det til tider

panderynken, da disse studerende opfører sig anderledes end børn fra middel- og overklassen. Et positivt aspekt af det danske uddannelsessystem er imidlertid, at vi anerkender, at der skal være plads til alle, og der arbejdes bevidst på at gøre plads til alle. Universiteter og professionshøjskoler har således eksplicite mål om at optage flere studerende fra uddannelsesfremmede hjem, og selvom målene kan være svære at leve op til, er det en styrke, at der er positiv opmærksomhed omkring det at skabe reel mulighed for uddannelse til alle.

Individets (og samfundets) ansvar

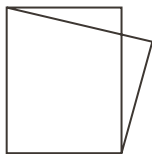
En af de udfordringer, Markovitz ser ved meritokratiet, er det pres, der lægges på individet. Når nu vi har mulighed for at få gode jobs og succes i livet ved at tilegne os viden og uddannelse, så bliver det den enkeltes egen skyld, når det ikke lykkes. Dette pres kan genfindes i Danmark. Antallet af unge, der føler sig stressede,

eller som kæmper med psykiske udfordringer, er steget markant de seneste år. Der er mange årsager til denne udvikling, og det individualiserede ansvar for succes er en af dem. Unge kommer under et uoverstigeligt pres for at leve op til noget, som de ikke kan håndtere, og eftersom det er deres eget ansvar, kan det være svært at bede om hjælp.

Uddannelsessystemet kan ikke alene ændre oplevelsen af pres blandt unge, men en udvikling af den pædagogiske og didaktiske tilgang til læring understøtter et bredere perspektiv på individets ansvar. Samtidig skal vi som samfund måske være åbne for, at meritter ikke er alt, da det ikke viser hele mennesket. Et helhedsorienteret syn på individet og en anerkendelse af, at man kan noget – med og uden en formel uddannelse – kan måske sætte os fri og dæmme op for den snert af en uddannelsesfælde, der er i Danmark.

Søren Frimann, Julie Borup og Micki Kaa Sunesen (red.): Aktionsforskning i et læringsperspektiv

Hans Reitzels Forlag, 2020, 278 sider

Anmeldt af Mette
Molbæk, lektor,
Læreruddannelsen i
Skive & Programleder,
Forskningscenter for
Pædagogik og Dannelse,
VIA University College

Hvorfor nu det? Der er jo allerede skrevet en del bøger om aktionsforskning.

De tre redaktører bag bogen *Aktionsforskning i et læringsperspektiv* stiller i deres indledning selv det spørgsmål, som også slog mig, da jeg fik bogen i hånden. Efterfølgende argumenterer redaktørerne for denne bogs plads på boghylden ved at understrege, at antologien og dens bidragydere indtager en anden position end tidligere udgivelser om aktionsforskning ved gennem et eksplicit fokus på læring at tilbyde nye forståelser af, hvad aktionsforskning er og kan. Gennem bogens gennemgående fokus på læring i aktionsforskning er det derfor ambitionen at tilbyde et mere mangfoldigt og fagligt sprog om, hvordan læring kan forstås i aktionsforskning. Ved netop at fokusere på læring ligger også en erkendelse af de mange fælles og overlappende berøringsflader, der er mellem aktionslæring og aktionsforskning. Derfor kan dette perspektiv bl.a. bidrage

til at ophæve dikotomien mellem et fokus på den lokale læreproces på den ene side (ofte repræsenteret gennem aktionslæring) og en mere generaliseret forskning (aktionsforskning) på den anden side. En dikotomi som mange af os, der arbejder med aktionsforskning og aktionslæring, løbende udfordres af i teori og praksis.

Bogen består af tre dele med i alt 10 kapitler, der både kan læses samlet og dermed give et bredt og nuancerende blik på aktionsforskning med en særlig opmærksomhed på læring, men da de enkelte kapitler står for sig selv, kan de også læses hver for sig. Det giver mulighed for, at man som læser kan udvælge de kapitler, der synes mest oplagte ud fra den korte beskrivelse af dem i indledningen. Samtidig giver det – som i de fleste andre antologier – udfordringer i forhold til sammenhæng og gentagelser. Af samme grund kan det være svært samlet at gengive, hvad og hvordan bogen behandler læring i relation til aktions-

forskning, hvorfor der i det følgende kort gives et resumé af bogens forskellige perspektiver.

Antologiens del 1 har fokus på teoretiske perspektiver på læring og deres betydning for forskning i organisationer. Vigtigheden af dette fokus underbygges i kapitel 1 med pointen om, at til trods for at læringsperspektivet ofte nævnes i forbindelse med aktionsforskning, så sker det i underforståede vendinger og teoretisk og empirisk løsrevet. Efter et kort historisk rids over aktionsforskningen behandles forholdet mellem forskning og læring i aktionsforskning. I kapitel 2 præsenteres og diskuteres læringsspiralen som redskab til at forstå og undersøge læring i forskellige aktionsforskningsprojekter. Et fokus på deltagelse og forandring af/i praksis kan understøtte undersøgelser og diskussioner af, hvem der oplever behov for deltagelse og læring, og hvordan der skabes den ønskede organisationsforandring. 'Partnerskabet' som forskerens relation til organisationen og 'eksperimentet' som den proces, der rammesætter organisatorisk læring behandles i kapitel 3, hvor også aktionsforskerens opgaver og kompetencer sammen med forhold som interesser og værdigrundlag får betydning for den viden, der produceres og hentes ind i organisationen.

Del 2 handler om organisatorisk læring og ledelse i konkrete projekter. Med udgangspunkt i tre projekter om hhv. udvikling i ledelsesteam i erhvervsskolekontekst (kapitel 4), aktionsforskningsforløb på en folkeskole (kapitel 5) samt et projekt med 22 medarbejdere på tværs af enheder inden for specialektoren i en region (kapitel 6) gives konkrete bud på, hvordan aktionsforskningsforløb

kan se ud. Samtidig uddyber de tre kapitler hver især de tre projekters forståelse af og dermed tilgang til læring, udvikling og forskning i organisationer. Samlet set giver de tre kapitler i del 2 forskellige konkrete bud på, hvordan aktionsforskningsforløb kan skabe gode resultater i forhold til at udvikle organisationer og kulturer gennem fælles læring.

Del 3 har fokus på aktionsforskningens mange ansigter fra private virksomheder til udvikling af lokalsamfund. Det kan umiddelbart være svært at skelne del 3's kapitler fra de forrige i del 2, men det gør dem ikke mindre vigtige, da de præsenterer en bred vifte af forskellige konkrete projekter. I kapitel 7 præsenteres et aktionsforskningsprojekt med fokus på deltagerens læring og oplevelse. I dette kapitel understreges bl.a. vigtigheden af en mere lige magtrelation gennem fortrolighed og tillid, løbende og gensidig feedback fra forskere og medforskere centralt. Tilsvarende præsenteres i kapitel 8 et aktionsforskningsforløb med fokus på empowerment gennem et partcipatorisk aktionsforskningsforløb med medarbejdere, der oplever at arbejde i et konfliktfelt mellem NPM-inspirerede styringsmekanismer og egne værdier om god omsorg og kvalitet på det plejehjem, hvor de er ansatte. I kapitel 9 diskuteres forskelle og ligheder mellem aktionsforskning og aktionslæring gennem konkrete eksempler, der også viser, hvordan aktionsforskning og aktionslæring kan kombineres i mere eller mindre styrede forløb og fremme demokratiserings- og læringsprocesser. Bogen sidste kapitel fokuserer på professionelles læring og professionelles læringsfællesskaber i relation til aktionsforskning og identificerer i den forbindelse centrale temaer, der sammen med inspiration fra viden

om innovative læreprocesser kan kvalificere læreprocesser i aktionsforskning.

Netop fordi det er bogens ønske at tilbyde nuancerende blikke på aktionsforskning, lægger den også op til kærkomne diskussioner af, hvad aktionsforskning er og kan – både generelt og i relation til læring. Nogle af bogens egne pointer kan i forlængelse heraf også diskuteres. Eksempelvis nævnes det (kapitel 1), at aktionsforskning har potentiale til at bygge broer mellem forskning, læring og udvikling gennem projekter, der foregår uden politisk drevne styringslogikker, da aktionsforskning starter indefra. Selvom dette ofte er ambitionen, må netop formålet for og initiativtagningen til aktionsforskningsforløb løbende diskuteres blandt alle deltagere, så betingelserne for og selve formålet med de deltagendes læring også ekspliciteres og diskuteres.

Aktionsforskningens anvendelse i forbindelse med politiske satsninger kan derfor udfordre nogle af de ambitioner, der nævnes i bogen om eksempelvis bottom-up-princippet, indflydelse, inddragelse, frivillighed og demokratiske beslutningsprocesser. Når disse grundlæggende principper forandres eller foretages, vil det få afgørende betydning for, hvad og hvordan de deltagende i et aktionsforskningsforløb lærer. Disse betingelser og udfordringer for aktionsforskningen behandles kort i nogle af kapitlerne, men netop fordi bogen har et eksplicit fokus på læring, kunne en diskussion af læringens formål og mål i ikke-magt-frie organisationer og samfund være interessante perspektiver i en bog om aktionsforskning i relation til læring. Bogen har et tydeligt formål om at ekspliciterer læringsperspektivet i

aktionsforskning. Spørgsmålet er her, om ikke aktionsforskningens traditionelle vokabular om (organisations-)udvikling, forandring, kompetencer, handling og videnskabelse ikke netop skal ses som denne forskningsapproachs forsøg på at (be-)gribe den type af læring og de læringsprocesser, der foregår i organisationer og gennem aktionsforskning? Derfor kunne man også påstå, at sætningen fra bogens bagside, der pointerer, "at mennesket kan lære, er grundlaget for, at mennesket kan forske, udvikle og forandre", med rette kunne ændres til: "at mennesket kan forske, udvikle og forandre, er grundlaget for, at mennesket kan lære".

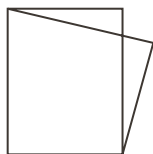
De færreste vil nok være uenige i redaktørernes indledende pointe om, at aktionslæring og aktionsforskning har mange overlap. Derfor er det nok også et fåtal, der ikke allerede har sat sig ud over de forenklinger og reduktioner af de to veje til forandring, læring og produktion af viden.

Imidlertid kan denne bog ved at fokusere på læring både understøtte det naturlige samspil mellem aktionslæring og aktionsforskning, samtidig med at vi gennem et fokus på læring kan få et sprog for de to tilganges forskelle og ligheder. Bogen tilbyder en stor mangfoldighed i beskrivelserne af, hvad aktionsforskning er og kan, og de ti forskellige kapitler underbygger, hvor væsentligt det er at blive skarpere på de implicite forståelser af læringsbegrebet i arbejdet med aktionsforskning.

Og netop fordi bogen ikke opretholder den nemme – og for mig at se forældede – forestilling om, at aktionsforskning er en forskningsapproach, og aktionslæring er en pædagogisk metode, og fordi de forskellige kapitler præsenterer mig for flere konkrete bud på veje at gå i forhold til at organisere aktionsforskningsforløb og forstå læring i relation til aktionsforskning, får bogen en plads på min boghylde.

Yoosun Park: Facilitating Injustice. The Complicity of Social Workers in the Forced Removal and Incarceration of Japanese Americans, 1941- 1946

Oxford University Press, 2019, 488 sider

Anmeldt af Jacob
Kornbeck, fuldmægtig i
Europa-Kommissionen,
Bruxelles

Er det etisk forsvarligt for professionelle socialarbejdere at medvirke til internering af civilpersoner? Spørgsmålet er langt fra "akademisk", idet en række lande aktuelt praktiserer internering af flygtninge. Under anden verdenskrig internerede de amerikanske militære samt civile myndigheder talrige personer af japansk oprindelse, såvel indlandske som udenlandske statsborgere. Indgrebene var vidtrækkende og kan sansynligvis påtales på retsligt grundlag, i det mindste for så vidt angår de amerikanske statsborgere. Dette var myndighederne sig også bevidst, men som vicekrigsminister McCloy sagde til oberstløjtnant Bendetsen i en protokollet samtale foretaget 11. februar 1942: "And, if it involves citizens, we will take care of citizens too" (51). Enhver person

af japansk oprindelse ansås efter Pearl Harbor for potentiel femte kolonne, og specielt i Californien var fordomme mod japanske indvandrere dybt rodfastede. Interessant nok blev tyskere og tysk-amerikanere som fx Thomas Mann eller italienerne eller italiensk-amerikanere ikke interneret eller overvåget (26). For medens "the events of a nation in crisis in a century past may seem to be of relevance today", er udfordringerne uforandrede: "questions of loyalty, patriotism, and citizenship; or race, culture, ethnicity; of belonging, assimilation and integration" (374) og om en majoritet, der i krigens stund nægtede at tro på individuelle japanere eller japansk-amerikaneres loyalitet over for USA. Dette er en problematik, der kendes i vor tid og verdensdel i forbindelse med tiltag

til forebyggelse af islamistisk terror. Når fx en "postgraduate student" (altså på master- eller ph.d.-niveau) ved et britisk universitet kan blive afhørt for i et videnskabeligt bibliotek at have læst en bog om terrorisme, fordi den studerende havde et muslimsk-klingende navn, risikerer landet at miste en støtte; i dette tilfælde var den afhørte immatrikuleret ved et studium i terrorismebekæmpelse (Ramesh & Halliday 2015). Det Forenede Kongerige synes heldigvis ikke at have interneret nogle mennesker på baggrund af deres oprindelse, men eksemplet viser, at denne primitive form for *bias* stadig findes. I 1940'ernes USA var det en helt anderledes alvorlig sag for mennesker af japansk oprindelse, og amerikanske socialarbejdere faciliterede beklageligvis de her omhandlede foranstaltninger.

De startede den 19. februar 1942, da præsident Roosevelt underskrev Executive Order 9066, som hjemlede frihedsberøvelse for og i sidste instans indespærring af ca. 120.000 borgere; og de endte i marts 1946, da den sidste interneringslejr – Terminal Island: *nomen est omen* – lukkedes ved foranstaltning af den kompetente myndighed, War Relocation Authority. Under hærens overordnede ledelse arbejdede amerikanske socialarbejdere i betroede stillinger med vurdering af nyankomne, registrering, individuel rådgivning og omfattende journalføring. Socialfaglige medarbejdere indgik som led i lejrenes sociale tjenester (*social work departments*) og forberedte eller traf afgørelser om videre frihedsberøvelse og indespærring. Deres faglige dygtighed synes ikke at have været modsvaret af konfrontationer med de militære myndigheder, hvis politik de synes at have udført uden at stille for

mange spørgsmål. For den amerikanske profession er dette en beskæmmende arv, der hidtil har været ukendt af de fleste. Yoosun Parks bog er resultatet af omfattende arkivstudier gennem mange år og bekræfter, at det sociale arbejdes videnskab ikke findes i en metodologisk forstand; dette er solid historisk forskning, baseret på primære kilder, om et emne vedrørende det sociale arbejde. I en tid, hvor mange lande har rekurreret til internering af flygtninge under fængelseslignende former, er der grund til at understrege, at foranstaltningens formelle navn kan være irrelevant, hvis opholdets natur har karakter af "internering". Dette kendte EU-Domstolen for ret den 14. maj 2020 ved dom i sagen vedrørende ungarske opsamlingslejre for flygtninge (EU-Domstolen 2020) og holdt sig til generaladvokat Pikamäes forslag til afgørelse (Pikamäe 2020). Ellers ville det være bekvemt for regeringer – samt for socialarbejdere – blot at adoptere de mest hensigtsmæssige eufemismer.

Var der gyldig retshjemmel herfor, og kunne Executive Order 9066 være anfægtet i en retssal? De juridiske aspekter – hvort svært de end måtte veje – er ikke emnet for den foreliggende undersøgelse, der har fokus på de amerikanske socialarbejders rolle. USA havde i 1940'erne en profession, *social work*, der i mange henseender (uddannelse, faglig organisering, status, m.m.) stillede de tilsvarende fag (for så vidt de overhovedet eksisterede) i europæiske lande i skyggen. Den amerikanske profession var egentlig kendetegnet ved såvel solid videnskabelig uddannelse (bachelor plus mindst ét års praktisk træning) som ved humanistisk etos – egentlig. Men

medens tiltagene over for mennesker af japansk oprindelse tog til i intensitet og ændrede karakter fra mere eller mindre frivillige evakueringer til regulær, fængelseslignende internering, var socialarbejderne involverede på samtlige planer; faktisk var de uundværlige. Arkiverne er rige på eufemismer men viser dog med al tænkelig tydelighed, at der var tale om tvangsforanstaltninger, rettet mod en hel befolkningsgruppe uden hensyn til individuelle forhold, arbitrært og ydmygende gennemført som en gestus til den amerikanske majoritetsbefolkningens irrationelle angst – Kurt Schumachers "indre svinehund" (Schumacher 1932). Der er tale om dybt problematisk faglig praksis, hvis etiske udfordringer ikke kan løses ved evt. at få bekræftet tilstedeværelsen af tilstrækkelig retshjemmel. Bogens kapitler handler om fraværet af anerkendelse (i tysk sammenhæng: *Vergangenheitsbewältigung*) i amerikansk faglitteratur (forordet), den traditionelle mistro mod japanere og fagets (og faglitteraturens) traditionelle desinteresse i ikke-europæiske invandrere (kap. 1), årene før Pearl Harbor (kap. 2), de første fjernelser af personer fra deres bopæl (kap. 3), indespærringen (kap. 4), socialarbejdernes daglige arbejde i lejrene (kap. 5-6), registreringsarbejdet (kap. 7), udflytningen fra lejrene (kap. 8-9) samt en evaluering (kap. 10). Herefter følger et glossar (bilag A) samt forskellige originaldokumenter i faksimile (bilag B-G), herunder – særdeles instruktivt – jobbeskrivelser til brug ved ansættelse og bedømmelse i stillingen.

Findes der danske paralleller til disse amerikanske forhold, og findes der tilsvarende dansk forskning? Hvad den medicinske profession angår, kan der

henvises til Kirsten Lylloffs faghistoriske disputats, om dødsfald blandt og lægehjælp til de tyske flygtninge i Danmark 1945, og efterfølgende debat i diverse tidsskrifter (Lylloff 1999, 2000, 2006, 2013). Lylloffs forskning påviste, at Lægeforeningen som svar på tilkendegivelser fra myndigheder henstillede til foreningens medlemmer at begrænse lægehjælp til tyske flygtninge interneret i Danmark. Dette fik fatale følger, idet specielt de yngste børn døde i stort tal, ofte af ganske banale infektioner. Lylloff valgte at fokusere på lægeløftet, og netop dette aspekt gjorde hendes forskning kontroversiel og til dels suspekt.

Den faghistoriske dimension understreges af, at Lylloff skrev disputatsen som moden, erfaren læge (Lauridsen 2005), og fagfællernes vognborg-mentalitet kommer til udtryk i en replik af Thorkild Frederiksen, trykt i *Historisk Tidsskrift*, hvori det bl.a. hedder: "Lægeforeningen afslog, som det på saglig vis er gennemgået af Kirsten Lylloff. Sammenhængen med lægeløftet er næppe relevant.

Lægeløftet er »personligt afgivet erklæring om at udføre lægegeringen samvittighedsfuldt«. Det kan ikke bruges i forbindelse med aftaler mellem foreninger og myndigheder" (Frederiksen 2013, s. 229). Dette er en besynderlig udtalelse på baggrund af fagets organiseringsgrad og interne disciplin, samt fordi Lylloffs forskning decideret påviste, at foreningens henstilling medførte en passivitet blandt lægerne, der kostede mange små børn livet under forhold, hvor helt enkelte (og billige) medicinske indgreb, herunder medikamentering, kunne havde været positivt udslagsgivende.

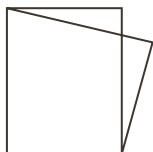
Parks bog har mange implikationer, herunder for undervisning i etik for kommende socialarbejdere, men sandelig også for det daglige arbejde.

REFERENCER

- EU-Domstolen (2020). Domstolens dom (Store Afdeling) af 14. maj 2020. FMS m.fl. mod Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság Dél-alföldi Regionális Igazgatóság og Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság. Forenede sager C-924/19 PPU og C-925/19 PPU. ECLI:EU:C:2020:367.
- Frederiksen, T. (2013). Om lægeløftet. *Historisk Tidsskrift*, 100(1), 229-232.
- Lauridsen, L.L. (2005). Hobby blev til ph.d.-grad. *Uniavisen*, 15. april 2005 — 22:00, <https://uniavisen.dk/hobby-blev-til-ph-d-grad/>.
- Lylloff, K. (1999). Kan lægeløftet gradbøjes? Dødsfald blandt og lægehjælp til de tyske flygtninge i Danmark 1945. *Historisk Tidsskrift*, 99(1), 33-68.
- Lylloff, K. (2000). Dødsårsager for tyske flygtningebørn i 1945. *Ugeskrift for Læger*, 9, 1227-12.
- Lylloff, K. (2006). *Barn eller fjende? Uledsagede tyske flygtningebørn i Danmark 1945-1949*. København: Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag.
- Lylloff, K. (2013). Svar på Thorkild Frederiksens indlæg. *Historisk Tidsskrift*, 100(1), 233-237.
- Pikamäe, P. (2020). Generaladvokatens forslag til afgørelse i de forenede sager C-924/19 PPU og C-925/19 PPU. Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság Dél-alföldi Regionális Igazgatóság. 23. april 2020. ECLI:EU:C:2020:294.
- Ramesh, R. & Halliday, J. (2015). Student accused of being a terrorist for reading book on terrorism. *The Guardian*, Thu 24 Sep 2015 10.00 BST. <https://www.theguardian.com/education/2015/sep/24/student-accused-being-terrorist-reading-book-terrorism>.
- Schumacher, K. (1932). „Der Appell an den inneren Schweinehund“. Rede am 23.2.1932 im Deutschen Reichstag. Protokoll Reichstag, 57. Sitzung v. 23.2.1932, S. 2254f. <https://www.fes.de/fulltext/historiker/00781a20.htm>.

Ny ph.d.-afhandling: Den rumlige organisering af psykiatrisk praksis. En situeret undersøgelse af 'helende arkitektur'

(Ph.d.-forsvar: Februar 2020)

Thorben Peter Simonsen, adjunkt, ph.d., Institut for Business IT, IT-Universitetet i København

Denne afhandling undersøger den rumlige organisering af samtidens psykiatriske praksis og fokuserer således på 'helende arkitektur' i psykiatrien. 'Helende arkitektur' repræsenterer på mange måder en aktuel forhåbning om at skabe bedre omgivelser for såvel patienter som personale. Hospitalsbygninger skal ikke alene indeholde og udgøre rammen omkring aktiviteter, men understøtte og forme dem. De skal understøtte behandling, supportere det sundhedsfaglige arbejde og ikke mindst sikre økonomisk effektivitet. Men ingen har i virkeligheden undersøgt, hvad det vil sige, når arkitekter 'designer behandling' til psykiatrien, eller hvordan løfterne om 'helende arkitektur' rent faktisk får betydning for organiseringen af hverdagens arbejde eller interaktionerne mellem patienter og personale.

Jeg satte mig derfor for at undersøge, hvilken forskel den 'helende arkitektur' har for hverdagens arbejde og interaktioner, det vil sige for psykiatrisk praksis. I afhandlingen opererer jeg derfor med en forståelse af 'helende arkitektur' som værende et særligt forsøg på rumligt og materielt at organisere samtidens psykiatriske praksis og dermed som et empirisk fænomen, vi kan få øje på og dermed studere. Det problem, der motiverer undersøgelsen, handler således ikke om, hvorvidt arkitektur eller rum medierer sundhed eller fremmer *recovery*, om hvad 'helende arkitektur' er eller *bør være*, men snarere om hvad arkitekturen rent faktisk *gør*. Hvordan arkitekturen indgår i ordningen af rum og interaktion, hvorved nogle praksisser muliggøres og andre begrænses, er generelt overset i den socialvidenskabelige litteratur (Moser 2017) og er derfor et centralt omdrejningspunkt for afhandlingen.

Afhandlingen tager afsæt i en undersøgelse af et nyt psykiatrisygehus i Slagelse, der blev indviet i efteråret 2015. Med 'helende arkitektur' og forestillingen om recovery repræsenterer det nye sygehus i Slagelse givetvis fremtidens psykiatريفaciliteter. Psykiatrisygehuset er en del af kvalitetsfundsbyggerierne med Region Sjælland som bygherre. Karlsson Arkitekter og Vilhelm Lauritzen Arkitekter vandt arkitekttkonkurrencen med deres fælles forslag 'Huset i parken, parken i huset'. Omkring 650 medarbejdere fra fem forskellige psykiatriske enheder på tværs af Sjælland fik med psykiatrisygehuset desuden ny arbejdsplads.

Når undertitlen på afhandlingen er *en situeret undersøgelse af 'helende arkitektur'*, så er det, fordi jeg etnografisk og empirisk undersøger, hvordan relationerne mellem rum og interaktion er ordnet i praksis. Jeg gennemførte i 2016 og 2017 omkring 200 timers observationer fordelt på to almen-psykiatriske afsnit. Jeg skyggede (Czarniawska 2007) det psykiatriske personale, det vil sige sygeplejesker, pædagoger, social- og sundhedsassistenter samt enkelte læger, i deres daglige arbejde. Derudover opholdt jeg mig i patientafsnittene, hvor jeg konverserede, fulgte og hang ud med patienterne, der over tid lærte mig at kende. Under mine observationer var jeg særligt inspireret af Erving Goffmans (1974) nu velkendte spørgsmål: *Hvad er det, der sker her?* Hvor Goffman forstår det som en grundpræmis for al social interaktion, der brugte jeg det som et metodisk princip til at dirigere min opmærksomhed mod, hvad der sker, men i særlig grad *hvor* det sker. På den måde kom rummet i fokus.

Afhandlingens tre artikler

Afhandlingen består af tre individuelle artikler. Den første artikel, *The Spatial Organization of Psychiatric (Dis) Order*, trækker på kulturanthropolog Mary Douglas' (1966) arbejde. Baseret på antagelsen om, at 'helende arkitektur' rejser nye spørgsmål vedrørende forventningerne til det professionelle plejepersonales arbejde, undersøger artiklen relationen mellem et patientafsnits rum og personalets opfattelser af, hvad der er farligt. Artiklen viser, hvordan det at forflytte patienter og genstande, rengøre rum og korrigere patienter bliver fremtrædende opgaver frembragt af afsnittets rumlige disposition. Artiklen viser desuden, hvordan personalets brug af et særligt ladet sprog – et sprog, der er informeret af deres oplevelser af fare – gør det muligt for plejepersonalet at gribe ind, når socio-rumlige grænser overskrides af patienter. Jeg foreslår på baggrund af disse indsigter, at afsnittets rumlige disposition forstærker spændingerne mellem de professionelle interesser, patienternes adfærd og intentionerne bag designet, hvorved der skabes særlige spændinger eller friktioner i, og på tværs af, et afsnits rum, hvor den sociale orden på afsnittet derfor åbent forhandles.

Den anden artikel, *Unfulfilled promises? Staff reactions to the healing architecture of psychiatric inpatient wards*, er en empirisk drevet artikel, der trækker på væsentlige teoretiske impulser fra videnskabsstudier (STS) i kombination med indsigter fra Goffmans (1959) studier af hverdagslivet. Artiklen fokuserer på plejepersonalets transparente kontor og undersøger, hvilken medierende rolle denne spiller i afsnittet. Artiklen viser, hvordan kontorets glasvægge medierer

måden, hvorpå personalet interagerer med patienter såvel som transformerer den måde, personalet begår sig på, når de er inde på kontoret. Artiklen viser, hvordan særlige iscenesættelsesproblestillinger opstår grundet kontorets transparente natur. Herved bliver aktiviteter, der tidligere var usynlige for patienterne, synliggjorte, hvilket skaber et usikkert miljø med uklare forventninger. Dette går imod de forventninger, der var til det transparente design. Desuden viser artiklen, hvordan personalet animeres til at indgå i praksisser, hvor personalet aktivt lader som om de ikke ser patienterne. Dette gør de både for at frigive mentale ressourcer til andre opgaver og for at give sig selv et pusterum fra de til tider krævende interaktioner med patienterne.

Den tredje og sidste artikel, *Healing architecture and psychiatric practice: (re)ordering work and space in an inpatient ward in Denmark*, trækker på etnometodologen Michael Lynchs (1991) begreb om rumligt ordningsarbejde. Artiklen undersøger de centrale effekter af hospitalets 'helende arkitektur' og de rum og praksisser, som denne arkitektur bidrager til at skabe. Ved at analysere arbejdet med at sikre, at en patient tager sin medicin, viser artiklen, hvordan ordningen af rum er central for etableringen af kontrol, hvorved spændinger mellem afsnittets rumlige disposition og personalets ordningsarbejde opstår. Artiklen antyder, at 'helende arkitektur' kan have en positiv indflydelse på den psykiatriske behandling, men hvorvidt arkitekturen rent faktisk er helende eller har terapeutiske effekter, bør snarere forstås som en funktion af det rumlige ordningsarbejde end gennem en streng årsag-virknings-sammenhæng. Jeg

argumenterer derfor i artiklen for, at den 'helende arkitektur' kan have mindst lige så stor indflydelse på det psykiatriske arbejde som på patienternes oplevelse af recovery.

Det centrale argument

Det centrale argument for afhandlingen er, at man bør vende det analytiske fokus mod, hvordan relationerne mellem rum og interaktion ordnes i praksis, hvis man gerne vil vide noget om, hvad 'helende arkitektur' rent faktisk *gør*. Dette perspektiv har givet anledning til tre grundlæggende pointer: 1. Rum indeholder ikke blot aktiviteter, men er uomtvisteligt impliceret i organiseringen af disse. 2. I undersøgelsen af hvad 'helende arkitektur' *gør*, så bør vi ikke alene studere personers oplevelser af de rum, de befinder sig i, men også hvordan rum og interaktioner ordnes i praksis. 3. Det psykiatriske og sygeplejefaglige arbejde bør i høj grad også opfattes som rumligt arbejde.

Afslutningsvis vil jeg fremhæve, at afhandlingen bidrager til pågående diskussioner vedrørende såkaldt 'omsorgsfuldt design' og 'helende arkitektur'. Derudover bidrager afhandlingen til studier af hospitalsdesignets betydning for psykiatrisk behandling og recovery såvel som til nyere studier af relationelle aspekter af den psykiatriske behandling i institutionelle rum. Afhandlingen bidrager også med input til, hvordan arkitektur kan studeres fra et perspektiv inspireret af STS. Målet med afhandlingen er ydermere at bidrage til interdisciplinære diskussioner i geografien, sundheds-sociologien og STS, der fokuserer på betydningen af psykiatriske rum ved at komme med empiriske indsigter i, hvad såkaldt 'helende arkitektur' *gør* i praksis.

REFERENCER

Czarniawska, Barbara (2007). *Shadowing and Other Techniques for Doing Fieldwork in Modern Societies*, edited by O. Håkansson. Copenhagen Business School Press.

Douglas, Mary (1966). *Purity and Danger*. New York and London: Routledge.

Goffman, Erving (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. Penguin Books.

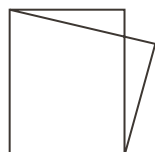
Goffman, Erving (1974). *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. Cambridge MA: Harvard University Press.

Lynch, Michael (1991). "Laboratory Space and the Technological Complex: An Investigation of Topical Contextures". *Science in Context*, 4(1), 51-78.

Moser, Ingunn (2017). "Sustaining the Webs of Life: An STS-Approach to Space, Materiality and Subjectivity in Care", in *Caring Architectures - Institutions and relational practices*, s. 83-92, edited by C. Nord and E. Högström. Cambridge Scholars Publishing.

Ny ph.d.-afhandling: Tillidsarbejde og tydelighed. Et studie af tillid, magt og afhængighed blandt pædagoger og forældre i danske vuggestuer

(Ph.d.-forsvar: oktober 2018)

Ane Refshauge
Høyrup, adjunkt, ph.d.,
Pædagoguddannelsen
Jelling, UCL
Erhvervsakademi og
Professionshøjskole

Året er 2014, det er sommer, varmt og himlen er blå. Vuggestuen er åbnet igen efter sommerferien for et par dage siden. Det er sent på eftermiddagen, og vi er på vuggestuens legeplads. Jays far træder ind ad lågen. Han smiler stort og går hen imod pædagogen Karen. Hun er i gang med at hælde vand op til et par af de sidste børn, som skal hentes inden for den næste halve time.

Jays far: Har I haft en god sommerferie?

Karen: Nej [smiler skævt]. Vi har frosset!

Jays far: Frosset? Det har jo været varmt!

Grethe (pædagog), som går lidt i baggrunden og rydder op, bryder tavsheden: Karen har været på Antarktis.

Jays far og Karen: Haha!

Jays far: Men det ser ud til at være stille og roligt her. Hvordan er det at være tilbage?

Karen: Man skal jo lige vænne sig til det. Men på den måde er det jo et godt arbejde.

Jays far: Ja, I laver jo ikke rigtig noget! Haha!

Karen: Nu skal Ane lige kigge væk og lukke ørerne! [griner]

Jays far og Karen taler længe om fodbold-VM og om, at de har været ude at kigge på hus, men ikke kan blive helt enige, og om, hvilke skoler og friskoler der ligger i nærheden af de huse, de har set på, og om skolernes pædagogik.

Jeg fornemmer, at de begge nyder hinandens selskab. De joker om løst og fast. Da de er gået, henvender jeg mig til Karen.

Ane: Han blev i over en halv time?

Karen: Ja, han vil gerne det der, og nu var der jo lige tid til det. Men ja, han vil gerne joke lidt, det er også hyggeligt.

Eksemplet her viser et af mange venskabelige og uhøjtidelige hverdagsmøder, som kan findes i det empiriske materiale fra vuggestuerne, hvor det etnografiske feltarbejde til dette projekt fandt sted.

I dialogen mellem Jays far og pædagogerne anes – som i de fleste pædagogforældre-relationer i materialet – en uformel venskabelighed og samtidig en subtil anspændthed i deres brug af jokes og ironi. Denne form var tidligere utænkelig at finde imellem en professionel repræsentant for en velfærdsinstitution og brugerne. Det er blandt andet denne historiske forandring i relationen mellem forældre og pædagoger samt konsekvenserne heraf som afhandlingen belyser. Afhandlingen er baseret på 11 måneders etnografisk feltarbejde fra 2014-2015. Materialet indeholder feltnoter fra vuggestuer, børnenes hjem og ture med familien imellem disse, interviews med pædagoger, ledere og forældre samt optagelser fra møder mellem forældre og pædagoger. Hertil kommer et historisk materiale fra andres beskrivelser af dansk daginstitutionshistorie.

Det historiske materiale bruges til en redegørelse for og analyse af vuggestuernes fremkomst og udvikling – herunder udviklingen af idealer for kulturelle omgangsformer i institutionerne. Dette danner baggrund for en analyse af de logikker og rationaler om relationen mellem forældre og pædagoger, som var på spil i vuggestuernes dagligdag under selve feltarbejdet.

Endvidere undersøges, hvordan disse logikker og rationaler kan forklares; samt hvilken betydning de får for interaktionerne mellem forældre og pædagoger.

Vuggestuernes historie

Afhandlingens historiske snit er inspireret af sociologerne Norbert Elias og Cas Wouters' analyser af civiliseringsprocesser i Europa (Elias, 2000, 1983; Wouters, 1986, 2011). Afhandlingen viser, hvordan tre tråde af magt og afhængigheds-

strukturer i relationen mellem forældre og pædagoger har sammenfiltret sig i takt med institutionernes og pædagogfagets udvikling og i relation til bredere, samfundsmæssige tendenser. Trådene benævnes: 1) formaliseringen, 2) informaliseringen og 3) nyformaliseringen. Disse skal ikke forstås som tre afgrænsede perioder, der har afløst hinanden, men som tendenser, der fortløbende er kommet til, og som eksisterer side om side. Afhandlingen viser, hvordan de første danske småbørnsinstitutioner (asyl) blev etableret ud fra nogle omstændigheder og rationaler, der rammesatte relationen mellem forældre og personale som et skævt afhængighedsforhold. Asylerne blev etableret i velgørenhed – hvorfor forældrene som udgangspunkt skyldte personalet taknemmelighed (og lydighed). Dette forhold placerede personalet i en overvejende overlegen position og forældrene i en overvejende underlegen position. Dette skæve afhængighedsforhold blev opretholdt gennem formelle omgangsformer og institutionelle praksisser. Disse former udgør formaliseringen.

I løbet af 1960'erne skete der i takt med ungdomsoprøret en informalisering af omgangsformerne mellem forældre og personalet. Med informaliseringen blev det et ideal at dyrke demokratiske værdier og skjule og nedtone magtforskelle – dette kom fx til udtryk ved, at personalet nu inviterede forældrene ind til kaffe, hvor de før måtte aflevere børnene gennem en låge eller vente pænt i garderoben.

Fra 90'erne og frem trænger ideer fra New Public Management ind i vuggestuerne, ligesom anvendelsen af evidensbaserede pædagogiske metoder vinder

frem i institutionerne. Dette betyder, at der tilføjes endnu et lag til nutidens civiliseringsideal. I afhandlingen begrebsættes dette som en nyformalisering. Nyformaliseringen er en formalisering af idealerne fra informaliseringen. De demokratiske og lighedssøgende idealer formaliseres således gennem centraliserede og standardiserede pædagogiske retningslinjer og metoder.

Tydighed og tillidsimperativet

Det er gennem afhandlingens figurativsteoretiske (Elias, 1970, 1983, 2000) og institutionsanalytiske (Goffman, 1968) undersøgelse af vuggestuernes italesættelser af, logikker om og civiliseringsideal for vuggestuebørnene, at det ene hovedbegreb om 'tydighed' fremanalyseres som et dominerende ideal for de voksne opdragere. Sammenlignet med andre nyere studier af opdragelsesideal, så viser materialet fra forældrene og pædagogerne en tendens til at vægte de voksnes autoritet højere end tidligere, og dette udtrykkes gennem den emiske term tydighed.

Via vuggestueinstitutionens figuration forbindes familier med mange forskellige sociale og kulturelle baggrunde, forældrenes arbejdspladser, stat og kommuner. Vuggestuen bliver derfor et knudepunkt, hvor meget forskellige logikker og rationaler skal sameksistere i hverdagen. Vuggestueinstitutionen gør stat, kommune, forældre, pædagoger og børn afhængige af hinanden – eller interdependente, som Elias betegner det. Dette ses fx i vuggestuernes 'indkøringsarbejde', hvor pædagoger sammen med forældrene gør et stort arbejde for at vænne børnene til den daglige adskillelse fra forældrene og opmuntrer dem til at forstå sig selv som 'vuggestuebørn' og

således udviser en passende grad af begejstring ved at komme i vuggestuen. Når dette arbejde er fuldført, regnes børnene som 'selvkørende', hvilket giver forældrene mulighed for at gøre kort proces med god samvittighed, når de skal på arbejde efter aflevering om morgenen, ligesom at det selvkørende vuggestuebarn behøver mindre opmærksomhed fra pædagogerne.

Et gennemgående rationale i relationen mellem forældre og pædagoger er, at forældrene og pædagogerne må udtrykke og føle lighed, enshed og konsensus med hinanden. Inspireret af kultursociologen Charlotte Palludans analyse af skolehjem-samarbejdet (Palludan, 2012) betegner afhandlingen dette som et rammesættende tillidsimperativ.

Tillidsarbejdet og de civiliserede pædagoger og forældre

I analysen af møderne mellem forældre og pædagoger og i interviewene om disse fremstår tillid som noget, der fylder i hverdagen for begge parter. På denne baggrund opstår afhandlingens andet hovedbegreb, 'tillidsarbejde'. Tillidsarbejdet defineres herefter med inspiration fra etnologen Karen Ida Dannesboe (2012) og sociologen Arlie Hochschild (1979, 2012) som det arbejde, deltagerne gør for at vinde hinandens tillid og demonstrere sin egen.

Tillidsarbejdet ses fx i de jokende udvekslinger mellem Karen og Jays far. Jokes er ofte kommentarer på relationelle sociale strukturer (fx mellem forældre og pædagoger). De tvetydigt drillende udvekslinger fra eksemplet betegnes i afhandlingen som 'tillidstests'. Tillidstests indeholder en subtil tvang. Hvis modtageren af en joke ikke griner

eller joker tilbage, er det en afvisning – ikke bare af afsenderen, men også af den definition af situationen, som joken refererer til (Mik-Meyer, 2007). Fraværet af grin udtrykker mistillid til, at afsenderen har gode intentioner. Dette medfører, at afsenderen taber ansigt, og kan dermed betyde, at afsenderen mister tillid til modtageren. Den drillende bemærkning fra Jays far om pædagogerne, der ikke laver noget, er således en fortsættelse af den udveksling af tillidstests, som Karens fryse-joke satte i gang. Den skal teste Karens tillid, ligesom hun lige testede hans. Karen er nødt til at grine, og de er nødt til at fortsætte den drillende udveksling, fordi den sociale struktur omkring dem påbyder det. Deltagerne er interdependente, samtidig med at deres sociale positioner er ambivalente. Med tillidstests udfordrer og bekræfter de to parter hele tiden deres gensidige sympati, loyalitet og tillid. Jokesene gør det muligt for dem at navigere i situationens dobbelthed. Det er et arbejde, de må gøre for at opretholde tilliden. Tillidsarbejdet ses også, når forældrene bliver pinligt berørte over, at deres børn ikke opfører sig passende og dermed afslører forældrene som nogen, der ikke er tilpas tydelige opdragere. Endvidere ses tillidsarbejdet, når forældrene tilpasser deres planer, så de kan deltage i vuggestuernes forældrearrangementer og på anden måde udvise passende engagement i vuggestuen. Forældrene kan dog engagere sig for meget i pædagogernes arbejde. Kritik af vuggestuens rammer og rutiner kan i høj grad berøre pædagogerne følelsesmæssigt. Det er en udbredt opfattelse blandt både pædagoger og forældre i materialet, at forældrene må udvise 'god tone' for at beholde pædagogernes tillid. Forældre, der alligevel kommer til at kritisere vuggestuerne,

arbejder hårdt for at gøre de daglige møder tålelige ved fx at smile, smalltalke, joke og vise, at de "vil institutionen", som en forælder udtaler. Dette viser, hvordan forældrene og pædagogerne ikke blot er funktionelt og socialt interdependente, men også emotionelt.

Relationen mellem forældrene og pædagogerne kan således betegnes som gennemgribende interdependent. Normbrydende adfærdsformer udfordrer tilliden og opfattes som en slags strejke fra tillidsarbejdet. Dette kan resultere i stærke kategoridannelser om og forventninger til forældrene, hvilket kommer til udtryk i det, afhandlingen betegner som 'sladder' blandt pædagogerne. I sladderer bliver det klart, at forældre, der af pædagogerne opfattes som civiliserede, er dem, der har selvkørende børn, udviser passende tydelighed over for børnene, overholder tillidsimperativet og gør deres tillidsarbejde i modsætning til dem, der opfattes som uciviliserede. Forældrenes forskellige investeringer i tillidsarbejdet betyder, at pædagogerne tilsvarende investerer forskelligt i forældrene, fx ved at præsentere vuggestuernes indhold på forskellige måder over for disse. Med andre ord kommer pædagogerne til at fortælle forældrene det, de tror, forældrene gerne vil høre.

De modsætningsfyldte forventninger, der følger af nyformaliseringen og den gennemgribende øgede interdependens i relationen mellem forældrene og pædagogerne, som afhandlingen viser, kan betegnes som en intensivering af relationen. Tillidsarbejdet og den jokende facon mellem Jays far og pædagogerne er således resultatet af ambivalente civiliseringsidealer, hvor pædagogerne på én gang skal varetage en autoritet for

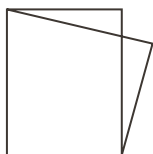
staten og samtidig tilsløre selvsamme autoritet for ikke at bryde de kulturelle koder for tillidsrelationer. Det er en nødvendig forløsning af de historisk etablerede spændinger mellem forældre og pædagoger under nyformaliseringen.

REFERENCER

- Dannesboe, K.I. (2012). *Passende engagement og (u)bekvemme skoleliv. Et studie af børns navigationer mellem skole og familie*. Ph.d.-afhandling. Institut for Uddannelse og Pædagogik, Aarhus Universitet.
- Elias, N. (1970). *What is sociology?* Columbia University Press.
- Elias, N. (1983). *The court society*. Pantheon Books.
- Elias, N. (2000 [1939]). *The Civilizing Process*. Urizen Books New York.
- Goffman, E. (1968 [1961]). *Asylums. Essays on the social situation of mental patients and other inmates*. Penguin Books.
- Hochschild, A.R. (1979). Emotion Work, Feeling Rules, and Social Structure. I *American Journal of Sociology*, 85(3), 551-575.
- Hochschild, A.R. (2012 [1983]). *The managed heart. Commercialization of Human Feeling*. University of California Press.
- Mik-Meyer, N. (2007). Interpersonal Relations or Jokes of Social Structure? Laughter in Social Work. I *Qualitative Social Work*, 6(1), 9-26.
- Palludan, C. (2012). Skolestart. Et følsomt forældrearbejde. I Dannesboe, K.I., Kryger, N., Palludan, C. & Ravn, B. *Hvem sagde samarbejde? Et hverdagslivsstudie af skole-hjem-relationer*, (s. 21-53). Aarhus Universitetsforlag.
- Wouters, C. (1986). Formalization and informalization. Changing Tension Balances in civilizing Processes. *Theory, Culture & Society*, 3(2), 1-18.
- Wouters, C. (2011). How civilizing processes continued. Towards an informalization of manners and a third nature personality. I *The Sociological Review*, 59(1), 140-159.

Ny ph.d.-afhandling: På vejen mod trivsels- og opmærksomhedsfremmende didaktikker i skolen. Om læreres arbejde med integrerede kontemplative aktiviteter i undervisningen

(Ph.d.-forsvar: december 2019)

Marie Kolmos, ph.d.,
ekstern lektor, DPU,
Aarhus Universitet

Denne afhandling har fokus på at undersøge, hvordan kontemplative aktiviteter er en del af undervisningen i en 5.-klasse på en steinerskole og en 6.-klasse på en folkeskole. I de to skolepraksisser arbejder lærerne på forskellige måder med variationer over musiske og bevægelsesbaserede aktiviteter og korte meditationer i undervisningen. Undersøgelsen bygger på idéen om, at skolepraksisser, hvor lærere igennem flere år har arbejdet med at integrere kontemplative aktiviteter i undervisningen, kan bidrage med vigtig viden i forhold til at kvalificere den voksende interesse for at inddrage mindfulness i skolesammenhænge. På baggrund af et fænomenologisk inspireret feltstudie med anvendelse af observationer, videooptagelser og interviews med lærere og elever undersøger afhandlingens analyser, hvordan og hvornår kontemplative aktiviteter anvendes af de to lærere, samt hvilken betydning

disse aktiviteter har for elevernes deltagelse i undervisningen. Det giver denne afhandling eksempler på igennem fire artikler, som med forskellige vinkler beskæftiger sig med, hvordan dette arbejde er organiseret og fremtræder som en del af skolens levede hverdag. Endvidere diskuteres det, hvordan kontemplative aktiviteter i skolen kan forstås i et didaktisk og dannelsesmæssigt perspektiv. Betegnelsen 'kontemplative aktiviteter' anvendes i denne afhandling bredt som samlebetegnelse for opmærksomhedsrettende aktiviteter i skolen som fx meditation, yoga samt en række musiske og bevægelsesbaserede aktiviteter (Kolmos, 2019c).

Mindfulness og kontemplation i uddannelse

Undersøgelsen er inspireret af, at der igennem de seneste år både i danske og internationale sammenhænge har været

en stigende interesse for at anvende aktiviteter baseret på mindfulness og kontemplation til børn, unge og voksne på tværs af forskellige typer af uddannelsesinstitutioner. Her er aktiviteter som meditation, yoga, bevægelseslege og kreative aktiviteter tilpasset de specifikke målgrupper i stigende grad blevet populære som en del af en lærings- og trivselsfremmende strategi på skoler og i daginstitutioner (Ergas, 2014, 2019; Ergas & Hadar, 2019). Mindfulness, som nok er den bedst kendte betegnelse, henviser i sin oprindelige form til en østasiatisk buddhistisk meditationspraksis, som den amerikanske læge Jon Kabat-Zinn lod sig inspirere af, da han i 70'erne og 80'erne påbegyndte arbejde med at udvikle et enkelt sekulariseret træningsprogram målrettet terapeutisk smerte-, stress- og depressionsbehandling. Centralt står forestillingen om, at individet ved at træne opmærksomhedens rettedhed til at fokusere på det, som optræder i nuet med accept, kan opøve og udvikle en særlig nærværende opmærksomhed. Efterhånden som effekten af denne praksis har vist sig effektiv, er samme type praksis taget op også på uddannelsesområdet. Lignende forestillinger om betydningen af opmærksomhedens rettedhed går igen i den bredere betegnelse 'kontemplation'. Denne betegnelse dækker ligesom mindfulness over bestemte meditative aktiviteter, men tager også bredere udgangspunkt i forestillinger om, at forskellige kreative aktiviteter som det at fordybe sig i poesi, musik, refleksion mv. ligesom meditation kan være med til at give elever erfaring med at rette opmærksomheden og opøve evnen til nærvær. Til forskel fra de praksisser, som knytter sig til mindfulness, og som ofte anvender et terapeutisk vokabular, er der en tendens til, at betegnelsen

'kontemplation' anvendes i tættere tilknytning til og som en integreret del af dannelses- og uddannelsesstærkningen og bl.a. trækker på vestlig filosofi (Ergas, 2019; Ergas & Hadar, 2019).

Interessen for at inddrage særligt mindfulnessbaserede aktiviteter som trivsels- og læringsfremmende aktiviteter i offentlige uddannelsessammenhænge er vokset frem, i takt med at uddannelsespolitikken i flere vestlige lande har haft et fokus på at optimere elevers akademiske kompetencer på bekostning af mere alment dannende aktiviteter (Ergas, 2014, 2017). De første studier af mindfulness i skolesammenhænge blev publiceret omkring år 2000, umiddelbart efter Bolognaerklæringen i 1999 blev vedtaget, og OECD-PISA testene blev indført som en international standardisering og som sammenligningsgrundlag landene imellem (Hyland, 2014). Siden da er der over de seneste to årtier sket en eksponentiel stigning i videnskabelige undersøgelser, som hovedsageligt har fokus på at sandsynliggøre, at forskellige mindfulnessbaserede koncepter og interventioner kan være med til at afhjælpe mistrivselsproblestillinger fra pressede institutionshverdage og understøtte børn i deres læring (O'Donnell, 2015).

Afhandlingens centrale spørgsmål og resultater

I arbejdet med at undersøge afhandlingens problemstilling har jeg taget udgangspunkt i fire forskningsspørgsmål: (1) Hvordan kan man undersøge kontemplative aktiviteter som en del af praksis, (2) hvordan får aktiviteterne betydning for elevernes deltagelse i undervisningen, (3) hvordan er aktiviteterne en del af den didaktiske

organisering af undervisningen, og (4) hvordan kan man forstå aktiviteterne i et dannelsesmæssigt perspektiv? Med teoretisk udgangspunkt i kulturfænomnologiske, sociokulturelle og kritisk teoretiske tilgange er undersøgelsens analyser formidlet igennem fire artikler.

I afhandlingens første artikel med titlen 'Kontemplative aktiviteter i skolen i et livsverdensperspektiv. Observationer mellem åbenhed og refleksion' (Kolmos, 2016) vises det med et delt metodisk og analytisk fokus, hvordan kontemplative aktiviteter i skolen viser sig i undervisningen i form af aktiviteter, som samstemmer elevopmærksomheden. I afhandlingens anden artikel med titlen 'Når undervisningens aktiviteter inviterer til samstemthed. Om kropslige-sanselige aktiviteter betydning for børns deltagelse i skolen' (Manuskript, indgår i Kolmos, 2019c) vises det, hvordan de kontemplative aktiviteter igennem deres sammenstemmende kvaliteter er med til at invitere eleverne ind i fællesskabet og understøtte alle elevers deltagelse. I afhandlingens tredje artikel, som bærer titlen 'Opmærksomhedsfremmende aktiviteter i skolen som civiliserende sceneskift' (Kolmos, 2019b), er der analytisk fokus på at vise, hvordan kontemplative aktiviteter af lærerne anvendes i optakter til og som mellemrum imellem faglige aktiviteter. I denne artikel argumenteres der for, at kontemplative aktiviteter bliver en del af skolernes civilisering af eleverne. Dette kan også anskues fra et didaktisk perspektiv, hvor lærerne leder elevopmærksomheden ind i den næste faglige aktivitet. Afhandlingens fjerde artikel, 'Kontemplative aktiviteter i skolen i et resonanspædagogisk perspektiv' (Kolmos, 2019a), sætter fokus på, hvordan kontemplative aktiviteter kan være

et dannelseselement i skolens arbejde med at skabe samklang mellem elev, fag og lærer. Endvidere peges der med resonans som alternativ dannelsesmetafor på, at betydningen af kontemplative aktiviteter indarbejdet i undervisningen ikke kun må handle om at give elever redskaber til at håndtere et stresset hverdagsliv, men også om at understøtte elever i at komme 'i spil' sammen.

Diskussion

I modsætning til de typer af mindfulness- og kontemplativt baserede aktiviteter, som har fokus på at give eleverne redskaber til at håndtere egne tilstande af stress, er der i denne afhandling fokus på kontemplative aktiviteter i en form,

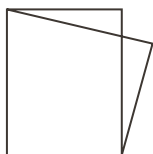
som overvejende anvendes som en del af lærernes didaktiske organisering af undervisningen. Det giver et alternativt perspektiv på det at anvende og indarbejde aktiviteter som opmærksomhedsrettende meditationer i undervisningen. På baggrund af artiklernes analyser og diskussioner af betydning af kontemplative aktiviteter i skolen foreslås det som afslutning på afhandlingen, at kontemplative aktiviteter indarbejdet i den didaktiske organisering af undervisningen bliver en del af skolens kontinuerlige arbejde med elevers trivsel.

REFERENCER

- Ergas, O. (2014). Mindfulness in education at the intersection of science, religion, and healing. *Critical Studies in Education*, 55(1), 58-72. <https://doi.org/10.1080/17508487.2014.858643>.
- Ergas, O. (2017). *Reconstructing "Education" through Mindful Attention. Positioning the Mind at the Center of Curriculum and Pedagogy*. London: Palgrave Macmillian.
- Ergas, O. (2019). A contemplative turn in education: charting a curricular-pedagogical countermovement. *Pedagogy, Culture & Society*, 27(2), 251-270. <https://doi.org/10.1080/14681366.2018.1465111>.
- Ergas, O. & Hadar, L.L. (2019). Mindfulness in and as education: A map of a developing academic discourse from 2002 to 2017. *Review of Education*, 7(3), 757-797. <https://doi.org/10.1002/rev3.3169>.
- Ferguson, M.L. (2016). Symposium: Mindfulness and Politics. *New Political Science*, 38(2), 201-205. <https://doi.org/10.1080/07393148.2016.1153190>.
- Hyland, T. (2014). Mindfulness-based interventions and the affective domain of education. *Educational Studies*, 40(3), 277-291. <https://doi.org/10.1080/03055698.2014.889596>.
- Kolmos, M. (2016). Kontemplative aktiviteter i skolen i et livsverdensperspektiv. Observationer mellem åbenhed og refleksion. *Psyke & Logos*, 37, 82-100.
- Kolmos, M. (2019a). Kontemplative aktiviteter i skolen i et resonanspædagogisk perspektiv. *Nordisk tidsskrift for pedagogikk og kritikk*, 5, 202-214. <https://doi.org/10.23865/ntpk.v5.1429>.
- Kolmos, M. (2019b). Opmærksomhedsfremmende aktiviteter i skolen som civiliserende sceneskift. *Nordic Studies in Education*, 39(1), 24-38.
- Kolmos, M. (2019c). *På vejen mod trivsels- og opmærksomhedsfremmende didaktikker i skolen: Om læreres arbejde med integrerede kontemplative aktiviteter i undervisningen*. Roskilde: Roskilde Universitet. Afhandlinger fra Ph.d.-skolen for Mennesker og Teknologi.
- O'Donnell, A. (2015). Contemplative Pedagogy and Mindfulness: Developing Creative Attention in an Age of Distraction. *Journal of Philosophy of Education*, 49(2), 187-202. <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12136>.

Ny ph.d.-afhandling: Til statens forsvar. Om SSP-medarbejderes kriminalitetsforebyggende og socialt disponerende arbejde

(Ph.d.-forsvar: 10. december 2019)

Lone Bæk Brønsted,
lektor, ph.d., Institut for
Pædagoguddannelse,
Københavns
Professionshøjskole

Lærer: *Søren fra 9. klasse, som rygterne siger hænger ud ved Kulturstedet. Måske hashryger. Meget fravær fra skolen, men en af lærerne har ringet til forældrene, og han har været i skole siden.*

SSP-konsulent: *Han går i 9. klasse? Er han etnisk dansk? (Ja). Bekymring om hash og videresalg skal sendes videre til "kriminalpræventiv betjent".*

Denne dialog er noter fra en samtale på et SSP-lokaludvalgsmøde, hvor der rundt om bordet blev drøftet bekymringer for udpegede kriminalitetstruede børn og unge. Sådanne observerede samtaler, samt interviews med involverede SSP-medarbejdere, udgør hovedparten af mit datamateriale fra et 11 måneder langt feltarbejde i to kommuners SSP-samarbejde. SSP er en kommunal og tværsektoriel kriminalpræventiv indsats over for børn og unge, og det

er et samarbejde, hvor en kommunes skoler, fritidsinstitutioner, socialforvaltning og politiet er de centrale aktører. Her har jeg undersøgt de måder, som SSP-medarbejdere beskriver, forstår og bedømmer kriminalitetstruede børn og unges passende adfærd og opførsel. Observationen indgår i min afhandling, der er et forskningsbidrag til undersøgelser af velfærdsarbejdets karakter, når dette velfærdsarbejde er rettet mod at skabe sikkerhed for befolkningen. Gennem analyser af SSP-medarbejderes praktiske analysekategoriarbejde på månedlige eller ugentlige SSP-møder tydeliggør jeg i afhandlingen praktiske måder, hvorved et sikkerhedsskabende velfærdsarbejde etablerer en interventionssfære af udpegede børn og unge, som giver muligheder for at igangsætte pædagogiske indsatser. På denne vis er afhandlingen også et bidrag til studier af kategoriseringspraksisser og institu-

tionelle interaktioner i en velfærdsstat under forandring.

Mine analyser udspringer af to forskningsspørgsmål:

- Hvordan beskriver, forstår og bedømmer SSP-medarbejdere passende adfærd og opførsel hos kriminalitets-truede børn og unge i SSP-samarbejdet?
- Hvordan beskriver og forstår SSP-medarbejdere skole i SSP-samarbejdet?

Analytisk sammenkædning

Den første del af afhandlingen rummer en analytisk afsøgning af, hvorledes Foucaults overvejelser om et sikkerhedsskabende dispositiv (Foucault, 2007) kan anvendes som en måde til både at beskrive og analysere kriminalitetsforebyggelse på. Disse overvejelser anskueliggøres gennem en læsning af udvalgte internationale og danske policy-dokumenter, der er relateret til terror, radikalisering og ungdomskriminalitet. Formidlingen af indholdet i dokumenterne er formet som en collage af ord og udsagn, der eksemplarisk viser, hvordan kriminalitetsforebyggelse kan fremstilles og formidles som et sikkerhedsskabende arbejde, der aktivt håndterer trusler. Min analyse af dokumenterne viser, hvordan børn og unge bliver tydelige som enkelte børn og unge i et krydsfelt mellem farlighed og risiko. De forstås både som påvirkelige organismer, der er i risiko for at blive formet gennem dårlige påvirkninger, og som nogen, der kan udgøre en risiko for andre, hvis de udviser en adfærd, som forstås som et dårligt miljø for andre børn og unge.

Gennem min udlægning af Foucaults sikkerhedsskabende dispositiv etablerer jeg SSP-medarbejdernes samtaler som en epistemologi, der kan studeres, mens den tager form og gør nogen og noget synlige. I afhandlingens analysestrategiske overvejelser sammenkæder jeg dette med et etnometodologisk perspektiv på interaktioner, et mikro-sociologisk samtaleorienteret fokus på institutionelle samtaler, samt brug af kategorier i samtaler. Sammenkædningen af sådanne på papiret uforenelige analytiske tilgange gør jeg mulig gennem Maggie MacLures (MacLure, 2006,2010) fremskrivning af teoriens rolle i analysearbejdet som fornærmende og forstyrrende perspektiver, der fremtvinger tvivl og åbenbaring hos forskeren gennem en sammenfiltrering med et levende empirisk materiale.

Med dette analyseapparat udfolder jeg i afhandlingen tre længere hovedanalyser, der i detaljer producerer viden om SSP-medarbejderes sikkerhedsskabende analysekategoriarbejde, når de beskriver og forstår henholdsvis børn og unge, familie og skole.

Bureaukratisk faglighed og reinstallerende lindrende behjælpssomhed

På tværs af mine analyser identificerer jeg to former i det sikkerhedsskabende velfærdsarbejde, som jeg kalder for henholdsvis "bureaukratisk faglighed" og "reinstallerende lindrende behjælpssomhed".

Bureaukratisk faglighed er en praktisk form for håndtering af risiko i en saglig beslutningsproces. Det er en særlig måde, hvorved SSP-medarbejderne etablerer saglighed gennem inddragelse af viden, ekspertise eller retningslinjer, der anvendes til at underbygge de

beslutninger, der skal tages af ansvarliggjorte medarbejdere, som arbejder i en velfærdsstat under forandring. I en bureaukratisk faglighed udøves der forsigtighed og varsomhed i beslutningsprocesser, og denne forsigtighed bærer i sig bureaukratiske karaktertræk, der søger sikkerhed i beslutningstagninger gennem procedurer, regler og placeringer af ansvar. I praktiseringen af denne forsigtighed er en længsel efter at kunne deducere svar ud fra tydelige ansvarsplaceringer, organisatoriske retningslinjer, lovgivning og evidensbaserede undersøgelser. Det er en kredsen om at være "en lydig forvalter" (Larsen, 2018), der gerne vil kunne placere autoriteten i procedurer og konkrete forvaltninger. I praksis er dette dog ikke gjort nemt, for, som det er tydeligt gennem mit materiale, så findes de rene svar ikke. Juristerne er uenige, lovgivningen taler om kan og ikke skal, og dokumentationerne af de unges handlinger eller situation er heller ikke altid lige klare, hvilket igen kan skabe tvivl om, hvilke procedurer der skal igangsættes for at viderebehandle sagerne.

Varsomheden i en bureaukratisk faglighed er også bundet til en form for sikkerhed, der går ud på at forsikre sig mod, at "der ikke er noget at komme efter", hvis nogen skulle udfordre beslutningerne. På denne vis er en bureaukratisk faglighed mere rettet mod at beskytte systemet end at beskytte den unge. Varsomheden i en bureaukratisk faglighed er også del af en produktion af tillid til staten. Ved at udvise ordentlighed og ekspertise i et sikkerhedsskabende arbejde, hvor man viser, at man kan identificere og håndtere risikofaktorer, så kommer arbejdet til at virke som en forsikring om, at staten tager hånd om diverse faremomenter på en acceptabel måde, som

befolkningen kan have tillid til. På denne vis er bureaukratisk faglighed en praktisk håndtering af magt.

Reinstallerende lindrende behjælp-somhed er en cirkulær form i det sikkerheds-skabende velfærdsarbejde. Det er måder, hvorved SSP-medarbejderne etablerer karakteristikker af typer, hvor der i selve karakteristikken er indflettet en udpegning af behov og potentialer hos dem, de beskriver. Disse af SSP-medarbejderen formulerede behov og potentialer sætter scenen for de pædagogiske interventioner, som giver SSP-medarbejderne mulighed for at iværksætte den hjælp, de finder rigtig for at kunne afhjælpe behovet og udfolde den registrerede potentialitet. På denne vis udfoldes en cirkulær bevægelse, hvor det er SSP-medarbejdernes analysekategoriarbejde, der slår tonen an for en i realiteten bundløs potentialitet hos den enkelte unge, som konstant kan retfærdiggøre gentagne tilbud om hjælp, også selv om nogle interventioner skulle vise sig ikke at gøre en forskel.

Reinstallerende lindrende behjælp-somhed er båret af SSP-medarbejdernes dybtføjte behov for gerne at ville hjælpe, som kommer til udtryk som hjælp til den enkelte. På denne vis bliver det en hjælp, der imødekommer den enkeltes behov for assistance, men i det store hele fastholder denne form for hjælp marginaliserede grupper i en deklasseret position (Simmel, 1965). Reinstallerende lindrende behjælp-somhed virker gennem sorteringer og differentieringer, hvor der skelnes mellem unge, som beskrives som nogen med en social medgørlighed, og som dermed giver mulighed for forbedring, og unge, der forstås som uforbederlige, og som derfor må sluses videre til politiets håndteringer.

REFERENCER

Foucault, M. (2007). *Security, Territory, Population. Lectures at the Collège de France 1977-1978*. Palgrave Macmillan.

Larsen, Ø. (2018). Den lydige forvalter. *Social Kritik*, 154, 16-39.

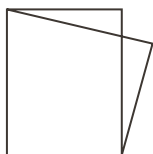
MacLure, M. (2006). The bone in the throat: some uncertain thoughts on baroque method. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 19(6), 729-745.

MacLure, M. (2010). The offence of theory. *Journal of Education Policy*, 25(2), 277-286.

Simmel, G. (1965). The Poor. *Social Problems*, 13(2), 118-140.

Ny ph.d.-afhandling: Formativ intervensjon i grunnskolen. Erfaringer med Minecraft som arbeidsmetode

(Ph.d.-forsvar: 15. november 2019)

Agnieszka B. Jarvoll,
førsteamanuensis,
Fakultet for
lærerutdanning,
kunst og kultur, Nord
Universitet, Norge

«Jeg vil ha full diamant i alt! Sverd og alt! En pick-øks og en spade og ... alt som finnes!» ropte 12 år gamle Edward etter å ha spilt det kommersielle dataspillet Minecraft på skolen i matematikkundervisningen. I avhandlingen *A formative intervention in primary school - Experiences with Minecraft as an educational tool* (Jarvoll, 2019) ser jeg på hvilke betingelser som kreves for å kunne gjennomføre en formativ intervensjon der Minecraft brukes som medierende artefakta i eksempelfaget matematikk i en norsk skoleklasse. Fokuset er på elevers og læreres erfaringer, og erfaringer av samarbeidet mellom forskeren og praksisfeltet spesielt knyttet til oppstarten av et samarbeid. Eleven Edward, som vi møtte ovenfor, representerer en av de 27 elevene fra klassen som jeg har fulgt i perioden fra januar 2015 og ut våren 2016 i en intervensjonsstudie der jeg har samarbeidet med to matematikklærere.

Samarbeidet mitt med lærere startet med at en av lærerne merket seg at elevene begynte å miste motivasjonen for matematikk. Læreren fant ut at mange av elevene var interesserte i Minecraft. Minecraft er et av de mest populære spillene for denne aldersgruppen, men er i Norge svært lite brukt i skolen (Norwegian Media Authority, 2018). Læreren bestemte at dataspillet skulle bli deres nye arbeidsmetode for å prøve å gjenopprette motivasjonen for matematikk. Læreres motiv for samarbeidet var også å utvikle egen praksis.

Minecraft blir ofte beskrevet som et sandkassespill, der deltakere kan skape egne omgivelser. Deltakerne har i utgangspunktet ingen tradisjonelle begrensninger som å strebe etter høyeste poengsum eller å avansere til neste nivå. De har mulighet til å velge om de vil lage et eget spill med en helt

egen historie, samarbeide med andre eller bygge avanserte bygninger. Dette er noen viktige momenter som gjør at Minecraft kan tilpasses læringsmålene og pensum (Gallagher, 2015, p. xi). Fra et konstruktivistisk perspektiv kan Minecraft bli forstått som en arbeidsmetode der meningsfull interaksjon bidrar til kunnskapsoppnåelse (Cipollone, Schiffer, & Moffat, 2014, p. 10).

Bakgrunn og teoretisk rammeverk

Innenfor utdanningsfeltet blir forskning og praksis ofte sett på som dikotomier, eller som en ineffektiv kommunikasjon. En alternativ forståelse handler om at forskning og praksis er deler av en helhet; de er ulike, men begge er nødvendige for å gi en helhetlig forståelse av utdanningsfeltet og dets utvikling. Som et bidrag til det sistnevnte, er formativ Change Laboratory intervensjon (Virkkunen & Newnham, 2013) tatt i bruk i denne studien for å forsøke å binde sammen forskerens og lærerens verden og for å legge til rette for en bedre dialog.

Avhandlingen er plassert innenfor klasseromforskning og søker med dette å kunne være et bidrag til det mer overordnede feltet utdanningsforskning og til lærerutdanning. Change Laboratory er knyttet til konseptet ekspansiv læring (Engeström, 2015) som er forankret i kultur-historisk aktivitetsteori (CHAT) der tredje generasjons aktivitetssystem kan brukes som et analyseverktøy (Engeström, 2015; Virkkunen & Newnham, 2013).

Phd prosjektets oppbygning, Change Laboratory og metodisk tilnærming

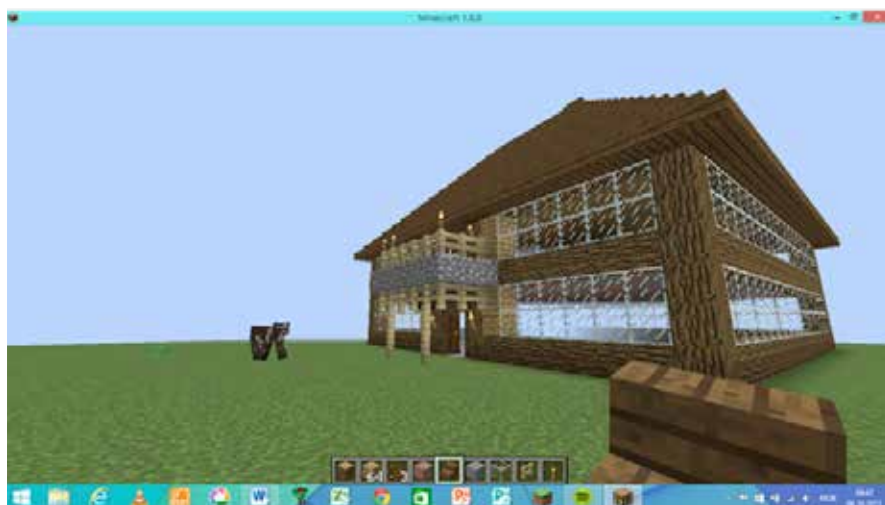
Tre artikler (se referanselista) belyser konsekvenser og implikasjoner som er blitt trukket ut av studien. Artiklenes

forskningsspørsmål er som følger: (1) Hvordan erfarer elever bruk av Minecraft i klasserommet, og hva er konsekvensen for deres motivasjon? (2) Hvordan erfarer læreren bruken av Minecraft, og hva impliserer hans forståelse og involvering i intervensjonen? og (3) Hvordan bidrar et begynnende samarbeid mellom forskeren og praktikerer til å skape et møtested, og hvilke implikasjoner kan trekkes ut fra dette? Den overordnede problemstillingen i avhandlingen er: Hvilke betingelser fordres i en intervensjonsstudie der Minecraft blir brukt som medierende artefakt i klasserommet? Denne er belyst ut fra separate vinklinger som har kommet frem underveis i analyseprosessen og som videre gjenspeiler seg i de tre artiklene.

Intervensjonen er definert som en kase-studie (Yin, 2014) og er blitt gjennomført i en klasse med 27 elever, 11 jenter og 16 gutter på 11 og 12 år, og to lærere fra grunnskolen, med matematikk som et eksempel. Samarbeidet med lærerne og forskeren varte i 1,5 år. Den andre

læreren var med den siste halvdel av studien. Det ble gjennomført 8 ulike undervisningsøkter med Minecraft i hver gruppe. Oppgavene har vært knyttet til læringsmålene i matematikk (Norwegian Directorate for Education and Training, 2015) som muntlighet, problemløsning, samarbeid og forståelse av matematiske konsept som areal, volum, målestokk, mønster og symmetri, se Figur 1. Undervisningsøktene var en del av Change Laboratory tenkningen, som ble av meg brukt til å organisere samarbeidet med praksisfeltet. Innenfor dette ble ulike læringsaktiviteter, som støttet utviklingsprosesser i intervensjonen, visualisert i en ekspansiv lærings sirkel.

Det empiriske datagrunnlaget inkluderer individuelle intervju og fokusgruppeintervju, notater fra deltakende observasjon, samtaler med læreren underveis i undervisningen, e-post korrespondanse og studiens del-elementer slik de er blitt avdekket ved bruk av situasjonsanalyse (Clarke, Friese, & Washburn, 2018). I tillegg er skjermbilder og Bandicam-

Figur 1. Eksempel fra en elev som arbeidet med mønster og symmetri.

opptak benyttet til å gjenspeile utviklingsprosessene i intervensjonen. Det analytiske arbeidet med datamaterialet er blitt gjennomført ved bruk av konstant komparativ analysemetode (Corbin & Strauss, 2015) i tillegg til den nevnte situasjonsanalysen.

Noen funn

Litt etter at vi hadde startet undervisningen med bruk av Minecraft som ny arbeidsmetode mente læreren, som hadde valgt Minecraft, at elevene har fått mer motivasjon for faget matematikk. Elevene hadde også en gjennomgående positiv holdning til timene med Minecraft og ønsket å fortsette med Minecraft. Men i løpet av skoleåret 2015 og våren 2016, viste det seg at denne motivasjonen var delt. Elevene hadde arbeidet i to grupper. Elevene i den første gruppen hadde utviklet sitt eget mål, «å tulle», mens elevene i den andre gruppen arbeidet mer dedikert med oppgavene i matematikk. Dette viser at et samarbeid, for eksempel i form av en intervensjonsstudie, der oppgaver blir prøvd ut over lengre tid, kan gi en dypere forståelse av elevenes erfaringer og en mulighet for å undersøke konsekvensene av deres motivasjon. Dette kan bli forklart ut fra den tredje generasjons aktivitetssystem (Engeström, 2015; Virkkunen & Newnham, 2013). Elevene viste ulike motiv når de arbeidet med matematikkoppgavene. Elevene i den første gruppen ville bli fortferdige med oppgavene i matematikk for å kunne ha tid til «å tulle», for eksempel henge zombier. Elevene i den andre gruppen ønsket å vise at de mestret Minecraft til å løse oppgavene i matematikk.

Etter høstsemesteret 2015 hadde jeg og den første læreren en evaluering av Minecraft i klasserommet. Denne samtalen er tatt opp i problemstillingen: Hvordan erfarer læreren bruken av Minecraft, og hva impliserer hans forståelse og involvering i intervensjonen? Minecraft, som var en helt ny arbeidsmetode for denne læreren, fikk ham til å reposisjonere seg fra å være en tradisjonell lærer til en veileder. Som veileder var han tilgjengelig for elevene i et mer, av ham definert, elevstyrt klasserom. Han mente at han ikke ville ha begynt å bruke Minecraft på egen hånd. Han mente også at hvis dataspill skulle bli vurdert som en vanlig arbeidsmetode i skolen, må læreren være noe oppdatert på dataspill. Dette betyr ikke at læreren skal være genuint opptatt av Minecraft, eller andre dataspill, for å utvide sin praksis og bruke dataspill for å variere undervisningen. Det å bruke dataspill i skolen ses på som en utfordring, og forskning på dette område viser ofte til lærere som er spesielt interesserte i teknologi, og som av noen kalles for early adopters (Cipollone et al., 2014; Rogers, 1983). De fleste lærere er ikke early adopters. Det er interessant å kunne avdekke på hvilket grunnlag de fleste lærere vurderer dataspill som en arbeidsmetode i undervisningsfag. Kan det være på bakgrunn av erfaring basert på utvikling av egen praksis, eller mangel på slik erfaring?

Det kan hende at det blir tatt for gitt at et samarbeidsprosjekt innenfor utdanningsfeltet resulterer i faktisk aktivitet. Det vi si fra ord til handling, der noe nytt blir utprøvd i en klasse.

Etter endt samarbeid i klasserommet og ved hjelp av situasjonsanalysen, har jeg avdekt tre faser knyttet til samarbeidet mellom meg og skolen. I denne studien har begynnende samarbeid vist seg å være avgjørende for prosjektets fremgang. Travle arbeidsdager og ulike dilemma som dukket opp underveis kunne ha bidratt til at det ikke ble realisert noe undervisning ved hjelp av Minecraft. Fasene viser at en kontinuerlig dialog ikke nødvendigvis er en selvfølge, og at et forsøk på et samarbeid ikke nødvendigvis fører til ekspansiv læring og utvikling av praksis slik det er definert i en Change Laboratory intervensjon. Disse fasene kan være til hjelp i fremtidige studier for å avdekke at dialogiske prosesser, der forskeren er ansvarlig, og der det å overkomme uventede problemstillinger eller dilemmaer, må stå sentralt for at aktivitet skal bli realisert.

Ulike betingelser fordres i det å kunne gjennomføre en intervensjonsstudie, i denne studien har læreren hatt refleksjoner rundt sin egen posisjon som lærer og har anerkjent elevenes positivitet, motivasjon og kunnskap om spillet, noe som har gjort det mulig å fortsette undervisningen med Minecraft. Elevenes tilbakemeldinger og brukererfaring har vært viktige å følge opp i matematikkoppgavene. Deres hjelp har bidratt til å se potensialet i bruk av Minecraft i skolen. For en forsker-intervensjonist kan en slik studie innebære uventede problemstillinger og ikke planlagt, men nødvendig innsats.

REFERANSER

- Clarke, A. E., Friese, C., & Washburn, R. (2018). *Situational analysis: Grounded theory after the interpretive turn*. California: Sage.
- Corbin, J., & Strauss, A. (2015). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory* (4th ed.). Thousand Oaks: Sage.
- Cipollone, M., Schiffer, C. C., & Moffat, R. A. (2014). Minecraft as a creative tool. A case study. *International Journal of Game-Based Learning*, 4(2), 1-14.
- Engeström, Y. (2015). *Learning by expanding: An activity-theoretical approach to developmental research*. New York: Cambridge University Press.
- Gallagher, C. (2015). *Minecraft in the classroom. Ideas, inspiration, and student projects for teachers*. San Francisco: Peachpit Press.
- Norwegian Directorate for Education and Training. (2015). *Læreplaner*. Retrieved from <http://www.udir.no/Lareplaner/>
- Norwegian Media Authority. (2018). *Barn og medier-undersøkelsen 2018*. Retrieved from <https://www.medietilsynet.no/barn-og-medier/barn-og-medier-undersokelsen/>
- Jarvoll, A. B. (2019). *A formative intervention in primary school - Experiences with Minecraft as an educational tool* (doktoravhandling, NTNU). Retrieved from <https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/handle/11250/2645587>
- Rogers, E. M. (1983). *Diffusion of innovations*. New York: A Division of Macmillan Publishing Co., Inc.
- Virkkunen, J., & Newnham, D. S. (2013). *The Change Laboratory: A tool for collaborative development of work and education*. Rotterdam: Sense.
- Yin, R. K. (2014). *Case study research: design and methods*. Los Angeles: Sage.

INDHOLD

TEMAARTIKLER

Introduktion til temaet	7
Redaktionen	
Hvad er professionsforskning?	6
Martin Blok Johansen og Jan Thorhauge Frederiksen	
Forskning i professionspraksis	22
Ida Schwartz, Tilde Mardahl-Hansen og Anna Sejer Nielsen	
Mediating Profession and Discipline: new challenges for teacher education	32
Jessica Allen Hanssen	
Professionsforskning som praksisforskning	42
Anders Buch	
Stunder av ingenting, der alt kan skje – en innkjenning av og samtale om kroppslig kunnskap i barnehagen	52
Ida Pape Pedersen og Ann Karin Orset	
Anvendt forskning i umulige professioner	62
Brian Benjamin Hansen	
Professional Moral Reasoning and (lack of) Empathy	74
Eirik Julius Risberg og Per Nortvedt	
Kontekstuell professionalisering. Att studera professioner i historiska samhällskontexter	84
Kerstin Svensson og Lennart G. Svensson	

ARTIKLER UDENFOR TEMA

Omkostningsbevidsthed i socialt arbejde: fra spændingsfelt til professionalisme	94
Per Nikolaj Bukh, Karina Skovvang Christensen og Anne Kirstine Svanholt	
Det ubemærkede – refleksioner over resocialiseringer fra et norsk åbent fængsel	106
Charlotte Rosenberg	
Feltlaboratoriet som metode	116
Lene Teghhus Kaufmann, Marie Aakjær, Ulla Skjødt og Jeanette Præstegaard	

EN OVERSET PROFESSIONSTEORETIKER

Laurent Thévenot	128
Anders Blok	

EN KLASSIKER GENLÆST

Michel Foucault: Overvågning og straf. Fængslets fødsel	134
Jens Erik Kristensen	

ANMELDELSER

Ny udsathed i ungdomslivet – 11 forskere om den stigende mistrivsel blandt unge	142
Michael Christensen	
Litteratur i brug	146
Anne Bock	
The Meritocracy Trap	150
Lene Mosegaard Søbjerg	
Aktionsforskning i et læringsperspektiv	154
Mette Molbæk	
Facilitating Injustice	158
Jacob Kornbeck	

PH.D.-PRÆSENTATIONER

Den rumlige organisering af psykiatrisk praksis	162
Thorben Peter Simonsen	
Tillidsarbejde og tydelighed	166
Ane Refshauge Høyrup	
På vejen mod trivsels- og opmærksomhedsfremmende didaktikker i skolen	170
Marie Kolmos	
Til statens forsvar	174
Lone Bæk Brønsted	
Formativ intervensjon i grunnskolen	178
Agnieszka B. Jarvoll	